

Çetin Yetkin

İKTİDARA KARŞI

TÜRK DİRENİŞ VE DEVRİMLERİ

BAŞLANGIÇTAN ATATÜRK'E

ÜÇÜNCÜ CİLT

III

otopsi

İSTANBUL

ÜÇÜNCÜ CİLT

İKTİDARA KARŞI

TÜRK DİRENİŞ VE DEVRİMLERİ

BAŞLANGIÇTAN ATATÜRK'E

Çetin Yetkin

ÇETİN YETKİN

İktidara Karşı

TÜRK DİRENİŞ ve DEVRİMLERİ

-Başlangıçtan Atatürk'e-

III. KİTAP

ULUSAL DİRENİŞ – KURTULUŞ VE DEVRİM YILLARI

yayın hakları / copyright : otopsi yayınevi -nuhungemisi ltd.
ISBN - 975-8410-38-5
baskı ve cilt: kayhan (0212) 6123185
dizgi: çetin yetkin
kapak filmleri: epsilon / (0212) 2759175
I.Basım - Kasım 2003

otopsi

otopsi yayınları

Nuhungemisi Kültür ve Sanat Ürünleri
Yayıncılık Reklamcılık Film San. Ve Tic. Ltd. Şti.'nin
Kitap Yayın Markasıdır
Salkım Söğüt Sokak No:8 Keskinler İş Merkezi D: 604-606
Yerebatan-Cağaloğlu-İstanbul- tel: (0212) 5196848 faks: (0212) 5196849
otopsiyayinevi@hotmail.com

ÜÇÜNCÜ KİTAP

ULUSAL DİRENİŞ — KURTULUŞ VE DEVRİM YILLARI

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 12
Ulusal Kurtuluş Savaşı: Direnişten Devrime, 777
1. Ulusal Kurtuluş Savaşımız,Osmanlı İktidarına Karşı Devrimle Sonuçlanan Bir Direniştir, 779
2. Ulusal Devletin Kuruluşu: 23 Nisan 1920, 791

BÖLÜM 13
Mütareke İstanbulu: İşbirlikçiler Kenti, 803
1. Birinci T.B.M.M.nin Gözüyle, 805
2. İstanbul'un İşbirlikçi Basını Ulusal Direnişe Ve T.B.M.M.ne Karşı, 809
3. İstanbul'un "Osmanlı" Hıristiyanları, 819
4. İngiliz Muhipleri Cemiyeti, 825
5. Genel Bir Değerlendirme Ve Atatürk'ün İstanbul' "Bizans" olarak nitelendirmesi, 831

BÖLÜM 14
Ulusal Direniş Ve Osmanlı Toplumsal Yapısı, 837
1. Osmanlı Nüfus Bileşimi, 839
2. Osmanlılık Ve Osmanlı Düzeni, 851
3. Mandacılar, 861

BÖLÜM 15
Direnişin Kalbi: Ankara, 873
1. Ankara: Direniş Ve Kurtuluşun Aynası, 875
2. Başkent Ankara Ve Emperyalizm, 880

BÖLÜM 16
Ulusal Direniş, Devrimler, Atatürk Ve Aleviler, 885

1. Ulusal Kurtuluş Savaşı Ve Alevîler, 887
2. Alevîlik Ve Devrimler, 895

BÖLÜM 17
Devrimler – Osmanlı'nın İzlerini Silmek Açısından, 905
1. Devrimlere Genel Bir Bakış, 907
2. Laiklik, 911
3. Harf Devrimi, 921
4. Dil Devrimi, 933
5. Tarih Devrimi, 939
6. Hukuk Devrimi, 947
7. Üniversite Reformu (Devrimi), 957
8. Osmanlı'da Batılılaşma – Cumhuriyet'te Uygarlaşma, 967

BÖLÜM 18
Devrimlerin Ortak Amacı, 981
1. Azgelişmişlik Çemberini Kırmak, 983
2. Demokrasinin Önündeki Engelleri Kaldırmak, 991

SONUÇ:
DÜNDEN BUGÜNE, 997

Dizin – Üçüncü Kitap, 1015
I. Tarihçiler, yazarlar ve araştırmacılar dizini, 1017
II. Genel dizin,
A. Kişiler, 1019
B. Halklar, uluslar, devletler, 1023
C. Yer adları ve coğrafî adlar, 1024
D. Deyişler, kavramlar, kuruluşlar, olaylar, 1026

Kaynakça, 1037

BÖLÜM 12

ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI: DİRENİŞTEN DEVRİME

1
ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞIMIZ, OSMANLI İKTİDARINA KARŞI DEVRİMLE SONUÇLANAN BİR DİRENİŞTİR

-I-

Ulusal Kurtuluş Savaşımız, ilk kez başarıya ulaşan ve eylemli olarak başlayıp kapsamlı bir devrime varan direniştir. Gerçekten de, bu savaş yalnızca dış düşmana karşı verilmemiştir. Osmanlı siyasal iktidarına karşı da yürütülmüş ve sonunda bu iktidarı yıkmıştır.

Atatürk, bu gerçeği çok açık ve kesin bir biçimde şöyle diyerek tarihe yazmış bulunuyor:

"Osmanlı Hükümetine, Osmanlı padişahına ve müslimi-nin halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve ordıyu isyan ettirmek gerekiyordu."[1]

Bu "isyan"ın nedenini de yine kendisi ***Nutuk***'ta da yinelediği ve daha önce bir bölümüne değinilen ve tarihsel gerçeği dile getiren şu sözleriyle açıklayacaktır:

"Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye; müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet ve saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına vaz'ül-yed olmuşlardı [el koymuşlardı]***; bu tasallutlarını*** [tasallut=başına ekşime, sataşma] ***altı asırdan beri idame ettirmişlerdi*** [sürdürmüşlerdi]***. Şimdi de, Türk milleti, bu mütecavizlerin*** [saldrganların] ***hadlerini ihtar ederek hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bilfiil*** [eylemli olarak / doğrudan] ***almış bulunuyor. Bu bir emrivakidir. Mevzuubahs olan; millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak***

[1] **M.K.Atatürk:** *Nutuk*; C.I, s.14.

mıyız? Meselesi değildir. Mesele zaten emrivaki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu, behemehal [mutlaka] ***olacaktır. Burada içtima edenler*** [toplananlar], ***Meclis ve herkes meseleyi tabiî görürse, fikrimce muvafık*** [uygun] ***olur. Aksi takdirde, yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir."***[2]/[3]

Nutuk'un tarihi 1927, bu sözler ise 1922'de söylenmiş. Aradan 5 yıl geçmiş ama **Atatürk** aynı sözlerini yeniden ve bu kere aynı anda tüm ulusa ve dünyaya bir sesleniş olan ***Nutuk***'unda anmış. Demek ki, gelip geçici bir düşüncenin ürünü değiller.[4]

Nutuk'tan bir de şu bölümü de okuyalım:

"Osmanlı hanedan ve saltanatının idamesine çalışmak, elbette, Türk milletine karşı en büyük fenalığı işlemekti. Çünkü millet her türlü fedakârlığı sarf ederek istiklâlini temin etse de, saltanat devam ettiği takdirde, bu istiklâle müemmen [emin

---

[2] a.y.s.691-6191.

[3] Atatürk, bu sözlerini, saltanat ve hilafetin ayrılması ve Osmanlı saltanatına son verilmesi için T.B.M.M.'nde 3 ayrı komisyonun yaptığı ortak toplantı sırasında söz alarak söylemiştir. Kendisi, *Nutuk*'ta neden söz aldığını ve nasıl konuştuğunu şöyle anlatır: *"Üç encümen, bir odada içtima etti. Riyasetine* [başkanlığına] *Hoca Müfit Efendi'yi intihap eyledi* [seçti]. *Şer'iye Encümenine mensup hoca efendiler; hilafetin saltanattan münfek olamayacağını*[ayrılamayacağını], *maruf safsatalara istinat ettirerek, iddia ettiler. Bu müddeayatın* [savların] *cerh ve nakzında* [çürütülüp karşılanmasında] *serbest idarei kelâm edenler* [beğenilecek söz söyleyenler], *ortaya çıkar görünmediler. Biz çok kalabalık olan aynı odanın bir köşesinde münakaşayı dinliyorduk. Bu tarzda, müzakerenin maksut* [amaçlanan] *neticeye iktiranına* [yaklaşmasını] *intizar etmek* [beklemek], *beyhude idi. Bunu anladık. Nihayet; müşterek encümen reisinden söz aldım. Önümüzdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle şu beyanatta bulundum....."* □ a.y.,s.690.

[4] Atatürk düşmanları, açıktan Türk ulusunun düşmanıdırlar. O nedenle onları herkes biliyor, tanıyor. Ama Atatürkçü olarak kendilerini tanıtanların Osmanlı'ya sahip çıkıp hayranlık beslemeleri ola ki gizli ya da bilinçaltı bir Atatürk düşmanlığının anlatımıdır.

/ güvende] ***nazarı ile bakılamazdı. Artık vatanla, milletle hiçbir alâka-i vicdanîyesi ve fikrîyesi kalmamış bir sürü maceninin*** [delinin], ***devlet ve millet haysiyetinin muhafızı mevkiinde bulundurulması nasıl tecviz olunabilirdi?*** [uygun görülebilirdi?]."[5]

Dikkat edilirse, ***"bir sürü maceni"***den söz edildiği için, burada söz konusu olan yalnız **Vahdeddin** değil, Osmanlı hanedanının kendisidir.

Atatürk'ün 1 Kasım 1922'de T.B.M.M. kürsüsünden açıkladığı gerçekler de, bir yandan Türk ulusunun Osmanlı Devleti egemenliğinde çektiklerini ve bir yandan da artık ulaşılan noktayı kesin bir biçimde ortaya koymuş bulunuyor:

".....Millet, tarihin vuzuhundan, asırlardan beri duçar olduğu felâketlerin esbabını [nedenlerini] ***bir anda hülâsa edebilecek hassasiyet*** [duyarlılık] ***ve intibahta*** [kavrayışta / uyanıklıkta] ***idi. Millet, şahısların hırs-ı saltanat, hırs-ı tahakküm, hırs-ı istilâdan başlayarak temin-i menfaat ve rahat ve tevsi-i sefahet ve rezalet, ibzal ve israfat*** [aşırı zevk ve eğlenceye düşkünlüğü, rezaleti, savurganlığı arttırmak] ***gibi hasis maksatları için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin netayic-i elimesini*** [elim sonuçlarını] ***derhal hülâsa edebilecek rüşd ve kemalde*** [yetkinlikte] ***idi. Artık milletin en mâkul ve en meşru ve en insanî selâhiyetini istimal etmek*** [kullanmak] ***zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı. Tarih-i cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman Devleti tesis eden*** [kuran] ***ve bunların hepsini hadisat ile*** [olaylarla] ***tecrübe eyliyen Türk Milleti bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felâketlerin karşısında meftur olduğu*** [doğal olarak sahip olduğu] ***kabiliyet ve kudretle ahz-ı mevki etti*** [yer aldı]. ***Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta değil, bütün efradı*** [bireyleri] ***tarafından müntehap*** [seçilmiş] ***vekillerden terekküp eden***

[5] a.y.,s.14.

[oluşan] ***bir Meclis-i Âlide temsil etti. İşte o Meclis, Meclis-i Âlinizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Ve bu makam-ı hâkimiyetin hükümetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti derler. Bundan başka bir makam-ı saltanat, bundan başka bir heyet-i hükümet yoktur ve olamaz.....***"[6]

-II-

İşte bu nedenle, önce, T.B.M.M.nin 18 Eylül 1921 günlü toplantısında okunan hükümet bildirisinde denilecektir ki:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, milletin hayat ve istiklâline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzlerine karşı müdafaa ve dış düşmanlarla işbirliği ederek milleti aldatmaya ve karıştırmaya çalışan hainleri cezalandırmak için orduyu kuvvetlendirmeyi ve onu millet istiklâlinin dayanağı bilmeği vazife [sayar]."[7]

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın aynı zamanda **"hainler"**e karşı da yürütüldüğünü belgeleyen bu hükümet bildirisi ile yetinilmeyecek, T.B.M.M. de 1-2 Kasım 1338 (1922) günlü ve 308 sayılı ***"T.B.M.M.nin Hukuk-u Hâkimiyet Ve Hükümraninin Mümessil-i Hakikîsi Olduğuna Dair Heyet-i Umumiye Kararı"*** [T.B.M.M.nin Egemenlik Ve Hükümranlık Hukukunun Gerçek Temsilcisi Olduğuna İlişkin Genel Kurul Kararı] ayrıca şu gerçekleri dünyaya ilân edecektir:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun müessis [kurucu] **ve sahib-i hakikîsi** [gerçek sahibi] **olan Türk milleti Anadolu'da hem haricî düşmanlarına karşı kıyam etmiş** [isyan etmiş / ayaklanmış]**, hem de o düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete geçmiş olan Saray ve Babıâli aleyhine mücadeleye atılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti ve**

---

[6] T.B.M.M.,Z.C., C.XXIV, 1 Kasım 1338 günlü oturum, s.310.

[7] **Samet Ağaoğlu:** ***Kuvayi Milliye Ruhu – Birinci Türkiye Millet Meclisi***; 3.basım, Ağaoğlu yyn., İstanbul, 1964, s.73-74.

ordularını biteşkil [kurarak] **haricî düşmanlar, Saray ve Babıâli ile fiilen ve müsellehan** [silâhlı olarak / silâhla] **ve malûm müşkülât-ı şedide** [bilinen şiddetli zorluklar] **ve mahrumiyet-i elime** [elem verici yoksunluklar] **içinde cidale** [kavgaya / savaşa] **girişmiş, bugünkü hâlâs** [kurtuluş] **gününe vasıl olmuştur** [ulaşmıştır] **..... Osmanlı İmparatorluğu tarihe intikal edip yerine yeni ve millî bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri padişahlık merfu olup** [kaldırılmış olup] **yerine Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur .....Millet, şahsî hükümranlık ve saray halkı ile etrafının sefahati esası üzerine müesses** [kurulu] **bir saltanat yerine asıl halk kütlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir halk hükümeti idaresi tesis ve vaz edilmiştir."**[8]

İstanbul hükümeti adına Sadrıâzam **Tevfik Paşa**'nın T.B.M.M. Başkanlığı'na yolladığı ve yapılacak barış görüşmelerine Ankara ve İstanbul hükümetlerinin birlikte katılmasını istediği telgraf üzerine Meclis'te yapılan ve şimdi belirtilen kararın alınması ile sonuçlanan görüşmelerde mebuslarca ortaya konan düşünceler ayrıca aydınlatıcıdır. Örneğin, Erzurum mebusu **Hüseyin Avni Bey:** *"Türkiye Büyük Millet Meclisi,* [Türk] *halkı, mazideki sisteme isyan etmiştir..... Bir inkılâba doğru gidiyoruz."*[9] *"Millet hak-kı isyanını* [isyan hakkını] *istimal etmiştir* [kullanmıştır]."[10] derken, Hakkâri mebusu **Mahzar Müfid Bey**; *".....buna* [yani, telgrafa] *verilecek cevap şu olmalıdır: Babıâli sadrıâzamı. Telgrafını gördüm, Kahkahalarla güldüm. Mühr-ü müeyyidemi basarım, seni mahkeme kapısında asarım."*[11] diyecekti.

Bu oturumda halife-padişah ve hükümeti için ağır aşağılamalarda ve sövgülerde bulunulduğuna da tanık oluyoruz. İşte bunlardan birkaçı:

Hüseyin Avni Bey (Erzurum):

---

[8] **A.Ş.Gözübüyük – S.Kili:** s.90 (1.basım).
[9] T.B.M.M.,Z.C., C.XXIV, 30 Ekim 1338 günlü oturum, s.273.
[10] a.y.,s.276.
[11] a.y.,s.280.

"deli"[12], *"Kendileri Sevr Ahitnâmesini imza ederken halifenin hukukunun ne olduğunu okuyaydı keşke bacağı kırılsaydı da o halife de lütfen ayağa kalkmasaydı. Bacakları kırılaydı."*[13]; *"....Sadrıâzam sıfatını istimal için hangi mührü istimal ediyor? O mührü kimden almıştır? Hiçbir şeyden efendiler! O mühürler malikâne kabilinden benim mülkümün tagallüp, tagassup edilmesi neticesinde kullanılan cinayet mühürleridir."*[14]

Tunalı Hilmi Bey (Bolu):

"Cinayeti küçük düşürme, hiyanet demek evlâdır."[15]

Hacı Şükrü Bey (Diyarbekir):

"alçak"[16].

Necip Bey (Mardin):

"O papas Fro'nun [Frew] *halifesidir."*[17];

Yahya Galip Bey (Kırşehir):

"Âlem-i şeytanîden ders almışlardır."[18] *"İstanbul'da bulunan ve ismine Halife denilen (Kahrolsun, sedaları) o herifle kim temas ederse mutlaka insanlıktan tecerrüt eder* [soyutlanır, insanlıktan çıkar]*.....ben Loid Corc'un zabıta memuruyum, desin ve âlem-i İslâm'dan katiyen bahsetmesin."*[19] *"O Halife olsa olsa, daima nasihat aldığı papas Feru'nun* [Frew] *halifesi olabilir."*[20]

Mahzar Müfid Bey (Hakkâri):

"Divane menbaı Babılâli..."[21] *".....bu herifler kâfirdirler."*[22]

---

[12] a.y.,s.273.
[13] a.y.,s.274.
[14] a.y.,s.274.
[15] a.y.,s.275.
[16] a.y.,s.273.
[17] a.y.,s.274.
[18] a.y.,s.274.
[19] a.y.,s.277.
[20] a.y.,s.278.
[21] a.y.,s.278.
[22] a.y.,s.279.

Hacı İlyas Sami Efendi (Muş):

"İzmir rıhtımı kanlara boyandığı zaman, kendisi saltanatı hayvankârîsinde devam edip girmiştir."[23] *"'hainler..... hayasız adamlar....."*[24]

Tarık Zafer Tunaya'nın deyişiyle, ilk Meclis, gerçekten de, *"bir ihtilâl Meclisi"*ydi.[25] **Tunaya, *"İhtilâlci Meclis"*** başlığı altında, kimi mebusların bu gerçeği nasıl dile getirdiklerini T.B.M.M. tutanaklarından saptayıp çıkarmış:

Abdülkadir Kemalî Bey:

"Eğer bu Meclis'te şahsen, ferden heyet-i umumiyemiz, istikbalin herhangi bir gününde (Allah lüzumunu göstermesin) ferden ferda [tek tek / birer birer] *iplere çekilecek vaziyetteyiz. Eğer bu Meclis'te bir ihtilâlcilik husule gelmezse, hiçbirimiz iş göremeyiz."*[26]

Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver):

"Biz bir ihtilâlci kuvvet miyiz? Biz asılır mıyız?.. Arkadaşlarımdan rica ederim, sözlerine dikkat etsinler. Bir millet, kendisinin en kudsî vazifelerini ifa ettiği bir zamanda asılacak mıyım, asılmayacak mıyım, delecekler mi, gelmeyecekler mi? diye düşünmez."[27]

İsmail Suphi Bey (Soysallıoğlu):

".....bu memleketi zaafa sürükleyen tesirat-ı hariciye [dış etkiler / nedenler] *değildir. Kendiliğimizden ıslâh ve inkılâp zaruretini anladık. Meclis-i âliniz müdafaa için toplanmış olmakla beraber, bu memleketi, bu milleti yaşatmak için en iyi esas neredeyse onu bulmaya ve ledelhâce* [gerek görüldüğü zaman] *her şeyde inkılâp yapmaya, her şey ve şeyi yapmaya karar*

---

[23] a.y.,s.281.

[24] a.y.,s.282.

[25] **Tarık Zafer Tunaya:** ***Devrim Hareketleri İçinde Atatürkçülük***; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1997, s.90.

[26] **Tarık Zafer Tunaya:** ***Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)***; 2.Kitap: ***Mütareke, Cumhuriyet Ve Atatürk (1918-1938)***; Bilgi Ü., yyn., İstanbul, 2002, s.107.

[27] a.y.,s.107.

vermiştir. İşte hükümet, Halkçılık programı namı altında Meclis-i âlinize sevk ettiği program bu fikirlerin mahsulüdür."[28]

-III-

Şurası da tarihsel bir veridir ki, **Mustafa Kemal Paşa** ve arkadaşları, düşmandan önce, Osmanlı siyasal iktidarının kışkırttığı, örgütlediği isyanlarla ve Hilafet Ordusu ile uğraşmak, bunları saf dışı bırakmak zorunda kalmış bulunuyor. Bunun yanı sıra, İstanbul'da çöreklenen ve Saray'dan beslenen işbirlikçi ve mandacı basın, ulusal kurtuluşu baltalamak ve engellemek için elinden geleni yapacak, bu da yetmezmiş gibi Osmanlı Hükümeti, işgal güçlerinin buyruğu ile Ankara'ya güç anlar yaşatacaktır. Öte yandan, Osmanlıcı İstanbul ile ulusalcı Ankara'dan ancak birisi yaşayabilirdi, birinin kazanması öbürünün yok olması demekti. Salt bu açıdan bakıldığında bile, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın Osmanlı Devleti'ne karşı bir direniş olarak başladığı ve giderek devrime ulaştığı görülür. Bu nedenlerle, Ulusal Kurtuluş Savaşımız, her şeyden önce, Osmanlı siyasal iktidarına karşı girişilen ve Anadolu'dan gücünü alan ulusalcı bir eylem olarak tanımlanmalıdır. Daha önce Anadolu Türk halk direnişlerinin yöneldiği hedef, Osmanlı saltanatı ve onun temsil ettiği toplumsal ve siyasal düzendi. Şimdi de, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın hedefi, bir yandan düşmanın vatandan kovulması olmakla birlikte, aynı zamanda, yine Osmanlı saltanatına ve onun temsil ettiği düzene son vermektir.

O günlerde kalem sahipleri de girişilen eylemin bir ***"ihtilâl"*** olduğunu açıkça yazmışlardı. Örneğn, **Falih Rıfkı,** 24 Temmuz 1921 günlü *Akşam* gazetesinde yayınlanan ***"Ziya Gökalp'ın Mısraı"*** başlıklı yazısında "Anadolu ihtilâli"nden söz ederken, yine aynı gazetenin 8 Ağustos 1922 günlü sayısında imzasız olarak yer alan ***"Anadolu Manzarası"*** başlıklı yazıda da "ihtilâlimiz" denilmekteydi. **İsmail Habib Sevük**, 1922'de *Yenigün* gazetesinde yayınlanan ***"En Büyük Gayemiz"*** başlıklı

[28] a.y.,s.108.

yazısında açıkça bu gerçeği belirtmiş bulunuyor: *"Şüphesiz kıyam ettikten* [ayaklandıktan] *sonra ilk gayemiz düşmanı tepelemekti, fakat en büyük gayemiz bu değildi..... Sevr muahedesini yırtmaktan da, hattâ hür ve müstakil yaşamaktan da büyük olan bu gaye nedir? Bu, milletin kendi kendine sahip olmasıdır."*[29][30] Bu bakımdan **Sabahattin Selek**'in Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı ***"Anadolu İhtilâli"*** olarak adlandırması tarihsel gerçeklere bütünüyle uygundur. **Selek**'e göre:

"İncelediğimiz olayların akışı içinde 'Anadolu' kelimesi yalnız coğrafî bir isim değildir. Bunu aşan bir anlam ifade etmektedir. Millî hareket kaynağını Anadolu'da bulmuş, ihtilâlin liderini Anadolu barındırmış ve bütün ihtilâlci ve savaşçı kuvvetleri Anadolu vermiştir. Osmanlı hükümetine karşı girişilen bu harekette hükümet tarafını sonuna kadar yalnız İstanbul tutmuş ve ihtilâl – hükümet çatışması şeklen ve mahiyeti itibarıyle İstanbul – Anadolu mücadelesi halinde cereyan etmiştir. Başka bir deyimle, ihtilâle karşı olan fikirlerin ve kuvvetlerin hazırlandığı İstanbul, mücadelenin sonuna kadar tek başına Anadolu'nun karşısına dikilmiştir."[31] *".....birinci Büyük Millet Meclisi'nin çalışma tarzı ve ihtilâlci karakteri, Anadolu hareketinin bir ihti-*

---

[29] **İsmail Habib Sevük:** ***O Zamanlar, 1920-1923***; 2.basım, K.B.,yyn., Ankara, 2001, s.170.

[30] İsmail Habib Sevük bu gerçeği daha sonraları da, 1936 yılında, açıklarken şöyle diyecektir: *"Bu kararın* [vatanı kurtarma kararının] *bir dışı, bir içi var: dışı, vatanı çemberleyen düşmanlarla vatanın bağrına uzanan düşmanı haklamak, içi; çöken imparatorlukla biten saltanatı çöküp bittiği yerde bırakarak yeni bir devlet yaratmak. Dış bitmeden içe gidilemez, fakat iç yapılmazsa kazanılan dış hiçe gider. Yeniden ölecek olduktan sonra ölümden kurtulmak neye?"* — **İsmail Habib Sevük:** ***"Ayak Bastığı Yerde"***; Cumhuriyet, 23 Birincikânun 1936; yazarın ***Yurttan Yazılar*** kitabında , 2.basım, K.B.,yyn., Ankara, 2002, s.273-274.

[31] **Sabahattin Selek:** ***Anadolu İhtilâli***; 5.basım, Cem yyn., İstanbul, 1973, s.221.

lâl olduğunu, tereddüde yer bırakmayacak şekilde ispatlamaktadır."[32]

Selek, benim başından beri ortaya koymaya çalıştığım gerçeği özetlerken de diyor ki:

"Millî mücadele, bir bakıma Türklüğün Osmanlılığa karşı yaptığı bir kurtuluş savaşı sayılması gerekir..... Osmanlı Devleti bünyesinde Türk unsurunun yerine bakılınca başka türlü düşünmek mümkün olmuyor."[33]

Mahmut Esat Bozkurt'a göre, "ayaklanma"nın nedenlerinin 2 bakımdan incelenebilir: 1) dış tehlike, 2) İç tasfiye gerekirliği.[34]

Recep Peker'in 1934-1935 yılında verdiği "İnkılâp Dersi"inde belirttiği görüş de şöyle:

"İnkılâp belli bir sınır içinde yaşayan bir ulusun iç hayatında yapılan köklü bir değişim olduğuna, istiklâl mefhumu ise dış hayatı korumak ve dış varlığı tam olarak göstermekten ibaret bulunduğuna göre, bunların ikisini birden başarmak için bir taraftan iç ve diğer taraftan dış yaban ve yad kuvvetlere karşı koymak lâzımdı.

.....Türk ulusu muvaffak olmak için inkılâp ve istiklâli birden başarmak, bütün unsurlarla birden uğraşmak mecburiyetinde kalmıştır. Türk ulusu bir yandan sarayla, bütün gerilik unsurlarıyla ve hakikati anlamadan onlara uyan cahillerle boğuşmuş, diğer yandan da yad askerler, yaban ordularla savaşmıştır. Zira bir tarafta saray ve ona uyanlar vardı ve bunlarla uğraşmak lâzım geliyordu. Diğer yanda yurdumuz yabancı orduların çizmesi altındaydı, onlarla savaşmak icap ediyordu. İşte bu yüzden inkılâbı ve istiklâli ayrı ayrı, birini ötekinden sonra

---

[32] a.y.,s.223.

[33] a.y.,s.67.

[34] **Mahmut Esat Bozkurt:** ***Atatürk İhtilâli***; C.I-II, 4.basım, Kaynak yyn., İstanbul, 2003, s.245.

başarmak mümkün değildi. Bunların ikisinin birden tahakkuku lâzım geliyordu."[35]

Niyazi Berkes de, ulus egemenliğine dayanan bir rejimin, *"Osmanlı Saltanat ve Hilafetine isyan; yüzyılların büyük geleneğinden kopma"* olduğunu belirtirken,[36] bir yabancı gözlemci ve yazar olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara büyükelçisi görevi ile Türkiye'de bulunmuş ve **Atatürk** ve Ulusal Kurtuluş Savaşımız üzerine **Atatürk** ile de görüşmeler yaparak bir kitap yazmış olan **Charles H.Sherill** de, bu savaşımı *"çürümüş ve çökmüş Osmanlı İmparatorluğu'na karşı olan ihtilâl"* olarak nitelendirmiş olması da hep aynı gerçeğin anlatımlarıdır. Dahası, **Sherill**, bu "ihtilâl"in *"Türkiye'yi köle durumuna getiren yozlaşmış bir iç yönetime karşı"* olduğunu da vurgulamış.[37] Bu arada, **Prof.Dr.Ahmet Mumcu**'nun ***Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri Ve Gelişimi*** adlı kitabının[38] 2.bölümünün başlığının ***"Osmanlı Devlerine Karşı İhtilâl Ve Ulusal Kurtuluş Savaşı"*** başlığını taşıdığını belirtelim.

Öte yandan, Ankara Hukuk Mektebi'nde İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurulduğunda ilk dersi veren **İsmet İnönü, *"Türk İnkılâbı"***nı tanımlarken, *"Türk inkılâbı, Türk milletinin kurtuluş savaşıdır..... Ecnebi istilâsına karşı vatan müdafaası gibi nispeten sade bir manzara ile başladığı ilk günde bile inkılâp, Osmanlı nizamını kendi karşısında bulmuştur."* demiş bulunuyor.[39]

"Anadolu İhtilâli", Türk ulusunun Osmanlı iktidarına karşı giriştiği son direniştir. Ancak, öncekilerden başkalığı, bir kere aynı zamanda Türklük'ün bir ölüm-kalım savaşı olmasıdır.

---

[35] **Recep Peker:** ***İnkılâp Dersleri***; 4.basım, İletişim yyn., İstanbul, 1984, s.21-22.

[36] **N.Berkes:** ***....Çağdaşlaşma***; s.429.

[37] **Charles N.Sherill:** ***Bir A.B.D. Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları – Mustafa Kemal***; çev. Örgen uğurlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999, C. I, s.66-67.

[38] Ankara, 1980.

[39] Hakimiyet-i Milliye, 21 Mart 1934 – **Nejat Göyünç:** ***Atatürk Ve Millî Mücadele***; İstanbul, 1984, s.3.

İkincisi, başarıya ulaşarak Osmanlı'yı tarihe gömmesidir. Böylece de, devrime ulaşmış, sonunda kozmopolit Osmanlı Devleti yerine ulusal Türk Devleti kurulmuştur. Burada ayrıca şunu da eklemek gerekir ki, Cumhuriyet'in devrimci atılımlarının çok önemli bir amacı da, Osmanlı'nın kalıntılarını temizlemek olacaktır.

2
ULUSAL DEVLETİN KURULUŞU: 23 NİSAN 1920

-I-

Osmanlı Devleti yıkılmış ve ondan sonra yerine ulusal Türk Devleti kurulmuş değildir. Osmanlı Devleti daha varlığını sürdürürken yeni devlet kurulmuştur. Kuruluş tarihi de, 23 Nisan 1920'dir. Bu nedenle de, yeni devleti Osmanlı'nın bir devamı olarak görmek temelli bir yanılgıdır. Bu tarihte artık bu devletin "Meclis"i, "hükümet"i, görevlileri vardır; kısa sürede de düzenli bir ordusu olacaktır. Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Anadolu İhtilâli, bir devlet ve onun örgütlü gücü tarafından yapılmıştır ki, bu durum onun başlıca ayırıcı özelliklerinden biridir.

Yusuf Kemal Tengirşek, bu gerçeği şu sözlerle dile getiriyor: *"23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açıldı..... o mübarek binaya giden mebuslar neler yaptılar? Tarih ortada: Yeni bir devlet kurdular, Türkiye'nin çocukları padişahın irşadına, falan ve filan devletin elçisinin teşvikine kapılmadan memleketi idareye koyuldular..... Türkiye tarihinde ilk defa olmak üzere Türk halkının gönderdiği vekilleriyle ve yalnız onlarla kendini idare etmeye başlamıştı..... Yeni Türk Devleti o gün kuruldu. Hiçbir makamın veya şahsın tasdikine muhtaç olmaksızın kanunlar, muahedeler yapıp tatbik ve icra etmekle Cumhuriyet idaresi o gün başladı."*[40] Gerçekten de, *"23 Nisan 1336 (1920) de Ankara'nın çorak ve bataklık yaylasında yeni bir devlet doğmuştur."*[41]

T.B.M.M., çalışmaya başladığının 3.günü aldığı 5 no.lu Genel Kurul Kararı'nda **"Kuvve-i icraiye teşkiline karar ve-**

---

[40] **Yusuf Kemal Tengirşek:** ***Vatan Hizmetinde***; 2.Basım, K.B.,yyn., Ankara, 2001, s.170-171.

[41] **S.Ağaoğlu:** ***Kuva-yı....***; s.33.

rildi"[42] demekle varlık nedenini ve amacını kendisi açıkça ortaya koyacaktır.[43]

-II-

T.B.M.M. bir de Anayasa yapacaktır. 20 Ocak 1921 tarihini taşıyan bu Anayasa ile yeni bir devletin kurulmuş olduğu anayasal düzeyde de hukuksallaştırılmış bulunuyor. Ne var ki, bir ölüm-kalım savaşı, Türk ulusunun varlık-yokluk kavgası olanca yeğinliğiyle sürerken yapılan bir anayasadır bu! O nedenle de, onu çıkaranların olup bitenlere ne gözle baktıklarını çok açık bir biçimde kanıtlar.

Anayasa'nın 1.maddesi şöyleydi:

"Hâkimiyet bilâ kaydü şart [kayıtsız şartsız] **milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını** [geleceğini] **bizzat** [doğrudan kendisinin] **ve bilfiil** [eylemli olarak] **idare etmesi esasına dayanır."**

2.madde hükmüne göre de:

"İcra kudreti [yürütme erki] **ve teşri selahiyeti** [yasama yetkisi] **milletin yegâne hakikî mümessili** [tek gerçek temsilcisi] **olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder** [toplanır]**."**

3.maddede **"Türkiye Devleti"**nin Büyük Millet Meclisi tarafından yönetildiği ve hükümetinin "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" olduğu belirtildikten sonra, 4.maddede Meclis üyelerinin halk tarafından seçileceği öngörülmüştü.

Oysa, 1876 Anayasası'nın 3, 4 ve 5.maddelerine göre, egemenlik padişahın kişiliğinde somutlaştırılmış bulunuyordu, yetkileri sınırsızdı, kendisi (şahsı) kutsal kabul ediliyordu. 7.maddeye göre ise, yasama çalışmalarına izin vermek, hükümeti istediği gibi oluşturabilmek, görevden uzaklaştırabilmek v.b. yetkileri vardı. 60.maddeye göre de Ayan Meclisi üyeleri padişahça atanıyordu.

---

[42] **S.Kili – A.Ş.Gözübüyük:** ***Türk Anayasası....***; s.87.

[43] Bu konuda ayrıca bkz. **N.Göyünç:** s.114 v.d..

Konuyu biraz daha açmadan her iki anayasada devletin adının nasıl belirlenmiş olduğuna dikkati çekmek isterim: 1876 Anayasası'nda **"Devlet-i Osmaniye"**, 1921 Anayasası'nda ise **"Türkiye Devleti"**!...

1921 Anayasası, Türkiye Devleti'nin Osmanlı Devleti'nden apayrı bir yapıda olduğunun belgesidir. Bir kere, artık egemenliğin koşulsuz olarak halkın olması demek, iktidarın kaynağının dinsellikten soyutlanması demektir. Gerçekte, teokratik devlet anlayışı böylece sona ermiştir. Öte yandan, bu ilke, bir halk yönetiminin kurulduğunu anayasal olarak doğrulamaktadır. T.B.M.M.nin halk tarafından seçileceğine ilişkin madde ile, hele belirtilen öteki 3 madde ile birlikte düşünüldüğünde, demokrasinin önkoşulunun uygulamaya konulduğunu gösterir.

Önceki Kesim'de anılan 1-2 Kasım 1922 günlü **T.B.M.M.nin Hukuk-u Hâkimiyet Ve Hükümraninin Mümessil-i Hakikîsi Olduğuna Dair Heyet-i Umumiye Kararı** ve karardan önce Meclis'te yapılan görüşmeler kurulmuş olan Türk devletinin niteliklerini çok açık bir biçimde belgelemektedir. Bu görüşmeler sırasında yukarıda belirtilenlerin dışında tutanaklara geçen konuşmalar bu gerçeği daha bir açıklığa kavuşturacak:

Refik Bey (Koraltan) (Konya):

"Esasen Tevfik Paşa adında bir millet memuru tanımıyoruz. Bizim sadrıâzamımız yok."[44]

Rasih Efendi (Kaplan) (Antalya):

".....bu kanuna [1876 Anayasası'na] *konulan bu mukaddes gayrımesul..... bunca tecrübeden sonra, bunca felâketten sonra, bu millet zayi olmuş* [yitirilmiş] *hukukunu istirdat* [geri almak] *hususunda bunca fedakârlıktan sonra böyle gayrımesul mukaddes kelimeleri altında bu millet kendi ezdirmek istemiyor ve kıyamete kadar da istemeyecektir....."*[45]

Ali Fethi Bey (Okyar) (Hariciye Vekili, İstanbul):

---

[44] T.B.M.M.,Z.C., C.XXIV, 30 Ekim 1338 günlü oturum, s.271.
[45] a.y.,s.271.

"Her ne vakit millet gözünü açmış, intibah etmiş [yani, durumu kavramış], *kendi istiklâline vaziyet etmek* [el koymak] *istemiş ise, daima bu Babıâli zihniyeti, saray zihniyeti ona sed çekmiştir..... Cenab-ı Hak'ka şükürler olsun ki bu defa; bunların bütün tesir ve nüfuzundan âzade bir surette millet ispat-ı rüşd etmiştir, ispat-ı istiklâl etmiştir....."*[46]

Bir kere daha **Rasih Efendi'**nin (Rasih Kaplan) konuşmasına dönelim ve padişahlık ve kırallıklarda (monarşilerde) devlet başkanlığının kalıtım yoluyla (irsen) geçtiğini usumuzda tutarak onu dinleyelim:

"Arkadaşlar! Şunu da hatırlatmak isterim ki, vâris, malûmâliniz meczup da [deli de] *olsa, vâris olur, cahil de olsa vâris olur, ahmak da olsa vâris olur ve yalnız şunu düşünemiyorduk ki, bil-irs* [kalıtımsal olarak] *o makama gelecek cahil olursa, cani olursa hiç bunu düşünemiyorduk. Evet düşünemiyorduk ki, o kanun mucibince bil-irs o makamı fuzulî olarak, tufeyli olarak işgal edenin cani ve hain olacağını düşünemiyorduk..... Ankara'da Türkiye Millet Meclisi vardır ve bu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Türkiye'nin yegâne mümessilidir, istinatgâhıdır* [dayanağıdır]....."[47]

Ve **Gazi Mustafa Kemal Paşa**, Meclis'in 1 Kasım 1922 günlü oturumunda gerçeği tüm çıplaklığı ile ortaya koyacaktır:

"Şekl-i idaremizde mündemiç bulunan [yönetim biçimimizde var olan] ***hakikat, Türkiye halkının mukadderatına*** [geleceğine / yazgısına] ***bilfiil ve bizzat vâziülyed olması*** [doğrudan kendi eline alması], ***Hâkimiyet-i Milliyesini, Saltanat-ı Milliyesini üç seneden beri kendi elinde bulundurarak dâva-yı mukaddesini*** [kutsal dâvasını] ***müdafaa etmekte bulunmasıdır.***

Bu hakikatin tecellisi, bir bâtılın zevali müeddi oldu [ortadan kalkmasına neden oldu / yol açtı]. ***Bu bâtıl, gayrımeşru, gayrımâkûl*** [us dışı] ***olan şey, bir milletin hukuk-u hâkimiyet***

---

[46] a.y.,s.287.
[47] a.y.,s.272-273.

ve saltanatının bir şahıs uhdesinde [bir kişide] ***temsil edilmesine müsaade edilmesiydi."***[48]

-III-

Tüm bunlar bir gerçeği tartışma götürmeyecek biçimde kanıtlar: T.B.M.M.nin Ankara'da 23 Nisan 1920'de toplanması ile yeni bir devletin temelleri atılmış ve bu temeller üzerinde hızla yükselen bu devlet, ulusal egemenliğe dayanan bir "cumhuriyet" olarak gelişmiştir.[49] O nedenle de, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilân edilmesi yalnızca bir "formalite" olacaktır. Burada bir soru usa gelebilir: Tüm mebusların başından beri bu çizgide olduğu söylenebilir mi? Kuşkusuz, hayır. Meclis çalışmaya başladığında temel amacın padişahı ve hilafeti kurtarmak olduğu açıklanmıştı, çoğu mebus da buna içtenlikle inanıyordu. O zaman, nasıl olmuştur da Meclis'ten padişahlığa ve hilafete son verecek kararlar çıkmış bulunuyor? Bu sorunun ilk yanıtı, Meclis'e egemen olan "ihtilâlci" hava içinde bu görüşte olan mebusların da bu yönde sürüklenmesidir. Bu arada kimilerinin de işin pek de ayırdında olmadığı söylenebilir. Ama en önemlisi, **Mustafa Kemal Paşa**'nın gittikçe artan ve askerî yengilerle de pekişen "prestij"i ve mebusları etkileyip yönlendirmesindeki üstün yeteneğidir. Ne olursa olsun, 1.Meclis, tarihe tutucu ya da gerici bir meclis olarak değil, "ihtilâlci" bir mezlis olarak geçmiş bulunuyor.

Teknik anlamında "cumhuriyet", biraz önce belirttiğim gibi, bir ülkede devlet başkanının kalıtımsal (ırsî) olarak iş başına gelmediği rejimdir ve kişi hak ve özgürlükleri, halkçılık ve demokrasi ile doğrudan bir ilgisi yoktur.[50] Öyleyse, "cumhuri-

---

[48] a.y., 1 Kasım 1922 günlü oturum, s.305.

[49] **Yavuz Abadan:** ***İnkılâp Tarihine Giriş***; Ankara, 1962, s.53.

[50] Salt bu açıdan bakıldığında "cumhuriyet" kavramının toplumun esenliği, özgürlüğü, ekonomik kalkınması ve özellikle de demokrasi ile bir ilgisi yoktur. Örneğin; İngiltere, İsveç, Hollanda v.b. birer kırallıktır ama "demokrasi" ile yönetilir; buna karşılık, Çin Halk Cumhurşyeti ve İram İslâm Cumhuriyeti'nde demokrasi söz konusu değildir. Dahası,

yet" ve "cumhuriyetçi" kavramları neden "ilericilik" ile bir tutuluyor? Bu sorunun ilk yanıtı tarihsel süreçte bulunuyor. Çünkü, cumhuriyetçiler, *halka dayanarak* hanedanlıkları devirmişler ve bu nedenle de artık devlet başkanları kalıtımsal olarak egemen olmadıkları gibi iktidarın da halka dayandığı görüşü geçerlik kazanmıştır. Bu çerçevede belirtilen gelişmelere bakıldığında, Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923'e gelindiğinde ***fiilen*** (de facto) oluşmuş bulunduğu anlaşılır. Kaldı ki, halife-padişahın düşmanın elinde tutsak olduğu için hiçbir istencinin ve kararının geçerli olmadığı da belirtilmiş ve artık egemenliğin halkın / ulusun olduğu ve T.B.M.M.nin kişiliğinde somutlaştığı belirtilmiş bulunuyordu.

Bundan da öte, Cumhuriyet'in "resmen" ilân edilmesinden sonra ona tanınan içerik, 23 Nisan 1920'den beri savunulan ilkeler olacaktır. Bir kere, Cumhuriyet, **halkçılık** ilkesi ile nitelendirilip biçimlendirilecektir ki, anılan metinlerde bu ilkeye nasıl yer verildiğini görmüş bulunuyoruz. İkincisi, **ulusalcılık,** Cumhuriyet'in onsuz olmaz bir bütünleyicisi olarak görülecektir ki, adı üstünde, bağımsızlık savaşımız "ulusal" savaştı. Öte yandan, Cumhuriyet'in **Atatürk** dönemine damgasını basan bir başka gerçek de, antiemperyalizmdir ve çok açıktır ki Ulusal Kurtuluş Savaşımız, amtiemperyalistti.

Hele, kendi hükümeti, silâhlı gücü, devlet örgütü ve anayasası bulunan Osmanlı Devleti orta yerde dururken, ayrı bir hükümet, ayrı bir ordu, ayrı bir devlet örgütü ve ayrı bir anayasaya sahip ve bağımsız bir yasama organı olan T.B.M.M. (ki aynı zamanda yürütme erkini de elinde bulunduruyordu) odağında bir araya gelen, ulusal güçlerin daha ilk aşamada yeni bir devletin temelini attıkları yadsınamaz. Bu gerçeği dile getirmekle ve 1921 Anayasası ile yeni rejimin adı konmamış "Cumhuriyet" olduğunu söylemekle birlikte **Bülent Tanör**, gerçekte bu durumda 1876 Anayasası'nın geçerliliğini yitirmiş (hükümden

---

Hitler Almanyası'nın da bir cumhuriyet olduğu unutulmamalıdır. 12 Eylül askerî diktatörlüğü sırasında da Türkiye'nin bir cumhuriyet olması niteliği sürmekteydi.

düşmüş) olması gerekirken bunun açıkça belirtilmediği, koşullar gereği bundan kaçınıldığı ve hatta **Atatürk**'ün Sadrıâzam **Tevfik Paşa**'ya gönderdiği 20 Ocak 1921 günlü telgrafta **"Kanun-ı Esasînin** [1876 Anayasası'nın] **işbu mevad ile tearuz etmeyen** [çatışmayan] **ahkâmı kemâkân merîyülicradır** [hükümleri eskisi gibi yürürlükte ve uygulamadadır]" notunu koyduğunu yazmakta, bu nedenle de 1876 Anayasası'nın hukuken ortadan kaldırılmamış bulunduğu görüşünü savunmaktadır.[51] Bu görüşe göre, 2 anayasalı bir dönem söz konusu oluyor. **Tarık Zafer Tunaya** da, aynı olguya parmak basarak bu durumu *"ilginç"* olarak niteliyor ve bunun 1924 Anayasası'nın yürürlüğe konması ile son bulduğunu söylüyor..[52]/[53] Ancak, bu açıklamalara karşın, 1921 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra, hatta 23 Nisan 1920'den başlayan dönemde 1876 Anayasası'nın Ankara için gerçekten geçerli bir anayasa olup olmadığı tartışılmalıdır. Önce şunu belirteyim: 1921 Anayasası topu topu 23 madde ve bir de ek maddeden oluşmaktadır. Besbelli ki, amaç, yeni devletin temel niteliklerini ve örgütlenmesini (esas teşkilâtını) belirtmekle sınırlıdır. Bu Anayasa'da kişi hak ve özgürlükleri, basın v.b. konularla ilgili hiçbir düzenleme yoktur.[54] Dolayısı ile, 1921 Anayasası'nda 1876 Anayasası'nın yürürlükten kaldırıldığı açıkça belirtilmediğine göre, bu gibi konularda hukuksal boşluk oluşmaması için eski anayasanın bu açıdan işlerliğinin sürdürülmüş varsayılmış olması doğal karşılanabilir. Ama, yukarıda açıklamaya çalıştığım temel devlet yapılanması ve nitelikleri açısından 1876 Anayasası'nın hiçbir hükmü kalmamıştır. Hukukta, sonraki bir yasal düzenlemede öncekini yürürlükten kaldırıldığı açıkça belirtilmemiş ise, sonraki tarihlinin

---

[51] **B.Tanör:** ***Osmanlı-Türk....***; s.267.

[52] **T.Z.Tunaya:** ***Devrim Hareketleri....***; s.92.

[53] T.B.M.M.nde bu konudaki tartışmalar için bkz. **T.Z.Tunaya:** ***.....Siyasal Gelişmeler....***; C.II, s.91 v.d..

[54] 1921 Anayasası'nın ilk 9 maddeden sonra gelen ara (bölüm) başlıkları şöyledir: İdare, Vilâyat, Kaza, Nahiye, Umumî Müfettişlik ve Madde-i Münferide.

eskisinin kendisi ile çelişik ve aykırı hükümlerini ortadan kaldırdığı bilinen bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında, temel devlet yapısı alanında orta yerde 2 anayasa artık kalmamıştır. **Atatürk** de bu hukuksal gerçeği, 1921 Anayasası T.B.M.M.nde görüşülürken, ***".....öteden beri mevcut ve meri olan Kanun-u Esasi mevadı*** [maddeleri] ***mümdericesinden*** [içeriğinden] ***herhangi birinin yerine diğer bir madde konulmadıkça, veyahut heyet-i umumiyesinin*** [tümünün] ***yerine yeni bir Kanun-u Esasi kitabı yaz edilmedikçe ahkâmı bakidir*** [hükümleri yürürlüktedir]. **"**[55] diyerek belirtecektir. Ne var ki, **Atatürk**, Karesi mebusları **Hasan Basri Bey** ile **Vehbi Bey**'in "Bu maddelere muhalif olmayan Kanun-u Esasî mevad ve ahkâmı mer'yülicradır." önergesinin reddini sağlayacaktır.[56] İlk bakışta çelişkili gibi görülebilecek bu tutumun nedeni, önerge kabul edilecek olsa, anayasal düzeyde 1876 Anayasası'nın geçerli olduğunun benimsendiğinin düşünülmesini engellemektir. Meclis, 1876 Anayasası'nın bazı hükümlerinin uygulanmakta olduğunu ve olacağını öngörürken bu anayasayı geçerli kılan "irade" sonucunda değil, fakat kendi "iradesi" ile yapmış oluyordu. **Tunaya**'nın deyişiyle, *"Böylece, kurucu yetkisine dayanarak, TBMM, 1876 Kanun-u Esasî'ni kısmen yürürlükte tutmuş oluyordu."*[57]

Hem sonra, daha önce de geçtiği gibi, **Atatürk**'ün T.B.M.M. kürsüsünden ***"paçavra"*** diye adlandırığı ve padişah iradesinin sonucu olan 1876 Anayasası'nın bu niteliği ile yürürlükte bırakıldığı nasıl öne sürülebilir ki! Egemenliği padişahtan alarak halka veren, ulusun tek temsilcisinin T.B.M.M. olduğunu öngören 1921 Anayasası'nın yanı başında bunun tümüyle tersi hükümler taşıyan 1876 Anayasası'nın bu konularda da yürürlükte olduğunu ve bu nedenle iki anayasalı bir rejimden söz etmek gerektiğini öne sürmek doğru olabilir mi? Buna bir de 1-2 Kasım 1922 günlü **T.B.M.M.nin Hukuk-u Hâkimiyet Ve Hükümraninin Mümessil-i Hakikîsi Olduğuna Dair Heyet-i**

[55] ***Söylev Ve Demeçler***; A.K.D.T.Y.K. yyn., C.I, s.155.
[56] **T.Z. Tunaya: *....Siyasal Gelişmeler***; C.II, s.105
[57] a.y.,s.105.

Umumiye Kararı'nı ve karar alınmadan önce Meclis'te yapılan ve yukarıda alıntılarla belirtilen görüşmeleri ekleyin...

Önemli olan, ulusun egemenliğine sahip çıkmasıdır. 1921 Anayasası'nın hükme bağladığı temel olgu budur. Bu alanda 1876 Anayasası artık tarihe karışmıştır. Durumu **Atatürk**'ün sözleriyle belgeleyelim:

"Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ruh-u aslîsi bu kanunun kitaplara geçmesinden evvel, milletin dimağında ve vicdanında temerküz eylemiş [toplanmış] ***olmasıyla ve ancak bunun ifadesi olmak üzere tesis ettiği Meclis'e verdiği vazife-i asliye ile ve senelerden beri ahkâmını*** [hükümlerini] ***fiilen tatbik edegelmekte olmasıyla ve en nihayet kanun şeklinde enzar-ı cihana*** [cihanın gözleri önüne] ***vaz eylemesiyle*** [koymasıyla] ***tahakkuk etmiştir. Hâkimiyet bilâ kayd-ü şart milletindir."***[58]

Dahası, 1921 Anayasası'nın kabulünden önce Meclis'te yaptığı konuşmasında, T.B.M.M.nin bir "kurucu meclis" (meclis-i müessesan) olduğunu, o sıfatla yeni bir anayasa yapmakta olduğunu belirttikten sonra diyecektir ki:

"....muahede ve sulh akdi, vatan müdafaası ilânı, yani ilân-ı harb gibi selâhiyetlerin, mevut olan Kanun-u Esasî'de [1876 Anayasası'nda] ***kime ait olduğu malûm-u âlinizdir. O kanuna göre kime ait ise bu madde o aidiyeti izah eder. Halbuki zannediyorum ki milletin hakikî vekillerinden mürekkep olan Meclis-i âli artık bu selâhiyetleri bir şahsa bırakmak istemiyor. Kendi yapmak ve tamamen üzerine almak istiyor. Binaenaleyh bunu ifade etmek lâzımdır."***[59]

Şu duruma göre, egemenlik ve siyasal rejim alanlarında orta yerde 2 anayasa değil, 1 anayasa vardır; 1876 Anayasası'nın 1921 Anayasası'nda söz konusu edilmemiş olan hükümlerinin yürürlükte kalması ise, 1921 Anayasası'nı yapan T.B.M.M.nin istencinin sonucudur. Öte yandan, bazı konuların 1921 Anayasa-

---

[58] ***"Mustafa Kemal'in İzmit'te İstanbul Gazetecilerine Verdiği Mülâkat"***; **Mustafa Baydar:** ***Atatürk'le Konuşmalar***; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000, s.94.

[59] ***Söylev Ve Demeçler***; A.K.D.T.Y.K. yyn., C.I, s.156.

sı'nda neden hiç öngörülmediğinin ve bu anayasanın neden topu topu 23 madde ile sınırlı tutulduğunun bir açıklamasını **Atatürk,** tartışmalar sırasında şöyle yapmış bulunuyor: ***"Bir prensip olarak makam-ı hilafet ve saltanatı kabul ediyoruz. Bunu kabul ettikten sonra Efendiler, mukteza-yi şer'i şerif ve mukteza-yi tabiat ona bir takım hukuk ve selâhiyet vereceğiz. Fakat istiyor musunuz? Bunları bugün konuşmaya karar verelim? (hayır sadaları). Bugün konuştuğumuz ona veremeyeceğimiz şeylerdir. Burada vermemek istediğimiz şeyleri mevzuubahis ediyoruz. Fakat vereceğimiz ve vermek istediğimiz şeyleri bahsetmenin zamanı değildir."***[60]

T.B.M.M.ndeki Anayasa görüşmelerini izlemiş olan Fransız gazeteci **Gaulis**'in bir yabancı olarak gözlemleri de, 1876 Anayasası'nın artık bir "anayasa" olarak özünün ortadan kaldırıldığını gösterir. **Gaulis**, **Atatürk**'ün konuya yaklaşımını belirtirken şöyle der: *"Ülkeyi felâkete götürmüş bir 'kanun-u esasî vardı, onu parçalara ayırıp gösteriyor, onun tüm zaaflarını ortaya koyuyor, buna karşı yeni hükümler öneriyor*[du]."[61]

Tarık Zafer Tunaya'nın sözleriyle, *"Kanun-u Esasî* [1876 Anayasası] *daha Meclis çalışmaya başlarken, tereddütsüz bir yana bırakılmıştır."* Ancak, boşluk doldurmak üzere bazı hükümleri, Meclis öyle istediği, bu yöndeki istenci ile bazı maddelerine geçerlik kazandırdığı için, uygulanmıştı. Ama yine de Meclis, 1876 Anayasası'nı *"kuşa çevirmiştir."*[62]

-IV-

Bu gerçekler, yeni kurulan devletin Osmanlı Devleti'nin "devamı" olmadığını kanıtlamaya yeter de artar bile. Ancak, kimileri yine de bu savda bulunuyorlar. O nedenle, ek olarak şunları da belirtmeden geçmek istemiyorum:

1.kitapta belirtildiği üzere, devlet bir "tüzel kişilik"tir. Durum böyle olunca, bir devletin bir başka devletin "devamı"

---

[60] a.y.,s.157.

[61] **B.G.Gaulis:** C.I, s.69.

[62] **T.Z.Tunaya: ....*Siyasal Gelişmeler***; C .II, 106.

olabilmesi için ilkinin tüzel kişiliğinin sona ermesiyle birlikte bunun devamı olan devletin tüzel kişiliğinin varlık kazanması gerekir. Oysa, Osmanlı Devleti varlığını sürdürürken yeni Türkiye Devleti var olmuştur. Başka bir deyişle 2 ayrı tüzel kişiliğe sahip 2 devletin aynı zaman sürecinde varlığı söz konusudur.

Öte yandan, barış antlaşmaları, bir savaşı hukuksal açıdan sona erdiren antlaşmalardır. Sevr Antlaşması, bir barış antlaşmasıdır ve Osmanlı Devleti bu antlaşmayı kabul etmiş ve o nedenle de onun için I.Dünya Savaşı bu antlaşma ile sona ermiştir. Ne var ki, yeni devlet bu antlaşmayı kabul etmemiştir. Yeni devlet için I.Dünya Savaşı, Lozan antlaşması ile sona ermiştir.[63] Eğer, merkezi Ankara olmak üzere kurulan yeni devletin Osmanlı Devleti'nin devamı olduğu öne sürülecek olursa, ortaya çıkacak olan içinden çıkılmaz durumu kestirmek güç olmasa gerektir.

Belki, Lozan Antlaşması'nda, Osmanlı Devleti'nin dış borçlarından yeni devletin de yükümlü tutulmuş olması karşı görüş olarak öne sürülebilir. Ne ki, yeni devlet bu borçlardan ancak Osmanlı'dan kendi sınırlarını içinde kalan toprak oranında sorumlu olmuştur. O zaman, sınırları dışında kalan topraklarda kurulan devletlerin de Osmanlı Devleti'nin devamı olduğunu kabul etmek gerekecektir!...

Osmanlı Devleti'nin kimi yasalarının geçerliliği sürdürmüş olması da bu açıdan bir anlam ve değer taşımaz. Çünkü bu yasalardan kimileri de yine Türkiye'nin sınırları dışında kalan ve yeni kurulan öteki devletlerde de bir süre uygulanmışlardır.

Her şeyin ötesinde, kurulan devlet **ulusal** bir devlettir, bir **Türk** devletidir; çok uluslu, kozmopolit Osmanlı Devleti'nin bir sürgiti değildir. Ve görüleceği üzere, Osmanlı toplum yapısının ve "zihniyet"inin izlerini silmek için devrimci önlemler alına-

[63] Bu yüzdendir ki, Lozan Antlaşması ile sonuçlanan görüşmelerde karşımızda I.Dünya Savaşı'nda karşımızda olan devletler yer almışlardır.

cak, uygulamalara girişilecektir. Ulusal Kurtuluş Savaşı, yeni Türkiye'nin kuruluşu demektir.[64]

Gazi Mustafa Kemal Paşa, **Vahdettin**'in; **Fethi Bey** ve **İsmet Paşa** da **Damat Ferit** ve **Tevfik Paşa**'nın boş bıraktıkları koltuklara oturmuş değillerdir.

[64] **Hilmi Ziya Ülken:** ***"Cumhuriyetimiz, Atatürk İnkılâpları, Türk Milliyetçiliği, Millî Birlik Ve Beraberlik"***; *50.Yıl Konferansları*; M.E.B.,yyn., Ankara, 1974, s.169.

BÖLÜM 13

MÜTAREKE İSTANBULU: İŞBİRLİKÇİLER KENTİ

1
1. T.B.M.M.'NİN GÖZÜYLE

-I-

I.Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'un, kentin işgale uğraması ile birlikte peçesi düşecek ve gerçek yüzü olanca çirkinliği ile birlikte hemen ortaya çıkacaktır. Gerçi belirtmek gerekir ki, İstanbul'da bulunan ulusalcılar ve yurtseverler, Anadolu'da başlayan özgürlük ve bağımsızlık savaşımı için her türlü özveriyi göstererek, yaşamlarını hiçe sayarak neredeyse olanaksızı başaracaklardır ve ilerde buna değinilecek, ama bu kentte yaşayanlar, genel olarak, halife padişahı ile, hükümeti ile, saray çevresi ile, işbirlikçileri ile, basının bir bölümü ile, gayrımüslimleri ile Anadolu direnişini boğmak için düşmanla el ve gönül birliği içinde olmuş bulunuyorlar. **Fatih Sultan Mehmet**'in ilk biçimini verdiği ve onun attığı temeller üzerinde gelişen İstanbul'un bu saydığım çevreleri emperyalist saldırganların işbirlikçileri, ulusalcı eylemin de can düşmanı olarak tarihteki yerlerini almışlardır. Ancak, bu noktada şunu da anımsamak gerekiyor: İstanbul nüfusu yalnızca varsıl kesimlerden oluşmuyordu. Yoksul Türk halkı da İstanbul nüfusunun bir parçasıydı, hem de sayıca en önemli bir parçası. Hainlik ve işbirlikçilik bu kesimden kaynaklanmıyordu; hainlik ve işbirlikçilik, kişisel çıkarlarını emperyalistlerin çıkarları ile bütünleştirmiş bulunanların, devlet yönetiminde söz sahibi olanların ve Osmanlı gayrımüslimlerin işiydi.

2.Kitabın başında Anadolu Türk halkının savaşımının özünde İstanbul'a karşı olduğunu belirtmiş ve başkentin nasıl bir kent olduğunu belgelemeye çalışmıştım. İşte, artık Anadolu'da Türk ulusu düşmanlarınca tarihten silinmeye çalışılırken, Anadolu, karşısında yine İstanbul'un bu çevrelerini bulacaktır.

-II-

Şimdi önce **Mustafa Kemal Paşa**'nın ve 1.Meclis üyelerinden oturumlarda söz alanların, İstanbul için söyledikleri ve T.B.M.M. tutanaklarına geçen değerlendirmelerine kısaca bir göz atacak olursak önce 24 Nisan 1920 günlü birleşimde, yani Meclis'in açıldığının hemen ertesi gün, genel durumu açıklamak amacıyla **Mustafa Kemal Paşa**'nın şu saptamayı yaptığını görürüz:

"Maatteessüf İstanbul muhitinde düşmanlarımıza, düşmanlarımızdan daha çok hizmet edenler, makasidini teshil edenler [amaçlarını kolaylaştıranlar] ***bulunuyor. İşte asıl onların yardımı ile maatteessüf vatanımızın bazı noktalarında milletin vahdetini*** [birliğini], ***tesanüdünü*** [dayanışmasını] ***harice karşı gayrı vaki gösterecek ve memleketimizin içerisine asayişisizliğe delâlet edecek ahval vardır."***[1]

İstanbul Hühümeti'nin Sevr Antlaşması'nı imzalaması ve İstanbul'a bu nedenle çekilecek telgrafa ilişkin görüşmeler sırasında kimi mebuslar İstanbul – Ankara kutuplaşmasını ve İstanbul'un ihanetini çok açık bir biçimde dile getirmişler. Örneğin Antalya mebusu **Hamdullah Suphi Bey**'in şöyle dediğini tutanaklardan okuyoruz:

"..... Şimdiye kadar teati edilmiş telgraflardan anlaşılmıştır ki İstanbul'u akl-ü mantık dairesinde harekete geçirmek imkânsızdır, Müfret [aşırı] *bir hayrıhahlıkla,*[iyilikle / iyi niyetle] *azamî bir vatanperverlikle lâzım gelen şeyi yapınız ve hatta yazılması icap eden her şeyi yazınız, yine faidesizdir. İstanbul saraydan başlayarak bütün sarayın nüfuzu altındaki eşhasa varıncaya kadar öyle bir karanlık ve dalâlet* [doğru yolda sapma] *içindedirler ki bunları akl-ü mantıka ircaa* [getirmeye] *imkân yoktur..... Loyd Corç, eğer İstanbul Hükümeti razı olursa biz o zaman Ankara Hükümeti'yle temas ederiz diyordu. İstanbul Hükümeti razı oluyoruz diyemez miydi arkadaşlar? En bü-*

[1] ***T.B.M.M., Gizli Celse Zabıtları,*** İş Bankası yyn., Ankara, 1985; 24.4.1336 günlü celse, C.I, s.3.

yük düşmanımızın nâzırı söylüyor. Bizimle maksatta müttefik olan bir heyet bunu diyemez miydi?"[2]

Şu sözler de Mersin Mebusu **İsmail Safa Bey**'in:

"İstanbul Anadolu'yu ezmek ve iğfal etmek için hiçbir şeyden çekinmedi. Bazan fetvalariyle, bazen düşmanla yan yana yürüyen, silâhlarla, her türlü vesait ile bizi ezmeye, bizi mağlup etmeye çalıştılar. İstanbul'daki insanlar kimlerden ibaret olursa olsun ve ne mahiyette bulunursa bulunsun, netice itibariyle, aynı zihniyette birleşiyorlar ve hepsi Anadolu'nun meşruiyetinden ve Anadolu'nun mukaddes bir dâva takip ettiğinden şüphe ediyor..... İstanbul söz söylerken vatan endişesinden uzak olarak aklına geleni söylüyor. Bize şaki diyor, haydut diyor. Halifeye isyan etmiş diyor....."[3]

Şimdi de Bursa mebusu **Muhittin Baha Bey** konuşuyor:

".....İstanbul'un zihniyeti başka, bizim zihniyetimiz başkadır. Bizim zihniyetimiz milletten doğan bir zihniyettir. Onların ki tefessüh [çürümüş / kokuşmuş] *etmiş bir zihniyet, bizimki milletin ruhundan doğan bir zihniyettir. Bu mütefessih zihniyetin bizim zihniyetimizi anlamasına imkân yoktur...."*[4]

Karesi mebusu **Hasan Basri Bey**, İstanbul'a egemen olan kafa yapısını 3 sözcükle özetlemiş: *"rezil İstanbul zihniyeti"*!...[5]

Vahdettin'in yurt dışına kaçması üzerine kimin halife seçileceği T.B.M.M.nde görüşüldüğünde, Lazistan mebusu **Necati Bey** seçilecek halifenin İstanbul'da oturmaması gerektiği söylerken bu kent için kullandığı nitelemeler de şöyle: *"..... o entrika, o dolap, o dalavere merkezi olan İstanbul....."*[6]

Cumhuriyet ilân edildikten sonra da İstanbul nüfusunun bir kesiminin yeni devlete karşı olmalarının nedenini ise Meclis'in 8 Aralık 1923 günlü oturumunda İstanbul mebusu **Yusuf Akçora** şu sözlerle açıklayacaktır:

---

[2] a.y., 8.3.1337 günlü celse, C.I, s.412.
[3] a.y.,s.412.
[4] a.y.,s.413.
[5] a.y.,s.416.
[6] a.y., 18.11.1922 günlü celse, C.II, s.1048.

"İstanbul'da eski imparatorluğun, Osmanlı saltanatının inamından [nimetlerinden] *faidement* [yararlanan] *olan bir kısım halk vardır ki bugün o faideyi elde edemiyor....."*[7]

[7] a.y., C.IV, Devre 1, İçtima Senesi 3, İnikat 64, Celse 2, 8.12.1923, s.325.

2
İSTANBUL'UN İŞBİRLİKÇİ BASINI ULUSAL DİRENİŞE VE T.B.M.M.NE KARŞI

-I-

İstanbul basının önemli bir bölümü Anadolu direnişine karşı çıkmış, ulusalcıları karalamış, onlara sövüp durmuştur. Bu basın, bununla da yetinmemiş, işgalci düşmana övgüler yağdırmaktan da geri kalmamıştır. Bu tür basında ön sıralarda yer alan kalemler de **Ali Kemal, Refi Cevat** (Ulunay) ve **Refik Halit** (Karay); gazeteler ise ***Alemdar, Peyam*** ve ***Peyam-Sabah, Hukuk-u Beşer*** idi. Mizah dergisi ***Aydede*** de aynı yolu izlemekteydi. **Orhan Koloğlu**, işbirlikçi basında çıkan yazıları ana başlıklar olarak sıralamış bulunuyor: Tümü de ulusal direnişin anlamsız ve olanaksız olduğu, ulusalcıların halkı kırdıracakları, direnişi örgütlüyoruz diye halka zulüm yapıldığı, bu işe girişenlerin deliler, zalimler, ırz düşmanları olduğu...savında. Vatanı düşman işgalinden kurtarmak isteyen **Mustafa Kemal Paşa** ve arkadaşları için genelde uygun gördükleri nitelemeler şöyle: *"hainler, ahlâksızlar, vatansızlar, alçaklar, kabadayılar, eşkıyalar..."*[8] Bu işbirlikçi basın için Anadolu'da bağımsızlık ateşini yakanlar ve Osmanlı iktidarına başkaldıranlar, yeni ***Celâlî***'lerdi, o nedenle de onlara da ***Kemalî*** diyeceklerdi.[9]

Hele Ankara'da T.B.M.M.'nin toplanmasının bunları çılgına döndürdüğü görülüyor. Meclis'in açıldığı gün, 23 Nisan 1920'da, ***Peyam-Sabah*** gazetesinde bu konuda yayınlanan yazıdan 2 bölüm okumak, Osmanlı'nın İstanbul basınını bize daha yakından ve somut bir biçimde tanıtacak:

---

[8] **Orhan Koloğlu:** ***Türk Basını – Kuvayi Milliye'den Günümüze***; K.B. , yyn. Ankara, 1993.

[9] **Tarık Zafer Tunaya:** ***Devrim Hareketleri....***; s.49.

"Teşkilât-ı milliye sergerdeleri [önderleri] *bir türlü idrak edemediler ve hâlâ da edemiyorlar ki mütarekeden beri biz bu kûşe-i şarkta* [Doğu'nun bu köşesinde] *bir âmil-i sulh ve selâh* [barış ve düzelme / düzen etkeni] *olma itibariyle beyneddüvel* [devletler arasında] *az çok muteber bir mevki kazanabilir ve mazideki siyaseti vesaire bütün hatalarımızı unutturabilirdik. Böyle yapmak tabiatı ile saçlarını harp ve darp değirmenlerinde ağartan zorbaların elinden gelmezdi. Sulh ve selâh nerde, onlar nerde? ..... bu mahlûklar kadar başları ezilmek ister yılanlar tasavvur edilemez. Göze görünür, açıktan açığa düşmanlar onlara bin kere müreccahtırlar* [yeğdirler]."[10]

Yine aynı gazeteden:

"Hep hile, hep fesat, fakat bu sefer o tezvir [yalancılık / arabozuculuk] *ipleri müfsitlerin* [karıştırıcıların / bozguncuların] *ayaklarına dolaşsa gerektir..... Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir..... o meclis-i müzevviranın* [tezvirci] *Ankara'da yeniden içtimaına* [toplanmasına] *karar verildi. Buradan gelen murahhaslar da geri gelmek şöyle dursun oradaki hokkabazlara iltihak ettiler* [katıldılar] *âlâ, bütün felâketlerini kendi elleriyle hazırladıkları bu bedbaht vatanın şu hal-i ihtirazında* [kötü durumunda] *bu vicdan ve izan düşkünlerinin şu hareketlerine biz taaccüp etmedik* [şaşmadık], *o derekede bu insanlara yakışan bu cinnettir, bu cinayetlerdir."*[11]

Ne var ki, daha **Mustafa Kemal Paşa** Samsun'a çıkmadan, yani ulusal direniş henüz belirgin bir biçimde başlamadan önce ve T.B.M.M.nin açılmasına daha 1 yıldan çok bir süre varken ***Hukuk-u Beşer*** gazetesi, kendi ordusunun komutanlarını karalayarak düşmana hizmette kusur etmemiş bulunuyordu. Bu gazetenin 24 Mart 1919 günlü sayısında ordu komutanlarına sefiller, haydutlar deniliyor ve komutanlara milyonlarca altın ve gümüş akçe verildiği öne sürülüyordu. Haklarında bu iftirada

---

[10] **Faik Reşit Unat:** ***23 Nisan 1920 Tarihli İki Gazete"***; Ülkü, 1 Mayıs 1942.

[11] a.y..

bulunulan komutanlardan biri de **Mustafa Kemal Paşa**'ydı.[12]

17 Nisan 1919'da da bu kere ***İkdam*** gazetesi şu savı ortaya atmıştı: Hareket Ordusu 31 Mart isyanını bastırmak üzere İstanbul'a geldiğinde subaylar Yıldız Sarayı'na girmiş ve **II.Abdülhamid**'in mücevherleri ve parasına el koymuşlar ve bunları aralarında paylaştırmışlarmış. Ne ilginçtir ki, **Mustafa Kemal Paşa** da o sırada Hareket Ordusu'ndaydı. Besbelli, işbirlikçiler, işgalciler için bir tehlike olarak gördükleri **Mustafa Kemal Paşa**'yı yıpratmayı akıllarına koymuşlardı.[13]

Şunu da belirteyim ki, Boğazlıyan kaymakamı ve Yozgat mutasarrıfı **Kemal Bey**'in Ermeniler'i öldürttüğü savı ile 10 Nisan 1919'da idam edilmesi üzerine cenaze töreninde bu haksızlığa karşı duyulan tepki açığa çıkacak ve törendeki protestolara bazı subaylar da katılacaktı. ***Alemdar*** gazetesinde **Refi Cevat**, devletin suçlu bulduğu bir haydudun cenazesine katılarak tepkilerini dile getiren ve devletin üniformasını taşıyan subayların yakalanarak **Kemal Bey** gibi yargılanmalarını isteyecek ölçüde düşmanla düşün ve gönül birliği içindeydi.[14]

Bu basın aynı zamanda mandacıydı da. Ancak, bu konudaki yazılara biraz aşağıda mandacılık başlığı altında değinilecek. Burada, **Refi Cevat**'ın bu konu dışında kalan yazılarından da birkaçına göz atalım:

"Dünkü Enver ne ise, Bugünkü Mustafa Kemal odur. Anadolu'yu idam sehpaları ile doldurdular."[15]

Aznavur için ise şöyle yazmış:

---

[12] Mustafa Kemal Paşa'nın bu yayına tepkisi ve yanıtı, sonraki gelişmeler için bkz. **Ömer Sami Coşar:** ***"1919'da Mustafa Kemal Ve İstanbul Basını"***; Milliyet, 19-23 Mayıs 1968; 21 Mayıs 1968.

[13] a.y., 22 Mayıs 1968.

[14] **Alpay Kabacalı:** ***"Mütareke İstanbulu'nda İşbirlikçi Basın"***; Cumhuriyet, 8-11 Ekim 1995, 9 Ekim 1995.

[15] ***"Anadolu'daki Fecâi"***; Alemdar, 31 Mayıs 1920 — Refi Cevat'ın Alemdar'daki yazılarının metinleri **Metin Ayışığı:** ***Refi' Cevad Ulunay'ın Millî Mücadele Devri Makaleleri***; Balıkesir, 1994'te yer almaktadır.

"Gerçekten ölmüş ise memleket cesur ve dindar bir evlâdını daha kaybetmiştir, yaşıyorsa vatan kendisinden hizmet bekler."[16]

Ya şu satırlara ne demeli:

"Millet Anadolu'yu soyup, kasıp kavuran Kuva-yı gayr-ı milliyeye karşı halifesinin taç ve tahtı etrafında birleşecektir. Para için memleketi satan bu herifler, para için babalarını bile satarlar."[17]

"..... dört baldırı çıplağın yaptığı delilik için memleketin tamamen mahvolmasına göz yummak doğru olmaz."[18]

"Başımıza gelen bu Yunan harekâtı ve istilâları Anadolu'daki bu serseriler yüzündendir. Bizi bu duruma düşürenlere sebep olanlara lânet olsun."[19]

Ülkeyi işgal eden ve çoluk çocuk, yaşlı demeden insanları öldüren, kadınların ve kızların ırzlarına geçen Yunanlılar'a karşı vatanı savunan Kuva-yı Milliye için yazdıkları ise, aradan bunca yıl geçmiş olmasına karşın, insanın içini hâlâ acı bir isyan duygusuyla dolduruyor:

"Yunanîler silâh omuzda olarak bütün Anadolu'yu baştan başa kat edecekler. .....bu serseriler [Kuva-yı Milliyeciler] *karşılarında muntazam bir kuvvet gördükleri gibi çil yavrusu şeklinde dağıldılar..... Görüyoruz ki, Yunanistan bu suretle pek az zaman zarfında ..... çapulcuları tamamen tenkil edecektir...."*[20]

Refi Cevat'ın **Mustafa Kemal Paşa** ve silâh arkadaşları için kullandığı bazı yakıştırmaları burada yinelemeye kalemim varmıyor.[21]

---

[16] ***"Aznavur Ahmet Bey"***; Alemdar, 4 Kânun-ı evvel 1919.

[17] ***"Salâh-ı Mevcudiyet İçün"***; Alemdar, 26 Temmuz 1920.

[18] ***"Her Şey Mahvoldu, Yalnız Namus"***; Alemdar, 19 Mayıs 1920.

[19] ***"Korktuğumuz Başımıza Geldi"***; Alemdar, 26 Haziran 1920.

[20] ***"İntibah! Biraz İntibah!"***; Alemdar, 8 Eylül 1920.

[21] Bkz. ***"Mukabil Cevap"***; Alemdar, 9 Temmuz 1920: ***"Cafer Tayyar-Anadolu"***; Alemdar, 8 Eylül 1920; ***"Kuva-yı Gayr-ı Milliye Suya Düştükten Sonra"***; Alemdar, 2 Mayıs 1920.

Bu satırlar size günümüzün kimi köşe yazarlarını çağrıştırıyor olmalı. Ama hele durun, bir de mandacılık üzerine yazdıklarını görünce, bugünkülerin dünkü üstatlarından kopya çektiklerini düşüneceksiniz!

Osmanlı Hükümeti, "savaş suçluları"nı yargılayacak bir mahkeme de kurmuştu. Ne ki, nelerin savaş suçu sayılacağını İngilizler belirlemiş bulunuyordu. İşbirlikçi basın hükümetin bu tutumunu da alkışlayacaktır.

-II-

Ankara'yı destekleyen gazeteler ise, çift yönlü sansürden geçiyorlardı: Osmanlı yönetiminin ve işgalcilerin sansürü. Bu yüzden de doğru dürüst haber vermeleri, olan bitenden halkı aydınlatmaları neredeyse tümüyle olanaksızlaştırılmıştı. Sansüre uğrayan, yayınlanması engellenen haberlerden verilecek örnekler durumu belgeleyecek: Yunan vahşeti anlatılamazdı. İstanbullu Rumlar'dan Yunan ordusuna asker yazıldığı açıklanamazdı. Kimi İttihatçılar'ın Malta'dan kaçtıklarını yazmak yasaktı. Ankara Hükümeti'nin yabancı devletlerle olan ilişkileri de sansür kapsamındaydı.[22]

Buna karşılık Osmanlı gayrımüslimleri kendi gazetelerini serbestçe basıp yayınlayabiliyorlardı. Bu arada belirtilmeli ki İstanbul Ermenileri 5, Rumları ise 7 gazete çıkarmakta idiler. Özellikle Rum gazeteleri Yunan dâvasını, işgali destekliyor, Türkler'e karşı kin kusuyorlardı.[23]

Şu duruma göre, işbirlikçi basın ile Rumlar'ın ve Ermeniler'in ellerindeki basın hemen hemen aynı çizgide bulunuyordu.

-III-

T.B.M.M.nde de İstanbul basınından yana tutum içine girenler bulunuyordu. Örneğin, İzmit mebusu **Sırrı Bey**'in Mec-

---

[22] **Bilge Criss:** ***İşgal Altında İstanbul, 1918-1923***; 3.basım, İletişim yyn., İstanbul, 2000, s.80.

[23] a.y.,s.77.

lis'in 3 Nisan 1339 (1923) günü okunan ve daha sonra Genel Kurul'da görüşüleceği belirtilen "takrir"inde şöyle demişti:

"İstanbul matbuatına sansür vaz'ı [konulması] **esasen Meclis-i Âli'nin muvafakati haricindedir** [uygun bulmasının dışındadır]. **Bütün memleket efkârına nâzımlık eden** [düşüncesini düzenleyen / etkileyen] **İstanbul matbuatının boğulması umum milletin tahdid-i hürriyeti** [özgürlüğünün sınırlanması] **demektir.**

İntihabata [seçimlere] **başlanacağı şu an-ı tarihîde** [tarihsel anda] **İstanbul'da sansür usulünün devamını ihmal, hâkimiyet-i milliyenin tecellisine** [ulusal egemenliğin gerçekleşmesini] **mümanaat** [engellemek] **mâna-yı sarihindedir. Meclis-i Âli'nin icraî selâhiyeti ile hemen sansürün ilgasını** [kaldırılmasını] **teklif ederim."**[24]/[25]

İstanbul gazetelerinin önde gelenleri yeni rejimi eleştirip dururlarken[26] 5 Aralık 1923 günü ***Tanin*** ve ***İkdam*** gazetelerinde, ertesi gün de ***Tevhid-i Efkâr***'da **Ağa Han** ve **Emir Ali** adlı kişilerin Londra'dan **İsmet Paşa**'ya gönderdikleri ve hilafet konusunu ele alan, halifenin yetkilerinin kısıtlanmamasını isteyen bir mektup yayınlandı. ***Tanin***'in başyazarı **Hüseyin Cahit,** ***İkdam***'ın sahibi **Ahmet Cevdet,** ***Tevhid-i Efkâr***'ınki ise ***Velid Ebüzziya*** idi. Mektupta, halifeliğin İslâm dünyası için taşıdığı öneme değinildikten sonra şöyle deniliyordu:

---

[24] T.B.M.M.,Z.C.,C.XXVIII, Devre 1, İçtima 4, İnikat 17, Celse 1, 3.4.1339 (1923), s.317.

[25] Bu takririn okunması ve sahibinin hemen gündeme alınmasında direnmesi üzerine İcra Vekilleri Heyeti Reisi (Başbakan) Rauf Bey şu açıklamada bulunmuş: *".....şimdiden arz edeyim ki, İstanbul matbuatı –Sırrı Bey'in dediği gib – boğulmuyor. Siyaset-i dahiliyeden ve matbuatın milleti tenvir yolundaki vazaifinden Heyetinizce malûm olan bir hususî nokta müstesna olmak üzere tamamen serbestisini muhafaza ediyor....."*

[26] Yayınlar konusunda bkz. **Ergün Aybars:** ***İstiklâl Mahkemeleri***; C.I-II: ***1920-1927***; Dokuz Eylül Ü., yyn., İzmir, 1988, s.221 v.d..

".....Hürmetle talep etmek istediğimiz şey âlem-i İslâm'ın riyaset-i diniyesinin [dinî reisliğinin] **şer'i şerife göre tam ve kamil olarak muhafazasıdır.**

Hilafet nüfuzunun tenkisi [kısıtlanması] **veya amel-i dini gibi Türkiye teşkilât-ı siyasîyesinden onun tebidi** [dışlanması / kovulması]**, bizim fikrimizce İslâm'ın dağılması, o manevî cihan kuvvetinin amelî surette ziyaı demek olacaktır.....**

.....Eğer İslâmiyet dünyada büyük bir kuvvet olarak muhafaza edilmek isteniyorsa Halife'nin nüfuz ve şerefi hiçbir zaman Papa'nın nüfuz ve şerefinden az olmamalıdır....."

Ağa Han ve **Emir Ali**'nin mektuplarının İstanbul basınında yer alması üzerine Başbakan **İsmet Paşa** T.B.M.M.'nde önce kendisine gönderilen mektup Türkçe'ye çevrildiği sırada ve cumhurbaşkanına gönderileni ise daha onun eline ulaşmadan gazetelerde yer aldığını belirterek şu gerçeğe parmak basacaktı:

"Hususî mektup göndermek bir şeyi müdafaa etmek ise benim okumaklığım, benim görmekliğim lâzımdır ve bana gönderilen mektup benim malımdır. Niçin neşrolunuyor?"[27]

Ağa Han ile **Emir Ali**'nin İngiliz hükümetinin en yakın ve sadık adamları ve mektupların İstanbul'da belirtilen gazeteler ile bazı yabancı gazetelerde bu biçimde yayınlanmasının İngiliz hükümetinin bir düzeni olduğunu, böylece İngiltere'nin Türkiye'nin içişlerine karıştığını anlattıktan sonra, bu girişimin Türkiye için taşıdığı anlamı şu sözlerle özetlemiş bulunuyor:

"İngiliz devleti kendi adamları vasıtasıyla teşebbüs olarak memlekette hıyanet-i vataniye ceraimini [vatana ihanet suçunu] *tahrik ve telkin edecek tertip almışlardır. Bu tertibat her tarafta vardır. Rodos'ta birçok kağıtlar basıyorlar. Memlekette neşrediyorlar. Şarkta Kürt meselesi, diğer muhtelif mesaili* [meseleleri] *tahrik etmek için tertibat alıyorlar. Şimdi kurdukları tertibat budur."*[28]

---

[27] ***Gizli Celse....***; 8.12.1923 günlü celse; C.IV, s.315.
[28] a.y.,s.315-316.

İşte, bu nedenle **İsmet Paşa** içteki vatan hainlerini soruşturup saptamak üzere İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesi gönderilmesini Meclis'ten isteyecekti.

Şurası da kayda değer ki, **Rauf Bey,** İstanbul'da ayrı bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına karşı çıkacak olmakla birlikte, **Ağa Han** ve **Emir Ali**'nin İngiliz istihbaratının adamları olduğu görüşündeydi.[29]/[30]

---

[29] a.y.,s.318-319.

[30] Yusuf Akçora'nın bu konuda Meclis'te yaptığı konuşma, günümüzdeki Patrikhane sorununa ve özellikle de Yeşil Kuşak ve Ilımlı İslâm görüşlerine ışık tutacak niteliktedir:

".....Cenubî Avrupa'daki İtalya devleti ,istiklâlini, vahdetini temin ile uğraşırken, Roma'da bulunan Papa'ya muavenet [yardım] *etmek üzere Fransızlar asker göndermişlerdi. Ve İtalyan askeriyle Fransız askeri çarpışmıştı. Ne namına? Katoliklik namına. Fakat mesele haddi zatında mesele-i siyasiye idi. Çünkü Fransa kuvvetli bir İtalya'nın teşekkülünü arzu etmiyordu. Fransa sırf bu siyasî maksadını elde etmek üzere, dinî vesaitten bilistifade beynelmilel olan bir müesseseyi, papalığı kendisine bir vasıta ittihaz etti. Görüyorsunuz ki, bir müessese-i beynelmilelin, vahdet-i diniye* [din birliği] *ile yekdiğerine az çok merbut* [bağlı] *olan bir camiada beynelmilel, beynelkavm* [kavimler arası] *addolunan bir müessesenin Türkiye dahilinde bulunması bu bahsettiğimiz efendilere şu tarzda müdahale hakkını güya vermiş gibi gösteriyor.....*

.....Osmanlılar Sultan Süleyman'dan itibaren hilafet müessesesine o kadar ehemmiyet vermiyorlar. Tarihlerimizi şöyle alelacele karıştıracak olursak görürüz ki orada Sultanül Berreyn velbahreyn vesaire deniliyor. Hakan deniliyor. Halife sıfatı Sultan'ın başında o kadar çok bulunmuyor.

Fakat on sekizinci asr-ı miladîden, bizim Kırım'ı kaybettiğimiz sıralarda hilafete ehemmiyet veriliyor. Esbabı ise, gerek bizim tarihlerde nazar-ı im'an ile bakılacak ve gerekse Frenk tarihlerine müdetkikane atf-ı nazar edilirse görülüyor ki bize bunları, hilafetten istifade fikrini en çok telkin eden Fransızlar ve İsveçliler olmuştur.....

Çünkü o zaman Rusya'nun cenuba karşı istilasına karşı koymak için Rusya'da olan Müslümanlar'dan istifade etmek fikrini Fransızlar bizim halifelere yahut padişahlara telkin etmişlerdir. Bilahare on doku-

T.B.M.M.nin bu oturumunda İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesi gönderilmesi oylanacak ve 8 Aralık'ta kabul edilecekti. Mahkeme, aynı gün, mektubu yayınlayan gazetelerin sahiplerinin ve yazıişleri müdürlerinin gözaltına alınmasını kararlaştırdı. Bu kişiler 11 Aralık'ta tutuklandılar. Ancak, mahkemenin 2 Ocak 1924 günü açıklanan kararında söz konusu mektup suç öğelerini içermekle birlikte yayınlayanlarda suç kasdı bulunmadığı için aklanmalarına karar verilecektir.[31]

Prof.Dr.Ergün Aybars kararı şöyle yorumluyor:

"Görülüyor ki, kamuoyunda ve basında oldukça etki yapan gazetecilerin yargılanması olayı beraatle sonuçlanırken, kamuoyu yatıştırılmış, basına da 'Türk Devrimi'nin kararlılığı gösterilmiştir. Bu kararla İstiklâl Mahkemesi'ne karşı duyulan endişe bir ölçüde azaldı."[32]

Ne var ki yine de İstanbul basının bir bölümü Ankara ve rejim karşıtı yayınlarını sürdürdüklerinden Meclis'in 30 Ocak 1924 günlü oturumunda da İstanbul basının tutumu gündeme gelecek ve bazı gazetelerin yayınlarına karşı önlem alınması söz konusu olacaktır. İstanbul mebusu **Hamdullah Suphi Bey**'in yakınmaları şöyleydi:

".... Karşımızda görüyoruz ki büyük bir asabiyetle, büyük bir titizlikle mütemadi [sürekli olarak] *Büyük Millet Meclisi'ne, dolayısıyla onun Hükümetine ve dolayısıyla onun kuvvetini teşkil eden zevata târiz eden, tecavüz eden matbuat vardır. Umumiyetle demiyorum, asla. Bir kısım matbuat vardır ki, bugünü tutma-*

---

zuncu asr-ı miladînin ortalarında hilafet meselesine İngilizler çok ehemmiyet veriyor ve Abdülmecit ve Abdülhamit zamanında İngiltere siyaseti hilafetten Hindistan'da istifade etmek istiyor ve şayan-ı dikkattir efendiler; müteveffa Saltanat-ı Osmaniye için şayan-ı teessüftür efendiler. İngiltere hilafetten istifade ederek Hindistan istiklâlinin şuaatını [ışınlarını / aydınlığını] *söndürmüştür....."* — a.y.,s.323-324.

[31] Yargılamanın aşamaları için bkz. **Murat Çulcu:** ***İstiklâl Mahkemesinde Gazeteciler Dâvası (Hilafetin Sonu)***; C.I, II, Kastaş yyn., İstanbul, 1993.

[32] **E.Aybars:** s.239.

nın lüzumunu anlamışlardır. Bugünü teyit etmekte memleket menfaati görmüşlerdir. Diğer bir kısım matbuat vardır ki, ancak delâlet-i muhakeme [düşünme sapkınlığı] *diyorum, başka bir şey söylemeye dilim varmıyor, mütemadiyen bugünkü heyeti, bugünkü zümreyi, bugünkü fırkayı tahrip etmek ve didiklemekle meşguldür.*

..... Arkadaşlar, İstanbul matbuatının bir iddiası vardır, diyorlar ki, İstanbul memleket efkâr-ı umumiyesine [kamuoyuna] *hâkimdir. O halda İstanbul'da Türk efkâr-ı umumiyesine hâkim olan gazeteler var. Eğer böyle ise, eğe bu düşünce doğru ise, buna yüz kere daha fazla ehemmiyet vermeye mecburuz. Hamdolsun ki ben buna kani değilim. Eğer bu doğru olsa idi çoktan beri bizim izlerimizi memlekette aramak, bulmak mümkün olmazdı.....* "[33]

[33] ***Gizli Celse....***; C. IV, Devre 1, İçtima Senesi 3, İnikat 92, Celse 3, 30 Kânunsani 1924, s.374, 376

3
İSTANBUL'UN "OSMANLI" HIRİSTİYANLARI

-I-

Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinden başlayarak Türkler'in zararına kayrılan ve giderek ülkenin ekonomisini ele geçiren ve siyasal iktidarı paylaşan Osmanlı Hıristiyanları, başta Ermeniler olmak üzere daha I.Dünya Savaşı sürerken vatandaşı olduklarını ve kaymağını yedikleri bu devlete karşı düşmanla işbirliği içinde olmuşlardı. Savaşın Osmanlı Devleti için yenilgiyle sonuçlanması üzerine ise çirkin yüzleri büsbütün açığa çıkacak; "Osmanlılık" kavramının bir aldatmacadan başka bir şey olmadığı, yalnızca Türkler'in sırtından bunları daha da mutlu kılmak için uydurulmuş bir ideoloji olduğu apaçık görülecekti. Dahası, Osmanlı Hıristiyanları Türk düşmanlıklarını, Türkler'den ne denli nefret ettiklerini onları sokaklarda aşağılayarak sergileyeceklerdir. İşgalcilerin sağ koluydu onlar artık. ***Bilâ tefrik-i cins ü mezhep*** ilkesinin yalnız Türkler'i ezmek ama Hıristiyanları daha da ayrıcalıklı kılmak için uydurulduğu böylece kanıtlanmış oluyordu. Çünkü, ulus ve din ayrımı yapılmaksızın Hıristiyan uyrukların devlet ve yasalar önünde Müslümanlar'la eşit olduklarını belirtmek amacıyla ortaya atıldığı öne sürülen bu ilke hâlâ geçerliydi ama sırtlarını işgal güçlerine dayayan Hıristiyan Osmanlılar, şimdi Türkler'e etmediklerini bırakmıyorlardı.

Burada "gayrımüslim" yerine "Hıristiyan" sözcüğünü özellikle kullanıyorum. Çünkü, "gayrımüslim" sözcüğü, Osmanlı Yahudileri'ni de kapsar. Ancak, Ermeniler'in ve Rumlar'ın tersine, Yahudiler Türk tarihinin bu en bunalımlı döneminde Türkler'e bir iki bireysel ve ayrık durum dışında başta Hahambaşılık olmak üzere sadık kalacaklar, hattâ Ulusal Kurtuluş Savaşımız'a

belirli yardım ve katkılarda da bulunacaklardır. O nedenledir ki, Hahambaşı **Hayim Nahum Efendi,** Ankara Garı'nda 26 Temmuz 1922'de törenle karşılanacaktır.[34]/[35] Kuşkusuz, Yahudiler'in bu tutumunda Hıristiyan dünyasının Yahudi düşmanlığının, Yahudiler'i Hıristiyanlar'a karşı Osmanlı Devleti'nin korumuş olmasının, şimdi ise üzerinde yüzyıllardır özgürce yaşadıkları Osmanlı topraklarının Hıristiyanlar'ın eline geçmiş olmasının önemli bir etkisi var.

Atatürk, Osmanlı Hıristiyanları'nın genel tutumlarını ***Nutuk***'ta şöyle belirtir:

".....memleketin her tarafında, anasırı Hıristiyaniye [Hıristiyan unsurlar] ***hafi*** [gizli], ***celi*** [açık], ***hususî emel ve maksatlarının temini istihsaline, devletin bir an evvel çökmesine sarfı mesai ediyorlar.***

Bilâhara elde edilen mevsuk [belgelenmiş] ***malûmat ve vesaik*** [belgeler] ***ile teeyyüd etti ki*** [doğrulandı ki], ***İstanbul Rum Patrikhanesi'nde teşekkül eden Mavri Mira Heyeti, vilâyetler dahilinde çeteler teşkil ve idare etmek, mitingler ve propagandalar yaptırmakla meşgul.....***

Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavri Mira Heyeti ile hemfikir olarak çalışıyor.....".[36]

Ama hemen belirteyim: Kürtler de Rumlar'ın ve Ermeniler'i izliyorlardı. ***Nutuk***'tan:

".....İstanbul'dan idare olunan Kürt Teali Cemiyeti vardı. Bu cemiyetin maksadı, ecnebi tahtı himayesinde, bir Kürt hükümeti vücuda getirmekti."[37]

Kısacası, bu "unsurlar" Türk ulusunu sömürmek için artık Osmanlı Devleti'ne gerek görmüyorlardı; onların gözünde bu devlet artık ölmüştü, şimdi sıra meşru mirasçısının hakkını elinden almaya gelmişti.

---

[34] Tasvir-i Efkâr, 27 Temmuz 1922.

[35] Yahudiler'in Ulusal Kurtuluş Savaşımız'daki yeri için bkz. **Ç.Yetkin: ....*Yahudiler***; s.173-208.

[36] C.I, s.2.

[37] C.I, s.6.

-II-

Bir an için düşünün: Daha düne değin en önemli devlet görevlerinde bulunan, Meclis-i Mebusanı'nda mebus olarak devletten aylık alan, devletinizi yurt dışında elçi olarak temsil eden, mahkemelerinizde yargıç olan... kişiler, düşman ordularının komutanı Fransız **General d'Esperey** 8 Ocak 1919'da Cadde-i Kebir'den (İstiklâl Caddesi'nden) at üstünde törenle geçerken, onu ellerinde Fransız, İngiliz ve Yunan bayraklarıyla sevinçle, coşkuyla karşılıyorlar. Taklar yapmışlar. Bu arada gördükleri Türkler'e hakaretler yağdırıyorlar. İşte, bunlar sizin vatandaşlarınız, Anayasanız'da aranızda hiçbir ayırım yapılmayacağını öngörmüşsünüz.

Onlar da Osmanlı, bu anları yaşamak zorunda kalan Türkler de Osmanlı!...

"İşgalde tramvaya binersiniz, bir Ermeni kadına, bir Rum kadınına yer vermezseniz Yunanlı polis sizi aşağı atar. Hakaretin bini bir para..."[38]

Hürkül Milas, 1980'e değin Heybeliada'da yaşayan ama o tarihte Yunanistan'a gidip yerleşen amcaoğlu **Akilas Minas**'ın 1984'te Yunanistan'da yayınlanmış olan kitabını Tarih Ve Toplum Dergisi'nin Şubat 1989 sayısında tanıtmış bulunuyor. Yazıda kitaptan alıntılar da var. İşte bunlardan biri:

"Türkler göze batmamaya çalışıyorlardı... Kiliselerde âyinler yapılıyor, Lonca'da Yunan bayrakları dalgalanıyordu... Köyün kuyularından Türkler 'Zito Venizelos, Kato o Kemalis' (Yaşasın Venizelos, Kahrolsun Kemal) diye bağırmadan su çekemiyorlardı... Bu taşkınlıklar, bu havailik, bu şenlikler aşağı yukarı üç yıl sürdü. Sonra cephenin çöktüğü bomba gibi patladı İstanbul'da... (Rum) Göçmenler İstanbul'a akıyordu. Herkes artık biliyordu olanları: Yunanistan büyük oyununu kaybetmişti ve Rumluk Küçük Asya'dan sökülüp atılıyordu. Adanın Rum'u

---

[38] O günleri yaşayan Cana Oskay'ın anlatımı. – **İlhan Eksen:** ***Dünkü İstanbul – Çon Dinli, Çok Dilli Bir Mozaiğin Dağılışı***; Sel yyn., İstanbul, 2002, s.24.

artık düzeltilemez biçimde, üç yıl boyunca alay ettiği ve aşağı gördüğü kapı komşusu Türk'e karşı kendini zor durumda bırakmıştı. Pişmanlık duymakta geç kalmıştı."(s.90)[39]/[40]

Büyükada'da ise Türkler Yat Kulübü'nden kovulacaklardı.[41]

Dün sıradan bir Osmanlı vatandaşı olan bir Rum, bir Ermeni, artık devletin mebusunun Meclis'e gitmesini engelleyebilmekte, onu yoldan çevirebilmektedir:

"Önüme biri çıktı. Türkçe 'Yasak gidemezsiniz!' dedi. Bu genç adamın şivesinden Ermeni olduğunu anladım. Yolumdan geri döndüm. .... Biraz ilerde yokuşun başında karşıma yine biri çıktı. Bu defa Rum şivesiyle ve Türkçe olarak: 'Yasaktır!' dedi. 'Mebusum. Vazife başına gitmeye mecburum' dedim. Adam: 'Yasaktır! Gidemezsiniz!' dedi. Eve geri döndüm..."[42]

Bu Osmanlılar'ın, bu Ermeni ile Rum'un bir Osmanlı mebusunun yolunu kestikleri o günün tarihi, 16 Mart 1920 idi, yani

---

[39] **Herkül Milas:** ***"Heybeliada"***; T.T.D., C. XI, Şubat 1989, sayı 62, s.26.

[40] Herkül Milas, bu altıntıdan sonra sözlerini şöyle sürdürmüş: *"Yeni bir gerçek, açık bir biçimde sergileniyordu artık: Osmanlı Rum, ulusçu Yunanlı'ya dönüşmüştü; Osmanlı Müslüman ise Türk diyordu artık kendine."* Ne var ki, artık Zaman gazetesinin yazarlardan olan Milas, bu gazetede 22 Temmuz 2003'te yayınlanan *Milliyetçilik* başlıklı yazısında, aklı sıra Türk ulusalcılığı karalamaya çalışmış ve Sars ve Aids virüsünden daha tehlikeli olarak tanımlamaya kalkışmıştır. Yukarıya alınan kendi yazısındaki alıntıdan da açıkça anlaşılacağı üzere Atatürk'ün Türk ulusalcılığının tek varlık nedeni, Türk ulusunun başka uluslarla eşit koşullarda ve insanca yaşamasını gerçekleştirmek istencidir. Anlaşılan, Milas, Türk ulusalcılığına çamur atayım derken kendi saldırgan Yunan ulusalcılığını bu yazısında tanımlayıvermiş. Gerçekten, yazısındaki çizdiği "milliyetçilik" Yunan'ınkine tıpatıp uygun düşmektedir.

[41] **Falih Rıfkı Atay:** ***Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri***; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999, s.29.

[42] **Yusuf Kemal Tengirşek:** ***Vatan Hizmetinde***; s.162-163.

İstanbul'un resmen işgal edildiği tarih. Ve bu iki Osmanlı gayrımüslimi işgal güçleri ile kolkola hemen göreve başlamış....

Özellikle Rumlar'ın taşkınlıkları ve Türkler'i aşağılamaları üzerine, daha İstanbul resmen işgal edilmeden önce bile, **Ebüzziyâde,** *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin 18 Mart 1919 günlü sayısında ***"Rumlar'ın Tezahürü Karşısında"*** başlıklı yazısında şunları yazmış bulunuyor:

"Rum cemaatinin evvelki gün kiliselerde icra ettikleri tezahirata ait tafsilâtı gazeteler neşretmektedir..... memleketimizdeki anasır-ı gayr-ı müslimenin [gayrımüslim unsurların] *bu yoldaki tezahüratına hiç şaşmıyoruz. Dört aydan beri öyle şeyler gördük, öyle şeyler işittik, öyle vukuatın şahidi olduk ki bunların netice-i zarurîyesi* [doğal sonucu] *addetmekten başka çare yoktur.....*

.....koskoca payitahtı [başkenti] *kendilerinin iki misline baliğ olan ahali-i İslâmîyesi ile Yunan hükümetine rabt ve ilhaka* [bağlamaya ve katmaya] *kalkışan ve memâlik-i Osmaniye'nin* [Osmanlı ülkesinin] *içinde yer yer ilân-ı istiklâl eden bu düşmanlarımız, hesapça bundan sonra Osmanlı tâbiiyetinden çıkmış oluyorlar! Ona mukabil bizler Yunan tâbiiyetine girmiş bulunuyoruz!....."*

4
İNGİLİZ MUHİPLERİ CEMİYETİ

-I-

Damat Ferit ve öteki İstanbul hükümetlerinde de nazırlık yapmış olan **Mehmet Tevfik**, İngiliz Muhipleri Cemiyeti için şunları söyler:

"Vaktile Damat Ferid Kabinelerinin birinde bulunduğum sırada, birtakım kimseler tarafından İngiliz Muhibleri Cemiyeti namında bir cemiyet kurulduğundan haberdar olmuştum. Bu cemiyete âzâ kaydetmek için şuraya buraya yapıştırılmış ilânlara da yollarda tesadüf eder dururdum. Cemiyetin müessisi, İtilafçıların meşhur Said Molla'sı idi ve maksadının Kuva-yı Milliye'nin muvaffakiyetine mani olmak ve mensublarına fenalık etmekten ibaret bulunduğu işitiliyordu. Bu ilânlara gözüm iliştikçe, bu Cemiyete, asıl maksadın ne olduğunu bilmeden girecek olan zavallılara acırdım."[43]/[44]

Oysa, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin güttüğü amacı **Atatürk,** ***Nutuk***'ta şu sözlerle belirtecektir:

"Bu cemiyetin iki cephe ve mahiyeti vardı. Biri alenî cephesi ve medenî teşebbüsatla, İngiliz himayesini talep ve temine matuf mahiyeti idi. Diğeri hafî [gizli] ***ciheti idi. Asıl faaliyet bu cihette idi. Memleket dahilinde teşkilât yaparak isyan ve ihtilâl çıkarmak, şuur-u millîyi felce uğratmak, ecnebi müdahalesini teshil etmek*** [kolaylaştırmak] ***gibi hainane teşebbüsat, cemiyetin bu hafi kolu tarafından idare edilmekte***

---

[43] **Mehmet Tevfik Bey (Biren):** ***II.Abdülhamid, Meşrutiyet Ve Mütareke Devri Hatıraları"***; yayına hazırlayan: F.Rezan Hürmen, C.II, Arma yyn., İstanbul, 1993, s.509-510.

[44] İşgalcileri sevenler derneğine girenler, "zavallı" değil, ancak "hain" olarak nitelendirmek gerekirken, *"bu Cemiyete, asıl maksadın ne olduğunu bilmeden girecek olan zavallılar"* sözü gerçekten ilginç olsa gerektir.

idi. Sait Molla'nın cemiyetin alenî teşebbüsatında olduğu gibi hafî cihetinde de ondan daha ziyade **rolör** *olduğu görülecektir.....'*[45]

-II-

İngilizce adı **The Friends of England Association** olan İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin kuruluş tarihi, 20 Mayıs 1919. Yani, **Mustafa Kemal Paşa**'nın vatanı kurtarmak için Anadolu'ya geçişinden 1 gün sonra bu cemiyet vatanın düşmanlarını sevenlerce kurulmuş!... **Tarık Zafer Tunaya**, bu dernek için diyor ki, *Mütareke döneminde İngiliz çıkarlarına araç olarak planlanmıştır. Ne bir kültür, ne bir hayır derneğidir. Osmanlı devletinin can çekişme sürecinde tamamen özel bir yeri vardır. İngiliz parasıyla, İngiliz kontrolu altında İngiliz politikasının savunuculuğunu üstlenmiş Türkler tarafından kurulmuştur.'*[46]/[47]

Dernek merkezi İstanbul'daydı ve bu kentte şu yerlerde şubeler açmıştı: Aksaray, Beşiktaş, Beyazıt, Beylerbeyi, Beyoğlu, Büyükdere, Çengelköy, Eyüp, Fatih, Feneryolu, Haydar Paşa, Kadıköy, Koca Mustafa Paşa, Kumkapı, Nuruosmaniye, Ortaköy, Pangaltı, Paşabahçe, Şehremini, Tophane, Unkapanı, Üsküdar. Bu şubelerden bazıları yeterli üye bulamadıkları için cemiyetin kongresinde aldığı bir kararla kapatılmış ve 20 şube

---

[45] ***Nutuk***; C.I, s.7.

[46] **Tarık Zafer Tunaya:** ***Türkiye'de Siyasal Partiler***; C.II: ***Mütareke Dönemi***; genişletilmiş 2.basım, Hürriyet Vakfı yyn., İstanbul, 1986, s.473-474.

[47] 1921 yılında Fransız gazetecisi Gaulis, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin çalışmalarını şöyle özetliyordu: *"Sait Molla ile rahip Frew tarafından idare edilen İngiliz muhipleri Anadolu'da karışık unsurlar arasında taraftar bulabiliyor. Bu tahrikçi ajanlar birçok insanı öldürtüyor. Hadiseleri hep milliyetçilere maletmek isteyecek, Adapazarı isyanını onlara karşı tertipleyecekler. Çerkesler nezdinde, Kürdistan dedikleri yerde, ayrıca feodallik ve klan rejiminin bulunduğu her yerde faaliyet gösterecekler."* — **B.G.Gaulis**; C.I, s.93.

ile çalışmalarını sürdürmüştür.[48] Ayrıca Anadolu'da da birkaç yerde şubesi bulunuyordu.

Cemiyetin kurucuları **Sait Molla** ve İngiliz rahip **Frew** idi; **Sait Molla,** kurucu başkan olmuş, ilk kongrede de sürekli başkanlığa getirilmiştir. **Sait Molla**, Şura-yı Devlet üyesi iken 8 Nisan 1920'de Adalet Müsteşarlığı'na atanmış ve bu görevde 8 ay kalmış bir din adamıydı. **Frew** ise İngiliz istihbarat (Intelligence Service) örgütündendi, cemiyet ile İngiltere'nin işbirliğini ve cemiyete İngiliz parasının akışını sağlıyordu. İşte, böyle bir kişi padişah tarafından Osmanlı nişanı verilerek ödüllendirilmiş bulunuyordu!... [49] İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin biri İngiliz, biri de Osmanlı 2 din adamına kurdurulmuş olması, İngiltere'nin kendi çıkarları için dini nasıl âlet ettiğinin bir başka kanıtı olması bakımından ayrıca kayda değer.

Cemiyet'in 1920 yılı Temmuz'unda yapılan kongresinde yönetime (Meclis-i İdare'ye / Yönetim Kurulu'na) seçilenlerin kimler olduğuna bakmak, dünün hainlerinin hangi çevrelerden olduğunu gösterebileceği gibi, bugünden yarına olası hainlerin de kimler arasından da çıkabileceğine ilişkin bir fikir verebilecek. Fahri başkanlar, eski şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi** ile Ziraat Bankası Müdürü **Şevket Bey** idi. Yönetimde yer alanlar da şu kişilerdi: Ayan Meclisi üyesi **Rıza Tevfik Bey,** Adliye eski nazırı **Ali Rüştü Efendi**, eski dahiliye nazırı **Cemal Bey,** Islâhat-ı Maliye Komisyonu başkanı **Safiyeddin Bey,** Dar-ül hikme üyelerinden **Hafız İsmail Efendi,** Etfal Hastahanesi baştabibi **İbrahim Paşa**, Üsküdar eski belediye başkanı **Ahmet Rafet Bey,** Mekteb-i Bahriye eski nazırı **Miralay Sermet Bey,** tacir **Nemlizâde Besim Bey.** Disiplin kurulu olan ***Heyet-i udule***'ye de şunlar seçilmişlerdi: Temyiz Mahkemesi eski üyesi **Hasan Fehmi Efendi** (başkan), Meşihat eski müsteşarı **Cevdet Molla Bey**, Ceza İstinaf Mahkemesi eski başkanı avukat **Reşit Bey**, Beyoğlu eski sulh yargıcı avukat **Ekrem Bey**, Beykoz eski

---

[48] **Musa Çadırcı:** ***"İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne İlişkin Belgeler"***; Atatürkçü Bilinç, Ocak 1994, sayı 1, s.80-84.

[49] **T.Z.Tunaya: ....*Siyasal Partiler***; C.II, s. 474.

yargıcı avukat **İsmail Efendi**, avukat **Kâmuran Bey,** merkez eski memurlarından **Abdi Bey**, avukat **Hoca Emin Efendi,** avukat **Hafız Sami Bey**. 1921 kongresinde **Rıza Tevfik Bey, Ali Rüştü Efendi, Hafız İsmail Efendi, Ahmet Rafet Bey, Safiyeddin Bey, İbrahim Paşa** ve **Nemlizâde Besim Bey** yine yönetime seçilmişlerdir. Bu kongrede yönetime seçilen yeni kişiler ise, eski şehremini **Salim Paşa**, bahriye miralayı **Sermet Bey**, dahiliye eski nazırı **Cemal Bey** ve merkez eski komutanı **Emin Paşa** idi.[50]

Bu cemiyet üyelerinin nasıl bir kafa yapısına sahip olduklarını, Kadıköy Şubesi başkanının Genel Başkanlığa yazdığı 6 Nisan 1336 (1920) günlü bir yazı yeterince ortaya koyuyor:

"İngiliz Muhibleri Cemiyeti Riyaset-i Âlisine Maruz-ı âcizdir.

Şubemiz müntesiblerinden [üyelerinden] **ser-esvab-i Hazret-i Şehriyari-i esbak** [yani, padişahın eski elbiseci başı] **İlyas Bey'in Küçük Moda'daki köşkünü Kadıköy İngiliz miralaylarından bir zat tarafından tahliye edilib kendisine teslimi taleb edilmekte olduğu mümaileyh** [adı geçen] **elyevm** [halen] **romatizmadan esir-firaş** [yataktan kalkamayacak kadar hasta] **olduğu gibi bu köşkten gayri hiçbir mahalde mesken-i şer'isi** [yasal konutu] **bulunmadığı ve Bursa'daki çiftliği dahi Kuva-yı Millîye tarafından gasb u garat edilib** [el konulup] **akrabasından birçokları i'dam edilmek suretiyle mazrur edildiği** [zarara uğratıldığı], **gerek İttihatçılıkla ve gerek Kuva-yı Millîye ile alâkadar olmayarak bi'l-akis** [aksine] **her ikisinin de mağduriyetine duçar olduğu açıktan müsellem olmağla** [belli / kanıtlanmış olmakla] **müşarileyh** [anılan] **Miralay Bey için İttihatçılara ait daha münasib köşkler tedariki de mümkün olduğundan lütfen taraf-ı Samilerinden** [yüksek tarafınızdan] **..... muavenet** [yardım] **buyurulmasını istirham eylemekde olduğumu arz ve istirham eylerim. Ol babda fer-**

[50] **M.Çadırcı:** ***"İngiliz Muhipleri...."***; s.77-78.

man."[51]

İşte, bu karakterdeki kişilerin İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kurmalarına karşın, Anadolu'da ve Trakya'da düşmana karşı direniş için Müdafaa-i Hukuk ve Red-di İlhak cemiyetleri kurulacaktı!...

[51] a.y.,s.86-87.

5
GENEL BİR DEĞERLENDİRME VE ATATÜRK'ÜN İSTANBUL'U "BİZANS" OLARAK NİTELEMESİ

-I-

Bu bölümün başlarında da dediğim gibi, İstanbul yalnız hainleri, işbirlikçileri, alçakları... barındırmıyordu. Her şeyin dışında kalan bir kitle olduğu gibi, Anadolu direnişinin önemli bir ayağı da bu kentteydi. Ama ortalıkta gezenler, sesleri duyulanlar, genelde, günümüzü pek andırır bir biçimde, makam ve para sahibi olan bu hainler, işbirlikçiler ve alçaklardı. Kaldı ki, İstanbul, Osmanlı'nın başkenti ve simgesi, kozmopolitliğin beşiği idi. Ve tıpkı bugün olduğu üzere önemli bir bölümü ulusal çıkarlara karşı olan ve emperyalistlerin çıkarlarını savunan, yabancılara dalkavukluk yapan basının merkeziydi. Onun içindir ki, T.B.M.M.nde İstanbul'a ağır eleştiriler ve yergiler yöneltiliyordu. Bu eleştirilerin ve yergilerin hedefi olan kişiler, *"Türkiye'nin yönetiminin Türkler'e bırakılamayacağını"* sananlardı. **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, 22 Mart 1922 günlü ***İkdam***'da yayınlanan ***"Bir Züppenin Tekâmülü"*** başlıklı yazısında bu kişileri için şöyle demiş bulunuyor: *"İçimizde bazı kimseler vardır ki, yarım yamalak aldıkları bir Avrupa kültürü ile kendilerini muhitlerinin üstüne çıkmış ve yüzyılları fersah fersah geçmiş sayarlar. Kâh alaycı, kâh hor görücü, kâh âsi ve saldırgandırlar..... Bu acayip zümre içinde öyleleri de vardır ki; sadece iğrençtirler, tiksindiricidiler.Hareketleri, sözleri ve tavırları çok kere gülünçlük sınırlarını aşar, garabet hattını geçer ve içinde yaşadıkları cemiyetin haysiyetini, şerefini, hattâ bazen huzur ve rahatını bozacak bir mahiyet alır."* **Karaosmanoğlu**'nun bu yargısı bugün Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri ***"muhipleri"***nin kuruldukları gazete köşelerinden ve televizyon ekranlarından çevreye saçtıkları zehire bakın-

ca daha bir anlam kazanıyor. Yine, **Karaosmanoğlu**, ilk basımı 1928'de yapılan ***Sodom Ve Gomore*** adlı romanında, Mütareke döneminin İstanbulu'nun işbirlikçi burjuvazisinin işgalci subaylarla çirkin ilişkilerini ve bu burjuvazinin kadınlarının işgalci subayların yataklarına girmeyi bir ayrıcalık görmelerini gözler önüne serecektir. **Karaosmanoğlu**'nun durumu abarttığı da sanılmasın. Çünkü, örneğin, **Halide Edip Adıvar** da, kendisinin de aralarında bulunduğu İstanbul "sosyete"sinin kadınlarının işgal ordusu subaylarının kollarında dans etmelerini, onlarla evlenmelerini, bu onursuzluğu, kaleminden çıkan şu satırlarla överek anlatmaktadır:

".....kadınlar.... yurtlarının tehlikeye girmesine karşı derhal isyan ediyorlardı. Beyoğlu tarafındaki yüksek sosyete kadınları, İtilaf Kuvvetleri'nin [yani, işgalcilerin] *bu hareketine karşı halk arasında uyanan öfkeyi İtilaf ordularının zabitlerini dâvet ederek onlara anlatmaya çalışıyorlardı. Danslı partiler veriliyor ve İtilaf ordularının zabitleri elde edilmek isteniyordu. Belki bu zabitlerin üzerinde bir tesir yapmışlardı. Bunun görünürdeki neticesi birkaç evlenme ile son buldu."*[52]/[53]

Alpay Kabacalı'nın sözleriyle, *"Mütareke İstanbul'u, Mondros Ateşkesi'nden Büyük Zafer'e uzanan dört yıllık dönemde bir 'gayya kuyusu'ydu. Casusları, çıkarcıları, işgalcileri, işbirlikçileri, fırsatçıları, hainleri, onurlarını satanları, kalemlerini satanlarını barındırdı."*[54] **Kabacalı**'nın 1995'te yayınlanan bu yazı dizisinin son tümcesi ise şu: *"Zaferin ve devrimin coşku-*

---

[52] ***Türk'ün Ateşle İmtihanı***; Cumhuriyet gazetesi yyn., s.14.

[53] ***Karşıdevrim, 1945-1950*** adlı kitabımda Halide Edip Adıvar'dan bu satırları aktardıktan sonra şu notu düşmüştüm: *"Burada söz konusu olan, işgal ordusu subaylarının kollarında dans eden, dahası onlarla evlenen Türk kadınlarıdır! İnsan burada ister istemez, Almanlar Fransa'yı işgal ettiklerinde Fransızlar'ın, onlarla parası karşılığında ilişki kuran genelev kadınlarının saçlarını sıfır numara tıraş ederek sokaklarda aşağılayarak gezdirmiş olduklarını anımsıyor."* — Otopsi yyn., İstanbul, 2003, s.55.

[54] **A.Kabacalı: *"Mütareke...."***; 11 Ekim 1995.

su içindeki insanlarımız, bir gün gelip de o karanlık dönemde yazıların yinelenebileceğini akılların ucuna bile getirmiyor olmalıydılar..." 1995'ten bu yana 8 yıl geçti; **Kabacalı,** 8 yıl öncesi için bu gerçeği saptamıştı, ama bugün aynı gerçek daha da acı ve ürkütücü bir biçimde ve Ulusal Kurtuluş Savaşımız ve onu izleyen devrimlerimizle alay ederek karşımızda sırıtıp duruyor.

Sodom Ve Gomore'den birkaç paragrafı burada anarsak durum daha iyi anlaşılacak. Anadolu İhtilâli'nin başarıya ulaşması üzerine kızı Leyla'yı İngiliz subayına helâl edecek kadar onursuz ve işbirlikçi Sami Bey'le ilgili bu paragraflar:

"İstanbul'un son haftalar içindeki manzarası Sami Bey'i de kızı kadar ürkütmüştü. Şehrin üstünde esen bu sert rüzgâr onun ihtiyar salon adamı ciğerlerine fazla geliyordu ve aklı Garp devletlerinin bizim kılıçlarımız önünde siyasî bir bozguna uğramış olabileceklerine ihtimal veremiyordu. Türk zaferi!... Bu, onun alışılmış düşünce tarzlarını bozan; bu, onun senelerden beri taşıdığı siyasî ve sosyal inanışlarını sarsan, hulâsa bu, onu rahatsız eden, bu, onun keyfini kaçıran bir hadiseydi. Onun içindir ki, hem kendini avutmak, hem de Leylâ'ya bir parça cesaret vermek azmiyle arada bir kâh karısının, kâh kızının kulağına eğiliyor:

- Bu, çok devam etmez, göreceksiniz! İngiltere[55] *yeni tedbirler almak zorunda kalacaktır! diyordu.*

Ve bu 'İngiltere' kelimesi[56] *onun ağzında esrarlı ve metafizik bir mahiyet alıyordu. Eski çağların kâhinleri bile gaipten haber verirken ya da bazı mâbut isimlerini söylerken belki bu kadar dindarca bir ciddîlik takınamazlardı. Zira, Sami Bey için İngiltere*[57] *ortaksız bir ilâhtır, dünyanın bütün işleri, bütün dünya milletlerinin alınyazıları onun vereceği kararlara ve hükümlere bağlıdır. Onun arzu ve iradesi dışında hiçbir şeyin olmasına imkân yoktur. Gerçekten yarım asırlık bir tecrübe dizisi ondaki*

---

[55] Bugün olsaydı, "Amerika".

[56] Bugün olsaydı, "'Amerika' kelimesi".

[57] Sami Bey'in bugünkü türdeşleri için "ortaksız ilâh", Amerika'dır.

bu kanaati sarsılmaz bir inanç haline getirmişti. Şimdi nasıl olur da bir avuç Anadolu Türkü'nün bu heybetli kudrete rağmen başarıya ulaşacağına ihtimal verebilirdi?

Sami Bey, Tanzimat devrinin meydana attığı o biçim alafranga Türkler'dendir ki Türk'ten başka her milletin gücüne inanırlar ve Türkiye'ye ait meselelerin mutlaka başkaları tarafından halledilebileceği fikrindedirler."[58]

Hâkimiyet-i Millîye gazetesinde 10 Kânun-u sanî 1337'de (1921) yayınlanan ***"Zavallı İstanbul"*** başlıklı yazıda İstanbul'un *"şık beyleri ve kibar hanımları"*nın tutumları bir başka açıdan gözler önüne serilmiş:

"Artık İstanbul'da göze görünmeyen, hatıra getirilmeyen ve yüzüne bakılmayanlar, İstanbul'un ezelî âşığı ve ebedî sahibi olan Türkler'dir. Ne ağlanacak bir tecellidir ki Türk'ü unutan ve ona acımayanlar arasında en çok utanması icap edenler yine İstanbul Türkleri oluyor. Wrangel muhacirleri için müsamereler tertip eden, kapı kapı dolaşarak bilet satan Şişli'nin şık beyleri ve kibar hanımları, burunları dibinde dilenen ve açlıktan ölen Türk muhacirleri görmeli, bu sefalet kurbanlarının düne kadar kendi huzur ve saadetleri için bir merdiven vazifesi ifa ettiklerini unutmamalıdırlar.

Değerli bir muharririmiz, Türk muhacirlerinin balolar, salonlar ve elmaslı konteslere mâlik olmadıkları için böyle unutulduklarını söylüyor. Bir başkası, memleketimize 'pelikan' kuşundan daha bedbaht diyor. O pelikan ki ciğerlerini yiyenler yine kendi yavrularıdır. Zavallı İstanbul!"

İşte, bir devrimle sonuçlanacak olan Anadolu direnişi bu insanların İstanbul'una karşıydı. Ne var ki, daha önce nasıl bir yer olduğuna değinilmiş olan Beyoğlu, bu İstanbul içinde ayrı bir konumdaydı. İşgal sırasında İngiliz ordusunun yetkili bir subayı olarak Türkiye'de görev yapmış olan **Armstrong**'un bir süre oturduğu Beyoğlu'nda gördükleri şunlar:

---

[58] 4.basım, baskıya hazırlayan Atilla Özkırımlı, Birikim yyn., İstanbul, 1981, s.347-348.

"Burada büyük ülküler ve ilhamlar yoktur. Burası kirli sokaklarda yaşayan insanların şehridir. Burası entrika, desise, rezalet, hile, cinayet yatağı. Hain erkekler ve namussuz kadınlar şehridir....."[59/60]

-II-

Cumhuriyet'in 1. yılında Siirt mebusu **Mahmut (Soydan), Yakup Kadri Karaosmanoğlu**'ndan aldığı bir mektubu **Atatürk**'e okumuş ve o da verilecek yanıta bir paragraf ekletmiş bulunuyor.[61] **Mahmut Bey**'in mektubunda önce şu satırları okuyoruz:

"26 Temmuz 1924 tarihli mektubunu aldığım günün gecesi Gazi Paşa'nın yanında bulunuyordum. Arzu ettim ki mektubun muhteviyatına [içeriğine] *kendisi de muttali* [öğrenmiş] *olsun. Onun için kendisine okudum. Baştan nihayete kadar dikkatle dinlediklerini görüyordum. Hitamında* [mektup bitince] *dedi ki:*

-Cevap yazarsan ilâve et!"

Atatürk'ün **Mahmut Bey**'in yazdığı mektuba eklenmesini istediği ve **Mahmut Bey**'e dikte ettirdiği bölüm şöyle:

"İstanbul, Bizans, daima karışık olmak mahiyetini, taliini, âdeta mukadder bir nasibe gibi muhafaza eder. Yalnız devir devir, zaman zaman bu karışıklığın şekli ve mahiyeti değişir. Onun için, yeni zamanlarda, İstanbul'un asıl olan çehresini, mahiyetinde tecelli etmiş görmekten asla nâümit [ümitsiz] **olmamalıdır. Nâümidi** [ümitsizlik] **İstanbul'un içinde bulunmakta ve kalmakta tabiîdir. Fakat İstanbul'u, ibret dersi manzarası olarak karşısına alıp, uzakta,**

---

[59] **H.C.Armstrong:** s.45.

[60] Armstrong'un sefahat düşkünü olduğu belirtiliyor. —bkz.**Sadi Borak** (derleyen): ***Atatürk'ün Armstrong'a Cevabı – 'Bozkurt' Kitabındaki Yanlışlar Ve Çarpıtmalar***; 2.basım, Kaynak yyn., İstanbul, 1994, s.31 v.d.— Bu nedenle, İstanbul'un bu semtini tanıyan bir kişi olarak, *bu açıdan* bu söyledikleri ayrı önem taşıyor.

[61] Mektup metni: **Şevket Süreyya Aydemir:** ***Tek Adam – Mustafa Kemal***; 2.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966, C.III, s.298-300.

ona hâkim bir noktada durmayı, kalmayı ve onu bir an bile tetkik nazarından hariç bırakmamayı bilenler ümitsizlik vâki olmaz.

Birtakım hizipler, afâkı zulmet-i beyzâ içindeki muhitte [ufukları beyaz bir karanlık içindeki çevrede] **sinsi istifadeler peşinde dolaşır. Satılmışların hâkimiyeti kalemiyesindeki matbuat durmadan suikastlar ihdas eder** [çıkarır]**. Bizans'ın icabı budur. Bizans budur."**[62]

Cumhuriyet'in 1. yılında **Atatürk** için Osmanlı'nın başkenti Bizans'tan başka bir şey değildi, Ve bu kentteki basın satılmışların egemenliğindeydi...

[62] Mahmut Soydan, Atatürk'ün dikte ettirdiği bu sözlerine mektubunda yer verdikten sonra kendisi de İstanbul için havasına yüzyılların pisliklerinin karıştığını, kentin iki yüzlülüğü, yalancılığı, ahlâksızlığı huy edinmiş olduğunu söylemektedir.

BÖLÜM 14

ULUSAL DİRENİŞ
VE
OSMANLI TOPLUMSAL YAPISI

1
OSMANLI NÜFUS BİLEŞİMİ

-I-

İç ve dış düşmana karşı ulusal direnişin karşısına dikilenler, onu daha doğduğu gün boğmaya yeltelenenler yalnız İstanbul'un bu çevreleri değildi. Osmanlı'nın Anadolu'da geçerli kıldığı toplumsal ve ekonomik yapı, devrimle sonuçlanacak bir direnişi hemen hemen olanaksız kılmış gibiydi. İstanbul'da odaklanan Osmanlı iktidarının herkesçe bilinen ve **Mustafa Kemal Paşa** ve arkadaşları için aldığı idam kararı, şeyhülislâm fetvası, direnişi yok etmek için aldığı önlemler bir yana, Türkler'in vatandaş olarak gördükleri, birlikte çatısı altında yaşadıkları devletin nüfusuna kayıtlı olan, ülke dışına çıktıklarında bu devletin pasaportunu taşıyan, Türk'ü yoksulluğa ve açlığa mahkûm ederek devletin nimetlerinden yararlanan Osmanlı Rumları'nın Anadolu'nun birçok kent ve kasabasında da Türkler'le iç içe olmaları, direnişin içinden vurulması demekti. Çünkü bu Rum kökenli Osmanlılar işgal güçleri ile ama özellikle Yunan ordusu ile işbirliği yapacaklardı. Anadolu'da giriştikleri bu işbirliği İstanbul'da olanından çok daha acımasız, çok daha haince olacaktı. Tek sözcük ile "insanlık dışı" bir işbirliği! Bir Türk düşmana karşı yurdunu savunmak istediğinde kapı komşusu, dükkânından alışveriş ettiği Rum, onu sırtından bıçaklayan bir düşmandı artık. Başka bir deyişle, yurt dış düşmanın saldırısına ve işgaline uğradığında, yurttaşlarının önemli bir bölümü saldırganların ve işgalcilerin safında bulunacaktı.

Öte yandan, Osmanlı Devleti'ni yönetenlerin sıkı sıkıya sarıldıkları ***Osmanlılık*** ideolojisi, çok geniş bir Türk halk kesiminde ulusal bilincin gelişmesini engellemiş bulunuyordu. Üstelik, şimdi düşmanın buyruğuna girmiş olan halife-padişah kutsaldı. O nedenle büyük çoğunluk için toplumsal kimlik, İslâm ümmetinden O olmaktan öteye geçememiş bulunuyordu. O ne-

denle Müslüman Türk nüfus içinden de halife-padişahın yolunu izleyerek düşmana boyun eğecek, hattâ işbirliği içine girecekler çıkmakta gecikmeyecektir.

Okumuşlardan çoğu için de durum pek de başka değildi. Bu kesimden Osmanlı Hükümeti'ni destekleyenler olduğu gibi, desteklemeyenler arasında da ülkeyi manda altına sokmak isteyenler çok sayıda bulunuyordu.

Osmanlı ekonomisinin nasıl yabancıların ve Osmanlı gayrımüslimlerinin elinde olduğunu inceledik, biliyoruz. Demek ki, Türk'ün bu ölüm-kalım savaşımında ekonomik güç, düşmanlarımızın elinde bulunacaktı. Kaldı ki, sanayi adına ne varsa İstanbul, İzmir ve Adana merkez olmak üzere bu yörelerde toplanmıştı. Şimdi ise, buraları düşman işgali altında bulunuyordu.

Ülkenin Balkan Savaşları, arkasından I.Dünya Savaşı yüzünden insan gücü büyük kayıpları uğramış, kaynakları da tükenmiş, yitirilen topraklardan kopup gelen göçmenler de ayrıca altından kalkılamaz sorunlara yol açmıştı.

Gerçekte, olumsuzluklar saymakla bitecek gibi değil. Ulusal direniş, yüzyıllardır Osmanlı tarafından bir iç sömürge olarak görülmüş, insanları kitle kırımlarına ve zulme uğratılmış, cahil bıraktırılmış bu ülkenin bağrından doğacak ve başarıya ulaşacaktır. Bu ancak bir tansık (mucize) sayesinde olabilirdi. İşte, **Atatürk,** bu tansığı gerçekleştirmiştir.

-II-

Bu kısa açıklamadan çıkarılması gereken ilk sonuç, ulusal direnişin karşısına dikilen ilk engelin Osmanlı düzeni olduğudur. Osmanlı düzenin en göze çarpan yönü de, kuruluşundan beri izlenen devlet siyasası nedeniyle Hıristiyanlar'la Türkler'in, yukarıda belirtildiği gibi, iç içe yaşamaları ile ortaya çıkan Osmanlı nüfus bileşimidir. Ne var ki, Ulusal Kurtuluş Savaşı başladığında Müslüman nüfusta yaşanan savaşlar yüzünden büyük bir azalma da olmuştu. I.Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında savaşa katılan hiçbir ülkenin Anadolu'nun çektiklerini

çekmediği belirten[1] **Justin McCarthy, *Müslümanlar Ve Azınlıklar*** adlı ve Anadolu'nun nüfusunu inceleyen kitabında Anadolu'da Müslüman halkın kitlesel ölümünün 3 nedenden ileri geldiğini belirtiyor:

1- I.Dünya Savaşı sırasında asker ölümleri. Bu nedenle ölümler, savaşa katılan öteki ülkelerindekinden çok fazlaydı. O denli ki, 20-45 yaş arasında kadın ve erkek sayısı hemen hemen eşit olması gerekirken. 1927 sayımında kadınların sayısı, toplam yaklaşık 13.000.000 olan nüfus içinde, 830.000 daha çok olacaktır. Ayrıca, Türk-Yunan savaşı ve iç çatışmaların neden olduğu ölümler, I.Dünya Savaşı'na katılmış herhangi bir ülkeden *"çok daha beter"* di.

2- En büyük kayıp ise çatışmalarda ölen sivil halk arasındaydı.

3- Savaşın yol açtığı kıtlık, açlık, hastalık v.b. nedenlerle ortaya çıkan ölümlerdi ki, bu sayı da büyüktü.[2]

Buna karşılık, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden önceki dönemde Anadolu'dan ayrılmış olan Rumlar'ın 1918-1919 sıralarında geriye döndüklerini[3] bu tabloya eklersek, durumun bu açıdan acıklı durumu daha bir belirginleşecektir.

Varsıl, daha eğitimli, yıpranmamış bu Rumlar'ın Türkler'e karşı tutumlarına gelince, önce şunu belirteyim ki, Yunanistan'a gitmiş olan Runlar orada askerî eğitim gördükten sonra Türkiye'ye dönerek sözümona (sahte) sağlık örgütlerinde görev alacaklardı.[4] Ötekilere gelince, burada sözü, kendileri Yunan ve Rum zulmünden acı çekmedikleri için yansız olduklarını söyleyeceğimiz yabancılara bırakmak istiyorum. Daha önce adı geçen İngiliz subay **Armstrong**'u dinleyelim önce:

---

[1] **J.McCarthy:** s.124.

[2] a.y.,s.143-146.

[3] a.y.,s.137,

[4] **Gotthard JAESCHKE:** ***Kurtuluş Savaşı İle İngiliz Belgeleri***; çev.Cemal Köprülü, C.I-III, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2001; C.I, s.112.

I.Dünya Savaşı'nda Türkler'e esir düştüğünde... Kastamonu'dan İstanbul'a getirilirken:

"Hıristiyanların sadakati yoktu. Fırsat düştükçe bunlar kulağıma hiyanetkârene hareketlerini fısıldıyorlardı."[5]

Şu da **Armstrong**'un genel gözlemi:

"Osmanlı İmparatorluğu'na tabi olan milletler, ani özgürlük ile körleşmiş ve vahşileşmişti."[6]

Ama asıl önemlisi şu:

"Yunanlılar'ın gerçekleştirdikleri en feci suçlar, Türkiye Rumları'nın yardımıyla gerçekleşiyordu."[7]

"Asıl önemlisi bu" dedim, çünkü Anadolu'da yaşayan Rumlar, kendi başlarına Türkler'i genç yaşlı, kadın çocuk demeden topluca öldürecek, kadınların ve kadınların ırzına geçecek, sonra da köylerini, ev barklarını yakıp yıkacak güçte değillerdi. Ne ki, Yunanlılar İzmir'e asker çıkarıp Anadolu içlerinde ilerlemeye başladığı an bu güce erişmiş bulunuyorlardı. Yüzyıllardır birlikte yaşadıkları Türkler karşısında artık yapmacık tutumlarını bir yana bırakacaklar ve içyüzlerini ortaya koyacaklar ve böylece de ***Osmanlılık*** ne demekmiş dünya âleme göstereceklerdi. Burada önce, Osmanlı Rumları'nın bu tutumlarının en "masum" örnekleri denebilecek olanlarını İngiliz belgelerinden çıkarıp saptamış olan **Gotthard Jaeschke**'den birkaç alıntı yaparak belirteyim:

"İlk İngiliz savaş gemisi 4 Kasım'da [1918] *İzmir limanına girdiğinde, birçok Rum, Yunan bayrağını çekerek ve Venizelos'un resimlerini taşıyarak caddelerden geçtiler."*[8]

Bir Yunan savaş gemisi 24 aralık 1918'de İzmir limanına gelmesi üzerine Rumlar'ın büyük gösteriler yaptıklarını anlatan[9] **Jaeschke**'nin şu saptaması ise hayli düşündürücü olmalı:

---

[5] **H.C.Armstrong:** s.16.
[6] a.y.,s.42.
[7] a.y.,s.131.
[8] **G.Jaeschke:** C.I, s.106.
[9] a.y.,C.I, s.108.

"Hadjianestis de, [26 Ağustos 1922'de] *bütün Yunan uyrukların ve işgal edilen yörelerdeki bütün Rum ırkına mensup kimselerden 1903 doğumluların askere yazılmak üzere kendilerinin başvurmaları... bu emri yerine getirmeyenlerin asker kaçağı olarak yasal kovuşturmaya uğrayacakları emrini bildirdi."*[10]

Pekiyi, Osmanlı Rumları'nın Yunan ordusu ile birlikte Türkler'e karşı giriştikleri kırım ve zulüm neydi? Bu soruyu, içlerinden bir bölümü de "prof", "doç." gibi akademik unvanlar taşıyan ulusal kimlik yoksunu, Yunan hayranı kimi "Türkler!"in bugünlerde zaman zaman bu tür şeylerin hiç yaşanmadığını yazdıklarını, zaman zaman da televizyon ekranlarından halkın gözünün içine baka baka bu savda bulunduklarının ayırdında olduğum için ortaya attım. Sorunun ilk yanıtı adı geçen İngiliz subayı görüp yaşadıklarını belirterek versin:

"Yunanlılar Biga'dan çıkarak bir köyü soymaya ve yakmaya çıkmışlardı..... Soyulan ve yakılan köyde cami ve evler harap olmuştu. Külleri hâlâ tütüyordu. Çukurlarda çocuk ve ihtiyar cesetleri vardı. Bu ne müthiş katliamdı."[11]/[12]

Fransız gazeteci **Gaulis**'nin 1921 Nisanı'nda gördükleri ise şöyle:

---

[10] a.y.,C.I, s.149.

[11] **H.C.Armstrong:** s.90.

[12] Aynı İngiliz subayı, Yunanlılar'ın çekilirken yaptıklarını ayrıca şöyle anlatır: *"Yunanlılar çekildikçe yollarındaki İslâm köylerini yakıyorlardı." "Yunanlılar bu hedeflerini gerçekleştiremediklerinden ricat esnasında her tarafı tahrip ederek maksatlarına varmak istediler. Yunanlılar bütün sahayı tahrip ettiler. Demiryolunun her milini darma dağın ettiler. Ağaçları kestiler, rastgeldikleri her Türkü öldürdüler. Ve 200 mil uzanan sahayı başından sonuna kadar mahvettiler ve her köyü yerle bir ettiler."* – s.92, 125,

"Ay ışığında, Söğüt, hala kanayan yaralar üstüne inen bir kasaba karartısından başka bir şey değildi. Geceleri dahi temizlik devam ediyordu. Kasabadaki 1054 haneden 800 adedi yıkılmış yatıyordu. Camiler, okullar, dükkanlar, Müslüman evleri, parçalanmış, dinamitle içi patlatılmış Alman Pastilleri ile ateşe verilmiş belediye binaları, o sessizlik içinde sanki durumlarını öyküleştiriyorlardı. Harabeler altında kalmış kadavralar, pis kokularından belli oluyordu.

İhtiyarlar öldürülmüş, kadınlara ve kızlara tecavüz edilmişti. Şurada burada görülen bir kısım insanlar dağdan çıkıp gelen insanlardı. Sürülerini alıp dağa kaçmışlardı. Bunlar ayrıcalıklı kişilerdi....."[13]

1921 yılında, yani İstanbul İtilaf Devletleri'nin işgali altında iken yayınlayanı Ahmed İhsan Ve Ortakları olan ve Fransızca olarak yayınlanmış bir kitap var. Adı: ***Atrocités Grecques en Turquie***, yani ***Türkiye'deki Yunan Canavarlığı***. Kitap, İşgal Kuvvetleri'nin Yunan zulmünü incelemek için kurduğu komisyonların raporlarından, yabancı gazetecilerin ve komisyonun çektiği fotoğraflardan oluşuyor. Başka bir deyişle, İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar, kendi bağlaşıkları (müttefikleri) olan Yunanlılar'ın yaptıkları "canavarlık"ları yine kendileri araştırıp saptamışlar ve bu raporların ve fotoğrafların da yayınlanmasında bir sakınca görmemişler. Belki de böylece Yunanlılar'ı bir parça frenleyebileceklerini düşünmüşlerdir, kim bilir? Raporları bir yana bıraksanız bile, fotoğraflar gerçekten tüyler ürpertici. Yanmakta olan kasabalar, köyler, süngülenmiş yaşlı kadınlar, ırzına geçilmiş kızlar, ölüler. Tüm bunlar yer, zaman ve ad belirtilerek yer alıyor kitapta. Kitapta yer alan bir fotoğrafı gözümüzde canlandırmaya çalışayım size: Fotoğraf, Paslıoğlu Mehmed'in 13 yaşındaki kızı Hayriye'ye ait. Fotoğrafın altında Yunan askerleri tarafından ırzına geçildiği yazılı. Bir şey daha

---

[13] **Berthe G. GAULIS:** ***Çankaya Akşamları***; çev. Firuzan Tekil, C. I-III, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2001, C.II, s.11.

var açıklamada: Irzına geçildikten sonra çenesinin bir bomba ile parçalandığı belirtiliyor. Kızın çenesi paramparça, dudakları yok, ama her nasılsa yaşamış. Fotoğraf 13 yaşındaki Hayriye'yi bu durumu ile gösteriyor.[14]

Tarihin bilinen bu sayfalarını burada uzun uzun açmak gereksiz. Ama şimdi, **Atatürk**'ün 13 Ağustos 1923'de T.B.M.M.nin 2.Dönemini açarken yaptığı konuşmasında yer alan şu sözlerini daha bir bilinçle algılayabileceğimizi sanıyorum:

"Yunan orduları İzmir rıhtımını kana boyadı. En güzel mâmurelerimizi tahribe başladı. Kadın ve çocuklarımız, namus ve iffetimiz ve pek çok meâbit [yerler], ***âsar*** [eserler] ***ve ağabeydatımız*** [anıtlarımız] ***dahil olduğu halde Türk namı altındaki her şeye tecavüz edildi. Her gün Ayasofya'ya haç asmak tehdidiyle en ince hislerimiz rencide edildi. Esirler hakkında bile reva görülmeyen bir cebirle asırların hamule-i şerefini*** [şeref birikimini / yükünü] ***omuzlarında taşıyan zabitlerimiz, düşman zabitlerine merasim-i ihtiramiye ifasına mecbur tutuldu. Timsal-i namusumuz olan sancağımız hakaret gördü....."***

".....Geçirdiğimiz buhranlı günlerin şerefli kahramanlarını hep beraber takdis edelim

Onlar arasında muharebe meydanlarında düşman silâhiyle göğüsleri delinmiş bahtiyarlar olduğu gibi yangınlarda, ateşlerde yakılmış bedbaht çocuklar, kadınlar ve ihtiyarlar vardır.

Onlar arasında namuslarına tecavüz edilmiş, ebediyen ağlamaya mahkûm genç kızlar da vardır."

Atatürk, tüm bu "canavarlıklar" sahnelenirken Osmanlı iktidarının ne yapıp ettiğini ise şu sözlerle belirtmiş bulunuyor:

"Tarihin ve ananatın [ananelerin] ***sevkiyle vatanın tahtı şehametinde oturan Osmanlı padişahı ve halife ve onun hükümeti ise yalnız şahsî ve hasis menfaatlerini temin için***

[14] C.II, s.235.

tamamiyle düşmanlara teslim-i nefs eylemişti... Vatana ihanet hususunda onlara peyrev olmuştu. [onların izinden gitmişti]"[15]

İşte Osmanlı vatandaşı olan Rumlar, Yunan ordusunun bu iğrenç eylemlerinin suç ortağı idiler. Osmanlı'nın kuruluşundan beri iktidarı Türkler dışındaki etnik gurup ve uluslarla paylaşan siyasasının ve giderek ***bilâ tefrik-i cins ü mezhep*** sözü ile gerçekleri gözlerden ırak tutmak istemiş olmasının sonucu bu olacak ve dış düşman bu kere açıktan açığa gayrımüslim Osmanlı vatandaşlarından destek ve yardım görecekti.

-III-

Osmanlı vatandaşı olan gayrımüslimlerin düşmanla işbirliği yapmaları yalnız etik açıdan değil, hukuksal açıdan bakıldığında "vatana ihanet"ti. Bu nedenle de T.B.M.M. de onların bu davranışlarını aynı biçimde değerlendirecektir. Meclis tutanakları incelendiğinde bu türden davranışlarda bulunan "vatandaş" gayrımüslimler için bu suçlama ile verilen cezaların ele alındığı görülür. Örneğin Bafralı **Grigor** ve **Sokrat**'ın idama, **Panayot**'un 10 yıl küreğe ve **Haralambo**'nun 3 yıl kalebentliğe mahkûm edilmiştir.[16] Yine örneğin Genel Kurul'a gelen 11 Nisan 1337 günlü Adliye Encümeni Mazbatası bu gerçeği şöyle dile getirmiş bulunuyor:

"Düşmanın Söğüt kasabasını işgalinden bilistifade [yararlanarak] **birçok ahali-i İslâmiye haneleriyle devair-i Hükümetteki** [Hükümet dairelerindeki] **eşya ve mobilye ve mefruşatı yağma ederek hanelerine nakleyledikleri..... Söğüt'ün Yunanlılar tarafından işgali esnasında düşman askerleriyle teşrik-i mesai ederek Hükümetin meşruiyetine isyanı mutazammın ifsadat..... ve cephe gerisine hicret eden İslâm hanelerinin beraberlerinde Yunan askerleri dahi olduğu halde kapılarını kırmak suretiyle soydukları ve Yaşasın Yu-**

[15] ***Söylev Ve Demeçler***; C.I, s.331, 338.
[16] T.B.B.M., Z.C., Devre 1, C.XX, 11 Mayıs 1338 günlü oturum, s.19.

nanistan diye mahalle aralarında bağırdıkları sabit olmakla..... [hükmün] **tasdiki Hayet-i Umumiye'ye teklif olunur."**[17]

12 Mart 1338 günlü Adliye Encümeni Mazbatası'nda şu satırları okuyoruz:

"Pontus Cemiyeti fesadiyesi namı altında ecza-yı vatandan [vatanın bir cüzünden / parçasından] **bir kısmının tefrikiyle** [ayrırarak] **ecnebi bir devlete iltihaka** [katmaya] **say etmek** [çalışmak] **suretiyle bilfiil hıyanet-i vataniyede bulunduğu iddiası ile maznun-u aleyh olan Yıldızeli kazasının Çırçır nahiyesinin Akviran karyesinden Dimit[ri] oğlu Taşçı Yorgi hakkında.....Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 2.maddesine tatbikan idamına.....**[dair]**.....hükmün.....tasdikinin Heyet-i Umumiye'ye arzına müttefikan karargir olmuştur** [oybirliği ile kararlaştırılmıştır]."[18]

Öte yandan, Pontus Cemiyeti'nden **Konstantin** hakkındaki hüküm, Meclis'te görüşülürken Adliye Encümeni üyesi **Hamid Bey**'in tutanağa geçen şu sözleri, bu gayrımüslimlerin o güne değin Müslüman-Türkler'den ayrı görülmediğinin, o nedenle de "vatan"a karşı eylemlerinin "ihanet" olarak değerlendirildiğinin, bu yüzden de kendilerine tepki gösterildiğinin açık kanıtı:

"[Verilen cezanın] *hain-i vatan olmalarından ileri geldiğini âlem-i medeniyete karşı protesto ederek ilân ediyoruz."*[19]

-IV-

Gerçekler böyle olunca, T.B.M.M.nin 18 Kasım 1920 günlü oturumunda İzmir Mebusu **Mahmut Esat Bey**'in [**Bozkurt**] şu haykırışına kim karşı çıkabilir ki:

"Belki Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Hıristiyanlar aleyhinde söylemek doğru olmazdı. Fakat, kendimi eski mânada olan Osmanlı Mebusan Meclisi'nde farzetmiyorum ve memlekette

---

[17] a.y.,15 Mayıs 1338 günlü oturum, s. 50.

[18] a.y.,s.50.

[19] a.y., 22 Haziran 1338 günlü oturum, s.591.

Hıristiyan tabakasının hiçbir hakkı olmadığına inanmış bir adam sıfatı ile söz söylüyorum. Onlar bu memleketin vatandaşlığından istifade etmişlerdir. Onlar Osmanlı tarihinin nankör çocuklarıdır ve memlekette hiçbir hakları kalmamıştır. Kendi hakkını müdafaa etmek isteyen bu memlekette onlar emperyalizmim cacuslarıdır ve vatanın hain çocuklarıdır."[20]

Türkler, Osmanlı Devleti'ni oluşturan öteki uluslar karşısında o denli ezilip horlanmış ve o denli ihanete uğramışlardı ki, Meclis'te, ne nedenle olursa olsun bunların adlarının anılmasına bile tepki gösterilecekti. Öylesine ki, Türkler'in dâvasına her zaman bağlı kalmış olan eski Osmanlı Yahudi mebuslarından müderris **Mişon Ventura'**nın Türk zaferini kutlayan ve "Filistin Musevî Devleti Mandasının Türkiye Devletine İtası [verilmesi]" dileğini içeren mektubunun Meclis başkanınca okunmasına bile kimi mebuslar, hiçbir gayrımüslimin Meclis'e hitap edemeyeceğini öne sürerek protesto edeceklerdir.[21]

Bu kesimi bitirirken şununda altını çizmek gerek:

Bu olup bitenlerden sonra ne Yunanistan'da kalan Türkler ve ne de Türkkiye'de Türkler'e bu zulmü reva gören Rumlar o günlerde artık bir arada yaşayamazlardı. Bu nedenle ve ayrıca bu acı olaylar bir daha yaşanmasın, Türkler vatandaş bildikleri insanlarca bir daha ihanete uğrayıp topluca öldürülmesinler diye yapılan ***Mübadele***'yi ve Cumhuriyet'in ***Türkleştirme*** siyasasını eleştirenler bu gerçekleri her nedense görmezler ve eleştirirler. Bu körlükte o denli ileri giderler ki, son dönemde kundaktaki bebekleri bile öldüren Kürt terörü karşısında onlarla siyasal uzlaşma önerisinde bulunurlar ve bu teröristlerin demokratik savaşım yaptıklarını bile ileri sürerler. Öte yandan, dış güçlerin bugün Türk ulusunu oluşturan çeşitli etnik gurupları ***gayrıtürkleştirme*** dayatmalarını canla başla desteklerler... Bunlar, en hafif deyişle, **Vahdettin**'in, **Damat Ferit**'in, **Ali Ke-**

[20] **S.Ağaoğlu:** ***Kuva-yı....***; s.97-98.
[21] T.B.M.M., Z.C., C. XXVI, s.6.

mal'in, **Refi Cevat**'ın, **Refik Halit**'in, İngiliz Muhipleri'nin v.b.nin son modelleridir.[22]

[22] Bu kişilere, Yunan ve Rum barbarlığının tanığı olan Fransız gazeteci **Gaulis**'nin şu sözlerini anımsatmanın bir yararı olacağını sanmıyorum ama yine de aktarayım:

"Anadolu'nun yetkili kişilerini, azınlık meselesini, hepsini defetme suretiyle, toptan hallinden kim alıkoyabilirdi ki? İsteselerdi, Anadolu şefleri böyle yaparlardı.

Bunu yapmadılarsa 'medenî' dedikleri milletler topluluğu içinde kalmaya yürekten inandıkları için yapmamış ve yapmamayı, bir fikir berraklığı içinde idrak etmişlerdir." — **B.Gaulis**: C.II, s.36.

2
OSMANLILIK VE OSMANLI DÜZENİ

-I-

Yeni Osmanlılar Paris'te bulundukları bir sırada Ramazan bayramını kutlamak için dostları özgürlükçü Fransızlar'la bir araya gelmişler, birlikte yemiş içmişler, Fransızlar coşarak ulusal duygularını dile getiren şarkılar ve marşlar söylemişler ve Yeni Osmanlılar'dan kendi ulusal şarkı ve marşlarını söylemelerini istemişler. Osmanlılar, şaşırıp kalmışlar, ne söyleyeceklerini bilememişler, çünkü böyle şarkıları ve marşları yok. Ama **Mehmet Bey**, Fransızlar'a renk vermemek için tekbir almaya başlamış, öteki Osmanlılar da katılmışlar buna. Ne ki, Yeni Osmanlılar arasında **Azaryan Efendi** de var. Ne yapsın, o da tekbir almaya başlayarak o gece durumu öylece geçiştirmişler. Bu olayı anlatan **Abdurrahman Şeref**, *"Fransızlar kendinden geçerek şaşırıp kaldılar. Etkisi hâlâ benim kalbimden çıkmamıştır."* der.[23]

Hem acıklı ve hem de gülünç olan bu olay, Osmanlı Devleti'nin Osmanlılık ideolojisinin bir sonucundan başka bir şey değildi. Osmanlı yöneticilerinin Türk ulusalcılığının çok uluslu bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin dağılıp yıkılmasına yol açacağından nasıl korktuklarını, o nedenle de öteki Osmanlılar'ı gücendirmemek için Türkler'in Türk olduklarını açıklamamalarını, Türk olarak davranmamalarını devlet siyasası durumu getirdiklerini görmüş bulunuyoruz. Ancak, şunu eklemek gerekiyor: Bu Osmanlılık (ya da Osmanlıcılık) ideolojisi, gayrımüslimlerin yanı sıra Avrupa devletlerinin de çok işine geliyordu. Çünkü, antiemperyalist bir direnişin ön koşulu, sömürülen o

[23] **Abdurrahman Şeref:** s.128-129.

halkın ulusal bilinç sahibi olmasını bağlı. İşte bu yüzden de, işgal İstanbul'unda kurulan ve İtilaf Devletleri'nin ama özellikle İngiltere'nin yönlendirmesi ve denetiminde İttihatçıları yargılayan Divan-ı Harb-ı Örfî'de, **Ziya Gökalp**, Türkçülük yaptığı suçlamasıyla yargılanacaktır. Bu yargılama sırasında mahkemenin başkanı **Mustafa Nâzım Paşa**'nın **Ziya Gökalp'a** yönelttiği sorular Osmanlılık kavramının ne olduğuna kesin bir açıklık getirecek.

Mahkeme başkanının 27 Mayıs 1919 günlü duruşmada sorduğu sorulardan bazıları şöyle:[24]

"-Bu anâsır-ı gayry-i müslimeyi [Müslüman olmayan unsurları] **bazı gûna** [değişik] **hissiyata düşürmez mi?"**

"-Milliyet iddiası başka. Fakat Osmanlılık birçok milletlerden teşekkül ettiği için onların beynindeki [arasındaki] **rabıtayı takviye etmek icap eder. Yalnız içlerinden bir kısmını intihap edip de** [seçip de] **onların milliyetini meydana koymaya sây etmek** [çalışmak] **tabiîdir ki diğer anasırın** [unsurların, yani öteki uluslardan olanların] **hattâ belki Müslüman olan diğer unsurların** [yani, Araplar, Kürtler v.b.nin] **inkisâr-ı kalbini mucip olmaz mı** [kalplerini kırmaya neden olmaz mı]**?"**

"-Osmanlılık namı altında içtima etmişler [toplanmışlar]**. Hattâ bunlardan bazıları, pek çok Hıristiyanlar, zatıâliniz daha iyi bilirsiniz ki, Türkçeden başka lisan bilmezler. Kendi lisanlarını bile tekellüm etmiyorlar** [konuşmuyorlar]. **Osmanlılık nam-ı celîli** [yüce / ulu adı] **altında toplanmış olan kavimlerin yekdiğerine olan rabıtası teşyid edilecek** [bağları güçlendirilecek / arttırılacak] **yerde, onları bazı hususatta bazı gûna inkisarını** [kırılmasını / gücenmesini] **mucip olacak bu gibi makalelerden ne fayda bekliyordunuz?"**

Başka bir şeye gerek kalmadan yalnız duruşma tutanaklarına geçen bu sözler bile, bugün düpedüz Türk düşmanı olan kimilerinin neden Osmanlı Devleti'ni övüp durduklarını, Os-

[24] Metin: **C.Bayar:** C.II, s.440-443.

manlı düzenini diriltmek istediklerini kendiliğinden ortaya koysa gerektir!

İşte, Türkler'in Türk olarak kendilerini duyumsayıp tanımlamaları, devletçe engellenmiş olduğundan, genelde Türk ulusal bilinci çoğu çevrelerde yeterince gelişmemiş bulunuyordu. Ama şimdi, Türkler, Türk oldukları için yurtları ellerinden alınıyor, esir ediliyorlardı!...

Ne var ki, 1. ve 2. kitapta uzun uzadıya anlatmaya çalıştığım gibi, Türk olmak Osmanlı'nın gözünde aşağılanmak için yeterli bir nedendi. ***Etrak-i bi-idrak***'tik biz! ***Alaturka*** olan, yani Türk gibi olan, küçümsenmeli, horlanmalıydı! O nedenlerdir ki, **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**'nun ***Bir Sürgün*** adlı romanında, romanın kahramanı İzmirli Dr. Hikmet, özgürlük aşkıyla Fransa'ya kaçtığında, tirenle Marşilya'dan Paris'e giderken birlikte yolculuk ettiği Fransızlar onun hangi ulustan olduğunu sorduklarında, Türk olduğunu söylemeye utanacak ve *"İstanbullu bir Rum'um"* diyecektir...[25]

-II-

Tüm bu olumsuz koşullara karşın, Osmanlı Devleti'nde de Türk ulusalcılığı gelişme sürecine girmişti ve kimi aydınlar arasında yaygınlaşmıştı. Özellikle de, aldıkları eğitim, savaş deneyimleri, genelde genç subaylarda güçlü bir ulusal bilinç oluşturmuştu. Ama halkın cahil bırakılmış, çoğu aydının Osmanlı kafasına göre yetişmiş olması gibi nedenlerle, Osmanlılık duygusundan Türklük bilincine geçenlerin sayısının göreceli olarak az olduğunu da bilmeliyiz. Ulusal direnişin aşması gereken önemli bir engel de işte bu Osmanlılık anlayışı olacaktır. Ulusal direniş için o ulusun bir bireyi olduğunun, kendi yazgısının ulusunun yazgısı ile bir bulunduğunun bilincinde olmak gerekirken, kendilerine Türk oldukları devlet zoruyla unutturul-

[25] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, romanın sonunda Dr.Hikmet ölünce cesedinin Paris'in bir kanalizasyon çukuruna atıldığını yazarak, onu lâyık olduğu yere göndermiştir.

muş olanlarla antiemperyalist bir ulusal kurtuluş savaşına girişmenin güçlüğünü kestirmek güç olmasa gerektir.[26] T.B.M.M.nde Sinop mebusu **Hakkı Hami Bey**'in 4 Temmuz 1920 günlü gizli oturumda tutanağa geçen şu sözleri işte karşılaşılan bu güçlük nedeniyle söylenmiş bulunuyor:

"..... Bendeniz cephede bulundum, efendiler Aydın cephesinde bulundum..... Düşman geldi, bütün dünyayı ezdi, ondan sonra halk silâha sarıldı. Artık müdafaadan başka çare olmadığı görüldükten sonra silâha sarıldılar. Fakat daha uzak olan yerler seyirci idi. Düşman tecavüze başladıkça silâha sarıldılar. Fakat düşmanın istilâ ettiği yerde kuvvetler ifna edilmişti....."[27]

Ancak, bu durum, halkın kendi öz yapısından kaynaklanmıyordu. Osmanlı iktidarının Anadolu Türk halkını ne duruma sürüklediğine ilişkin olarak daha önce başta **Cemal Hüsnü Taray** ve **Hasan Reşit Tankut**'tan ve öteki yazarlardan yapılan alıntıları anımsayınız. Bunlara ek olarak **Neşet Halil**'in şu saptamalarını da okuyalım:

"Vilâyet, kaza, hattâ nahiye olarak parça parça ayrılmış, menfaatlerini biri ötekinden, hepsi birbirinden ayrı hesap ve ihtiyaçlarla tanzim etmiş âvare bir vatandır. Bu vatanda, aynı dili konuşan, aynı kanı taşıyan milyonlarca insan, âdeti, menfaati, his ve ihtiyacı birbirinden ayrı yaşar. Araları saatle ölçülen fakat yol ile bağlanamayan her vilâyetin, her kasabanın hattâ her nahiyenin içinde kendine göre bir âlem; onu milletinin bütünlüğünden, yurdunun müşterek ıstırabından ayıran âdet ve ananeler vardır."[28]

---

[26] Bugün için Amerikalılar'ın Irak'ta askerimizin başına çuval geçirmelerini içine sindirebilenlerle, sindirmek de ne söz, haklı görenlerle ve Türkiye'yi her geçen gün emperyalizmin boyunduruğu altına sokulmasını alkışlayanlarla, başka bir deyişle ulusal bilinçten yoksun olanlarla birlikte bir ulusal kurtuluş kavgasına girişip girişemeyeceğimiz düşünülürse, ulusal bilince sahip olmanın önemi daha iyi anlaşılır.

[27] ***Gizli Celse....***; C.I, s.22.

[28] **Neşet Halil:** ***Büyük Meclis Ve İnkılâp***; Ankara, 1933, s.43.

Yunus Nadi, ***Kurtuluş Savaşı Anıları***'nda, bazı arkadaşları ile birlikte Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Ankara'ya giderlerken yolda köylülerin ters davranışları ile karşılaşmış olmasından söz etmesi de yine, bu köylülerde ulusal bilincin geliştirilmemiş olması yüzündendir. Örneğin, bir köyde yatacak yer verilmemiş, başka bir yerde ise son kerte kötü karşılanmışlar.[29] Yine, örneğin, **Celal Bayar**, bir köy halkına düşmana karşı silâhla karşı koymanın neden gerekli olduğunu anlattığında köylülerin öylece dinlediklerini ve hiçbir tepki göstermediklerini yazmakta,[30] Tire'de kimi Tireliler'in Rumlar'la anlaşmış olduklarını, hattâ Rumlar'la birlikte devriye kolu oluşturduklarını anlatmaktadır.[31] **Halide Edip Adıvar** ise, Ankara'da Ankaralı kadınların kendisini görmeye geldiklerinde, düşmana karşı koymanın anlamsızlığı üzerinde durduklarını, dövüşülecekse her yerin kendi hesabına dövüşmesinin gerektiğini söylediklerini belirtir.[32] **Sabahattin Selek** de Bayındır'ın ve arkasından Tire'nin Yunanlılarca işgaline buralar halkının hiç direnmediğini, hattâ işgal için düşmana çağrıda bulunduklarını, Ödemiş'in de tehdit edilmesi üzerine jandarma komutanı **Tahir Fethi**'nin Ödemiş silâh deposundaki 1600 silâhı düşmana karşı koymaları için halka dağıttığını ve onları örgütlemeğe çalıştığını, ancak silâh alan 1400 kişinin silâhlarla birlikte kaybolduklarını, yalnızca 120 kişilik bir güç oluşturabildiğini anlatıyor.[33] Bunlara benzer olaylar çok ama asıl önemlisi, kuşkusuz, Ulusal Direnişi yok etmek amacı ile Anadolu'da girişilen ayaklanmalardır. **Mustafa Kemal Paşa** ve yanındakiler, düşmandan önce bu iç isyanlarla uğraşmak zorunda kalmış bulunuyorlar. İstiklâl Mah-

---

[29] **Yunus Nadi:** ***Kurtuluş Savaşı Anıları***; Çağdaş yyn., İstanbul, 1978, s.199-200, 212-215.

[30] **C.Bayar:** C.VI, s.1727.

[31] a.y.,C.VI, s.1846.

[32] **H.E.Adıvar:** ***Türk'ün Ateşle....***; Atlas Kitabevi yyn., İstanbul, 1979, s.107

[33] **S.Selek:** s.245.

kemeleri'nin başlıca işlerinden birinin de asker kaçaklarını yargılamak olduğu unutulmamalıdır.

Ne var ki, bu demek değildi ki her yerde halkın tutumu böyle olumsuz olmuştur. Çoğu yerde de Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı halkın büyük bir coşku ile karşıladığı, canla başla bu savaş içinde yer aldığı bir gerçektir.[34] Kaldı ki, zaman ilerledikçe, olumsuz davranan bu kesimlerin birçoğu da ulusalcılar yanında yer alacaklardır. Çünkü, geçen günler, ulusal birlik olmadıkça, ne büyük yıkımların yaşanabileceğini ortaya koyacaktı

Asıl önemli gerçek ise şu: Hiçbir direniş ve savaş bir öncü kadro ile yürütülüp kazanılamaz. Halkın desteği ve katkısı bulunmadığı zaman hiçbir savaş yapılamaz. Bu gerçek böyle olmakla birlikte, bu dönemde bizim için şu da önemlidir ki, Ulusal Kurtuluş Savaşı en güç koşullar altında başarıldığına göre, bunda her savaştakinden daha çok halkın katkısı gerekliydi. Bu nedenle, her ne kadar yukarıda belirtilenler gibi yer yer olumsuz görüntülerle karşılaşsak da, ***Ulusal Kurtuluş Savaşı***, "topyekûn" bir savaş olmuştur. **Selek**'in belirttiği üzere, bu savaşa, ***"Millî Mücadele"*** denilmesi tümüyle yerindedir. Çünkü, direnişin ve

---

[34] Örneğin, Celal Bayar, Yenipazar halkının davranışını şöyle anlatır: *Karşımızdan oldukça kalabalık bir kafilenin bize doğru gelmekte olduğunu gördüm. Bunlar Yenipazarlılar'dı. Yüz elli, iki yüz kişilik tam bir halk hareketini temsil ediyorlardı. Mahallî asker alma şubesinin reisi yaşlı, muhterem bir subay olan Binbaşı Abdülfettah Bey'in yardımı ile silâhlandırılmış, içlerinde, bilinen deyimle 'yedisinden yetmişine kadar' çeşitli yaşta atlı, yaya, hattâ bazıları eşekler üzerinde, karşılarındaki kuvvetin ne olduğunu hesaba katmadan yurtlarını savunmak için ortaya atılmış, mert ve vatansever insanlar....."* — **C.Bayar:** C.VII, s.2082. Yunus Nadi de, adı geçen anılarında aynı gerçeğe değinirken Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'a gelişinde *"mahşerî bir kalabalık"* tarafından karşılandığını ve Sivas valisinin Babıâli'ye çektiği telgrafta, *"her sınıf halk"*ın karşılamaya geldiğini, Geyve'de ise halkın ulusalcıları büyük bir coşku ile karşılayıp büyük katkılarda bulunduğunu, Meclis'in açılışında da halkın oluşturduğu kalabalık yüzünden güçlükle ilerlenebildiğini belirtir. — **Yunus Nadi:** s.s.136-137, 237, 314-315.

savaşın *"insan kaynağını, ne şekilde olursa olsun, halk teşkil etmiş ve maddî-malî imkânlar halktan sağlanmıştır."*[35]

Her şeye karşın, Türk halkının uluslaşmasının Osmanlı iktidarınca engellenmiş olması, bu ulusal kavgada bir sorun oluşturmuş bulunuyor. Başlangıçta halkın ulusal duygularının yanı sıra dinsel duygularına da seslenilmiş olması bu yüzdendir.

-III-

Ulusal duygu ve bilincin yer yer ve zaman zaman yetersiz kalmış olması nedenliyledir ki, **Atatürk**, T.B.M.M.nin 3 Ekim 1921 günlü gizli oturumunda,

"Ne yapalım, milletin bu taksiratıdır [kusurudur]**.** ***Saf millet, hakikati güç görür millettir ve bize karşı bu fenalıkları vücuda getiriyorlar."***

diyecektir.[36]

Nutuk'ta ise **Atatürk**'ün şunları söylemiş olduğunu okuruz:

"Şayan-ı dikkattir ki, İzmir'in ve bunu takiben Manisa'nın ve Aydın'ın işgali ve icra olunan tecavüz ve mezalim [zulümler] ***hakkında millet henüz tenevvür etmemiş*** [aydınlanmamış] ***ve mevcudiyet-i millîyeye vurulan bu feci darbeye karşısında alenen bir gûna*** [bir biçimde] ***teessür ve şikâyet izhar olunmamıştı*** [açıklanmamıştı]**.** ***Milletin bu haksız darbe karşısında sâkit*** [suskun] ***ve hareketsiz kalması, elbette milletin lehine tefsir olunamazdı."***[37]

Ama bu durumun sorumlusu elbetteki, **Hasan Reşit Tankut'un** deyişiyle Osmanlı tarafından ertesi sabah güneşin doğacağından bile kuşkuya düşürülmüş, ezilmiş, sömürülüp bitirilmiş halkın kendisi değildi. Sorumlu olan önce doğrudan doğruya Osmanlı Devleti ve sonra da halkın sorunlarına hep yabancı kalmış, halkı küçümseyip durmuş olan Osmanlı aydını

---

[35] **S.Selek:** s.67.
[36] **S.Borak:** s.256.
[37] **C.I, s.22.**

idi. Öyle ki, **Ağaoğlu Ahmet Bey**'in kaleminden savaşın ortasında şu satırlar çıkacaktı:

"Anadolu köyleri, kasabaları ve şehirleri cehalet içinde pûyân olarak boğuluyorlar! Bunlar 'biraz ışık, biraz nur!' diye bağırıyorlar. İşte bizler bu ışığı, bu nuru buralara götürebiliriz, yanan kalblere biraz teselli verebiliriz. Yalnız biz bu kadarını da yapmıyoruz. Ara sıra tek tük uğrarlarsa, gördükleri pisliklerden, fenalıktan şikâyet edip dururlar. Ve hem de haşin, hakaret-âmiz, şefkatsiz, merhametsiz şikâyetler!

Bu gibiler Anadolu'yu Paris gibi nurlara garkolmuş muhteşem otelleri, caddeleri, tiyatroları, bulvarları, mesireleri ve daha neleri ile beraber görmek isterler. Ve göremediklerinden tahkir-âmiz, haşin, sert şikâyetler yağdırırlar! Yahu biraz mürüvvet! Siz bu Anadolu'ya ne verdiniz ki alamıyorsunuz, ne ektiniz ki biçemiyorsunuz! Lisanınızdan başlayarak kıyafetinize kadar Anadolu'dan ayrılmışsınız, ona bigâne kalmışsınız.

Onu dertlerinden bihaber, meserretlerine yabancı, hissiyatını, efkârını anlamaz oldunuz.....

Nerdesiniz? Köyler, şehirler, kasabalar kendi başlarına bırakılarak rehberlerden, yol göstericilerden, fikir ve hissiyat ekicilerinden mahrumdurlar....."[38]

Çok daha sonraları aynı gerçek **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**'nun ***Yaban***'ında şöyle yankılanacaktır:

"Bunun sebebi, Türk münevveri [aydını] *gene sensin! Bu viran ülke ve bu yoksul insan kütlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu, bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksinmek hakkını kendinde buluyorsun.*

Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı, aydınlatamadın, Bir vücudu vardı, besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı, işleyemedin. Onu, behimiyetin [hayvanlığın], *cehlin* [cehaletin] *ve yoksulluğun ve kıtlığın*

---

[38] **Ağaoğlu Ahmed:** ***"Münevverler Cepheye"***; Vakit, 19 Ağustos 1921.

eline bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabanî ot gibi bitti. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki ne biçeceksin? Bu ısırganları, bu kuru dikenleri mi? Tabiî ellerine batacak. Tabiî ayaklarına batacak. İşte, her yanın şerha şerha [dilim dilim] *kanıyor ve sen, acıdan yüzünü buruşturuyorsun, öfkeden yumruklarını sıkıyorsun. Sana ıstırap veren şey, senin kendi eserindir; senin kendi eserindir."*[39]

Osmanlı, egemen çevreleriyle, aydınlarıyla Anadolu Türk halkını bu duruma getirmişti ama o yine de yer yer ve zaman zaman Türk'ün bu varlık-yokluk kavgasına katılmakta duraksamış, hattâ karşı çıkmış olsa da büyük çoğunluğuyla canıyla kanıyla, varıyla yoğuyla bu savaşta yer alacaktı; dahası, direniş devrime dönüştüğünde de destekleyecekti. Ama onu anlamak, yönlendirmek de gerekiyordu. Bunu da ancak **Mustafa Kemal Paşa** yapabilirdi. Kendi sözleriyle:

".....ben, milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim [his ettiğim / duyumsadığım] ***büyük tekâmül istidadını, bir*** **millî sır** ***gibi vicdanımda taşıyarak perderpey, bütün heyet-i içtimaîyemize*** [toplumumuza] ***tatbik ettirmek mecburiyetinde idim"***[40]

[39] **Yakup Kadri Karaosmanoğlu:** ***Yaban***; Remzi Kitabevi, İstanbul, 1942, s.94-95.
[40] ***Nutuk***: C.I, s.16.

3
MANDACILAR

-I-

Atatürk olmasaydı Türk ulusu bölünüp parçalanmış bir ülkede kendisine lütfedilip bırakılan Anadolu'nun orta yerlerinde belki 1950'lerden, 1960'lardan sonra sözümona bağımsızlıklarına kavuşan Afrika halkları ile aynı yazgıyı paylaşırdı, ama belki de, Türkiye'nin stratejik coğrafî konumu yüzünden onların durumuna bile erişemezdi.

Bu, hiç de abartılı bir yargı değil.

Değil, çünkü Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın hemen hemen tüm üst düzey komutanları, "aydın"ları, **İsmet Paşa** da içlerinde olmak üzere, Türkiye'nin yabancı bir devletin mandası altına sokulmasından yanaydılar. Ancak bu yolla Türk halkının varlığını sürdürebileceğine inanıyorlardı. Aydınlar da büyük çoğunlukla aynı görüşteydiler. Aralarındaki tek görüş ayrılığı mandası altına girilecek devletin İngiltere mi, yoksa Amerika mı olması gerektiğiydi! **Mustafa Kemal Paşa**, onları Ulusal Kurtuluş'un olanaklı olduğuna inandıracak, cepheye sürecek, mandacılardan ulusal kahramanlar yaratacaktır.

Başlangıçtaki bu teslimiyetçiliğin en temel nedeni, bu komutanların ve aydınların Osmanlı düzeni içinde yetişmiş olmalarıydı. Osmanlı'nın gözünde başta İngiltere olmak üzere Batılı devletler, ***düvel-i muazzama*** idi, yani muazzam, görkemli devletler... Günümüzün deyişiyle ***süper güçler***... Onlara karşı konulamazdı. Kaldı ki, I.Dünya Savaşı'nda Almanya ile aynı safta olunmasına karşın yine de yenilgi kaçınılmaz olmuştu. Kuşkusuz, mandacılığı savunanlardan çoğu vatansever insanlardı ama işte vatanı sevmek yetmiyordu, isterse sonunda ölmek ve yok olmak bulunsun düvel-i muazzamaya karşı tek başına savaşmayı da seve seve göze almak gerekiyordu. *"Büyük devlet-*

lere meydan okuyucu bir bağımsızlık savaşı, bunlar için, imkânsız bir şey... "di.[41]

-II-

Garp Cephesi Komutanı, "İkinci Adam" **İsmet İnönü**'yü ele alalım. O günün teslimiyetçiliği içinde **İnönü**'nün **Kâzım Karabekir**'e yazmış olduğu ve konuyla ilgili mektubunu belgesel değeri nedeniyle birlikte okuyalım:[42]

"Kardeşim Kâzımcığım,

Bundan evvel bir mektup yazmıştım. Onu daha almamışsınızdır. Bununla vaziyet hakkında malûmat vermek istiyorum: Şimdi İstanbul'da belli başlı iki ceryan vardır. Amerika, İngiliz taraftarlığı. İngiliz tarafında Hürriyet Ve İtilaf ve Türkçe İstanbul gazetesi, Adil Bey...v.s. Mütebakisi Tevfik Paşa dahil olduğu halde Amerikan muaveneti taraftarıdırlar. Evvelce Amerikalıların kabul etmesi pek şüpheli olduğu için İngilizler sakin idiler. Halbuki tahmin hilafına olarak, Amerika'da gelmek temayülü artmış. İstanbul'da propagandaya başladılar. Taraftarlarını hükümet ile beraber körüklüyorlar. İstanbul'un bazı mahallerine beyannâmeler bile dağıtmışlar. İngilizleri isteriz diye... İngilizlerin emeli bu esnada memlekette, Amerikan heyetinin tahkikatını ve temayülatını iptal edebilecek ceryan ihzar ve ilân ettirmek, bu suretle bir defa Amerika işini suya düşürdükten sonra yine bildiklerini yapmaktır, diye tahmin olunuyor. Korkulur ki bütün Asya'yı eline geçirmiş olan İngilizler, yegâne kabiliyet-i harbiye ve ihtilaliyyesi olan Türkiye'yi elinde bulundurarak tamamen çürütüp mahvetmek isteyeceklerdir. *Eğer Amerika'nın gelmesi suya düşerse*, İngilizler

---

[41] **F.R.Atay:** ***Çankaya....***; s.194.

[42] Tam metni Falih Rıfkı Atay'ın ***Çankaya*** kitabında (1969 basımı, s.193-194) yayınlanan mektubun bazı bölümlerine ***Karşıdevrim*** adlı kitabımda yer vermiştim. Şimdi okuyacağınız mektubun tam metnidir. Metinde italik olarak geçen yerler, önemi nedeniyle tarafımdan belirlenmiştir.

için bugünkü taksim vaziyetini tevsik etmekten başka yapılacak bir şey yok gibidir ki, İngilizlere diğerleri bu hususta muavenet edecekler, muhalefet etmeyeceklerdir.

Eğer Anadolu'da halkın Amerikalıları herkese tercih ettikleri zemininde, Amerika milletine müracaat edilse pek ziyade faydası olacaktır, deniyor ki ben de tamamiyle bu kanatayım. Bütün memleketi parçalanmadan Amerika'nın mürakabesine tevdi etmek yaşayabilmek için yegâne ehven çare gibidir. Fakat bugün bu kanatın kıymeti onun ihzarındadır. Avrupa'nın Amerika'nın pazarlık ettikleri bir zamanda Amerika aleyhine bir koz göstermemektedir. **Sen Erzurum'a giderken korkuyorum ki seni bir şeye karıştıracaklar demiştin. Evimden dışarı çıkmadım ve hiçbir şeye karışmadım.**

Fakat muhitim karıştı. Ben karışmadım da ne oldu, hiç! Şuray-ı askeri teşkil ettiklerini ve beni oraya tayin ettiklerini bildirdiler. Bir hafta sonra affettiklerini söylediler. Kim istemişti? Sonra ne sebeple af ettiler? Bilen ve söyleyen yoktur. ***Anadolu'ya silâh ve cephane giderse ben gönderirmişim, hep ben idare edermişim. Adil Beyin kanaatı bu... Merhumun her bildiği böyle ise vay milletin başına...***[43] **Dahili nifak, Hükümetle millet arasındaki iftirak en soysuz en alçak kısmın idare başında bulunması gibi ahvalin memleketi daha nice felâketlere süreceğine şüphe yoktur. Anadolu'da anarşi günden güne artıyor. Hükümetsizlik her gün daha ziyade tebarüz ediyor. Bu hal yalnız başına bir felâkettir. En muktedir. En temiz insanlar bu anarşiyi senelerce tedavi ve mahvolan nüfuz-u hükümeti de iadeye teşebbüs etseler muvaffakiyetleri şüphelidir. Bilâkis tutulan sakin yolun inat ve ısrarla takibinden mütevellit netayiç bakalım ne olacaktır? İşte** ***biz evimizde hiçbir kimse ve hiçbir şeyle alâkadar olmaksızın hükümetin kanaatına rağmen ahvali böyle teessürle görüyoruz. Dilhun oluyoruz. Duadan başka elimizden bir şey***

---

[43] Falih Rıfkı Atay, mektubun burasında ayraç içinde şu açıklamayı yapmış: *"İsmet İnönü ben göndermiyorum ki demek istiyor"*.

gelmez. **Malatya'dan bana Malatya mebusluğunu teklif ediyorlar. Sen ne dersin? Gözlerinden öperim. Seni bağrıma basarım sevgili kardeşim Kâzımcığım.**

İsmet"

-III-

Sivas Kongresi, Ulusal Kurtuluş Savaşımız'ın en önemli aşamalarından. Çoğu kişi de, bu kongrenin sonunda alınan kara-ra bakarak sanır ki, katılanlar, tek vücut-tek yürek olarak ***"ya istiklâl, ya ölüm"*** duygusuyla, düşüncesiyle bir araya gelmişlerdir. Oysa, kongre, manda yanlıları ile tam bağımsızlıktan yana olanların tartışmalarına sahne olmuş. Manda yanlılarının kongreden çıkmasını istedikleri karar ülkenin manda altına sokulması...

Atatürk, ***Nutuk***'ta Sivas Kongresi öncesinde ve sırasında vatanın Amerikan mandası altına sokulması için kimlerin nasıl çalıştığını anlatır. Özetlersek:

Ulusal Kurtuluş Savaşımız'da bakan düzeyinde önemli görevler üstlenecek olan **Bekir Sami Bey,** görüşünü Amasya'da bulunan Fırka 5 Kafkas Kumandan Vekili **Arif**'in Erzurum'da bulunan **Mustafa Kemal Paşa**'ya çektiği 25/26 Temmuz 1919 günlü telgraf aracılığı ile bildirecek ve diyecektir ki:

"İstiklâl, şayanı arzu ve tercihtir. Ancak istiklâli tam [tam bağımsızlık] **talep ettiğimiz halde mülkün** [ülkenin] **menatıkı mütaaddiye** [birçok mıntıkaya / parçaya] **taksimi, kati ve şüphesizdir. Şu halde iki üç vilayete münhasır kalacak istiklâle, tamamiyeti mülkiyetimizi** [ülkenin bütünlüğünü] **temin edecek mandeterlik elbette müreccahtır** [yeğdir]. **Memaliki Osmaniyenin** [Osmanlı ülkesinin] **cümlesine şâmil** [bütününü kapsayan] **meşrutiyetimiz ve hariçte hakkı temsilimiz baki kalmak şartiyle bir müddeti muayyene** [belirli bir süre] **için Amerika mandeterliğini talebetmeyi milletimiz için en nafi** [yararlı] **bir şekli hal kabul ediyorum....."**[44]

---

[44] ***Nutuk***: C.I, s.90.

Bekir Sami Bey, bundan sonra Amerikan mandasının hangi koşullarda olması gerektiğini bildirmektedir.

Bunu izleyen günlerde ise **Halide Edip**, 10 ağustos 1919 tarihini taşıyan uzun bir mektubu **Mustafa Kemal Paşa**'ya gönderecekti. Mektubun bazı "ibret verici" bölümleri şöyleydi:[45]

"…..

…..lâzım gelen para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz. Siyasî istikrazlar siyasî esareti tezyid ediyor [arttırıyor]**. Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.**

…..Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye kadir asri bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor…..

…..süratle istememiz lâzım gelen Amerika da, tabiî mahzursuz değildir. İzzetinefsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz…..

…..Sivas Kongresi inikat edinceye kadar [açılıncaya / başlayıncaya kadar] **Amerika komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hatta kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeye de belki muvaffak olabileceğiz**

…..Kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyoruz……

…… Sergüzeşt ve cidal [kavga / savaş] **devri artık geçmiştir….."**

Açıkça anlaşılacağı üzere, mektupta kendini gösteren kafa yapısı, kendini hor gören, aşağılayan, onurundan özveride bulunmakta bir sakınca görmeyen, kavgayı asla göze alamayan bir kafa yapısıdır. Üstelik, bir de deniyor ki, Filipinliler gibi vahşileri adam eden Amerika bizi haydi haydi adam edermiş!... Kendisini ve ulusunu vahşilerlerle ölçüp değerlendiren bir kişilik!...

Bu arada **Câmi, Rauf Ahmet, Reşat Hikmet, Kara Vasıf, Reşit Sadi Beyler** ile **Halide Edip**'in İstanbul'daki çeşitli çevrelerin de görüşünü alınarak Amerikan mandasının kabulü-

[45] Mektubun tam metni: ***Nutuk***: C.I, s.95-98.

nün gerekirliği belirten bir rapor hazırlanıp bastırılmıştı. Bu kişiler ve ayrıca **Cevat, Esat** ve **Çürüksulu Mahmut Paşalar**'ın Amerikan mandasını istediklerine ilişkin mektuplar da Sivas'a gönderilecekti.

Sivas Kongresi görüşmeleri sırasında ise söz alan birçok kişi Amerikan mandasının kabulünü isteyeceklerdir. Örneğin **Refet Paşa** şunları söyleyecekti:

"Bizim, Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız, bütün cemiyetleri esir eden, kalbleri, vicdanları sömüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin ve milletlerin vicdanlarına riayetkâr Amerikayı kabul etmektir.....Bir de diyelim ki, biz haricî ve dahilî bir istiklâli tam isteriz! Fakat acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz, yapamayacak mıyız? Ondan evvel, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? Bunu düşünelim! Şurası muhakkaktır ki, bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan taksim etmek istiyorlar; fakat eğer biz, bugün bir devletin kefaleti altında bir sulh aktedecek olursak ilerde, müsait şerait altında bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi faydamızı temin ederiz..... Herhalde bir Amerika kefaletini kabul etmek mecburiyetindeyiz..... Yunanistan'ın bile taaruzlarına karşı kendimizi müdafaa edemeyiz....."[46]

Atatürk, ***Nutuk***'ta **Refet Paşa**'nın konuşmasından bölümler açıkladıktan sonra, bu konuşmanın Kongre'ye katılanların Amerikan mandasını istemek noktasını getirdiğini görerek toplantıya ara verdiğini belirtiyor.

Bir de **Rauf Bey**'i (Orbay) dinleyelim:

"Bu manda meselesi hakkında şimdiye kadar gerek matbuat ve gerekse sair mehafil tarafından birçok sözler söylendi. Vakaa heyeti liye, müzahereti hariciye esasını kabul buyurdu ise de bu müzahereti kimden isteyeceğimiz tasrih edilmedi; Amerika olduğu ima tarikiyle anlatılıyorsa da, benim kanaatimce doğrudan doğruya zikrinde bir mahzur olamaz."[47]

---

[46] a.y., C.I, s.107-108.
[47] a.y., C.I, s.111.

".....bu tehlike karşısında memleketimize karşı en bitaraf vaziyette bulunan Amerikanın müzaheretini kabule mecburuz. Ben bu kanaatteyim"[48]

Sivas Kongresi'nde mandacıların istekleri red edildi ve mandanın kabul edilemeyeceği kararlaştırıldı. Ama sonucun elde edilmesi **Atatürk**'ün ve tam bağımsızlıkçı arkadaşlarının büyük çaba göstermelerini gerektirmişti. Ne var ki, bu kongrede ülkeyi Amerikan mandası altına sokmak isteyenler ile **Atatürk** arasındaki görüş ayrılıkları da belirginleşmiş oluyordu.[49]

-IV-

Sivas Kongresi'nden sonra, kongre öncesinde ve sırasında mandacılığı savunmuş olanlar, Ulusal Kurtuluş Savaşı içinde yer alacaklardır. Ancak, bu kişiler, bu açıdan bakıldığında ulusal direnişi ve direnişçileri en ağır biçimde suçlayan, onlara sövüp sayan **Refii Cevat** gibilerle bu konuda aynı safta yer almış oluyorlardı. Aralarındaki tek başkalık onlar Amerikan mandasını isterlerken **Refii Cevat**'ın İngiliz mandasından yana olmasıydı. Çünkü **Refii Cevat,** *"Hasta olan vücudumuzu iyileştirecek olan doktor, Anglo-Sakson ırkıdır, İngiltere'dir"*[50], *"Türkler'in kendi güçleri ile adam olmalarına imkân yok, yatağımıza serilmeden önce bir kere daha ellerimizi İngiltere'ye uzatalım."*[51] diyordu.

Demek ki, ülkeyi bir yabancı devletin mandası altına sokmak konusunda bir süre için yolları birmiş.

---

[48] a.y., C.I, s.114.

[49] Ulusal Kurtuluş Savaşı boyunca ve sonrasında bu mandacılar hep Atatürk'ün ve devrimlerin karşısında yer alacaklardır. Atatürk'ün ölümünden sonra da karşıdevrimin ön saflarında bulunacaklardır. Bu konuda benim *Karşıdevrim* kitabımda geniş bilgi bulunmaktadır.

[50] **Refii Cevat:** ***"Kimi İstiyoruz?"***; Alemdar, 19 Mayıs 1919 — **M.Ayışığı:** s.32.

[51] ***"İngiltere'yi İstiyoruz?"***; alemdar, 21 Mayıs 1919 — a.y.,s.32.

-V-

Denebilir ki, o günün koşulları altında Amerikan mandasını isteyenleri anlayışla karşılamak gerekir. Yenik düşmüş, yanmış yıkılmış, borç içinde, yitik bir ülkede içine düşülen derin umutsuzluk bu insanlara bu yolun, denize düşen yılana sarılır sözü gereği, tek kurtuluş olarak göstermiş olduğunu öne sürülebilir. Böyle düşünen epeyi kişi de var.[52] Ama bu yorum biçimi tümden yanlış. Çünkü, bir kere Türkiye'yi bölüp parçalamak isteyenlerin başında geliyordu Amerika. Özellikle de Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulması için çabalayan Amerika'nın ta kendisiydi! Anlaşılması güç olan, o günün Amerikan mandacılarının neden bu gerçeği göremedikleridir! Ama anlaşılması daha da güç olan, günümüzde bile Amerikan mandacılarını anlayışla karşılayanların da aynı gerçeği, yabancı yazarlar bile bunu dile getirirken,[53] neden uslarına hiç getirmedikleridir! İkincisi, anlaşılan o ki, öncesini bir yana bırakın, I.Dünya Savaşı'nda yaşananlar bile bu mandacıların emperyalizmin ne olduğunu anlamaları için onlara en cılız bir ışık bile yakmamış. İngiliz emperyalizmi yerine Amerikan emperyalizminin geçirilmesini kurtuluşmuş gibi görmüşler.

Her şey bir yana, Amerikan mandasını isteyenlerin neden anlayışla ve hoşgörüyle karşılanamayacağını **Atatürk,** ***Nutuk***'ta manda isteyenlerden söz ederken, çok açık bir biçimde belirtmiş bulunuyor:

"Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklâl-i tamme [tam bağımsızlığa] ***malikiyetle temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh***

---

[52] Bir örnek olmak üzere değerli bir bilim adanımızın şu değerlendirmesi gösterilebilir: *"Mütareke yıllarında, Amerikan mandasına taraftarlık edenler arasında, bazı vatanseverler ve aydın şahsiyetlerin de bulunduğu bir hakikattir. Bunun sebebini, önce devrin ağır şartlarında, istikbal ufkunun karanlığında, bu yüzden başka kurtuluş çaresi göremeyenlerin düştükleri ümitsizlik ve kötümserlik havasında aramalıdır....."* — **Y.Abadan: ....*İnkılâp*....**; s.59.

[53] Örneğin bkz. **K.Steinhaus:** C.I, s.76.

olursa olsun istiklâlden mahrum bir millet, beşeriyet-i mütemeddine [uygar insanlık] ***muvacehesinde*** [karşısında] ***uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesb-i liyakat edemez*** [hak kazanamaz[.

Ecnebi bir devletin himaye ve sahabetini [sahipliğini] ***kabul etmek insanlık evsafından mahrumiyeti, acz ü meskeneti*** [güçsüzlük ve miskinliği] ***itiraftan başka bir şey değildir. Filhakika bu derekeye düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir ecnebi efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.***

Halbuki Türk'ün haysiyet ve izzetinefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır!

Binaenalyh, ya istiklâl ya ölüm!

İşte halâs- hakikî [gerçek kurtuluşu] ***isteyenlerin parolası bu olacaktı.***

Bir an için, bu kararın tatbikatında adem-i muvaffakıyete duçar olunacağını [başarısızlığa uğranılacağını] ***farz edelim! Ne olacaktı? Esaret!***

Peki Efendim. Diğer kararlara mutavaat [uymak] ***halinde netice bunun aynı değil miydi!***

Şu fark ile ki, istiklâli için ölümü göze alan bir millet, insanlık haysiyet ve şerefinin icabı olan bütün fedakârlığı yapmakla müteselli olur [teselli bulur] ***ve bittabi esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete nazaran yı31r ve ağyâr*** [dost ve düşman] ***nazarındaki mevkii farklı olur."***[54]

Atatürk'ün bu sözlerinde geçen ***"insanlık şeref ve haysiyeti"*** sözcüklerinin altı ayrıca çizilmelidir. Gerçekten de, insanı hayvandan ayıran belli başlı özelliklerinden biri de "onur"dur. Onur, ahlâklılığı, doğruluğu, yiğitliği v.b. üstün kavramları kapsayan bir üst değerdir. İnsan, ne denli onurlu ise, o denli insandır. Bir hayvan ne kerte güçlü olursa olsun, hasmı kendisinden daha güçlü çıkarsa kaçar gider, kaçmasını engelleyecek, kaçtığı

---

[54] ***Nutuk***: C.I, s.13-14.

için utanmasını gerektirecek bir onuru yoktur. Ama insan, kendisinden güçlü olana karşı da, eğer onurlu bir kişi ise, direnir. Onursuz ise, kaçar ya da teslim olur. Vatanını savunmak yerine düşmanına yaltaklanarak merhamet dileyen insan, onursuz bir yaratıktır.

-VI-

Pekiyi, başlangıçta mandacılığı tek çıkar yol görmelerine karşın, pek çoğu ilerdeki günlerde neden vatan savunmasında canla başla yer almışlardır? Onları önceleri bu ***"insan şeref ve haysiyetinden mahrumiyet"***e sürükleyen neydi? Bu sorunun doğru yanıtı, "kültür emperyalizmi"dir.

Kültür emperyalizmi, emperyalistlerin kaba kuvvetten de öte en güçlü silâhları. Kültür emperyalizminin amacı, hedef ülkelerin insanlarını kendiliğinden emperyalistlerin çıkarlarına hizmet eder duruma getirmek.

Tanzimat'ın hemen öncesinde ama özellikle Tanzimat döneminin açılması ile birlikte Osmanlı ülkesinin emperyalizmle kültürel alanda nasıl teslim aldığına, ülkenin yalnız ekonomik açıdan değil, aynı zamanda kültürel alanda da bir açık pazar durumuna getirildiğine 2.kitapta değinilmiş bulunuluyor. Anımsatmak için şu kadarını yineleyeyim: Emperyalist Batılılar'ın yenilmezliği düşüncesi, üstün Avrupalı karşısında aşağılık duygusu, kendine özgü değerlerin anlamsızlığı, Batılılar'a yüzeysel öykünme, onların her zaman haklı olduğu kanısı v.b. duygu ve inançlar Tanzimat dönemi insanının belirgin özellikleri olmuştu. Avrupalı ve Amerikalılar açtıkları ve kendi dillerinde eğitim verdikleri okullarında, öğrencileri kendi kalıplarına göre biçimlendiriyorlardı.[55] Fransızca bir-iki sözcük kullanmak bile uygar

---

[55] Kimi Türk yazar ve bilim adamlarının Tanzimat ve sonrası eğitimi ve kültür siyasası için övgüler düzerken yabancı bir bilim adamı olarak Steinhaus'un saptamaları bu açıdan önem taşıyor: *"Kentlerdeki gazeteci, yazar, sanat ve bilim adamları gibi aydınların, dış görünüşe göre 'Batı fikirleri'nin temsilcileri olmalarına rağmen, kesin bir tutumları yoktu. Bunlardan birçoğu, başlarda, yabancı ülke himayesini benim-*

olmak demekti. Tanzimat döneminin okuryazarları, devlet adamları ülkenin sömürgeleşmesini bile, reform olarak görüyorlardı.

Şimdi ise, bu tür bir kafa yapısına sahip kılınmış olanların, karşılarında aşağılık duygusu içinde yüzdükleri ve erişilmez sandıkları o üstün güçler bir de bir dünya savaşı sonunda devletlerinin tüm mevzilerini silâhla ele geçirince başka türlü davranmaları olanaksızdı. Olsa olsa, kendi uluslarını "vahşi Filipinliler"den bir gömlek ilerde görebilirlerdi ve adam edilmeyi düşmanlarından bekleyebilirlerdi.

---

semişti. Tüm Avrupa ülkelerine bağımlı olmaktansa bir tek devletin himayesini istiyor ve hatta bu tutumu Türkiye'nin modernleşmesi için 'tek çare' olarak görüyorlardı.

Bu kişiler Batı kültürü etkisiyle milliyetçilik ve burjuva toplumu fikirlerini benimsemişlerdi. Ancak, Türkiye'deki modern eğitimin büyük bir kısmı, yabancı kültür propagandasına dayanıyor ve eğitim, çağdaş emperyalizm yöntemlerinin perde arkasından yürütülmesini sağlıyordu. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın aydın ve liberal ideolojilerine doğru bu yüzeysel yöneliş, politik-ekonomik çıkarlar gözeten emperyalist devletlerin etki alanlarındaki bağımsızlaşma hareketlerine karşı olmaları ile çelişkiye düşüyordu. Batı uygarlığını Amerikan okulları, kitapları ve öğretmenleri aracılığıyla tanımış olan aydınların tutumunda bu durum açık olarak görülür. Bu gurubun öncüsü, özellikle kadın haklarını savunan yazar Halide Edip'tir. Amerikan mandasını benimsemekteydi. İstanbul'daki Amerikan kolejini bitirmiş olan Halide Edip, önceleri Amerikan mandasını benimsemişti. Oysa Washington hükümeti (özellikle Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurma çabalarıyla) Türkiye'nin parçalanmasına, kendi çıkarları nedeniyle, taraftardı. Halide Edip ise o dönemde Amerikalılar'ın manda kuvveti olarak özel bir çıkar gözetmediklerini ve Türkiye'ye 'gerçek ekonomi ve düşünce bağımsızlığını' getireceklerini ve yalnız 'Avrupalılar'a Amerika'nın ne derece iyi bir idareci' olduğunu göstermeyi amaç edindiklerini ileri sürüyordu. Bu görüşe, öğreniminin bir kısmını Amerika'da tamamlamış olan ünlü Türk gazetecisi Ahmet Emin Yalman da katılıyordu." — **K.Steinhaus:** C.I, s.76-77.

Atatürk olmasaydı hâlâ da bekleyeceklerdi.

Ama ne yazık ki, tarih yineliyor ve bugün bir **Atatürk** daha yok.

BÖLÜM 15

DİRENİŞİN KALBİ: ANKARA

"

1
ANKARA:
DİRENİŞ VE KURTULUŞUN AYNASI

-I-

Ulusal direniş, savaş ve kurtuluş, düşmana karşı verilen savaşımdan önce ve ondan daha da yeğin bir biçimde İstanbul'da üstlenmiş işbirlikçi Osmanlı iktidarına, onun destekçisi egemen çevrelere, basınına, kozmopolitliğine karşı gerçekleştirilmişti. İstanbul, 1000 yıllık Doğu Roma İmparatorluğu'na, Bizans'a ve 500 yıla yakın bir süredir de Osmanlı'ya başkent olmuştu. İstanbul'u bunlardan ayrı düşünmek olanaksızdı. Ulusal direnişin üssü ise Ankara'ydı. İstanbul ne ise Ankara o değildi, Ankara ne ise İstanbul da onun tam karşıtı idi.

İstanbul, 1919-1923 arasında da görkemli bir kentti. O tarihlerde çekilmiş fotoğraflarına bakmak bunu anlamak için yeter. Ama binlerce yıl İstanbul'a akan değerler, halkların sömürülen emekleriydi İstanbul'u İstanbul yapan. Ankara ise, yalın, garip bir yer. O tarihlerdeki Anadolu'daki kasabalardan biri.

Ulusal Kurtuluş Savaşımız, yoksulluğun varsıllığa, olanaksızlığın olanaklılığa karşı savaşıdır. Ankara, aynı zamanda bu durumun bir aynasıydı. Bizler, bugün o günlerin Ankarası'nı ne yaparsak yapalım tam anlamı ile gözümüzün önüne getiremeyiz. Onun için, Ankara'nın o günlerinin havasını solumuş, taşı toprağı üzerinde yürümüş olan **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**'nun 13 Temmuz 1921 günlü *İkdam* gazetesinde yayınlanan ***Ankara*** başlıklı yazısından şu satırları okursak belki bir parça olsun Ankara ne demekmiş anlayabiliriz:

"Türk milliyetperverlerinin pâyitahtı bir yangın harabesinden başka bir şey değildir. Bütün cihana kafa tutan ve Garp âleminin mütaarrız [saldırgan] *ve müstevlî* [istilacı] *dalgalarına karşı Şark'ın eşiğinde yegâne geçilmez seddi teşkil eden Büyük Millet Meclisi bu harabenin bir kenarında bir katlı, mütevazı,*

küçük bir binadır. On yıllık mütemadî bir mücadeleden sonra hâlâ sayısız düşmanlarla dövüşen Türk milletinde azim irade, kuvvet ve kahramanlık, fazilet ve ümit nâmına ne varsa hep bu bir katlı küçük binanın içinde bulunuyor....

[gelecekte]..... *Ne kadar denilse ki Ankara bir mezbeleden, bir viraneden başka bir şey değildi, içinde oturan kimseler sizin ve bizim gibi kimselerdi, Büyük Millet Meclisi denilen muazzam halk şurası ancak taşralı bir dul kadının ikametine sâlih* [elverişli] *küçük bir evdi ve vekâletler birer çıplak odadan ibaretti, buna ihtimal verilmeyecek ve Ankara'nın yeri mutlaka Babil'ler, Roma'lar, Paris'ler, Londra'lar, Moskova'lar sırasında olacaktır....''*

-II-

Bir direniş, bir devrim, olumsuz koşullar ne olursa olsun, eğer direnişçiler, devrimciler dâvâlarına içten inanıyorlarsa, yine başarıya ulaşabilir. İşte, Ankara, bu olumsuz koşulların odaklandığı yerdi. Ne ki, Ankara, İstanbul değildi. Öyle olmadığı için de başarılı olunacaktı. Daha sonraları, 1927'de Türkiye'de Amerikan Büyükelçisi olarak görev yapmaya başlayacak olan **Sherill,** ulusal direnişin Ankara'da üslenmesiyle eylemin saray entrikalarının çürütücü havasından kurtulduğunu, ulusun Osmanlı uyruğu olmak duygusundan uzaklaştırıldığını belirtiyor ki[1] bu tümüyle yerinde bir saptamadır.

Dönemin Ankarası'nı biraz daha yakından tanımak için yine o günleri yaşayanlara kulak vermeliyiz:

1922 yılına gelindiğinde bile Ankara'da topu topu 2 otel vardır. Ama bunlara "otel" diyebirseniz! Anadolu'nun başka yerlerindeki topraktan yapılmış hanlar bile bunlardan daha rahattır. Odalarda yalnızca bir yatak, ne sandalye, ne masa. Otelin kırık tek aynası sabahları herkes saçını tarayabilsin, tıraş olabilsin diye elden ele dolaştırılıyor....[2]

---

[1] **C.H.Sherill:** C.I, s.82.

[2] **Y.K.Tengirşek:** s.335.

Hariciye Vekili **Yusuf Kemal** (Tengirşek) 1922 yılının Ağustos ayı ortalarına doğru bir ameliyat geçirmiştir ve Hacıbayram'daki evinde yatmaktadır. **Mustafa Kemal Paşa**, yaverleri ile birlikte onu ziyarete gelir. Ancak, ziyaretçilerin oturacakları bir koltuk yoktur. Elçiler de hasta dışişleri bakanını ziyarete geldiklerin bir tahta sıra üzerinde oturmaktadırlar. Çaresiz **Mustafa Kemal Paşa** da o sıraya oturur.[3]

Sakarya Savaşı sonrasında **Hilmi Uran** ilk kez Ankara'ya geldiğinde Adalet Bakanını görecektir. Adliye Bakanı **Refik Şevket** ile İktisat Bakanı **Celal Bayar**'ı eski bir evin küçük bir odasında karşılıklı 2 masa arkasında sandalye üzerinde otururken bulur. Aynı evin ince bir tahta ile ayrılmış bir başka yerinde İzmir mebusu **Enver Tekand** yatıp kalkmaktadır. Öte yandan, otel gibi kullanılan bazı binaların koridorlarına bile karyolalar kurulmuş olup mebuslar, görevliler buralarda gecelemektedirler. Gerçekte mebuslar neresini bulursa orada kalmaktadırlar.[4]

Yunus Nadi de diyor ki, *"Bu beyabân (çöl) içinde işsiz ve güçsüz olarak tek gün geçirmek âdeta insana yarı ömrünü kaybettirecek bir melâl ve mihnet menbaı olabilirdi."*[5]

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kalbi Ankara, böyle bir yerdi. Bu yerde, Genelkurmay, Ziraat Mektebi'nin birkaç dersliğinde çalışıyordu.[6]/[7]

---

[3] a.y..

[4] **Hilmi Uran:** ***Hatıralarım***; Ankara, 1958, s.144-145.

[5] **Yunus Nadi:** s.251.

[6] Daha sonraları Stephan Bonart şöyle yazacaktır: "Tahta parçalarından çaktıkları masaları, dövülmüş kirli topraklardan serdikleri çatlak döşemeler üstüne koymuşlar; bir vekâlet kurmuşlardı. Hurufat kasalarını ve tabı kasalarını bir ahıra yerleştirmişler; gazete çıkarmışlardı. Kendilerine aynı zamanda resmî makam, klüp ve mesken hizmeti gören, her yandan tüten dumanlar içinde kalmış mutfaklara, loş izbelere tıkılmışlar; oralarda milnnet çekmişler; oralarda düşünmüşler ve yazmışlar, yemek pişirmişler; uyumuşlar; oralarda yatıp kalkmışlardı. Bir ziraat orta mektebinin dersanesi Erkân-ı Harbiye-yi Umumiyeleri, bir istasyon binasının iki odası Cumhurreislerinin makamı idi....." — **S.Bonart:** s.111.

O güne değin, Anadolu başkaldırılarının tümü İstanbul'un devşirmelerden, Sırplar'dan, başka Hıristiyan askerlerden oluşan ordularına karşı başarısız olmuşlardı. Bu kere gerçi İstanbul artık güçsüzdü, ama yine yabancı güçlerle işbirliği içindeydi. Bu yabancı güçler iyi donanımlı idiler, askerlerini karnı tok sırtı pekti. Ve yine geçmişte olduğu gibi Anadolu direnişçileri yokluk yoksulluk içindeydiler. Askerlerinin kunduraları bile yoktu. Sanki, geçmiş yeniden yaşanıyordu ve bu yüzden de İstanbul'un da, Ankara'nın da bu kavgada simgesel değerleri gerçekten çok büyüktü. Nasıl ki, **Şah Kulu** başkaldırısında Türkler Osmanlı'yı yenince *"yaya iken süvar"* ve **Kalender Çelebi** direnişinde de *"uryan ve puryan"* [çırılçıplak] iken üstlerine başlarına Osmanlı'dan elde ettiklerini giymişlerse, Ankara'da başlangıçta bulunan 98 katır (ki tümü buydu) Eskişehir'den İngilizler'den ele geçirilmişti[8] ve İtilaf Devletleri'nden kaçırılan silah ve cephane Ankara'ya gönderiliyordu. Meclis tutanaklarından okuyacağınız şu sözler durumu daha da aydınlatacak:

"Rıza Nur Bey (Sinop) – *Efendim, memur buyurduğunuz mahallere gittik. Arkadaşlarımın demin de arz ettiği veçhile gerek karargâhlar olsun gerekse kıtaat olsun bütün gurupları dolaştık ve bizzat zabitan ve neferat ile görüştük. Birçok gurupları gezdik ve bunlardan birtakım malumat istihsal ettik..... her ne gördükse onu ayniyle söylemeyi kendimize bir vazifei vataniye biliyoruz. Çünkü şuna kaniiz ki bilinmeyen, söylenmeyen derdin devası olmaz. İbtida* [önce] *derdi teşrih etmeli, sonra devasını aramalı..... Kıtaat vardır ki 24 saat zarfında 84 km. yol yürümüş, şayanı takdirdir. İftihar etmeliyiz..... fakat bir defa askerin çarığı yoktur. Yol yürüyen asker iyi kundura alır, fakat bize çarık lâzımdır. İyi bir çorapla kundura ister. Fakat çarığı yoktur. Bir kısmının var, çıplak ayaklı var..... ayakları yalındır.....Soğuk oluyor. Bir kaputu yoktur.....Efradın mataraları eksiktir. Kurbaları yoktur, eksiktir, fiçı yoktur..... Sonra ordu-*

[7] Ankara'nın yabancı gözüyle genel durumu için bkz. **B.Gaulis:** C.II, s.37 v.d..

[8] **Yunus Nadi:** s.252.

nun %20 nispetinde süngüsü yoktur..... Süvari var, kılıncı yoktur....."[9]

Ne ki, bu kere yenilen İstanbul olacaktı. Dün, Anadolu Türkü, direnme gücünü içinde bulunduğu o koşullardan almasını bilmişti. O zaman **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'**nun kaleminden savaşın tam da ortalarında çıkan şu sözlerin ne anlama geldiğini çok daha derinlemesine anlayabiliriz: "*.....Türk askerine yirminci asır medeniyetinin(!) icad-kerdesi demir ve çelikten bin türlü cehennem âletlerine karşı mukavemet edebilmek kudretini veren şey onun büründüğü paçavralardır.....*"[10]

[9] ***Gizli Celse....***: C. II, , 2 Ağustos 1921, s.132-133.

[10] **Yakup Kadri**: ***"Ankara";*** İkdam 12 Temmuz 1921.

2
BAŞKENT ANKARA VE EMPERYALİZM

-I-

Atatürk, Ankara'nın neden başkent yapılacağını İzmit'te 16-17 Ocak 1923'de İstanbul gazetecileriyle yaptığı görüşmelerde şöyle açıklayacaktır:

".....merkez-i hükümet öyle bir yerde olmalıdır ki, hükümet nazarını memleketin bütün muhitatına [çevresine] ***müsavî*** [eşit] ***surette atfedebilsin. Eğer memleketin bir köşesine çekilirsek, o halde gayr-ı mamur ve bizden uzak olan yerleri unutabiliriz. Bilirsiniz ki, Anadolu bugün şarktan garbe, şimalden cenuba kadar bilâ istisna her noktası harabe halindedir. Baykuş yuvası halindedir. Yani kasaba, şehir denecek hiçbir yeri yoktur. Ne için böyledir? Bunun için bir çok esbab*** [nedenler] ***vardır. Fakat o esbabtan birisi de merkez-i hükümetin İstanbul'da olmasıdır. İstanbul, tabiî gayet lâtiftir. Vâsi*** [geniş / büyük] ***bir yerdir. Memletimizin en mamur ve mütemeddin*** [medenî] ***bir kısmıdır. Ve orada oturmakla bu mamuriyeti kesbetmiştir*** [kazanmıştır]. ***Fakat bu medeniyet ve bu vüsat içinde bütün nazarlarımız, bütün mevcudiyetimiz meczub kalmıştur*** [yani, hapis kalmıştır]. ***Asıl menabi-i hakikîye ve tabiîye*** [gerçek ve doğal kaynaklar] ***nazarlardan uzak kalmıştır. Onunla iştigal edememişizdir*** [meşgul olamamışızdır]. ***Yalnız oradan almışızdır. Bu memlekette çalışmak isteyenler ve bu memleketi idare etmek isteyenler memleketin içine girmeli ve bu zavallı milletle aynı şeraiti*** [şartları] ***yaşamalı ki, ne yapmak lâzım geleceğini ciddî surette hissedebilsin. Bir insan Ankara'da başka türlü düşünür, İzmir'de, İstanbul'da başka türlü düşünür, Paris'te büsbütün başka türlü düşünür. Binaenaleyh onun için merkez-i hükümetin Anadolu'da olma-***

sı lâzım gelir. Orada çalışmak lâzımdır. Hakikaten Anadolu'nun ortasından başka bir yer düşünmek istersek, vüsat ve mamuriyeti ve güzelliği itibariyle hatıra gelebilecek yerlerden birincisi İstanbul, ikincisi Bursa, üçüncüsü İzmir'dir. Şimdi efendim, İstanbul birçok nukat-ı nazardan [nukat = noktalar] ***merkez-i hükümet olamaz. Ve bu selâhiyetini kaybetmiştir. Bursa dahi dahilde*** [içerde] ***olmakla beraber emin değildir. Yine sahilin topçu ateşi altındadır. Bir düşman donanması Bursa'yı bombardıman edebilir. İzmir de aynı esbabtan dolayı merkez-i hükümet olamaz. Anadolu'nun ortasında merkez olacak bir şehir ancak Ankara, Kayseri, Sivas müsellesi*** [üçgeni] ***dahilinde bir noktada olmak lâzım gelir. Fakat böyle bir noktada yeni bir şehir yapıp, o şehrin bütün memlekete ittisâlâtını*** [bağlantılarını] ***temin etmek biraz güçtür. Bu müsellesin bir re'sinde*** [başında / başlangıcında] ***bulunan Ankara Türkiye'nin pekâlâ merkezi olabilir ve hadisat da orasını merkez yaptı ve feyizli bir merkez yaptı. Binaenaleyh Ankara'ya karşı nankörlük etmek caiz değildir.....***"[11]

İşte, Ankara bu nedenlerle o yıl 13 Ekim'de başkent olacaktır.

Atatürk'ün bu konuşmasında iki tümcenin altına ayrıca çizmek gerekiyor. İlki şu:

"Bu memlekette çalışmak isteyenler ve bu memleketi idare etmek isteyenler memleketin içine girmeli ve bu zavallı milletle aynı şeraiti [şartları] ***yaşamalı ki, ne yapmak lâzım geleceğini ciddî surette hissedebilsin."***

Ve ikincisi de İstanbul için söylediği:

"Ve bu selâhiyetini kaybetmiştir."

---

[11] **Arı İnan** (yayına hazırlayan): ***Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları***; T.T.K.,yyn., Ankara, 1982, s.50-52.

-II-

Direnişin merkezi Ankara'nın artık yeni devletin başkent olmasından daha doğal bir şey olamazdı. Her şey bir yana, İstanbul demek, tüm ulusalcılarda işgal yıllarının biriktirdiği acı anılar demekti.[12] Kaldı ki, savaş, İstanbul'a karşı da yürütülmüştü.

Ne var ki, başta İngiltere olmak üzere emperyalist devletler bunu kabullenemeyeceklerdi. Savaşı askerî alanda yitirmişlerdi ama diplomatik alanda sürdürmeye kararlıydılar. Ankara, başkent olamazdı, İstanbul, yine başkent olarak kalmalıydı.

Bilal Şimşir, *"Cumhuriyet'in Başkenti: Ankara"* başlıklı ve Cumhuriyet gazetesinde 13-18 Ekim 1993'te yayınlanan yazı dizisinde, İngiltere, Fransa, İtalya ve onlarla birlikte davranan öteki kimi devletlerin Ankara'yı başkent olarak tanımamak ve yeni devleti yıpratmak için nasıl çabaladıklarını ayrıntılarıyla ve belgeleriyle anlatmış bulunuyor. Bu devletler, büyükelçiliklerini Ankara'ya taşımamakta direnecekler, İstanbul'da kalacaklardı. **Şimşir**'in belirttiği üzere, amaçları, böyle yaparak, saltanatın yeniden kurulabileceği düşüncesini canlı tutmak, Ankara'daki iktidarın geçici olduğu kanısını yaratmaktı. Bu yolla, Cumhuriyet karşıtları da yüreklendirilmiş oluyordu. İngiltere büyükelçisi **Lindsay**'e göre, *"İstanbul'un yeniden Türkiye'nin başkenti olacağı hemen hemen kesin"*di. Ama Ankara tüm baskılara göğüs gerince, yalnız 1925 yılında bu konuda tam 15 nota verilip alınmış.

Oysa Devletler Hukukuna ve uluslararası geleneğe göre, her devlet kendi başkentini istediği gibi belirleyebilirdi ve diplomatik temsilcilerin de başkentte oturmaları gerekiyordu. Fakat, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın hukuk tanımazlığı ve başı çeken İngiltere'nin Osmanlıcılığı tarihe gömen Türk ulusalcılığını ve Türk'ün bağımsızlığına kavuşmasını içine sindirememesi yüzünden hukuk, gelenek çiğnenip durulacak, saygısızlık sürdürü-

---

[12] **K.Krüger:** ***Kemalist Türkiye Ve Ortadoğu*****;** çev. Nihal Önol, Altın Kitaplar yyn., İstanbul, 1981, s.27.

lecekti. Ancak, Dışişleri Bakanı **Tevfik Rüştü Aras** imzası ile İngiltere Büyükelçiliği'ne verilen 19 Mart 1925 günlü nota ile, Ankara'nın kararlılığı, diplomatik bir dille ama kesin ve sert denilecek biçimde bildirilmiş bulunuluyordu. Nota şöyle başlamaktaydı:[13]

".....Devletler Hukuku ilkelerine ve uluslar arası teamüle göre kırallarını ve hükümetlerini Türkiye Cumhurbaşkanı katında doğrudan temsil edebilmeleri için büyükelçilerin Türkiye'nin başkenti olan Ankara'da resmî ikametgâhları olabilir.

Bundan başka, yabancı misyon şeflerinin hükümetlerini ilgilendiren konularda doğrudan doğruya dışişleri bakanı ile görüşmeleri arzu edilir ve bu her iki ülkenin yararına olur.

Bu genel kuralın Türkiye için değiştirilmesine sebep ve imkân yoktur...."

Notanın birer örneği de Fransa ve İtalya büyükelçilerine verilmişti.

Ankara'nın kararlı tutumu üzerine 1926'dan başlayarak büyükelçilikler Ankara'ya taşınmaya koyulacaklardır. İtalya ve Fransa 1928 yılında İstanbul'dan vaz geçtiler; İngiltere ise 1930 yılına değin inat etti, ama o da o yıl boyun eğdi.

Bu gelişmelerden çıkarılacak çok ders var. Ama bu dersler o denli açık ve seçik ki hiçbir açıklama gerektirmiyor.

-III-

İngiltere'nin de İstanbul-Ankara kavgasında Ankara'ya boyun eğdiği 1930 yılında Türkiye'ye gelerek inceleme ve araştırmalarda bulunarak izlenimlerini ***Au pays du Ghazi***; [Gazi'nin Ülkesinden] adı altında yayınlayan ve Ankara'nin yeni Türkiye'yi simgelediğini yazan Fransız gazeteci **Nelia Pavlova,**[14] gezdiği okullarda çocukların hep bir ağızdan,

---

[13] **B.Şimşir:** 16 Ekim 1993.

[14] Paris, 1930, s.3.

demeleri[15] karşısında etkilenmiş ve kitabının sonunda şunları yazmış:

"Hoşça kal (Allaha ısmarladık) Ankara, Güzel ve kuvvetli – çocuklarının ona sevgiyle seslendikleri gibi!

Seni çok sevdiği sevgilisinden ayrılan bir âşık gibi kalbimde bir parça hüzünle geride bırakıyorum. Büyük gençliğinin görkemi önünde bütün ruhum titriyor."[16]

Bir yabancıyı bile etkileyen, içini titreten o "güzel ve kuvvetli" Ankara acaba nerede şimdi?

[15] a.y.,s.79.
[16] a.y.,s.191.

BÖLÜM 16

ULUSAL DİRENİŞ, DEVRİMLER, ATATÜRK VE ALEVİLER

1
ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI VE ALEVİLER

-I-

Ulusal Kurtuluş Savaşımız'a Anadolu Alevileri'nin katkıları bilinen bir gerçek. Bu tarihsel gerçek, somut olaylar belirtilerek çeşitli yayınlarda ortaya konmuş bulunuyor.[1] Bu nedenle, bu yayınlarda ortaya konulanları yenilemeden, Anadolu Alevîleri'nin Ulusal Kurtuluş Savaşımız'da "neden" yer aldıklarını belirtmeye çalışacağım.

Birinci ciltte, Anadolu Alevîliği ve Türklük arasındaki birlik ve bütünlük belirtilmişti. Ulusal Kurtuluş Savaşımız Türkler'in ölüm-kalım savaşı olduğuna göre, Anadolu Alevileri elbetteki yurtlarını savunacaklardı. Ne ki, bu gerçek, Alevî olsun olmasın, bağımsız ve özgür yaşamayı en doğal yaşam biçimi olarak gören her Türk için söz konusuydu. Ancak, o günlerde vatan sevgisinden yoksun olanların ve bağımsız ve özgür yaşamanın değerini bilmeyenlerin de bulunduğu anımsanırsa, Alevîler'in hemen hemen kitlesel olarak Ulusal Kurtuluş Savaşı'na destek vermiş olmaları daha bir anlam kazanır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın yalnız dış düşmana karşı yürütülmediğini, aynı zamanda Osmanlı iktidarına karşı bir devrimle sonuçlanan bir direniş, bir "isyan", bir "ihtilâl" olduğunu görmüş bulunuyoruz. "Anadolu İhtilâli" olarak da adlandırılan bu ulusal başkaldırının önceki Anadolu eylemlerinden başlıca ayrıldığı yönün de bu kere başarıya ulaşılmış olması olduğunu belirttim. **Atatürk**'ün, Osmanlı'nın Türk ulusunun egemenliğine

---

[1] Örneğin bkz. **Baki Öz:** ***Kurtuluş Savaşı'nda Alevî-Bektaşîler***; İstanbul, 1990; **Cemal Şener:** ***Atatürk Ve Alevîler***; İstanbul, 1991.

ve özgürlüğüne zorla el koyduğunu, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın 600 yıldır süren bu zorbalığa karşı bir başkaldırma olduğunu belirttiğini de biliyoruz. İşte, bu tarihsel gerçek, Anadolu Aleviliği'nin Ulusal Kurtuluş Savaşı içindeki yerini de kendiliğinden aydınlatır. Çünkü, Osmanlı'nın Türk ulusunun egemenliğine zorla el koymasına karşı direnişin öncülüğünü Anadolu Alevîleri yapmışlardır. Birinci ciltte, 1511 yılında **Şahkulu** önderliğinde başlayan direnişlerin nasıl geliştiğini, ancak Osmanlı güçlerince nasıl acımasızca bastırıldığını da incelemiş bulunuyoruz. Anadolu Alevîleri'nin Osmanlı'ya karşı başlattığı ve sonra da her aşamasına katıldığı yüzlerce yıl süren bu özgürlük savaşımını amacına ulaştıran önder **Gazi Mustafa Kemal Paşa** olduğu içindir ki, bu "son başkaldırı", Ulusal Kurtuluş Savaşımız, Alevîler için ayrı bir anlam ve önem taşır. Daha önce belirttim, ancak şimdi daha bir anlam kazanacağı için yineleyeceğim: Türk halkının **Pir Sultan Abdal**'ın ağzından **Hızır Paşa**'ya,

Yürü bire Hızır Paşa
Senin de çarkın kırılır
Güvendiğin padişahın
O da bir gün devrilir

seslenişindeki özlemi ve beklentiyi Ulusal Kurtuluş Savaşımız gerçekleştirecektir.

-II-

İnceledik ve gördük ki, Anadolu Alevîliği'nin temelleri Türk tarihinin derinliklerinde bulunuyor. Anadolu Alevîliği, Türk'e özgü inanç ve yaşam biçiminin İslâm giysisiyle sürdürülmesi. Bu gerçek üzerinde duran bilim adamlarının Aleviliği, "İslâm'ın ulusallaştırılması / Türkleştirilmesi" olarak tanımladıklarını da belgeledik. Ne ki, Osmanlı'nın gözünde, en hafif deyimiyle Türkler, **Etrak-i bi-idrak** idi. Oysa, adı üstünde, Ulusal Kurtuluş Savaşımız ya da başka bir deyişle Millî Mücadelemiz, **ulusal (millî)** bir savaştı. Türk ulusunun Türk olarak bağımsızlık kavgasıydı. Anadolu'da kozmopolit Osmanlı'nın ezip durduğu Alevî Türk halkı özgürlüğüne Ulusal Kurtuluş Savaşı

ile kavuşacaktı. Ona artık hiç kimse **Etrak-i bi-idrak** diyemeyecekti ama o artık **Ne mutlu Türk'üm** diye övünebilecekti.

Şu halde, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın aynı zamanda Osmanlı'ya, Osmanlılık anlayışına karşı girişilen bir "isyan" olması ve bu isyanın "ulusalcı" niteliği, doğal olarak, Anadolu Alevîleri'nin bu cephede yer almalarını gerektirmiş bulunuyor. Öylesine ki, Mecitözü kaymakamının Konya valisine çektiği bir telgrafta, **"Son günlerde Alevîler'in Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'yı mehdi diye anmaya başladıkları"** bildirilecektir.[2]/[3] Hacı Bektaş Veli Çelebisi'nin Alevîler'e yayınladığı ve *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 5 Mayıs 2338 (1922) sayısında ve gazetenin "**Tarikat-ı Aleviye'ye Veliyeddin Efendi Hazretlerinin Beyannâmesi – Hacı Bektaş Veliyeddin Efendi, Tarikat-i Aleviye'ye mensub umum ehl-i İslâma karşı atideki beyannâyi neşreylemiştir"** diyerek yayınladığı bildiri de şöyleydi:[4]

"Biraderim merhum Çelebi Cemaleddin Efendi'nin 331 senesinde yedi bini mütecaviz efraddan mürekkeb 'Mücahiddini Bektaşiye' namı altında teşkil etmiş olduğu bir alay ile Harb-i Umumiye iştirak ve vazife-i vataniyesini ifa eylediği herkesin malumudur. Mütareke vasfa (?) ki meşum Sevr muahedesi neticesi olarak payitahtımız, sevgili ecza-yı vatandan ki her kabza-yı haki (?) ecdadımızın kanıyla yoğrulmuş, hatta tasarrufumuza altı yüz küsur senelik tarihi bir

---

[2] **C.Bardakçı:** ***Millî....***; s.58.

[3] Bu inanış günümüzde de yaşamaktadır. Örneğin, Nejat Birdoğan'a göre, *"Anadolu Alevîleri ise bekledikleri Mehdi'ye sonunda ulaştılar. Mustafa Kemal Atatürk'ün kişiliğinde buldukları Mehdi sayesinde laik bir yaşantıya ulaştılar. Bu laik inancını bir türlü içine sindiremeyen karşıdevrimcilere karşın gene de tarihlerinin en mutlu günlerini Türkiye Cumhuriyeti döneminde yaşadılar."* — **Nejat Birdoğan:** ***"Alevî Halk Hareketlerinde İlginç Bir Davranış: 'Başını Alıp Gitmek'"***; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 1 Aralık 1998, sayı 5, s.

[4] **Hülya Küçük:** ***"Veliyeddin Efendi'nin Beyannâmesi"***; T.T.D., C. XVII, Ocak 2002, sayı 97, s.46-47.

saltanat şahidi bulunmuştur. O muhteşem saltanat(ı), müstemleke efrad ve ahalisinden Yunan palikaryaları ayakları altına aldılar. Dört yüz çadırdan cihangirane bir devlet vücuda getiren Türkler, bu tecavüzat-ı leimane [alçakça tecavüzler] **karşısında zebunküşane** [kendinden zayıfa gücü yeten] **kalmayı, hürriyet ve istiklâlinin pamal-ı zillet** [alçaklığın ayakları altında kalmayı] **ve hakaret olmasını bir türlü hazmedemeyerek hayat ve istiklâlini idameye ve muhafazaya karar vermekle şu büyük muhteşem Millet Meclisi vücuda geldi ki merhum biraderim dahi azasından bulunuyordu..... buraya gelmekten maksadım, mahza bais-i iftiharımız olan Türkiye Millet Meclisini ziyaret olup şu arzuma nailiyetimden bani-i müceddid-i hükümet** [yeni hükümet kuran] **Gazi Müşirimiz ve Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle diğer aza-yı kiram hazeratının hakkımda lütfen ve tenezzülen ibraz buyurulan iltifatlarından dolayı son derece minnetdar kalmakla müftehir ve müteşekkirim..... İşte şu suretle gaye-i Misak-ı Milli'nin istihsali için şimdiye kadar vüsatimiz derecesinde malen, canen çalıştığımız gibi bademe da çalışacağımızı vaad ve temin eder ve kahraman ordumuzun muvaffakiyet ve muzafferiyetleri için dua eylerim. Ve minallahi't-tevfik."**

Cemal Şener, ***Alevilik Olayı*** adlı kitabının ***"Atatürk Ve Alevilik"*** başlığını taşıyan bölümünde Alevîler'in neden **Mustafa Kemal Paşa**'nın buyruğu altına koştuklarını anlatırken diyor ki:

"Osmanlı yönetimi, Anadolu Alevîleri'nin gözünde hem Emevî-İslâm geleneğini sürdüren bir yönetim, hem de kendilerine karşı yapılan toplumsal haksızlıkların kaynağı idi.... 700 yıldan beri bu yönetime karşı mücadele veriyorlardı. Bu nedenle padişaha, hilafete ve emperyalizme karşı savaşa girecek olan M.Kemal ve kadrosu için en doğal güç, Rumeli ve Anadolu'daki

Alevî halk idi. Millî kurtuluşçular ile Alevîler'in düşmanı ortak idi."[5]

Atatürk'ün Samsun'dan Havza'ya, oradan Amasya'ya gelişinde geçtiği köylerin hep Alevî köyleri olması[6] bir rastlantı olmasa gerektir.

-III-

Atatürk, Hacı Bektaş'a giderek **Cemaleddin Çelebi** ile görüşmüştür. Bu görüşme sırasında **Atatürk**'ün yanında **Mahzar Müfid** de **[Kansu]** vardır ve konuşulanları ***Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*** adlı kitabında yayınlamıştır. Birlikte okuyalım:

".....Birkaç kadeh rakıdan sonra yemek yenildi. Ve Paşa, Çelebi ile görüşerek, tamamen Kuvayi Millîyeye taraftar olduğuna dair söz aldı ve buraya gelmekten maksadımız da hasıl oldu. Bu müzakere pek uzun sürmedi. Çelebi Efendi derhal vaziyeti kavradı ve adamlarına lâzım gelen talimatı vereceğini vaat etti. Paşa'nın, vaziyet ve giriştiğimiz mücadele hakkında verdiği tafsilat Çelebi'nin nazarı dikkatini celbetti. Hatta Çelebi daha ileri giderek cumhuriyet taraftarlığını ihsas ettirdi..... Anlaşılıyor ki Cemaleddin Efendi cumhuriyete taraftar, hele Salih Baba, hür fikirli, çok ileri bir zat....."[7]

Fahri Belen de, ***Türk Kurtuluş Savaşı***'nda bu buluşma ve sonunda varılan görüş birliğinin şöyle olduğunu yazıyor:

"[Mustafa Kemal] *21 Aralık Mucur'da görüşmeler yaptıktan sonra Hacıbektaş yakınında öğle yemeği yedi. Burada Hacıbektaş Tekyesinin Şeyhi Salih Niyazi Baba tarafından karşılanarak onun arabasıyla Hacıbektaş kasabasına gitti ve çelebi efendinin konuğu oldu. Çelebi yalnız olarak M.Kemal Paşa'ya içkili bir ziyafet verdi. Baş başa Vatan ve Millet sorunları görü-*

---

[5] s.135-136.

[6] **Nejat Birdoğan:** ***"Kurtuluş Savaşımız'da Atatürk Ve Alevî Birlikteliği Üzerine Notlar"***; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Ağustos 1999, sayı 13, s.43.

[7] 3.basım, Ankara, 1988, C.I, s.494.

şülerek fikir birliğine varıldı. Çelebi Millî harekete katıldığını bildirdi."[8]

Atatürk, Ankara'ya geldikten sonra 2 Ocak 1920'de **Cemaleddin Efendi**'ye görüşmeden duyduğu mutluluğu belirten ve kutsal savaşımın köylere varıncaya değin anlatılıp bildirilmesini isteyen bir telgraf çekecektir.[9]

Konu, bu denli açıktır. Ancak, **Atatürk**'ün yakın silâh ve çalışma arkadaşlarından kimilerinin bile Cumhuriyet'e karşı oldukları, bu nedenle de ona karşı muhalefete geçtikleri anımsanırsa, Çelebi'nin bu davranışının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Anadolu Alevîleri'nin hilafet kurumuna karşı besledikleri duyguyu az çok bilen bir kimse **Atatürk**'ün, ***"Biz, Türkler, bütün tarih-i hayatımızca hürriyet ve istiklâle timsal olmuş bir milletiz! Kıymetsiz hayatlarını iki buçuk gün fazla, sefilâne sürükleyebilmek için, her türlü mezelleti*** [alçaklığı] ***mubah gören halifeler oyununu da sahneden kaldırabildiğimizi gösterdik....."***[10] sözlerinin Alevîleri nasıl etkilediği başka bir açıklamaya gerek kalmayacak biçimde bellidir. Öte yandan, halifeliğin kaldırılması T.B.M.M.nde görüşülürken, *"Mustafa Kemal'in Alevîliğin doğuş nedeni olarak kabul edilen Hz.Muhammed'in ölümünden sonra onun yerine kimin geçeceği meselesinde Hz.Ali'ye karşı bir haksızlık yapıldığı, bir oldubitti ile Ebubekir'in halife ilan edilmesi olayına tam da Alevice bir yorum getirmesi, tüm Alevî-Bektaşîlerin gönüllerine su serpmiştir. Onların gönüllerini fethetmiştir."*[11] Bu yerinde saptama da, Alevîler'in neden **Atatürk**'ün yanında yer aldıklarına ayrıca ışık tutuyor.

---

[8] **Fahri Belen:** ***Askerî, Siyasal Ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı***; Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı yyn., Ankara, 1973, s.141-142.

[9] **M.Birdoğan:** ***"Kurtuluş Savaşımız'da...."***; s.43.

[10] ***Nutuk***; C.II, s.694.

[11] **C.Şener:** ***Atatürk Ve Alevîler***; s.85.

-IV-

Alevîler'in ve Bektaşîlerin, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın önderi **Atatürk**'ü ne gözle gördüklerini belgelemek için bana gönderilen 11 Nisan 1993 tarihli bir mektubun bir bölümünü anmak isterim:

"Atatürkümüz'ü 1937 sonbaharında Bursa'ya gelişlerinde çok yakından görmüştüm. Bursa Askerî Lisesi dokuzuncu sınıfında bir talebe idim. Okulumuzla karşılamaya gittik.Halk hücum edip önünü kapattığı için o zamanki PTT binasının önünde ve bendenize 2-3 metre mesafede beş dakika kadar duraklamak mecburiyetinde kalmıştı ve bu süre zarfında 2-3 defa göz göze geldik. O bakışı hâlâ unutamam. Bilahare ölümünde Bursa'daki heykelinin etrafında iki defa silâhımla nöbet tuttum. Anıtkabir'e nakli sırasında ise bir yüzbaşı olarak Tandoğan Meydanı'nda tabutu önünden geçerken yeryüzünde son defa selâmlamak nasip oldu. Bunlara nail olmak yüce Tanrı'nın bendenize büyük bir lütfu idi. Her vaktimde onun ruhu için niyazda bulunurum. O, biz Bektaşî ve Alevîler için Hz.Ali'nin ruhu tecelli etmiş bir ikinci Ali'dir....."[12]

Diyap Ağa'nın **Atatürk**'ün sırtında **Hz.Ali**'nin elinin izini ve mührünü gördüğünü düşünmesi ya da Kağızman'ın Kömürlü köyünde ve çevre köylerde 1950'lere değin cenazelerde **Atatürk**'ün ***Gençliğe Hitabesi***'nin okunmuş olması[13] Alevîler'in **Atatürk**'e olan sevgi ve bağlılıklarının ne boyutlara ulaştığını gösterir.

Şimdi de İstanbul'da Topkapı **Abdullah Baba Dergâhı**'ndan **Yusuf Ziya Baba** ve **Naki Baba**'nın imzalarını taşıyan şu belgeyi okuyalım:[14]/[15]

"Cümle Muhibbana [Sevenlere]

---

[12] Alevî yurttaşlarımızın birçoğunun evlerinin duvarında Hz.Ali'nin resminin yanında Atatürk'ün de resmi asılı bulunmaktadır.

[13] **N.Birdoğan: "*Kurtuluş Savaşımız'da....*"**; s.45.

[14] a.y.,s.46.

[15] Nejat Birdoğan tarafından kısmen sadeleştirilmiştir.

Dersaadet'te [İstanbul'da] **Topkapı karyesinde Abdullah Baba nam Tekke'nin, Pirimiz Hünkârımız Hacı Bektaş Veli (k.s.) Hz.lerinin yolundan, Balım Sultan Hz.lerinin İzz ü ikramından** [kerem ve cömertliğinden] **nasib alan cümle canlara, dervişlere duyurulur ki:**

İnsanlık âleminin ve Bektaşî taifesinin asırlardır halaskâr [kurtarıcı] **olarak beklediği Mehdi-i Sahipzaman efendimiz Hz.leri zuhur etmiştir** [ortaya çıkmıştır / belirmiştir]. **Yüce Reis-i Cumhurumuz Mustafa Kemal Paşa Hz.lerinin bedenleriyle vürud eden** [gelen] **halaskârın teşrifleri ile cümle âlem-i İslâm'ın ve bu arada Güruh-u Naci taifesinin** [Alevîler'in] **canları ve malları ve huzurları taht- emniyete** [güvence altına] **alınmıştır. Ol saye-i Âlilerinin ve tekkelerin sebeb-i mevcudiyeti** [var olma nedenleri] **ortadan kalkmıştır. Bizlere düşen, Halaskârın emr-i âlilerine** [yüce buyruklarına] **muti olup** [baş eğip / uyup] **bademe** [bundan sonra] **ilm'el dünya'yı tedris eden** [dünya bilimlerini okutan] **Cumhuriyet'in mektabatına** [okullarına] **ve ol yol ile ilm-i insaniyeye vusulettir** [insanlık bilimlerine ulaşmaktır]. **Hz.Hünkâr H.B.V. Efendimizin tedrisleri de** [eğitimi / öğretisi de] **bu yolu buyurur.**

Tekkemizi kapatıp miftah-i mübarekesini [kutsal anahtarını] **Cumhuriyetimiz'in banilerine** [kurucularına] **teslim etmek vâdesi** [günü] **gelmiştir. Böyle de yapılacaktır. Cümle muhibbana duyurulur.**

El ketebetü'l hakir Abdullah Baba Postnişini
Yusuf Ziya Baba El hakir Naki (Baba)"

Bu belge 11 Eylül 1925 gününün tarihini taşıyor. Yani, tekkelerin, türbelerin, zaviyelerin kapatılmasından hemen sonra yayınlanmış bulunuyor.

2
ALEVİLİK VE DEVRİMLER

-I-

Son zamanlarda kimi Alevî okur yazarları —özellikle "aydın" demiyorum— **Atatürk** – devrimler – Alevîler arasındaki bağı olumsuz bir biçimde yorumlamak, hatta laiklik ilkesinin ve Cumhuriyet'in öteki devrimci girişimlerinin Alevîliğe darbe indirdiğini öne sürmek "moda"sının çıktığı görülüyor. Doğallıkla, bu "moda" gerici Sünnî çevrelerce de destekleniyor ve yaygınlaştırılıyor. Öte yandan, Alevî olmayan kimi çevrelerin Alevîliği soysuzlaştırmak için büyük çaba gösterdiklerine de tanık oluyoruz. Ne yazıktır ki, Alevî kökenli olan kimi kişiler de bu çabalara bilerek ya da bilmeyerek katılıyorlar.[16] Bu gibi ***yanlış*** yorumlar ve değerlendirmelerden ve ***kasıtlı çarpıtmalar***'dan hemen birkaç örnek vermek gerekirse, şunları gösterebiliriz: Kimi Alevîler, tekkeler kapatılmasının ve laikliğin uygulanmaya konulmasının Alevîler'in inançlarının gereğini yerine getirmelerini engellediğini ve bu nedenle de inanç özgürlüklerini kısıtladığı savındalar. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasını da kendilerine karşı bir uygulama olarak göstermek istiyorlar. Kimi çevreler de Alevîlik'in Sünnîlik gibi bir İslâm mezhebi olduğunu öne sürerlerken, başkaları da Şiîlik'ten ayrılamayacağı görüşündeler. Alevîlik'in Kürt inançlarından kaynaklandığını öne sürenler bile var.

Durumu değerlendirebilmek ve burada bu konu üzerinde neden durulduğunu belirtebilmek için öncelikle 2 gerçeği yinelememiz gerekiyor. İlki, halkı çok büyük çoğunlukla Müslüman olan hiçbir İslâm ülkesinde **Atatürk**'ün gerçekleştirdiği devrimler yaşanmamıştır, olmamıştır. İkincisi, halkı Müslüman olan

---

[16] Genel olarak bu tür tersliklerden birçoğunun sergilendiği bir kitap için bkz. **İbrahim Bahadır:** ***Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Atatürk Ve Aleviler***; Kalan yyn., Ankara, 2002.

hiçbir ülkede Türkiye'deki gibi nüfusun 1/3'ü Alevî halk kitlesi değildir. Bu nedenlerle de, Türkiye'yi öteki İslâm ülkeleri düzeyine ve yapısına gerisin geriye çekmek isteyenlerin yapmaları gereken şey, bu 2 ayırıcı özelliğin de ortadan kaldırılması ya da hiç olmazsa çarpıtılıp yozlaştırılmasıdır. Bunun yanı sıra, Osmanlı düzeninin özlemini çekenlerin de amaçları bu yöndedir.

Bu gerçeğin ve ilk ciltte Alevîlik konusunda belirtilenlerin ışığında Alevilik üzerine değişik yaklaşımlar ve savlar şöylece bölümlendirilebilir:

1- İslâmiyet ile bir ilgisi yoktur. Anadolu Türkleri'ne özgü bir yaşam biçimi ve bunun felsefesidir.

2- İslâmiyet'i kabul etmek zorunda bırakılan Türkler'in bu dini yüzeysel olarak benimsemiş görünmeleri ama kendi yaşam biçimlerini, geleneklerini ve inançlarını İslâm perdesi altında sürdürmeleridir.

3- Sünnîlik gibi bir İslâm mezhebidir.

4- Şiîlikten ayrı düşünülemez, onunla birdir.

5- Şamanizm, Budhizm, Mazdeizm, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi çeşitli inanç sistemlerinin bir sentezidir.

Bu son görüşü de,

a) Türkler'e özgü olması,

b) Ya da Türk, Kürt ve öteki halkların ortaklaşa geliştirdikleri bir sentez olarak tanımlanması bakımından 2'ye ayırarak ele almak gerekiyor. Ancak, bu son ayrımda Kürtler'e ağırlık tanıyanlar önde gelmektedir.

6- Son yıllarda ortaya atılan bir sav da Alevîler'in Türkiye'de bir "azınlık" olduğu ve bu nedenle de çeşitli etnik guruplar için Avrupa Birliği'nce dayatılan hak ve ayrıcalıklardan yararlanmaları gerektiğidir. Avrupa Birliği görevlilerin bu yoldaki çalışmaları giderek artmaktadır.

Konuya doğru yaklaşımın güncel toplumsal ve siyasal öneminin altını çizmek amacı ile, hangi görüş ve tanım benimsenirse nasıl bir bildirimde bulunulmuş, daha başka bir deyişle de nasıl bir "mesaj" verilmiş bulunulacağını belirtmek yerinde olacak.

-II-

1- Birinci görüşte, "Anadolu insanı" ya da "Anadolu halkı" gibi deyişlerle dile getirilen kavramdan ne anlaşıldığı önem taşıyor.

Çünkü:

a) Bu karvam ile **"Anadolu mozaiği"** terimi ile anlatımını bulan ve Anadolu'nun Türkleşmediği, burada çeşitli etnik gurupların yan yana yaşadıkları, bunların kendi kültürlerini korudukları ve hep birlikte kökleri tarihin derinliklerinde bulunan bir ortak uygarlık oluşturdukları anlatılmak istendiğinde Alevilik'in Türkler'e özgü olmadığı sonucuna ulaşılacaktır.

b) Buna karşılık, Anadolu'nun Türkler'in buraya gelmesiyle başlayan süreçte Türkleştiği ve Alevilik'in bu süreçte Anadolu'da varlık kazandığı öne sürülmektedir ki, bu durumda Alevîlik Türkler'e özgü olmaktadır.

Bu her iki anlayış da, **"Anadolu Alevîliği"** olarak adlandıralabilir. Aralarındaki başlıca ayrılık, birincisinde Alevîlik'in ***kozmopolit*** bir temel üzerine oturtulmasına karşılık, ikincisinde onda ***ulusal*** nitelik öne çıkarılmaktadır..

Atatürk ilke ve devrimlerine ve bunlar içinde de özellikle ***ulusalcılığa*** karşı çıkanlar, "2.Cumhuriyetçi" olarak adlandırılanlar, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde devletin ***"tek"liğini, ulusal devlet anlayışını eleştirerek*** özellikle Kürtler'e önce özerklik ve giderek bağımsızlık sağlayacak bir "federasyon" savını öne sürenler, konu Alevîlik olduğunda, bu görüşün birinci anlaşılış biçimini genellikle benimsemektedirler.

İkinci ve ulusal nitelikli anlaşılış biçimi bunun tümüyle tersini savunuyor. Bununla birlikte, bunda da Alevîlik'in Asya'da atılmış temelleri ve orada Arap dayatması karşısında Türkler'in izlediği genel tutumun Alevîlik'in varlık kazanmasındaki rolü ya göz ardı edilmekte ya da yeterince önemsenmemektedir. Oysa, biz Asya'da atılan bu temelleri görmüş bulunuyoruz.

2- Alevîlik'in kökenini Asya'da Türkler'in İslâmiyet ile ilk karşılaşmalarına gösterdikleri direnç bağlayan görüş de

ulusalcı nitelikte olup Türk tarihinin Anadolu ile sınırlı tutulmamasının ve bir bütün olarak ele alınmasının sonucudur.

Buna en başta dinci ve Şeriatçı çevreler karşı çıkmaktadır. Çünkü onlar, Türkler'in İslâmiyet'i kendiliklerinden seve seve hemen benimsemiş oldukları savındadırlar. Bu nedenle de, bunlara göre, Türkler, kendi yaşam ve inanç biçimlerini hemen bırakarak Arap İslâmı'nın bir parçası olduklarından, Alevîlik'in kaynağının Müslüman Araplar karşısında gösterilen Türk direncinde aramak yanlıştır; Alevîlik, yalnızca bir İslâm mezhebidir. Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı da bu savdadır.

3- Alevilik'i yalnızca bir İslâm mezhebi olarak gören görüş, ona ayrı bir varlık tanımak istemeyen, Alevîlik gerçeğini yadsıyan, onu Sünnî İslâm içinde eriterek varlığına son vermek isteyen, yukarıda belirtildiği gibi dinci ve Şeriatçı çevrelerin görüşüdür. Amacı, Alevîlik'i Sünnî İslâm içinde özümsetmek (assimile etmek)tir. Alevîlik, köken olarak Kur'an'a ve Sünnet'e dayandırılır.

Şurasını önemle vurgulamalıyız ki son dönemlerde Alevîler'in kendi içlerinden de bu görüşü savunanlar çıkmış bulunuyor.

4- Alevîlik'i bütünüyle Şiîlik'e bağlayanlar, Alevî inancındaki **Allah – Muhammet – Ali** çizgisini ve 12 İmam motifini gerekçe göstermektedirler. Bu görüşün bir başka dayanağı da Şiîlik'in İran'da gelişmiş ve bu ülkede Anadolu Alevîleri için büyük değer taşıyan **Şah İsmail** gibi hükümdarların hüküm sürmüş olmasıdır.

Gerçek dışılığı ilk ciltte belirtilen bu görüşü bugün İran İslâm yönetimi işlemekte, Anadolu Alevîleri'ni bu yolla İran rejimine bağlamaya çalışmaktadır. Bu amaçla da Alevî köylerinden saf ailelerin çocukları İran'da Kum kentinde mollalarca eğitilmekte, bunlar geri döndüklerinde Şiîlik'e bağlı camiler açarak imamlık yapmaktadırlar.

5- Alevîlik'i Şamanizm, Budhizm, Mazdeizm, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi çeşitli inanç sistemlerinin bir sentezi olarak görüp gösteren ve 5/b'de tanımlanan anlayışın doğal sonucu,

onun bir Türk yaşam ve inanç sistemi olmaktan çıkarılmasıdır. Özellikle Kürtçü yazarlar bu görüştedirler.

6- Alevîler'in Türkiye'de bir azınlık statüsünde oldukları ve bu statüden yararlanmaları gerektiği savının ise, öz be öz Türk olan Anadolu Alevîleri'ni Türklük'den yapay olarak soyutlamak ve Türkiye'yi bölüp parçalamak amacını güttüğünü ayrıca açıklamaya gerek yoktur. Ama ne acıdır ki, kendilerini Alevî önderleri gibi gösteren kimilerinin de bu yolda girişimlerde bulundukları görülmektedir.

Bu görüşleri değerlendirirken izlenmesi gereken yöntem, Alevîlik'in bir günde ortaya çıkmadığını düşünerek tarihsel süreçte hangi toplumsal çevrede, hangi maddî ortamda, hangi siyasal koşullarda gelişip biçimlendiğini incelemektedir. Bu çalışmanın başında bu yöntemi elden geldiğince izlemiş ve şimdi 2.görüş olarak anılan yaklaşımın gerçeğe uygunluğunu saptamış bulunuyoruz. Şu aşamada altını çizmek istediğim şey, 2.'si dışında bu değişik görüşlerin ulusalcılıktan ve giderek Atatürk devrim ve ilkelerinden bizleri nasıl uzaklaştıracağı ve sonunda da karşıdevrimci bir noktaya getireceğidir. Dahası, 2.görüş dışında kalanlardan herhangi biri Anadolu Alevî Türkleri'nce benimsenecek olursa, Alevî olarak varlıkları da sona erecektir. Amaç da, zaten budur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni, onu öteki İslâm ülkelerinden ayrı kılan bu halk kitlesinden onu yoksun bırakmaktır. Bu görüşleri savunan çevrelerin aynı zamanda **Atatürk**'e, devrimlere karşı çıkmaları da aynı nedenledir.

-III-

Cumhuriyet, Alevîler'in yüzyıllar boyunca özlemini çektikleri özgürlüğü onlara sağlamıştır. Çoğunluğu Sünnî olan bir toplumda bir Alevî'nin her yönden güvencesi laik bir toplumsal ve siyasal düzendir.

Osmanlı'nın ulusallaşma diye bir sorunu olmadığı gibi o Türk ulusalcılığına da karşıydı. Ulusal bilinç ve ulusallaşmanın Ulusal Kurtuluş Savaşları / antiemperyalist direnişler için neden kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu gördük. Bu zorunluluk,

feodal yapıların ya da kalıntılarının ortadan kaldırılmasını gerektirdiğine göre tekkeler de kapatılmalıydı. Bu gerekirlik yalnız Alevîler için değil Sünnîler için de söz konusuydu ve asıl Sünnî oluşumları hedeflemekteydi. Bu nedenle, bu uygulamayı Alevîlik'e karşıymış gibi göstermek usla bağdaşır bir şey değildir. Kaldı ki, Alevîlik'in özünde ne dedelik, ne dedebabalık ve ne de tekkecilik bulunur. Alevîlik, bir yaşam biçimidir. Nasıl bir yaşam biçimi olduğunu da incelemiş bulunuyoruz. Cumhuriyet devrimleri, Alevîler'in özlerine dönerek bu yaşam biçimlerini devrim yasalarıyla uyum içinde sürdürmelerini sağlamıştır.[17] **Atatürk**'ün ölümü ile başlayan karşıdevrim sürecinde Alevîler'in giderek yaşamlarının kararması, dışlanmaları ve sonunda da kitlesel kırımlara uğramaları, bu gerçeğin tartışmasız kanıtlarıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmuş olmasına gelince; bir kere bugünkü durumu ile o günkü işlevini karıştırmamak gerekiyor. Bugün, devlet yönetimini yönlendiren ve çağdışı fetvalar veren bir kurum olan bu Başkanlık, **Atatürk** döneminde böyle bir işlevi olmaması bir yana, kuruluş amacı dinci akım ve

---

[17] Kendisi de Alevî olan ve Alevîlik üzerine derinlemesine birçok bilimsel araştırma yayınlamış bulunan, ancak ne yazık ki artık aramızda bulunmayan **Nejat Birdoğan**'ın saptamaları ve ortaya koyduğu gerçekler, benim bu kitabımda belirtilenlere neredeyse tümüyle koşuttur. **Birdoğan**'ın ulaştığı sonuçlardan bazılarının çok kısa birer özeti kendisine yönelttiğim sorulara verdiği ve [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk dergisinin 30 Ağustos 1998 tarihli 1.sayısında s.37-39'da yayınlanan yanıtlarda bulunmaktadır. Sorulardan bazıları şunlardı: 1) Siz "Alevîlik İslâm dışıdır" gerçeğini vurguluyorsunuz. Bunu biraz açar mısınız? 2) Bu saptamanız kimi çevrelerde çeşitli tepkilere neden oldu. Bu tepkiler nelerdi? Niçin tepki gösterildi? 3) Bazı Alevî dergilerinde "Türkleştirmeye hayır" gibi sloganlar yer alıyor. Alevîler "Türk" değil mi ki böyle deniyor? 4) Laikliğin Alevîlik için doğal bir yaşam biçimi ve vaz geçilmez bir ilke olması ne demektir? 5) Kimi çevrelerin Alevîlik'i Kuran'a ve Sünnet'e dayanarak açıklamaya çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz? 6) Atatürk'ün Alevîler için anlam ve değeri nedir?

oluşumları denetim altına almaktı. Alevîler'in o günlerde Diyanet İşleri Başkanlığı ile bir bağlarının olmamasının nedeni, Alevîler açısından böyle bir denetimin gerekli görülmemiş olmasıdır. Laiklik konusu üzerinde dururken, laikliğin aynı zamanda dinsel uygulamaların devlet denetimi altında olması demek olduğunu göreceğiz ve konu bu açıdan da daha bir iyi anlaşılacaktır.

-IV-

Hollanda'da Leiden Üniversitesi'nde ***The Role of the Bektashis in Turkey's National Struggle*** (Bektaşîler'in Türkiye'nin Millî Mücadelesindeki Rolleri) konusunda doktora tezi vermiş olan **Hülya Küçük** ile yapılan bir söyleşide **Küçük**'ün ortaya attığı bazı görüşlerinin de üzerinde durulması gerekiyor.[18]/[19] **Küçük**'ün Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu olduğunu, Hollanda'da din görevlisi olarak bulunduğu sırada doktorasını yaptığını, tez danışmanının **Prof. Dr. Erik J. Zürcher** olduğunu, **Zürcher**'i, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanı **Prof. Dr. Mehmet Aydın**'ın önerdiğini[20] **Kü-**

---

[18] ***"Hülya Küçük İle Doktora Çalışması Üzerine Söyleşi – Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler"***; T.T.D., C.XVII, Ocak 2002, sayı 97, s.42-46.

[19] Söyleşide, Hülya Küçük, bu doktora tez çalışmasının, üzerinde bazı değişiklikler yapıldıktan ve ekler konulduktan sonra inşallah, E.J.Brill yayınevi tarafından yapılacağı bildiriliyor.

[20] Prof.Dr.Mehmet Aydın'ın Türk düşün ve bilim yaşamındaki yeri için bir fikir verebilmek için "Batı İslâma Hasret" konulu ve Türk Bilim Kurumu'nca düzenlenen uluslararası sempozyuma katıldığı □Zaman, 5 Mayıs 1991□1995'te Taha Akyol, Toktamış Ateş, Cengiz Çandar, Abdurrahman Dilipak ve başkaları ile birlikte Fethullah Gülenciler'den hoşgörü ödülü aldığı □Zaman, 5 Ocak 1996□, "Aydınların Gözüyle Saidi Nursî" konusunda övücü görüşler bildirdiği □Zaman, 23-24 Mart 1996□,Fethullah Gülen ekibinin Abant Toplantısı'na katılanlar arasında yer aldığı □Zaman, 10 Eylül 1999□ belirtilebilir. Prof. Dr. Erik J. Zürcher ise, İkinci Cumhuriyetçi olarak bilinen akımın yurt dışındaki fikir babalarındandır.

çük'ün kendi açıklamalarından öğreniyoruz. Teze başlarken *"hipotez"*inin ne olduğunu ise şöyle açıklamış:

"Üzerinde çalıştığım hipotez, hiçbir gurubun topluca desteklemesi veya karşı çıkması söz konusu olmamasına rağmen, Millî Mücadele'nin sadece Bektaşiler tarafından değil, diğer bazı sufi tarikatlarının liderleri / mensupları tarafından desteklendiği ve Milli Mücadele'ye ve ardından gelen reform hareketlerine muhalefetin de genellikle ferdi veya küçük guruplarla sınırlı olduğu şeklindeki bir yaklaşımdı. Daha da önemlisi, birçok taraflı ve akademik olmayan eserin ısrarla belirttiği, 'Bektaşilerin Milli Mücadeleye ve ardından gelen reformlara desteklerinin 'Saltanatı ve Hilafeti kaldırıp Cumhuriyeti kurmak' için olduğu ve bu sebeple topyekûn bir şekilde Milli Mücadele'yi destekledikleri' şeklindeki savı da çürütmeye çalıştım."

Demek ki, Leiden Üniversitesi'nde **Zürcher**'in tez danışmanı olduğu bu doktora çalışması, bir savı çürütmek amacını taşıyormuş. Başka bir deyişle, bu çalışma bir "araştırma" değil, önceden varılmış bir yargıyı, daha doğrusu önyargıyı kanıtlamak için yapılmış.

Mélikoff'un da yanlışlarını saptadığını öne süren **Küçük**'e göre;

"Cemaleddin Çelebi ve onun ölümünden sonra da Veliyeddin Çelebi, Alevi guruplarla Milli Mücadele'yi başlatan liderler arasında bir 'aracı' gibi idiler, ancak öyle görünüyor ki nüfuzları, kendilerini 'Türk' addeden Alevlilerle sınırlıydı.'

Bu sözlerden anlaşılacağı ve **Küçük**'ün öteki yanıtlarında da görüleceği üzere, yazar, Alevîler'in bir bölümünün Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı desteklememiş olmasını çürütme istediği sava karşı bir kanıt olarak gösteriyor. Ama kendisine şu soruyu da sormak gerekirdi: Türkler'in bir bölümü de, desteklememek şöyle dursun, eylemli olarak ulusal kurtuluşa karşı geldikleri, Ankara'ya ayaklandıkları bir gerçek olduğuna göre, o zaman bundan Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bir "Türk" Ulusal Kurtuluş Savaşı olmadığı sonucu çıkarılabilir mi? Kaldı ki, kendini

"Türk" addetmeyenlerin, ister Alevî olsun ister olmasın, adı üstünde "Ulusal" ("Millî") bir savaşımda işleri ne olabilirdi ki?

Ancak, **Küçük**'ün bir sözü daha var ki, gerçekten üzerinde ayrıca durulmaya değer. Bektaşiler'in "Millî Mücadele"yi desteklemelerinin en önemli nedeninin "Misak-ı Millî"yi gerçekleştirmek olduğunu belirttikten sonra diyor ki:

"Misak-ı Millî'nin de Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda alınmış kararlardan oluştuğu unutulmamalıdır."

Besbelli, gelişmelerin Osmanlı'ya karşı olmasını içine sindirememiş. Ama unutmuş: O Meclis'in mebuslarının büyük bir bölümü başkanları ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gelip katılmışlardır, Misak-ı Millî'yi gerçekleştirmek asıl Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin amacı olmuştur.

***

Türk tarihi boyunca Alevîler'in rahat bir soluk aldığı dönem **Atatürk** dönemidir. Devrimlerin halk katında tutulup yaygınlaşmasında ise Alevîler'in destek ve katkılarını hiç kimse yadsıyamaz.

BÖLÜM 17

DEVRİMLER
OSMANLI'NIN İZLERİNİ SİLMEK AÇISINDAN

1
DEVRİMLERE GENEL BİR BAKIŞ

-I-

Atatürk ilke ve devrimlerinin belli bir ideolojik kalıba bağlı olmadığı, bu açıdan durağan bir anlayışla değil, devrimci bir eylem olarak ele alınması gerektiği söylenir. Bu yaklaşım, genelde doğrudur. Özellikle de 1938'e değin, değişen koşullar karşısında, önceki koşullara göre oluşturulmuş bakış açılarında dogmatik bir direnme gösterilmeyip yeni çözümler aranıp yaratılmış olduğu düşünüldüğünde bu değerlendirme daha bir kolaylıkla benimsenecektir. Bu anlamda da, **Kemalizm** ya da **Atatürkçülük** olarak anlatımını bulan uygulamaları ve yaklaşımları, kavramın yaygın içeriğiyle ***ideolojik"*** olarak nitelemek güçtür. Bu güçlüğün önemli bir nedeni de, Atatürkçülük'ün toplumsal/siyasal ideolojilerin kalıpları ile açıklanamamasından kaynaklanmaktadır. Ancak, bu demek değildir ki, Atatürkçü devrimci uygulamalar, birbirlerini bütünlememekte ve bir "sistem" oluşturmamaktadır. Tersine, tümü de birbirini bütünlemekte; her biri birlikte belli bir son amaca yönelmektedir. O amaç; aydınlanmayı gerçekleştirmiş, ussal, bilimsel, çağdaş düşünen, sırtı pek ve başı dik bireylerden oluşan bir toplum yaratmaktır.[1]

Öte yandan, **Atatürk** değişen koşullar karşısında dogmalara saplanıp kalmamıştır ama daha en başından beri bir plan çerçevesinde davranmış olduğu da kesin bir gerçektir. Değişkenlik planın kendisinde değil, planlanan amaca giderken izlenecek yol ve yöntemlerdedir. Bu, savaşta da böyledir, çağdaş uygarlık yolunda ilerlerken de. **Atatürk**'ün 1927'de ***Nutuk***'ta yer alan kendi sözleriyle:

---

[1] Bu konuda özellikle bkz. **Suat Sinanoğlu:** ***Türk Humanizmi***; A.K.D.T.Y.K., T.T.K.,yyn., Ankara, 1988.

"Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak ve vakayi [vakalar] ***ve hâdisattan*** [hâdiselerden] ***istifade ederek milletin hissiyat ve efkârını*** [duygu ve düşüncelerini] ***ihzar eylemek*** [hazırlamak / oluşturmak] ***ve kademe kademe yürüyerek hedefe vâsıl olmaya çalışmak lâzım geliyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz senelik efal ve icraatımız*** [eylem ve uygulamalarımız] ***bir silsile-i mantıkiye*** [mantık silsilesi] ***ile mütalâa olunursa, ilk günden, bugüne kadar takip ettiğimiz istikamet-i umumiyenin*** [genel yönün] ***ilk kararın çizdiği hattan ve teveccüh eylediği hedeften asla inhiraf eylememiş olduğu kendiliğinden tebarüz eder*** [belli olur]. **"**[2]

Şu halde, söz konusu olan, kalıplara bağlı bir ideoloji değildir, ancak belirtilen amaç doğrultusunda ve kavrama daha geniş ve anlamlı bir içerik kazandıran bir **Atatürkçü ideoloji** vardır.[3]

-II-

Anılan bu son amaca ulaşabilmek için her şeyden önce yurdun bağımsızlığına kavuşturulması gerekiyordu. O nedenle de, bağımsızlık tüm devrimlerin temelidir. Öylesine ki, ne denli önemsiz sanılsa da bağımsızlıktan verilecek en küçük ödün, her alanda karşıdevrimi de birlikte getirecekti. **Atatürk**'ün ölümünden beri bu süreci artan bir ivme ile yaşıyoruz.

---

[2] C.I, s.14-15.

[3] *"İdeolojiler, toplumsal gereksinmeleri karşılayan, o gereksinmeleri duyan kesimlerce benimsenmiş, kendi içlerinde tutarlı inanç sistemleridirler. Benzer koşulları paylaşanların, o benzer koşulların ürünü olan sorunlarına çözüm getirirler. Özleri aynı kalmakla birlikte, değişen koşullara koşut olarak yenilenebilen, yenilenmeye açık olan ideolojiler ölmezler. Katılaşan, kalıplaşan ideolojiler ise, günün birinde tarih sayfalarındaki yerlerine gömülürler..... Kemalizm de, akla ve insancıl değerlere dayalı 'çağdaş' bir toplum özlemine yanıt veren, geri kalmışlıktan kurtulma istencini yaratan bir ideolojidir."* □ **Ahmet Taner Kışlalı:** ***Kemalizm, Laiklik Ve Demokrasi***; 3.basım, İmge yyn., Ankara, 1994, s.14.

Emperyalizmin silahlı güçlerinin yurttan kovulması ile atılan bağımsızlık temeli üzerine yeni Türkiye son amaca doğru geliştirilecekti ama daha bu temel atılırken ve bağımsızlık kazanılırken bile, Ulusal Kurtuluş Savaşımız sürerken, başta ulusal egemenlik olmak üzere, yeni devletin anayasal düzeyde nasıl kurulduğunu görmüş bulunuyoruz. Ne var ki, yeni Türk Devleti'nin halkı yoksuldu, açtı, eğitimsizdi; ülke, bir yıkıntı görüntüsündeydi. Osmanlı'nın Anadolu'yu getirip bıraktığı nokta buydu. Üstelik, birbirini izleyen Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, Ulusal Kurtuluş Savaşı insanları tüketmiş, var olan kaynakları da yok etmişti. Bir cephe de, bu duruma karşı açılacaktı. Ancak, bu cephenin başarılı olabilmesi için, orada savaşanların da, aydınlanmadan, us ve bilimden güç almaları gerekiyordu. Bu, bu alanda da bir cephe açılması demekti. Görüldüğü gibi, asıl savaş şimdi başlıyordu.

İki cephede de başarıya ulaşabilmenin bir temel koşulu da, Osmanlı'nın kalıntılarından, izlerinden, ülkenin arındırılmasıydı. Bu arındırma, ekonomik alanda da gerekliydi ama "Osmanlılık"ın, Osmanlı'dan kalıt duygu ve düşünüş kalıplarının, kafalardan, günlük yaşamdan da silinip kazınması çok daha önemliydi. Bu açıdan baktığımızda, tüm devrimlerin, yukarıda belirtilen amaca giden yolda, aynı zamanda Osmanlı toplumsal yapısından artan kalan ne varsa onları tarihe gömmeği amaçladığı da görülecektir.

Bu, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın aynı zamanda Osmanlı'ya karşı devrime varan bir direniş olmasının doğal sonucudur. Çünkü, inceledik ve gördük ki, bir direnişin devrimle sonuçlanabilmesi için, direnişe geçtiği eski düzeni yıkıp, yerine kendi düzenini getirmesi gerekiyor.

2
LAİKLİK

-I-

Laiklik ilkesinin uygulamaya konulması hem kendi başına bir devrim ve hem de bağımsızlıktan sonra öteki tüm devrimlerin onsuz olmaz koşulu.

Laiklik kavramını dar ve geniş olmak üzere 2 anlamda algılamak gerek. Hep bildiğimiz din ve devlet ilişkisi açısından konuya yaklaştığımızda dar anlamı ile laikliği ele alıyoruz demektir. Geniş anlamda ise, din ve devlet ilişkisinden öte bir düşünüş biçimidir.

Dar anlamında laikliğin yaygınca bilinen ve yinelenen tanımı, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Fakat bu tanım, eksik ve eksik olduğu için de yanlış. Üstelik, yanıltıcı da. Çünkü devleti yöneten siyasal iktidarın ve onun örgütünün işlerinde dinsel inançların ve uygulamaların yerinin olmaması ve devletin de dinsel inanç ve uygulamalara karışmaması demek. Oysa, laiklik, dinsel inanç ve uygulamaların hiçbir biçimde devlet yönetimine karışmaması, karıştırılmaması, yeri olmaması anlamındadır ama dinsel inanç ve uygulamalara devletin gerektiğinde karışabilmesi, denetleyebilmesi, engelleyebilmesi de demektir. Örneklersek tanım daha kolay anlaşılacak: Herhangi bir dinsel inanç gereği ölülerin gömülmemesi, yakılmaması, buna karşılık ölü evinin önünde bir yer yapılarak orada çürümeye bırakılması gerekiyorsa, devlet, bu da bir inanç gereğidir, inanç özgürlüğü vardır, devlet dinsel inanç ve uygulamalara laiklik ilkesi gereğince karışamaz diyerek buna olanak tanırsa, sonucun ne olacağını kestirmek güç olmaz: Cesetler çürümeye başladıkça çevreye yayacakları kokular bir yana salgın hastalıklara da neden olacaktır. O halde, devletin yapması gereken şey, bu uygulamayı yasaklamaktır. Kendimizden bir örnek verelim: Ramazan ayında oruç tutmayanların cezalandırılması gerekir. Laik bir ülkede buna olanak tanınacak mıdır? Bir Müslüman'ın

din değiştirmesi için de öyle. Demek ki, laik devletin kamu düzenini sağlamak için dinsel inanç uygulamalarına karışması, denetlemesi, engellemesi laik olmanın gereğidir. İşte, **Atatürk** döneminde, bugün kuruluş amacından tümüyle saparak ters yönde bir işlevi olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasının nedeni de budur.

Geniş anlamda laikliğe gelince; laik bir kafa yapısına sahip olunmazsa, özgür ve bilimsel düşünce de olanaksızdır. Dinler, doğaları gereği, dogmalar üzerine kuruludur, getirdiği inançlar deney dışıdır; oysa özgür ve bilimsel düşüncede hiçbir dogmanın ve deney dışılığın yeri yoktur. Tarihin sayfaları, din ve özgür düşünce / bilim çatışmaları ile dolu.

Devrimler içinde laikliğin ilk üstün yeri bu gerçeğe dayanır.

-II-

Osmanlı toplum düzeninde Tanzimat'tan başlayarak gayrımüslim uyruklar açısından laik bir yapıya yaklaşılmış olduğuna ve bunun nedenine o dönemi incelerken değinildi. Buna karşılık, bir kere Müslüman uyruklar açısından devlet teokratik düzenini sürdürdüğü gibi, devlet başkanının (padişahın) halife olması dolayısı ile, uygulama başka yönde de olsa, *kuramsal olarak* gayrımüslimler de teokratik bir devlet çatısı altında yaşıyorlar demekti. Öte yandan, Osmanlılık anlayışı gereği, devlet, çeşitli uluslardan Müslümanlardan oluşan uyrukları arasında ayırım yapmamak durumundaydı; başka bir deyişle, bu düzen altında ulusal bir devlet söz konusu olamazdı. İşte, her şeyden önce Osmanlı düzeninin bu tuhaflığına bir son vermek gerekecekti.

Daha da önemlisi, dinlerin ulusal ve ulusal olmayan diye 2'ye ayrılmasının ortaya çıkardığı sonuçların kaldırılması gereği olacaktır. Bazı dinler bir etnik guruba ya da ulusa özgüdür: Japonların Şintoizmi, Yahudiler'in Yahudi dini gibi. Bu gibi dinler, ulusalcılığın gelişmesine engel olmadığı gibi onu pekiştirirler de. Bazı dinler ise bir etnik guruba ya da ulusa özgü değildir:

Hıristiyanlık, Müslümanlık gibi... Ümmet temelindedirler. O nedenle de ulusalcılık ile çatışma durumundadırlar. Ulusalcılığın temel kavramının ulus (millet) olmasına karşılık, bunlarınki ümmettir. Oysa, biz ulusalcılığın ve ulusal bilincin antiemperyalist bir savaşımda ne denli önemli olduğunu biliyoruz. Bu nedenle de, şimdi görüleceği üzere, ulusallaşma ve laiklik bir madalyonun iki yüzü olduğu için, bu nedenle de laikliğin tüm içeriğiyle yaşama geçirilmesi kaçınılmazdı.

Burada ilk bakışta çelişkili gibi görülebilecek bir durum usa gelebilir ve denebilir ki, Hıristiyanlık da ümmet temelinde olmasına karşın ulusalcılık asıl Hıristiyan toplumlarda gelişmiştir! Oysa, Avrupa'nın Hıristiyan toplumlarının ulusalcılığın öncüleri olmaları, bir çelişki değil, fakat bu Hıristiyan toplumlarda gelişen burjuvazinin, kendisini baskı altında tutmayı sürdürmek isteyen ve sırtını dine dayamış bulunan feodal aristokrasiye ve Papalık'a ve iktidarını doğrudan Tanrı'dan aldığını öne süren kırallara karşı yürüttükleri savaşımın, onları ellerindeki din silâhından soyutlamak istemelerinin sonucudur. Bu savaşım, aydınlanma düşüncesinin gelişmesi ile de eşzamanlıdır. Bu süreçte, Avrupa ülkelerinde burjuvalar, en başta ilk aşamada kendi bulundukları bölgelerde iç pazarın bütünlüğünü sağlamak amacı ile ulusalcı olmak durumundaydılar. Bu nedenle de, ulusalcılık ve antiteokratizm birlikte gelişecek, birbirlerini bütünleyeceklerdir. Bu bütünleşme yılları, Avrupa'da burjuvazinin devrimci denen aşamasıydı. Buna karşılık, Osmanlı Devleti'nde (ve Doğu toplumlarında) bu gelişmeleri görmüyoruz.[4] Oysa, Batılılar'ın ilerlemenin ve aydınlanmayı yaşamalarının özü buydu.[5] Eğer, yeni-

[4] Osmanlı'da burjuvaziye şu ya da bu ölçüde *yaklaşanların* gayrımüslimler olduğu anımsanırsa bunlar açısından devletin de laik sayılabilecek bir uygulamaya neden geçmiş olduğu daha iyi anlaşılabilecektir.

[5] Ancak, Batı burjuvazisi bu noktada kalmayacak giderek iç pazarın yetmemesi yüzünden devrimci aşamayı geride bırakarak dış pazarlara, başka ülkelerin insanlarının emeğine ve hammaddelerine gereksinim duymaları yüzünden emperyalist aşamaya geçeceklerdir. Ulusal Kurtu-

den sömürgeleşmek, yeniden Osmanlı'nın son yüzyıllarındaki durumuna düşmek istenmiyorsa, uluslaşma ve laikleşme, aynı biçimde, birlikte ve devrimci bir anlayışla sağlanmalıydı.

-III-

Bu kesimde Türkiye'de laikliğin gerçekleşmesi için neler yapıldığı üzerinde durmayacağım. Neler yapıldığı, konu ile az çok ilgilenmiş herkesçe bilinmektedir. Kaldı ki, ilerdeki sayfalarda öteki devrimlerle bağlantısı açısından da laikliğe değinilecek. Bu aşamada altını çizmek istediğim olgu, laikliğin demokrasi ve özgürlükçü bir toplum düzeni ile olan ilişkisi. Devrimleri topluca değerlendirirken açıkça görüleceği üzere, tümünün de birlikte yöneldikleri amaçlardan biri de ülkemizde gerçek demokrasinin varlık kazanmasıydı.

Türkiye'de gerçek demokrasinin bir türlü gelişememesinin önemli bir nedeni de, laiklikten ödün üstüne ödün verilmiş ve verilmekte olmasıdır. Öte yandan, kimileri de, özgürlüklerin laiklik ilkesi ile sınırlandırılmasını, özgürlük kavramının özüne indirilmiş bir darbe gibi göstermeye kalkışıyorlar. Dahası, bir ülkede demokrasiden söz edebilmek için laiklik karşıtı örgütlenmelere de yasal kolaylıklar ve olanaklar öngörülmesi gerektiğini öne sürüyorlar. Oysa, laik olmayan bir toplumda ne özgürlük, ne demokrasi, ne de insan hakları olanaklı.

Bir kez, laikliğin, iktidarın kaynağını Tanrı'da gösteren siyasal anlayışa karşı çıkılması ve iktidarın Tanrıdan değil, fakat halktan kaynaklandığı gerçeğinin anlaşılması ile varlık kazanmış olduğunu biliyoruz. Başka bir deyişle, ***"Egemenlik Tanrı'nındır"*** (Hâkimiyet Allah'ındır) varsayımının gerçek dışılığı,

---

luş Savaşımız, Atatürk'ün deyişiyle *"emperyalist ve kapitalist"* güçlerine karşı yürütülmekle birlikte, yine Batı'da varlık kazanan bazı kurumları benimsemesi de burjuvazinin bu 2 ayrı aşaması göz önünde tutulduğunda anlaşılabilir. Batı burjuvazisinin devrimci aşaması övgüyle karşılanırken, emperyalist aşamasına karşı ölüm kalım savaşı verilmiş olması bu yüzdendir.

buna karşılık ***"Egemenlik ulusundur"***un gerçekliği kavrandığı an laiklik de yaşama kavuşmuş bulunuyor. Çünkü, insan hak ve özgürlüklerinin Tanrı'nın ya da siyasal iktidarın değil, fakat insanın insan olmasından kaynaklandığının kavranmaya başlanması ile laiklik de gündeme gelmiştir. Gerçekten de, egemenliğin ulusun olmaması, tersine, Tanrı'da bulunması durumunda demokrasiden ve dolayısı ile demokratik hak ve özgürlüklerden söz edilemez. Çünkü, demokrasilerde egemenliğin ulusta olması bir yana, devleti yönetenler iktidarı halk adına ve onu "temsil" ettikleri için kullanırlar. Oysa, laik olmayan devletlerde yöneticiler iktidarı Tanrı adına ve onun yeryüzündeki "temsilcisi" olarak ellerinde bulundururlar.

İkincisi; demokrasilerde yöneticiler halka karşı sorumludur ve ona hesap veririler. Laik olmayan devletlerde ise yöneticiler, yapıp ettiklerinin hesabını halka değil, Tanrı'ya verecekleri varsayılır.

Hem sonra, demokrasilerde yöneticiler halk tarafından görevden alınabilirler. Ötekilerde ise, iktidarın kaynağı Tanrı'da olduğu için bu olanaksızdır.

Bu noktada 1876 Anayasası'na değin padişahın durumunu düşününüz... 1876 Anayasası'na gelince, durum yine değişmemişti. Padişahın "şahsı" kutsaldı, yapıp ettiklerinden dolayı bir sorumluluğu yoktu, seçimle iş başına gelmiyordu, kimse onu ve onun atadığı hükümeti görevden alamazdı, hükümet Meclis'e karşı bile sorumlu değildi. Bir de, 1921 Anayasası'nın **"Hâkimiyet bilâ kaydü şart** [kayıtsız şartsız] **milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını** [geleceğini] **bizzat** [doğrudan kendisinin] **ve bilfiil** [eylemli olarak] **idare etmesi esasına dayanır."** diyen 1.maddesini ve **"İcra kudreti** [yürütme erki] **ve teşri selahiyeti** [yasama yetkisi] **milletin yegâne hakikî mümessili** [tek gerçek temsilcisi] **olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder** [toplanır]." hükmünü öngören 2. ve sonraki maddelerini ve T.B.M.M.nde 1-2 Kasım 1338'de (1922) alınan 308 sayılı ***"T.B.M.M.nin Hukuk-u Hâkimiyet Ve Hükümraninin Mümessil-i Hakikîsi Olduğuna Dair Heyet-i Umumiye***

Kararı"nı [T.B.M.M.nin Egemenlik Ve Hükümranlık Hukukunun Gerçek Temsilcisi Olduğuna İlişkin Genel Kurul Kararı] anımsayınız. Açıkça görüleceği üzere, daha bu yıllarda demokrasinin önündeki bu önemli engel kaldırılmış bulunuyordu.

Ne ki, demokrasi ve özgürlük ile laiklik arasındaki doğrudan ilişki bu noktada bitmez. Çünkü özgürlükçü demokratik toplum, aynı zaman da **çoğulcu yapı** da demektir. Çoğunluk gibi düşünmeyen, davranmayan, inançları toplumun genellikle benimsediğine aykırı düşen tek kişinin bile öteki tüm insanlarla aynı hak ve özgürlüklere sahip olması gerekir. Oysa, laik olmayan devletler için çoğulculuk olanaksızdır. Çünkü iktidarda olanlar kendileri gibi düşünüp inanmayanlara yaşam hakkı tanımazlar, tanırlarsa onları 2., 3. sınıf insanmış gibi görürler, haklarını ve özgürlüklerini ellerinden geldiğince kısıtlarlar. Osmanlı'da Alevî Türk halkının başına gelenler bu gerçeği yeterince açıklayacaktır. Öte yandan, düşünce ve inançta çoğunluğa aykırı düşenleri bir yana bırakın, çoğunluğun da özgürlüğünden hele din ve vicdan özgürlüğünden hiç mi hiç söz edilemez. O toplumda geçerli olan dinsel inanç ne ise onun gereklerini eksiksiz yerine getirmek zorundadırlar. Bunun geçmişte kaldığı da sanılmamalı. Örnekse, hemen yanı başımızda, işte İran İslâm Cumhuriyeti!

Kendi yakın geçmişimiz de bu söylediklerimin deneysel kanıtları ile dopdolu. Laiklik bayrağının dalgalandığı **Atatürk** döneminde, ilerde daha ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı gibi, demokrasinin can düşmanı olan Osmanlı'nın kalıtı cahillik, mistisizm ve yazgıcılık (kadercilik), bağnazlık, feodal ilişkiler v.b. birer birer kaldırılarak özgürlükçü demokratik bir toplum olmanın yolu açılırken onun ölümü ile birlikte bu yolun tıkanma sürecine girmiş olması yaşananlar ile ortadadır. Daha yakın yıllara gelirsek, 12 Martçılar'ın ve hele 12 Eylülcüler'in özgürlük ve demokrasi düşmanlığının ülkemizin üzerine karabasan gibi çöktüğü dönemlerde laiklikten ödün üzerine ödün verilmiş, bununla da yetinilmeyerek gerici çevrelerle işbirliği yapılmış olması bu açıklamaya çalıştıklarımın başlı başına kanıtı. 12 Eylül döne-

minde 17 Mart 1981 günlü ve 2429 sayılı yasa ile 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı'nın adının çocuk bayramına çevrilmesi ve kutlamaların yalnız anaokulu ve ilkokul düzeyinde yapılacağının öngörülmesi ve 23 Nisan'ın resmî tatil günü olmaktan çıkarılması,[6] bu tarihlerde T.B.M.M.nin kapısına kilit vurulmuş olması, yeterince anlamlı değil midir? Bu dönemde ulusal egemenlik kavramın rafa kaldırılması ve insan hak ve özgürlüklerinin ayaklar altına alınması ile laiklik ilkesinin saldırıya uğramasının eş zamanlı olması yalnızca bir rastlantı mıydı dersiniz? Arkasından yaşadığımız 2 Temmuz Sivas olayı, insanların topluca yakılarak öldürülmemeleri için laik bir toplum yapısının vaz geçilmezliğini tartışmaya yer bırakmayacak bir biçimde ortaya koymuş değil midir?

Bu nedenlerle, laiklik, özgürlüğün ve demokrasinin ön koşuludur. Özgür olmak istiyorsanız, kendinizi demokrat bir kişi olarak görüyor ve öyle tanıtıyorsanız, laiklik karşıtı her eylemin önüne dikilmeli, laiklik karşıtı her "düşünce"ye set çekmelisiniz.

Burada sözü **Tarık Zafer Tunaya'**ya bırakmak gerekiyor:

"İrtica hürriyeti diye bir şey olamazdı. Atatürkçülüğün karşısına hep bu çevre temsilcileri çıkmıştır. Ortaçağ kalıntılarının, Şark Kafası'nın temsilcileri onlardı. Bu kuvvetlerle savaşmak gerekmiştir. Devrimin doğal elişim yolu üzerindeki bu engelleri yıkmadan İstiklâl Savaşı bitmiş sayılamazdı."[7] *"Ortaçağ kalıntısı feodal çevreler, halk üzerinde vesayet kurarlar ve bu durumlarını doğa üstü kaynaklara dayanarak meşrulaştırma yoluna girerlerse... Bu tez karşısına Türk devrimcisi olarak çıkmak ve bu zihniyetle savaşmak en azından bir vatandaşlık ve insanlık görevidir. Kaldı ki tarih hangi tarafın haklı olduğunu ispat etmiştir."*[8]

---

[6] Resmî tatil olmama durumu 20 Nisan 1983 günlü ve 2828 sayılı yasa ile yapılan değişikliğe değin sürmüştür.

[7] **T.Z.Tunaya:** ***Devrim Hareketleri....***; s.124.

[8] a.y.,s.143.

-IV-

Olayın bir yönü daha var ki nedense hep gözden kaşıyor ya da üzerinde durulmak istenmiyor. O da, şu: İslâm dini, ***totaliter*** bir dindir. Hemen belirteyim: totaliterlik, yalnız siyasal alana özgü değildir, bireyin ve toplumun yaşamını tüm yönleriyle, ayrıntılarıyla düzenleyen, bu düzenleme dışına çıkacak ya da kalacak olan hiçbir şeye olanak tanımayan her türlü yaklaşım, düşünce sistemi, din de totaliterdir. İslâm da böyledir. Yalnız kişinin Tanrısı'na inancının ne olduğunu ve nasıl olması gerektiğini belirtmekle yetinmez, kişinin tüm yaşamını en ince ayrıntısına değin düzenler. Kişinin karısı ile olan ilişkisini, neyi yiyip içeceğini, günlük yaşamda nasıl davranması gerektiğini belirler, kurala bağlar. Dahası, hukuksal ve siyasal alandaki tüm düzenlemeleri de kendisi öngörür. Bu nedenle, İslâmî bir devletin uyruklarını herhangi bir alanda özgür bırakması söz konusu olamaz ve kendisi ile aynı inancı paylaşmayanlarla *kuramsal olarak* uzlaşması olanaksızdır. Hele tanrıtanımaz (ateist) olarak görülenlerin yaşam hakları bile bulunamaz. Eğer bir uzlaşma söz konusu ise, bu, o devletin karşı karşıya bulunduğu iç ve dış güç dengeleri bunu gerektirdiği içindir ya da orta yerde ilkelerden bir sapma vardır, Osmanlı'da olduğu gibi.[9] Oysa, demokrasi, karşılıklı istence dayalı "bir arada yaşama" rejimidir.

Ayrıca, şunu da belirtmek gerekir ki, Türkiye gibi, çeşitli din, mezhep ve inançlardan insanların yaşadığı ülkelerde laiklik toplumsal barışın olmazsa olmaz koşuludur.

Bu nedenlerle, bağımsızlıkla birlikte laiklik tüm devrimlerin temelidir.

Ahmet Taner Kışlalı, benim bu anlatmaya çalıştıklarımı çok daha özlü bir biçimde dile getirmiş bulunuyor:

"Atatürk'ün, Kemalizm'in altı ilkesi içinde, niçin en çok 'laiklik' *konusunda duyarlı olduğunu anlamak zor değildir.*

---

[9] Bugün bir şeriatle yönetildiği öne sürülen Suudî Arabistan'ın Irak'a karşı Amerika ve dolayısı ile İsrail ile işbirliği içinde bulunması ya da A.K.P. iktidarının aynı tutumu bu gerçeğin tipik yansımalarıdır.

Laiklik, 'devletçilik' *dışındaki diğer ilkelerin hepsinin de ön koşulları içinde yer alır: Demokrasinin ön koşuludur; çünkü laiklik olmadan gerçek bir düşünce özgürlüğü de olamaz, gerçek bir özgür seçim de. Milliyetçiliğin ön koşuludur; çünkü laiklik olmayan yerde önem taşıyan öğe ulus değil, inananların oluşturduğu* 'ümmet*'tir. Devrimciliğin ön koşuludur; çünkü laikliği kabul etmemiş bir toplumda, bilimin ve çağın gereklerinin gerisinde kalmış kurumları değiştirmenin tartışması bile genellikle yapılamaz. Halkçılığın ön koşuludur; çünkü bir din devletinde halkın istekleri değil, dinsel* 'seçkin*'lerin düşünceleri önemlidir.*

Laiklik karşıtı yönetimler, genellikle, çoğunluk dinine dayalı bir 'azınlık diktası*'dır!"* [10]

[10] **A.T.Kışlalı:** s.30.

3
HARF DEVRİMİ

-I-

Harf Devrimi, uluslaşmada, Osmanlı kafasının izlerini silmede ve Türklüğü Arap ve Fars kültür emperyalizmden kurtarmakta en işlevsel devrimlerdendir. Arap abecesi, Türkler'e İslâm'ın Araplarca kabul ettirilmesiyle birlikte kullanılmaya başlanmış, dolayısı ile de Arap düşüncesinin egemen ve yönetici çevrelerde yer etmesinin anahtarı olmuştu. Siyasal, ekonomik bağımsızlığın yanı sıra ***"kültürel bağımsızlık"***ı perçinlemek ve başka devrimlerin de önünü açmak için Arap abecesinden kurtulmak gerekiyordu.[11] Harf Devrimi'ni Dil Devrimi izleyecektir.

Harf Devrimi, 1 Kasım 1928'de kabul edilen ve Resmî Gazete'de 3 Kasım 1928'de yayınlanan 1353 sayılı **Türk Harflerinin Kabul Ve Tatbiki Hakkında Kanun** ile yürürlüğe konuldu. Ancak, daha önce bu konuda uzun tartışmalar ve hazırlıklar yapılmış bulunuyordu.[12] Üstelik, bu devrim yasası çıkarılmadan önce **Atatürk** halka yazı devriminin muştusunu vermişti. Bu tarihsel anı, tanığı olan **Falih Rıfkı Atay**'dan dinleyelim:

"1928'de bir Ağustos akşamı idi. Dolmabahçe Sarayı'nda bulunuyorduk. Atatürk Sarayburnu Parkı'ndaki halk toplantısı ile Büyükada Kulübü'nde bir suareye davetli idi.

Sarayburnu Parkı'nın bütün kalabalığı ve sahneyi gören yüksek bir yerinde bir masa hazırlanmışlardı. Bahçenin bir köşesinde halkı eğlendiren bir caz, sahnede ise, nöbeti geldikçe Arapça şarkı ve kasideler söyleyen Mısırlı Münîre-tül-Mehdiye takımı vardı. Atatürk'ün geldiğini gören halk alabildiğine coştu.....

---

[11] **Tekinalp:** s.126.

[12] Bu konuda örneğin bkz.**M.Şakir Ülkütaşır:** ***Atatürk Ve Harf Devrimi***; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998, s.13-56.

-Kimde bir defter var? dedi.

Kendisine hizmet edenlerden biri parmak büyüklüğünde bir cep defteri bulabildi. Bu deftere bir şeyler yazdığını görüyorduk. Bir müddet sonra beni yanına çağırdı, kulağıma:

-Kimseye göstermeden bunlara göz gezdir, sana okutacağım, dedi.

Yerime oturdum, baktım, yeni yazı ile 'Sarayburnu Nutku' diye Cumhuriyet tarihine geçen hitabenin ilk parçaları idi. Atatürk millete iki şey söylüyordu: Yazın, Arap yazısı değildir. Musikin, bu sahnedeki musiki değildir.

Yazdıkça birer birer bana geçirdiği kağıtları geri aldı, ayağa kalkarak halkı selâmlayan kısa bir nutuk söyledi, sonra elinde tuttuğu defteri göstererek, bir şeyler not ettiğini ve bunları orada hazır bulunanlardan birine okutacağını haber verdi, kalabalıktan Türkçe yazı okumayı bilen birini çağırdı. Bir genç koşup geldi, fakat Lâtin yazılı kağıtları görünce şaşaladı, Atatürk:

-Bu arkadaşımız hakikî Türk yazısını bilmediği için şaşırmıştır. Arkadaşlarımdan birine okutayım, dedi.

Beni yanına çağırdı. Nutku okudum.

Halk, parkın içine toplandığından beri bir müjde bekliyormuş da o müjde bu imiş gibi, dibinden kaynayarak coştu. Atatürk ayağa kalkarak halk şerefine içti. Halk onun şerefine o Ağustos gecesini donanma gecesine çevirdi.

Geç vakit iskeleye doğru güçlükle inerek motöre binip Büyükada kulübüne yanaştık.

Bahçede ana binaya doğru ilerlediğimiz sırada tuvaletli hanımlar ve fraklı erkekler bir gurup halinde bize doğru geliyorlardı. Atatürk bana döndü:

-Çocuk, dedi, orada yaptığımızı burada yapamazdık.

Bu bir Tanzimat dekorudur. Garp medeniyetçisi ve Türk milliyetçisi Atatürk bu dekora bir türlü ısınamamıştır. O bir cilâcı değil, bir yontucu idi."[13]

---

[13] **F.R.Atay: *Çankaya*....**; s.441-443.

Ertesi günkü, 11 ağustos 1928 günlü ***Hâkimiyet-i Milliye*** gazetesinde **Atatürk**'ün bu konuşmasının metni yer alacaktı. Metni okuduğumuzda onun şu sözleri özellikle dikkatimize çarpar:

"Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindesiniz.....

.....Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin bir heyet-i içtimaiyenin yüzde onu okuma yazma bilir, yüzde sekseni, bilmez nevidendir. Bundan insan olanlar utanmak lâzımdır.

Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir..... Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız....."

-II-

Harf Devrimi için fazla söze gerek yok. Gerçekten de, Arap abecesinin alınması Türkler için bir "hata" idi, "kafalarımızı demir çerçeve" içine hapis etmişti ama artık kurtuluyorduk. **Atatürk**, Selçuklu'dan başlayıp Osmanlı'da süregelen bu olumsuzluğu da tarihe gömecekti.[14] Buna karşılık, günümüzde de hâlâ zaman zaman Harf Devrimi'ne karşı öne sürülen yergi ve eleşti-

---

[14] Harf Devrimi üzerine son yıllarda çıkan ve M,Şakir Ülkütaşır'ın adı geçen kitabından başka yayınlar arasında **Sami N.Özerdim:** ***Yazı Devriminin Öyküsü***; Cumhıriyet Kitapları, İstanbul, 1998; **İsa Öztürk:** ***Harf Devrimi Ve Sonuçları***; K.B., yyn., Ankara, 1998; **Neriman Tongul:** ***Türk Harf Devrimi***; Hacettepe Ü. Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Ens. Yüksek Lisans Tezi, 1990. Ayrıca, belirtilen bu kitapların sonunda konu ile ilgili kaynakların bir listesi verilmektedir. İletişim, harf ve dil devrimleri açısından ise bkz.**Ömer Demircan:** ***İletişim Ve Dil Devrimi***; Yaylım yyn., İstanbul, 2000.

rilere bir göz atarsak bu devrimin önemini ve yüceliğini daha bir derinden kavramak olanağını buluruz.

Önce kimilerinin Latin abecesinin yabancı bir ulusun ve kültürün ürünü olduğu ve nedenle bize uygun düşmediği savı var. Bu savda bulunanlar, kendilerini de Arap olarak duyumsadıklarından olsa gerek, Arap abecesinin ***yabancı*** bir ulusa ve kültüre ait olduğunu unutuveriyorlar! Gerçi, Latin abecesi de başka bir halkın varlık kazandırdığı bir yazıdır ama onu yaşama kavuşturanlar çoktan tarih sahnesinden silindiklerinden nesinden etkilenecektir? Ama Araplar varlıklarını hâlâ sürdürdüklerinden ve Araplar dini Arap ulusalcılığının bir maskesi olarak kullandıklarından, üstelik abecelerine kutsallık tanımak gibi bir zayıf akıllılık da buna eklenince, kimi çevrelerin Arap yabancı kültür ve ideolojisinin etkisinde kaldıkları açıkça gözlemlenen bir olgudur.

Arap abecesine kutsallık tanıdıkları için ondan vaz geçilerek Lâtin abecesi alınmasına karşı çıkanlara gelince; Kuran Arapça indirildiği ve o dilin abecesi ile kağıda geçirildiği için bu savdalar. İyi de Hz.Muhammed başka dil bilmediğine göre, nece ve hangi abece ile indirilecekti ki! Ama asıl önemli olanı şu: İslâm'dan önce de Arapça vardı ve putperest Araplar da bu dili kullanıyorlardı, o zaman, Arap dil ve abecesinin kutsanması demek, putperestlerin dil ve abecesinin kutsal olduğunu öne sürmek demek. Dahası, bugün de dün de, Hıristiyan Araplar (ve aynı zamanda Yahudi Araplar), Arapça konuşmaktadırlar.

Kimi üniversite öğretim üyeleri bile, Arap yazısının sağdan sola yazılmasını kutsallığının bir kanıtı olarak görmek gibi bir tuhaflıkta da bulunuyorlar. Anımsatalım ki, İbranice de sağdan sola yazılır.

Gerçekte, Arap abecesi, İbrani abecesinin gelişmiş biçimi. Aynı biçimde yazılıyorlar, okunuşta da sessiz harfler temel. Harflerinin adları da hemen hemen aynı. Araplar da, Yahudiler de Sami oldukları için bu da doğal. Doğal olmayan ise, apayrı bir kökten gelen Türkler'in Sami ırkının abecesinin kullanmalarını istemek.

1923 İzmir İktisat Kongresi'ndeki konuşmasından başlayarak **Kâzım Karabekir** ve onun gibi düşünenlerin öne sürdükleri bir sav da, Arap abecesini bırakmakla İslâm birliğinin bozulacak ve İslâm âleminde karışıklık çıkacak olması. Zaman bu savın geçersizliği kanıtladı ama asıl önemlisi İslâm Birliği'nin hiçbir zaman olmamış bulunması ve üstelik o Müslüman Araplar'ın Hıristiyan İngilizler'le işbirliği yaparak I.Dünya Savaşı'nda bizi arkamızdan hançerlemiş olmaları. Hele yaşanan İran-Irak Savaşı ve A.B.D.nin son Irak işgali göz önüne getirildiğinde böyle bir görüşü savunmanın "abesle iştigal" olduğu apaçık.

Öte yandan, hep söylenip duruluyor: Harf Devrimi ile bir ulus bir günde okumaz yazmaz yapılmışmış. Nüfusun %80'nin okumaz yazmaz olduğu bir toplumda halkın okumaz yazmaz duruma düşürülmesinin olanaksız olduğu bu savda bulunanlarca nedense hiç düşünülmüyor. Harf Devrimi gerçekleştirildiğinde, okur yazar olanların da büyük bir bölümünün Latin abecesini bildiğini belirtmek gerekir. 1928 öncesi fotoğraflarına, posta kartlarına v.b.ne bakacak olursanız üzerlerinde yazılı olan sözcüklerin aynı zamanda Latin abecesi ile ama Fransızca olarak yazılı olduğunu görürsünüz. Kitaplarda ise yabancı kişi ve yer adları da genelde aynı biçimde yazılıdır. Şunu da bilmeliyiz: Latin abecesi kullanılmayan bir ülkeye, örneğin İsrail'e, Japonya'ya bir mektup postalayacak olsanız zarfın üzerini Yahudiler'in ya da Japonlar'ın kullandıkları abece ile değil, Latin abecesi ile yazmak zorundasınızdır. Aynı durum Osmanlı'da geçerliydi. O nedenle posta dağıtıcısı ve öteki ilgililer ister istemez bu adları ve adresleri okumak durumundaydılar. Kaldı ki, eğitimli okur yazarların birçoğu da yabancı dil öğretimi yapan okullarda okumuş bulunuyorlardı. 1928 öncesi aydınların hemen tümünün de Latin abecesini bildiğini eklemek gerekiyor. O zaman, olsa olsa belki nüfusun % 4'ü, 5'i yeni bir yazı öğrenmek zorunda kalmıştır ama %95'i ve belki de daha fazlası için böyle bir durum söz konusu olmamıştır.

Çoğu kişiye ilk bakışta inandırıcı gibi gelebilen bir sav da, yeni bir abeceye geçmekle Arap yazısı ile yazılmış kitapların

artık okunamayacak olduğu ve böylece de tarihimiz ve kültürümüzle bağlarımızın kopmuş bulunduğudur. Bu sav üzerinde biraz durmak gerekiyor.

Bir kere, Arap abecesi ile okur yazar birinin bu abece ile yazılmış bütün kaynakları okuyabildiğini hiç kimse öne süremez. Belki Tanzimat ve sonrasına ait olanları okuyabilir ama daha eskilerini okuyabilmesi için özel bir eğitim görmesi gerektiğini bu işle uzak yakın ilgili olan herkes bilir. Hele el yazmalarını okumak tam bir uzmanlık işidir. Ne var ki,.bu gibi kaynaklar Harf Devrimi'nden sonra uzmanlarınca yeni yazıya çevrilip basıldıkça herkesçe okunması olanaklı duruma gelmektedir!

İkincisi, örneğin 1895 yılında tüm orta dereceli okullarda (ortaokul, lise ve öğretmenler okullarında) okuyan öğrenci sayısı 7.108 idi. Oysa bugün bırakın üniversitelerin ilgili fakültelerini, yalnız imam-hatip okullarında 500.000'den fazla öğrenci Arap abecesini öğrenmektedir...[15]

Üçüncüsü, 1933 yılı rakamlarına göre tüm genel kütüphanelerdeki Arap harfleriyle basılı kitapların sayısal dökümü şöyleydi:[16]

Dil	**Kitap sayısı**	**Yüzde**
Türkçe	156.590	49
Arapça	150.123	47
Farsça	12.994	4
Toplam	319.707	100

Bu bilgiyi veren **Öztürk**, müze kitaplıklarda 25.729'u yazma olan 89.843 eski kitabın da bulunduğunu ve bunların büyük çoğunluğunun da Arapça olduğunu belirtiyor.

Demek ki, tüm kütüphanelerde bulunan kitapların sayısı 400.000'di ve bunların yaklaşık yarısı da Türkçe değildi. Bu

[15] **İ.Öztürk:** s.20.
[16] a.y.,s.36.

duruma göre, Arapça ve Farsça bilenler için zaten bir sorun yoktu, onlar yine bu kitapları, eğer dil bilgileri yeterli idi ise, okuyabilirlerdi. Geri kalan kitaplar için ise yukarıda belirtilenleri göz önüne almak gerekiyor. Ama şunu da vurgulayalım ki, bu kitapları ellerine alıp da okuyabileceklerin sayısının genel nüfus içinde oranı en iyimser bir görüşle genelde %5'i geçemez, eski tarihli olanlar için ise %1'e ulaşamazdı.[17]

Hem sonra kim Arap abecesini öğrenmeyi yasakladı ki! İsteyen öğrenir ve geçmişte yaşayabilirdi!...

-III-

Burada yanıtlanması gereken bir soru bulunuyor: Lâtin abecesinin alınması neden uluslaşmanın gereği idi? Evet, ulusal dil, ulus olabilmenin onsuz olmaz koşuludur ama abecenin bundaki yeri nedir?

Biliyoruz ki, bir insan topluluğuna "ulus" diyebilmek için o topluluğu oluşturan insanların geçmiş, içinde yaşanan an ve gelecek bakımından bir duygudaşlık içinde bulunmaları gerekir. Yaygın anlatımı ile, ortak geçmiş, ortak gelecek kaygısının varlığı aranır. Kendi ulusumuz açısından söylersek, kişinin kendisini "Türk" olarak tanımlayabilmesi için, kendilerini "Türk" olarak tanımlamak durumunda olan başka insanlarla ortak duygulara, kaygılara ve çıkarlara sahip olmalıdır. Bu ise, ancak bireyler arası iletişimle sağlanabilir. Günümüzün elektronik iletişim ça-

---

[17] Bir yabancı bilim adamı olarak Kurt Steinhaus'un görüp saptadığı gerçekleri kimi "yerli" çevrelerin algılayamamış olması üzerinde ayrıca durmaya değer. Steinhaus şöyle diyor: *"Halide Edip gibi bu harekete karşı olanlar, bu gibi önlemlerin Türk kültürünü geçmişteki bağlardan koparacağını ileri sürüyor ve harf devriminin en az on beş yılı kapsamasını istiyorlar, fakat Türk halkının onda dokuzunun bu kültürle hiçbir ilişkisinin bulunmadığını ve öngörülen süre içinde bu durumda hiçbir değişikliğin meydana gelemeyeceğini hesaba almıyorlardı..... Kemalizm'e karşı olan bu görüşlerin birkaç yıl önce de Amerikan mandasına taraftar olan çevrelerce ileri sürülmesi bir rastlantı değildir."* — **K.Steinhaus**: C.II, s.26-27.

ğında bile en güçlü ve etkin iletişim ortamı dildir. Öylesine ki, TV ya da "internet" aracılığı ile sağlanan iletişimde bile "dil" olmazsa, iletişim de kurulamaz. Dil Devrimi üzerinde bir sonraki kesimde duracağız. Hemen altını çizerek belirteyim: **Harf Devrimi yapılmasıydı Dil Devrimi de yapılamazdı.** Çünkü, dil, yazı olmadan —elektronik iletişim çağına değin— ancak kişilerin fiziksel olarak bir arada bulundukları sürece iletişimi sağlayabilirdi. Oysa, bireyler arasında duygu, düşünce, kaygı ve çıkarlarda birlik sağlanması, tüm yurt düzeyindeki bireylerin bir iletişim ağı içinde olmaları ile olanaklıdır. Öte yandan, eğitim de aynı amaca hizmet eder. Eğitim ve yazı arasındaki bağı ayrıca açıklamaya gerek yok sanırım.

O halde, iletişimi sağlayacak olan yazının kolay öğrenilir ve anlaşılır olması ve konuşulan dille uyum içinde bulunması gerekir. Oysa, Arap abecesini okuyup yazabilmek için 600'den çok biçim bilmek gerekiyor.. Harf Devrimi öncesi yapılan bir hazırlık toplantısında ***Servetifünun*** sahibi **Ahmet İhsan (Tokgöz)** bu olgunun ortaya çıkardığı olumsuzluğu, *"Efendiler bugün Türk matbaalarımızda ikişer buçuk metreyi dolduran her harf kasasının içinde 520'den 618 çeşide kadar harf var."* diyerek belirtmiş.[18] Oysa, Harf Devrimi ile kabul edilen abecede büyük ve küçük olmak üzerede yalnızca 56 harf bulunuyor ve öylece okunup yazılabiliyor.. Yalnız bu açıdan bakılsa bile, okuma yazma öğrenmede yeni abecenin ne büyük bir kolaylık sağladığı kendiliğinden anlaşılır. Bu denli çok harfle yazılan bir yazıda ortaya çıkacak güçlükler de ayrı bir konu.

Öte yandan Arapça'da ünlü harf olarak yalnızca **a, i, u** bulunuyor. Oysa, Türkçe'de **a, o, ı, e, ö, ü, i** ünlüler var. Üstelik, Arapçadaki ünlüler sözcüğün başında, ortasında ve sonunda değişik okunmakta. Arapça ünsüz harflerle okunan bir dil. Arap abecesi ile Türkçe yazıldığı zaman ortaya çıkacak kargaşayı bir düşünün. Kaldı ki, Arap yazısında sözcük önceden bilinmediğinde çoğu kez okunması da olanaksız olduğundan yazı sözcük

[18] **M.Ş.Ülkütaşır:** s.74.

sözcük öğrenilmek zorunda. Bunun gibi, sözcüğün ne olduğunu tümcenin akılına bakarak çıkarmak durumunda da kalırsınız. **Öztürk**'ün verdiği bir örneği aktarayım: *"k (kef), v (vav), r, ç, ve y harflerinden oluşan* kvrkçy *sözcüğü* gevrekçi, kürkçü, körükçü, kör keçi *okunabiliyordu."*[19]/[20] Oysa, Latin abecesinde harfler hep aynı okunmaktadır ve yazıldığı gibi okunur, okunduğu gibi yazılır. O denli ki, bugün hiç Lâtince bilmeyen bir Türk, Lâtince bir metni bir sözcüğünü anlamadan bile okuyabilir ve onun okuduğu bu metni Lâtince bilen biri anlayabilir. Ya da hiç Türkçe bilmeyen ama Lâtince bilen biri Türkçe bir metni okusa o okuduğunu anlamamasına karşın biz anlayabiliriz. Tüm bunların ötesinde, Arap abecesi Arapçaya uygun bir yapıdaydı, bu yüzden de Türkçe sözcükler o abece ile yazıldığında özgünlükleri bozuluyordu.

Prof.Dr.Ömer Demircan, bu gerçekleri şöyle özetlemektedir:

"Yazı devrimi, devlet dili olarak seçilen Türkçeye, kendi ses dizimine uyan, kısa sürede, kolayca öğrenilebilir bir abece yapılarak toplum yaşamının her alanında devrim ölçüleriyle uygulamaya geçilmesidir. Bu devrimde: 1) Arap harfleri yerine Latin harfleri alınmış, 2) Ünsüzlere dayalı bir yazıdan her sese ayrı bir harf koşulan bir abeceye geçilmiş, 3) ünlülerin yazılmamasından doğan ad yazımında, kimlik belirlemedeki güçlükler giderilmiş, 4) Arap-Fars ekinine bağlı, öğrenilemeyen bir üst-sınıf yazısı yerine Türkçe günlük sözlü anlatıma dayalı, yazılı kitle iletişiminde kullanılabilecek bir abece benimsenmişti.

---

[19] **İ.Öztürk:** s.33.

[20] *"Arap yazısında /p,ç,j,g/ seslerini yazan im yoktur. Üç ünlü /a,i,0(u)/ vardır. Belki de /ı/ yerine /u/ yazık <yazuk, Arap yazısının etkisiyle geçmiştir. O yüzden Arap harfleriyle yazılan Türkçe bir sözcük beş altı değişik biçimde okunabiliyordu, attı/etti/, itti, ottu, öttü, üttü,/. Bu durumda bir tapu belgesinde Türkçe eski yazı ile mülkiyet belirlemenin son derece hileye (kitabına uydurmaya) açık ve zor olduğu ortaya çıkar. Belki de vakıf belgelerinin Arapça yazılması bundandı....."* **– Ö. Demircan:** ***İletişim*****.....**; s.106[156].

ı- Bir ulus-dil olarak Türkçenin kimliğine kavuşturulup işlenmesi,

ıı- Aydınlanma ve demokrasi için halkın eğitilmesi,

ııı-Yönetim için yazışmalar, basın yoluyla kitle iletişiminin sağlanması,

ıv-Toplum-içi iletişimin kolaylaştırılıp yaygınlaştırılması gerekiyordu.

.....Gerçek şudur: halkın dili Türkçeye, tarihinde ilk kez, halk için bir abece yapılmıştır...."[21]

Dediğim gibi, Harf Devrimi, Dil Devrimi ile birlikte düşünülmelidir. O zaman, her ikisinin birden bir ***İletişim Devrimi*** olduğu görülecektir.[22] Devrimlerin hep bir arada yöneldikleri ortak amacı incelerken göreceğiz ki, bu amaç ülkemizin azgelişmişlik tutsaklığını kaldırarak demokrasiyi yaşama kavuşturmaktır. İletişim ise demokrasinin varlık koşullarındandır.

-IV-

Harf Devrimi'ni izleyen uygulama, Millet Mektepleri'nin açılması olacaktır. Millet Mektepleri, her sınıftan ve yaştan insana okuma yazma öğretmeyi amaçlayan devrimci girişimlerdi. Ayrıca, askere alınan her ere de okuma yazma öğretiliyordu. Açıkçası, ülke genelinde bir okuma yazma öğrenme seferberliğiydi söz konusu olan.

Harf Devrimi'nin gerçekleştirildiği 1928 yılında 220.000 kişi Millet Mektepleri'nde okuma yazma öğrenecek, 1929-1934 arasında ise bu sayı 1.500.000 olacaktır.[23] Unutulmamalı ki bu kişilerin büyük çoğunluğu okumaz yazmaz idiler.

Falih Rıfkı Atay, Millet Mektepleri'nin açılmasının bir nedeninin de ilk hamlede yeni yazıyı bilenlerin sayısının eski

---

[21] **Ö.Demircan:** s.106-107.

[22] **İnal Cem Aşkun:** ***"Atatürk'ün 'İletişim' Devrimi***; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mayıs 1999, sayı 10, s.34-36.

[23] **Ö.Demircan:** s.111[163].

yazıyı bilenlerden çok kılmak olduğunu belirtiyor.[24] Bu amaç, çok kısa bir sürede sağlanmış bulunuyordu.

Harf Devrimi hazırlıkları sırasında, çoğu kişi, bunun zamana yayılmasını, aşamalı olarak gerçekleştirilmesini, sürenin de uzun tutulmasını önermişlerdi. 15 yıla değin bir süre tanınmasını isteyenler bile vardı. Böylesine köklü bir devrimin bir anda gerçekleştirilebileceği konunun uzmanlarının birçoğunun akıllarının almadığı bir şeydi. Oysa, **Atatürk,** ancak 3 aylık bir süre tanıyordu ve iş uzarsa başarısız olacağı kanısında idi. **Falih Rıfkı Atay** diyor ki, *"Ne kadar haklı imiş büyük inkılâpçı! Eğer on beş yıl mühlet fikri yürüseydi eski yazı hemen hemen demokrasiye kadar sürecekti ve hiç şüphesiz Türkçe ezandan önce yeni yazı tarihe karışacaktı."*[25]

Harf Devrimi, devrimlerimiz içinde, tüm karşıdevrim girişimlerine ve öteki devrimlerde karşıdevrimcilerin yer yer başarılarına karşın, tam başarıya ulaşmış ve artık dokunulmazlık kazanmış olanıdır.

Harf Devrimi ile Selçuklu'nun ve Osmanlı'nın bu yönü de yitip gitmiştir.

---

[24] **F.R.Atay:** ***Çankaya....***; s.443.

[25] **F.R.Atay:** ***....Mütareke Defteri***; s.63.

4
DİL DEVRİMİ

-I-

Dil, ulus olmanın onsuz olmaz bir öğesi.[26] Öylesine ki, dilini yitiren uluslar yokluğa karışıyorlar. Öte yandan, kendine özgü bir dile sahip olmayan toplumlar, bir türlü uluslaşamıyorlar. Bu yüzden de emperyalist güçler sömürgeleştirdikleri ülkelerin, köleleştirecekleri halkların dillerinin gelişmesini engelledikleri gibi, soysuzlaştırmaya da çalışırlar. Eğitim, bilim dili olarak, ticaret dili olarak kendi dillerini egemen kılarlar. Dahası, ulusal birliğini sağlamış ülkelerde bu birliği bozmak için etnik temelli yerel dilleri ön plana çıkarırlar. Tıpkı bugün Türkiye'de olduğu gibi.

Ziya Gökalp'ın Ulusal Direniş sırasında, 1920'de kaleme aldığı ***Çoban İle Bülbül*** şiirinde, dil ile bağımsızlığın, bağımsız devlet olmanın bütünlüğü şu dizelerde yankılanır:

.....
Çoban dedi: Sürülerim hep kaçsa,
Bir sürüm var kaçmaz: Adı Türk ili...
Bülbül dedi: Şarkı ölsün yok tasa,
Türkülerim yaşar, söyler Türk dili...

Yalvar çoban, yalvar! İlin kurtulsun...
Dile Hak'tan bülbül: Dilin kurtulsun...

Atatürk ise ulus ve dil arasındaki kopmaz bağı şu sözlerle belirtir:

"Türk demek dil demektir. Ulusallığın çok belirgin özelliklerinden birisi dildir. Türk ulusundanım diyen insanlar, her

---

[26] Bu konuda özgün bir irdeleme için bkz. **Metin Aydoğan:** ***"Uluslaşma Sürecinde Dilin Önemi"***; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Eylül 2000, sayı 26, s.5-14.

şeyden önce ve ne olursa olsun Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan, Türk ekinine, topluluğuna bağlılığını öne sürerse buna inanmak doğru olmaz.''[27]

Yine **Atatürk,** aynı gerçeği bir başka açıdan ***Medenî Bilgiler*** için kendi el yazısı ile yazdığı şu sözlerle vurgulamış bulunuyor:

"Türk milleti geçirdiği nihayetsiz badireler içinde, ahlâkının, ananalerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, elhasıl bugün, kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir.''[28]

Birinci kitapta dil konusu üzerinde yeri geldikçe duruldu. Ayrıca, egemen güçlere direnenlerin Türkçe'yi nasıl bayraklaştırdıklarını da gördük, Artık şunu biliyoruz ki, kozmopolit ve yapay Osmanlı, Osmanlıca'yı oluştururken; ona karşı direnen Anadolu Türkü, kendi öz dilini XX,yüzyıla yaşatarak getirmiş bulunuyor.

Osmanlıca, kozmopolit Osmanlı'nın kendisi gibi, yapaydı, uyduruktu, bulamaçtı. O nedenle bugün Osmanlıca bir metni ancak sözlük yardımıyla okuyup anlayabiliyoruz. Ama bugün içimiz titreyerek, her sözcüğünü tadına vararak anladığımız 800 yüzyıl öncesinin **Yunus Emre**'sinin Türkçesi var bir de. Osmanlı'nın Osmanlıca yazınına karşı Türk'ün halk yazını var. Türkçe, Osmanlı'nın Anadolu üzerindeki tüm baskı ve zulmüne karşın, varlığını koruyabilmiş bulunuyor. Ama ne çare ki, bu baskı ve zulüm, devletin kozmopolit egemenleriyle, kültürüyle ve diliyle Anadolu'nun üzerine çökmesi Türkçe'nin de doğal gelişimine darbe indirmiş, varsıllaşmasını engellemişti. Dolayısı ile, Osmanlılık tarihe gömülürken onun Osmanlıcası da lâyık olduğu

---

[27] **Mustafa Baydar:** ***Atatürk Diyor ki***; İstanbul, 1960 – **Şerafettin Turan:** ***Atatürk Ve Ulusal Dil***; Cumhuriyet Kitap, İstanbul, 1998, s.19'da.

[28] **Afet İnan:** ***Medenî Bilgiler Ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları***; Ankara, 1969, s.352.

çöplüğe atılmalıydı. Osmanlı'ya karşı girişilen silâhlı direniş, dil alanında da bir devrime dönüşmeliydi.

Tekinalp'in yerinde deyişiyle, *".....ulusalcılığı, iç ve dış siyasanın ekseni durumuna getiren Kemalist Türkiye, kendi malı olmayan bir dil kullanmayı sürdüremezdi..... Osmanlıca, Türk'ün kanına en çok susamış, imparatorluğun çöküş döneminde onu tutsaklığa mahkûm etmiş en büyük iki düşmanının, mutlakiyetin ve teokrasinin ürünüydü, Osmanlıca, içinde Türkçe kökten pek az sözcük bulunan Arapça ve Farsça sözcüklerin karışımı idi. Arapça sözcükler şeriat yolu ile dile zorla girmişti....."*[29]

Dil Devrimi'ni her şeyden önce bu açıdan algılamak gerekir. Bu yargının kesin kanıtlarının başında ise, Atatürk devrim ve ilkelerine karşı başlatılan karşıdevrim sürecinde, Anayasa'nın dilinin yeniden Osmanlıca'ya çevrilmesi, ezanın Türkçe okunmasından dönülerek yeniden Arapça okunması gelir. Ancak, en önemli olumsuz gelişme, kuşkusuz, karşıdevrimci 12 Eylülcüler'in, **Atatürk**'ün vasiyetini ve hukukun temel ilkelerini hiçe sayarak Türk Dil Kurumu'nun (ve Tarih Kurumu'nun) yapısını bozmaları ve amacından saptırmaları, üstelik karşıdevrimcilerin eline teslim etmeleridir.[30]/[31]

---

[29] **Tekinalp:** s.165-166.

[30] Acıdır ki, Atatürk'ün ölümünden sonra C.H.P. de artan bir ivme ile karşıdevrimci bir çizgiye girecektir. O denli ki, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu konusunda C.H.P. yöneticileri de Atatürk'ün vasiyetini, daha sonra 12 Eylülcüler'in yapacakları gibi, geçersiz saymak için ellerinden geleni yapmış bulunmaktadırlar. Son olarak da Prof. Dr. Aydın Aybay, 13 Eylül 2002 günlü Cumhuriyet'te *"Atatürk'ün Vasiyeti Üzerine"* başlıklı yazısında aynı çabayı göstermiş bulunmaktadır. C.H.P.nin ve Aybay'ın bu girişimleri ve eleştirisi için bkz. **Tahsin Yücel: *"Bir Fetva Üzerine"***; Yeniden A. R. Müdafaa-i Hukuk, Kasım 2002, sayı 50, s.3-6.

[31] Ne ilginçtir ki, bu karşıdevrimciler kendilerinin hep "milliyetçi" olduklarını öne sürüp durmuşlardır.

-II-

Dil Devrimi'nin Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın aşamalarından olduğu **Atatürk**'ün 2 Eylül 1931'de altını çizerek söylediği şu sözünde hiçbir tartışmaya yer bırakmayacak biçimde ortaya konulmuştur:

"Ülkenin yüce bağımsızlığını korumasını bilen Türk ulusu, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."

T.B.M.M.nin yeni toplanma yılını açarken de 1 Kasım 1932'de demiştir ki:

"Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilâtımızın dikkatli, alâkalı olmasını isteriz."

1 Kasım 1934'te Meclis'i açış konuşmasında ise;

"Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu..."

belirtmiş, sonraki Meclis açış konuşmalarında Dil Devrimi üzerinde durmuş, 1 Kasım 1936'da;

".....son Dil Kurultayı'nın ışıklı neticelerini bizzat görmüş olmakla çok mutluyum...."

diyerek dildeki özleşmedeki başarılardan duyduğu mutluluğu dile getirmiştir.[32]

Atatürk'ün Dil Devrimi!ni kendisinin doğrudan yönettiği, katkılarda bulunduğu bilinen gerçekler. 1933'e Almanya'da **Hitler**'in iktidara gelmesiyle ve **Mussolini** ile işbirliğine girişmesiyle Avrupa'daki durumun giderek daha karmaşık ve bunalımlı bir nitelik kazanmasına ve gelişmeler Türkiye için de kaygı

---

[32] Dil Devrimi'ne karşı olan kimileri, bu konuda çok fazla aşırılığa kaçıldığı öne sürerler ve kanıt olarak da bir süre için gündemde kalan Güneş-Dil Teorisi'ni gösterirler. Bu teori için Falih Rıfkı Atay'ın değerlendirmesinin açıklayıcı olduğu söylenmelidir. Atay'a göre, *"Doğrusu şudur ki, dilimiz ve tarihimiz, ne Osmanlı aydınlarının sandığı gibi hiçbir şey, ne de Atatürk devrinin zorladığı her şey idi. Atatürk, aşırılıkları deneyerek doğruyu bulmak istemiştir."* **Falih Rıfkı Atay: *Çankaya***; s.479.

verici olmaya başlamasına, bu nedenle de bu sorunlar **Atatürk**'ün zamanını giderek daha çok almasına, üstelik Montreux Sözleşmesi'nin imzalanmasına varan uğraşlar ve Hatay sorununa karşın, **Atatürk**, son günlerine değin de dil üzerine çalışmalarını sürdürecektir.[33] Bu nedenle, **Attila İlhan** ve onun gibilerin, **Atatürk**'ün dilde özleşmeden ve Dil Devrimi'nden sonradan vaz geçmiş olduğu savı, gerçeklere taban tabana karşıttır. O denli karşıttır ki, **Atatürk,** ölümünden bir yıl önce kendi el yazısı ile yazdığı geometri kitabında ***"açı", "üçgen", "doğru", "kesit"*** ... gibi sözcükleri Türkçe'ye kazandırmış olduğunu bu savda bulunanlar yok saymaktadırlar. Kaldı ki, malvarlığının yarısını, Dil Devrimi'ni ve Türkçe'nin özleşmesini sağlamak amacı ile kurdurduğu Türk Dil Kurumu'na, ölümünden 2 ay önce yaptığı vasiyetnâme ile bağışladığını herkes bilir.[34]

Attila İlhan'nın, her ne kadar sürekli ***"Gazi Paşa"***dan söz edip dursa da, bazı görüşlerinin bize kimi Amerikalılar ve Avrupalılarca önerilen ve kendilerinin pek işine gelecek ama Türk ulusunun sonunu getirecek bir Türkiye modeli ile nasıl örtüştüğü üzerinde *Sonuç* bölümünde durulacak. Burada yeri geldiği için **Attila İlhan**'ın Dil Devrimi'nin, dilde özleşmenin ateşli bir karşıtı olması, buna karşılık Osmanlıca'yı savunması ve Osmanlıca yazmaya özen göstermesi, üstelik ***"ümmet dili"*** diye bir kavramı ortaya atması ile kendisini ***Kemalist*** olarak nitelendirmesi ya da ***Kemalizm***'i sahiplenir görünmesi arasındaki çelişkiye şimdilik dikkatinizi çekmekle yetiniyorum.[35]/[36]

---

[33] **Hikmet Bayur:** ***"Atatürk Ve Dil Devrimi"***; *Dil Dâvası,* T.D.K.,yyn., Ankara, 1952, s.28-30.

[34] **Emin Özdemir:** ***"Attila İlhan'ın Dedikleri"***; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk; 30 Eylül 2000, sayı 26, s.77-78.

[35] Attila İlhan'ın dil konusundaki görüşlerinin eleştirisi için Emin Özdemir'in adı geçen yazısından başka bkz. **Tahsin Yücel:** ***"Tarihi Yeniden Yazanlar"***; aynı dergi, s.73-75.

[36] Said-i Nursî'yi öven ve kutsayan ve *"Bediüzzaman Said Nursî"* adını taşıyan kitabında Dil Devrimi'ni bir kuşağın *"zengin lisanını kasıtla daraltmak"*la suçlayan Cemal Kutay'ın bu savı ile

Attila İlhan'ın yazılarında görüşleriyle kendi görüşlerine destek ve kanıt aradığı kişilerin başında **Falih Rıfkı Atay** geliyor, ne ki şu sözler **Atay**'ın:

"Atatürk'ün amacı zengin, güzel ve millî Türkçe idi. Bu gayeden ayrılmak için insan Türklüğünden uzaklaşmalıdır .....Dilde geri dönülmez."[37]

Dil Devrimi'nin ve dilde özleşmenin eğitim, özellikle de kitle eğitimi, azgelişmiş olmanın göstergelerinden olan "cahillik"in yenilmesi bakımından taşıdığı öneme bu bölümün sonunda ayrıca değinilecek.

–bkz.**C.Özakıncı: ....*Dil Ve Din***; s. 51– Attila İlhan'ın dil konusunda görüşleri arasındaki koşutluğu da, Dil Devrimi'ne karşı çıkan öteki karşıdevrimcileri bir yana bıraksak bile, görmemek olanaksızdır. Cemal Kutay'ı özellikle anıyorum; çünkü, o da birden Atatürkçü kesilmiş bulunuyor.

[37] **F.R.Atay: *Çankaya....;*** s. 479.

5
TARİH DEVRİMİ

-I-

İlk ciltte *Giriş*'te geçmişine ilişkin bilgilerin bir toplumun belleği olduğunu, geçmişinin o toplumun kimliğini belirlediğini belirttiğimi anımsayacaksınız. Demiştim ki, geçmişini bilmeyen bir toplum belleğini yitirmiş bir kişi gibidir. O nedenle de ona ne kimlik biçerlerse onu kabullenmek durumundadır. Bu gerçeğe bir başka açıdan bakarsak, geçmişi, tarihi kendisine yanlış belletilen bir toplumun kimliği de ona göre oluşur. Bu yüzdendir ki bir ulusun tarihinin doğru bilinmiş olması son kerte önem taşır. Bu önem yalnız bununla da sınırlı değildir; gelecek, geçmiş üzerinde gelişeceği, geçmişten geleceğe uzanan zamanın akışının bir sonucu olacağı için de tarih büyük önem taşır. Toplumlar, şimdiki anda kim ve ne olduklarını bilirlerse, ilerdeki olasılıkları da kestirebilirler, ona göre davranabilirler. Bu çerçevede Osmanlı tarih yazıcılığının tarih diye sunduklarına bakınca, ya Türkler'in yok sayıldığını ya da yok sayılmadıklarında aşağılandıklarını görürüz. 1. ve 2.ciltte bu olgunun birçok örneğini anmış bulunuyorum.

Osmanlı tarihçilerinin uğraş alanı "Osmanlı" idi. Osmanlı Devleti'nin kurucusu sayılan Osman Gazi ile başlardı tarih. Ama elbette bunun de bir öncesi, geçmişi olmalıydı. Bu geçmiş de **Hz.Âdem** ile başlar **Nuh** ile sürer, **Osman Gazi**'nin soyu da **Hz.Muhammed**'e bağlanırdı. Bu yüzden de Osmanlı'nın öncesi İslâm Tarihi'nde aranırdı. Dolayısı ile söz konusu olan bir ümmet tarihiydi. Bu tarih anlayışında Türkler'in nasıl aşağılandığını, en azından ***Etrak-i bi-idrak*** olarak görüldüklerini biliyoruz. Çok az sayıda kitapta Osmanlı dışında kalan Türkler'e de değinilmişti ama bu da İslâm öncesini kapsamıyordu ve yalan yanlış bilgileri içeriyordu. Tanzimat'la birlikte bu anlayışın yanında bir de Osmanlılık kavramına uygun bir tarih yazıcılığı ortaya çıkmış

bulunuyordu. **Prof.Dr.Yavuz Ercan**, bu yeni tür tarihçiliğe ***"Devlet Tarihi Anlayışı"*** denilebileceğini belirtiyor. Ne ki, Osmanlılık, Türkler dışındaki Osmanlıları da kapsadığı için bunun çizgisi de bu yöndeydi. Bununla birlikte medreselerde yine eski anlayışa göre öğretim yapılması sürmekteydi. Ancak, çok kısa süren II.Meşrutiyet'ten sonra Türk tarihi de inceleme konusu olabilecekti.[38]/[39] Ancak, yine de, Osmanlı'nın son günlerine değin Türklüğü dışlayan ve aşağılayan anlayış sürüp gidecek, örneğin **Süleyman Nazif**, ***İçtihat***'ın 11 Temmuz 1329 (1913) günlü 71.sayısında ulusal varlığının Osmanlı ile başladığını belirterek diyecektir ki, "*Anane-i milliyem ise altı yüz doksan dokuz senesinden başlar..... Bugün bir kerimem olsa putperest kalmış bir Türke, hattâ bir Şîîye tezvic edemem* [evlendiremem]. *Fakat bir Arap, bir Kürt, bir Laz, bir Tatar, bir Hintli, bir Cavalı benim makbul bir damadım olabilir*".[40] Derginin 74. sayısında ise,Osmanlı Devleti'nin Türkler tarafından kurulmadığını, bu devleti Mihaller'in, Evrenoslar'ın kurduğunu, devletin asıl düşmanın ise Türkler olduğunu yazacaktır.[41]

-II-

Osmanlı, tarihi böyle anlamıştı ve yazmıştı. Ama bir de Osmanlı tarihinin nasıl bir çizgi izlediği ve bunda Türk'ün yerinin ne olduğu konusu var. **Atatürk**, Osmanlı'nın bu tarihsel gelişim çizgisini ise, daha 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi olarak da anılan Türkiye İktisat Kongresi'nı açış konuşması-

---

[38] **Yavuz Ercan:** ***Atatürk Ve Tarih***; Amme İdaresi Dergisi, C. XXI, Aralık 1988, sayı 4'ten ayrı basım, Türkiye Ve Ortadoğu Amme İdaresi Ens. yyn., s.15-16.

[39] Ayrıca, bkz. **Nurer Uğurlu:** ***"Osmanlı Tarih Anlayışı"***; Cumhuriyet, 5 Eylül 1998.

[40] **Peyami Safa:** ***Türk İnkılâbına Bakışlar***; Kanaat Kitabevi, Ankara, 1938, s.30'da.

[41] a.y.,s.31-32'de.

sının başlarında çok açık bir biçimde belirtmiş bulunuyor:[42]

"…..Osmanlı tarihini hatırlayalım: Osmanlı tarihinde bütün gayretler, bütün mesai [çalışmalar], ***milletin arzusu, amali*** [emeli] ***ve ihtiyacat-ı hakikîyesi*** [hakikî ihtiyaçları] ***nokta-i nazarından değil, şunun bunun amalini*** [emellerini], ***ihtirasını tatmin nokta-i nazarından olmuştur.***

.....

….Osmanlı hakanları aslolan bir noktayı unuttular Bütün ef'al ve harekâtlarını hayalet ve emeller üzerine bina ettiler. Teşkilât-ı dahiliyeyi [iç örgütlenmeyi] ***siyaset-i hariciyeye*** [dış siyasete] ***uydurmak mecburiyeti hasıl olunca, zaptettikleri mahallerdeki anasırı*** [unsurları, yani halkları / ulusları], ***olduğu gibi muhafaza mecburiyetinde kaldıktan başka onlara istisnalar, imtiyazlar bahşettiler.***

Diğer taraftan unsur-u aslîyi [asıl / temel unsuru, yani Türkleri] ***uzun seferlerde, fütuhat*** [fetih] ***meydanlarında dolaştırdılar ve bu suretle unsur-u aslî kendi kendini tahrip etmiş oluyordu.***

Bu itibarla, millet, yani unsur-u aslî kendi evinde, kendi yurdunda esbab-ı hayatiyesini [geçim / yaşam koşullarını] ***istihsal*** [elde edebilmek] ***için çalışmaktan mahrum bir halde bulunuyordu. Bu tacidarlar*** [taç sahipleri, yani hükümdarlar, ***milleti böyle diyar diyar dolaştırmakla iktifa etmiyorlar, belki fütühat dairei dahiline giren halkı memnun etmek, ecnebileri memnun etmek için, unsur-u aslînin hukukundan, menabi-i iktisadiyesinden*** [iktisadî kaynaklarından] ***birçok şeyleri atiye*** [armağan / bahşiş] ***olarak onlara bahşediyorlardı.***

.....

Millet, evi ile ve esbab-ı hayatiyesiyle [geçimi ile] ***iştigalden*** [uğraşmaktan] ***memnu*** [yasaklanmış] ***olarak diyar diyar dolaştırılıyorken bu diyarlar halkı birçok imtiyazlara malik olarak çalışıyor, yani fatihler unsur-u aslîyi*** [Türkleri] ***peşine***

---

[42] Metin: **Gündüz Ökçün:** ***Türkiye İktisat Kongresi, 1923 – İzmir; Haberler – Belgeler – Yorumlar***; 2.basım, A.Ü.S.B.F., yyn., Ankara, 1971, s.243-256 ve ***Söylev Ve Demeçler***; C.II, s.103-116.

takarak kılınçla fütuhat yaparken, zaptolunan memalik [memleketler] *ahalisi kazandıkları imtiyazlarla, muhtariyetlerle* [özerklikler] *sabanlarına yapışıyorlar ve toprak üzerinde çalışıyorlardı.....*

.....

.....atiye-yi şahane [padişahın lütfu / armağanı] *olarak ecnebilere bahşedilmiş olan ve memleket dahilindeki gayrımüslimlere verilen her şey, hukuk-u müktesebe* [kazanılmış / dönülmez haklar] *telâkki olundu. Fakat ecnebiler bununla da iktifa etmediker* [yetinmediler], *her gün bunu tevsi* [genişletmek] *için çareler aradılar ve buldular.*

Anasır-ı dahiliye [yani, ülke içindeki halklar / uluslar], *muhafazaya muktedir oldukları imtiyazata istinaden ve haricin tertibat* [düzenlemeleri] *ve müzaheretine* [yardımına] *sığınarak, siyasî bir mevcudiyet* [varlık / yapı] *iktisabı için* [kazanmak / elde etmek için] *çalışmaktan geri durmadılar. Ecnebiler bir yandan anasır-ı dahiliyeyi teşvik, diğer yandan müdahale ile devlet, millet aleyhine yeni imtiyazlar alıyorlardı. Bu tazyikat-ı mütemadiye* [sürekli baskı] *altında zaten fena düşmüş olan anayurdu ve unsur-u aslî* [Türkler], *devlete verebilecek parayı güç tedarik ediyorlardı. Fakat tacidarlar, saraylar,Bab-ı Âliler debdebeyi idame için* [devam ettirmek için] *paraya muhtaç idiler. Bunun için, bunu temin çarelerine tevessül etmişlerdi* [baş vurmuşlardı]. *O çareler de haricî istikrazlar* [dış borçlar] *akdi oluyordu.*

Fakat istikraz şeraitini [borçlanma koşullarını] *o kadar fena yapıyorlardı ki bazılarını ödemek mümkün olmamağa başladı. Ve nihayet bir gün Devletler Osmanlı Devleti'nin iflâsına karar verdiler ve Düyun-u Umumiye belâsını başımıza çöktürdüler.*

.....

Osmanlı ülkesi ecnebilerin müstemlekesinden [sömürgesinden] *başka bir şey değildi. Osmanlı halkı, Türk milleti esir vaziyetine getirilmişti. Bu netice, arz ettiğim gibi, milletin kendi irade ve hâkimiyetine malik bulunmamasından, şunun bunun*

elinde istimal edilmesinden [kullanılmasından] ***neş'et etmişti*** [doğmuştu].

O halde diyebiliriz ki, millî bir devir yaşamıyorduk. Millî tarihe malik bulunmuyorduk. Osmanlı tarihi padişahların, hakanların, zümrelerin desitani [destanı] ***mahiyetinde idi. Mazinin tarih diye uzattığı kitabın mahiyeti bundan ibarettir…..."***

Oysa, **Atatürk** diyordu ki, ***"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen gerçek insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır."***[43]

O halde, yapılması gereken işlerden biri de Türk tarihini, bu gerçekler çerçevesinden yeniden ve doğru bir biçimde yazmak olmalıydı. Osmanlı yitip gittiğine göre onun tarih anlayışı da yine aynı yazgıyı paylaşmalıydı.

-III-

Osmanlı tarihçiliğinde yok sayılmasının yanı sıra, Selçuklu devletlerinden başlayarak, ama özellikle Osmanlı Devleti'nde Türkler aşağılanmışlar, hor görülmüşler, ezilmişler, zulme uğratılmışlardı. **Atatürk**'ün sözleriyle, ***"…..mazide, en büyük felâketleri ihzar eden*** [hazırlayan] ***bir mazide, çok derin mazilerde dahi Türk milletini benliğinden çıkaran bir teşkilât vardı ki, ona devlet ve hükümet teşkilâtı derlerdi….."***[44] Gerçekten, inceledik ve gördük ki, doğrudan doğruya devlet tarafından Türk olmak, utanılacak bir şey olarak görülmüştü. Oysa, Türkler, Selçuklu'dan da, Osmanlı'dan da önce tarih sahnesinde vardı, üstelik büyük devletler, uygarlıklar kurmuşlardı. Bir ulusun kimliği geçmişiyle belirlendiğine göre, unutturulan bu geçmiş yeniden ortaya çıkarılmalıydı. Türk, Türklüğü ile övünebilmeli, kendine güvenini yeniden kazanabilmeliydi. Yanlış bellenenler düzeltilirse, gerçekler ortaya konulursa, dışta ve içteki olumsuz

---

[43] **Y.Ercan:** ***Atatürk Ve Tarih***; s.19.

[44] 14 Ekim 1925'te İzmir'de ileri gelen devlet memurlarına konuşma, ***Söylev Ve Demeçler***; C.II, s.241.

yargılar da bir son bulacak, Türk ulusu dünyada saygın yerini alacaktı.

Türk tarihini doğru temelleri üzerine oturtmak, aynı zamanda, Ulusal Kurtuluş Savaşı ile gelişen ulusal bilincin kökleşmesini de sağlamayı amaçlamış bulunuyordu. Türk tarihi, bundan böyle ümmet değil ulus temelinde ele alınacaktı. Kozmopolitliğin yerine ulusallık geçirilecekti.

Denilebilir ki, kendilerini Türk olarak görenler için böyle bir yaklaşım onların gururlarını okşayacağı için benimsenebilir. Bu savda doğruluk payı da vardır. Ama unutmak gerekir ki, Türk'ün gururu yüzyıllardır darbe üstüne darbe yemiş bulunuyordu. Ulus, ***"benliğinden çıkarılmış"***tı. Ancak, çoğu yabancıların da Tarih Devrimi'ni övgüyle karşılamış olmalarına ne demeli? Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara Büyükelçisi **Sherill** bu devrimi övgüyle karşılayanlardan ve diyor ki:

"Mustafa Kemal, cesareti kırılmış bir ulusa önderlik edebilmek için bütün bu döküntülerin arasından bir kartal gibi yükseldiği zaman, görkemli bir ileri görüşle ilk yapılacak işin 'Türkleri yeni baştan Türkleştirmek' *olduğunu saptamıştı..... Ve böylece Türkiye özünü bulduktan sonra, öyle bir devrim yapılmalıydı ki, son zamanlarda beliren Osmanlı yönetim beceriksizliğini anlatan bugünkü yazılı tarihin yerine, yeni Türk kuşaklarına esin kaynağı olacak bir biçimde düzenlenmiş ve eski zaferlere ilişkin söylenceleri en doğru şekilde anlatan gerçek eser, tarih ortaya çıksın."*[45]

Ronart'a göre ise:

".....her şeyden önce, kollanılan, bir an için gözden ırak laştırılmayan hedef, ana varlığa, öz Türk varlığına, hizmettir..... ilerde..... [DDTCF'den yetişen akademisyenler] ..... *Türk sıfatı ile Türk varlığının cevherini daha derin bir şekilde inceleyebilecekler..... Ankara'nın yeni filoloji ve tarih fakültesi Türklük kıymetlerinin cihanca anlaşılmasına; Türklüğün kendi benliğini*

---

[45] **C.N.Sherrill:** C.II, s.71.

kavramasına, millî ve ırkî şuurun gürbüzleşmesine yardım edecektir....."[46]

Pekiyi, tarihi yerli yerine oturtarak uluslaşmanın ve ulusal bilincin daha da geliştirilmesini, Türkler'le ilgili yanlış yargıları düzeltmeyi amaçlayan bu yeni tarih anlayışını "devrim" olarak nitelemek doğru mudur? Başka bir anlatımla, yanlış bir tarih anlayışını ve yazımını düzeltmek bir "devrim" sayılabilir mi? Bu sorulara hiç duraksamadan "Evet" yanıtı verilmelidir. Çünkü, bu yanıt verilirken öncelikle Türkler'in Selçuklu ve Osmanlı devletleri çatısı altında katlanmak zorunda kaldıkları acılar anımsanmalıdır. Sonra da, ***ala turca*** ve ***ala franga*** sözcükleri! Türk olmaktan utananların ***"Ne mutlu Türk'üm"*** diyebildikleri düşünülmelidir. Dahası, Türk Devrimi kendi düzenini Osmanlı düzenini yıkarak geçerli kılarken, onun bu düzeninin ideolojisi demek olan tarih anlayışını yıkmasının devrim kavramının doğası gereği olduğu unutulmamalıdır.[47]

Türkiye'de karşıdevrim geliştikçe, Osmanlı'nın kuruluşunun görkemli törenlerle anılmaya başlanmış olması nedendir dersiniz?

---

[46] **S.Ronart:** s.126.

[47] Tarih Devrimi'nin genel bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. **Tekinalp:** s.138-159.

6
HUKUK DEVRİMİ

-I-

Başarıya ulaşan her devrim, kendi hukuk düzenini getirir. Hukuk düzenini değiştirmeyen girişimler, iktidarı ele geçirseler de devrim değildirler, bir iktidar değişikliğinden öteye geçemezler.

Cumhuriyet, Osmanlı'da geçerli olan hukuk düzenini tümüyle ortadan kaldırarak, yerine laik, eşitlikçi, ileri bir düzen getirmiştir. Ancak, Anayasa Hukuku alanındaki devrimci değişimi Bölüm 1/Kesim 2'de gördüğümüz üzere Cumhuriyet'ten önce de gerçekleştirmiş bulunuyordu. Çünkü, ulusal direniş daha işin başında devrime dönüşmekteydi. Bunun yanı sıra, aynı dönemde Yargı Birliği de uygulamaya konulmuştu. Bununla birlikte, "Hukuk Devrimi" denince, Cumhuriyet'in ilânından sonra Batı ülkelerinden alınan temel yasalar ve bunların alınmasına temel olan hukuksal düşünce anlaşılıyor. Şu da var ki, bu anlamda Hukuk Devrimi, 1921 Anayasası yerine kabul edilen 1924 Anayasası çerçevesinde gerçekleştirilecektir.

Konuyu açmadan önce, "hukuk" üzerinde değişik açılardan kısaca durmak gerekiyor. Hukuk'a uygulanmakta olan hukuk kuralları yani yasalar açısından baktığımızda, ilk bilmemiz gereken şey, onun kişinin doğumundan önce başlayıp ölümünden sonra da durumunu düzenlediği olmalıdır. Gerçekten, hukuk, insanın daha "cenin" aşamasında durumunu, doğumundan başlayarak haklarını, arkasından tüm yaşamı boyunca neyi yapıp yapamayacağını, yaptıklarını nasıl yapması gerektiğini, tersi davranışlarda bulunursa nelerle karşılaşacağını öngörür, çarşı pazarda yaptığı alışverişten başkaları ile olan ilişkilerine kadar nasıl davranacağı ve başkalarının ona karşı olan tutum ve davranışlarını düzenler ve ölümünden sonra da malının, parasının ne

olacağını, cesedi üzerinde yapılacak işlemleri[48] v.b. belirler. Başka bir deyişle, hukuk, soluduğumuz hava gibidir, her an onunla iç içeyiz; ama nasıl havanın yokluğunu oksijenin azalmasıyla duyumsarsak, bizi sarmalayan hukukun varlığını da ancak kendimiz hukuka aykırı davrandığımızda ya da bize karşı başkaları öyle davrandığında duyumsarız. Söz gelimi, Türk Ceza Kanunu'nda yer alan adam öldürme ile ilgili maddeler, herkes için her an vardır, her zaman geçerlidir ama kişi birini öldürmedikçe o maddelerle birlikte yaşadığının ayırdında değildir. Bunları şunun için söylüyorum: Hukuk, bireysel ve toplumsal yaşamın, içinde var olduğu ortamdır; o nedenle de toplumu yönetmek durumunda olanlar, onu ne yönde etkilemek istiyorlarsa hukuksal ortamı da ona göre oluşturmak / değiştirmek isterler. Hele, başarıya ulaşan devrimciler için bu, kaçınılmazdır. Hukuksal ortamı devrim çizgisine çekmeğe ilgisiz kalan devrimciler, savaşımlarını daha başlarken yitirmişlerdir. Demek ki, Türk Devrimi de, varlığını sürdürüp geliştirebilmek, toplumu devrimci amaçlara yönlendirmek için hukuk alanında da devrim yapmak zorundaydı.

Bu olgu ile ilgili bir başka yaklaşım da, toplumsal, ekonomik ve siyasal düzenin değişmesini istemeyenlerin, bundan zarar göreceklerin, hukukun insan istencinin ürünü olmadığını, hukuk kurallarının toplumsal yaşamda kendiliğinden ve zaman içinde belirdiğini öne sürmeleridir. Bu sav, insan usunu ön plana çıkaran aydınlanmacı düşünüşün karşıtlarının görüşüdür. Oysa, Cumhuriyet devrimleri, aydınlanma demektir. Şu halde, genel felsefesi bakımından da Cumhuriyet, hukuk kurallarının insan usu ve eliyle yapılacağının bilincinde olduğundan hukuk alanında da doğası gereği devrimcidir.

Öte yandan, her hukuk kuralı hemen ve sözcüğü sözcüğüne uygulanmak için değildir. Bazıları toplumu belli yönlere

---

[48] "Cesedi üzerinde yapılacak işlemler" sözünü yadırgamamalıdır. Çünkü, örneğin adlî olaylarda otopsinin ne zaman, nasıl ve kimlerce yapılacağı; bulaşıcı hastalıklardan ölenlerin cesetlerinin nasıl gömüleceği v.b. yasalarla belirlenmiş bulunmaktadır.

zaman içinde çekmek, toplu yaşam için belirlenen amaçlara yönlendirmek içindir. Özellikle, anayasaların bazı maddeleri böyle "program" maddeleridir. Bu nedenle, Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkarılan temel yasaların bazı hükümlerinin toplumun yapısına uymadığı için uygulanamadığı savı geçersizdir. Amaç, zaten var olan toplumsal yapıya uygun yasa çıkarmak değil, bu yapıyı zaman içinde değiştirecek yasaları yürürlüğe koymaktır. Bu geçersiz sav, özellikle tek eşliliği öngören Türk Medenî Kanunu için yapılmış, doğruluğuna kanıt olarak da dinsel nikâhın bu yasaya karşın sürdüğü, o yüzden de 5 yılda bir bu dinsel evliliklerden doğan çocukların soy kayıtlarının düzeltilmesi (nezheplerinin tashihi) için yasalar çıkarıldığı öne sürülmüş bulunuyor. Ancak, aralarında medenî (resmî) nikâh bulunmayan kadın ve erkeğin karşılıklı olarak ve çocuğun baba yönünden miras hakkından, ayrı yaşamaları durumunda kadının nafaka almasından yoksun kalmaları ve benzer durumlar karşısında Türk Medenî Kanunu'na göre yapılan evliliklerin sayısı giderek artmıştır. Soy kayıtlarının düzeltilmesi için çıkarılan yasalar, çocukların zarar görmemelerini amaçlamaktadır. Bir dönem sonra da 5 yılda bir bu tür yasaların çıkarılmasına gerek kalmamıştır.[49] Ancak, tek eşli evlilik için değilse bile, **Atatürk**'ün ölümü ile birlikte baş gösteren ve giderek yaygınlaşan karşıdevrim, elbette devrim yasalarının bazılarında (ve devrimlerin ise çoğunda) önce gevşemeye, sonra da ters uygulamalara neden olmuş bulunuyor.[50]

---

[49] Tek eşli evlilikle ilgili yasal düzenlemenin bir eleştirisi için örneğin bkz. **K.Steinhaus**: C.II, s.31. Steinhaus, 1950'lerde bile evlenmelerin yarısından fazlasının imam nikâhı ile olduğunu söylüyor ki, bu sav, maddî gerçeklere aykırıdır. Türkiye nüfusunun yaklaşık 1/3'ünün Alevî olduğu ve Alevîler'in medenî yasayı benimsedikleri de (imam nikâhı yaptırmadıkları da) göz önüne alınırsa durum daha bir açıklığa kavuşur.

[50] Devrim Yasaları'nın toplu bir dökümü ve kısa açıklamaları için bkz. **Bahir Mahzar Erüreten:** ***Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları***; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999.

Değinilmesi gereken bir başka nokta da, hukuk düzeni ve uluslaşma arasındaki sıkı ilişki. Tüm ülke düzeyinde geçerli tek bir hukuk düzeni ve bunun yanı sıra yargı birliği, ulusallaşmanın ve ulusal bütünlüğün de onsuz olmaz koşullarındandır. Hukuk Devrimi'ni bu açıdan da değerlendirmek gerekir.

-II-

Atatürk, bir çok kereler, yeni hukuk düzeninin ve çıkarılan temel yasaların devrimci yönünü belirtmiştir. Örneğin, demiştir ki:

".....Türk inkılâbı, mevcudiyetini ve zihniyetini, hayat-ı içtimaîyenin [toplumsal yaşamın] ***mebnâsı*** [yapısı] ***olan yeni esasat-ı hukukiyede*** [hukuksal esaslarda] ***tespit ve teyit etmek çaresine tevessül etmiştir*** [başlamıştır / girişmiştir]....."[51]

Osmanlı hukuk düzeninin toplumu çağa ters düşen yapısını ve uygar dünyanın hukuk anlayışının ülkemizde de geçerli kılınması gerektiğini de, 1 Mart 1924'te T.B.M.M.n.n 2.dönem 1. toplanma yılını açarken yaptığı konuşmasında şu sözlerle belirtmiş bulunuyor:

".....bundan mühim olan nokta; adlî telâkkimizi, adlî kanunlarımızı, adlî teşkilâtımızı, bizi şimdiye kadar şuurî, gayrı şuurî tesir altında bulunduran, asrın icabatına [gereklerine] ***gayri mutabık*** [uygun olmayan] ***revabıttan*** [bağlardan] ***bir an evvel kurtarmaktır. Millet her mütemeddin*** [uygar] ***memlekette olan terakkiyat-ı adliyenin*** [adlî ilerlemenin], ***memleketin ihtiyacına tevafuk eden*** [uygun düşen] ***esasatını istiyor. Millet; seri ve katî adaleti temin eden medenî usulleri istiyor.....Hukukta idare-i maslahat ve hurafelere merbutiyet*** [bağlılık]***; milletleri uyanmaktan men eden en ağır bir kâbustur. Türk milleti, üzerinde kâbus bulunduramaz."***[52]

---

[51] 5 Kasım 1925'te Ankara Hukuk Mektebi'ni açış konuşması – ***Söylev Ve Demeçler***; C.II, s.249.

[52] a.y., C.I, s.347-348.

1 Kasım 1925'te 2.dönem 3. toplanma yılını açarken de, ***".....Cumhuriyet adliyesinin müstenidatı*** [dayanağı] ***olacak kanunların bir an evvel vücuda getirilmesi....."*** gereğine değindikten sonra diyor ki:

"Hayat-ı umumiyemizi [genel yaşamımızı] ***yeni baştan tanzim edecek olan bu esasî kanunlar, muasır medeniyetin*** [çağdaş uygarlığın] ***kanunları zümresinden olmak tabiîdir. Milletimizin dahil olduğu heyet-i medenîyenin iktisadî ve medenî ihtiyacatı o kadar yakındır ki buna tekâbül etmesi*** [denk düşmesi] ***lâzım gelen kanunlarda dahi aynı tekarüp*** [bütünlük içinde olması] ***lüzumu barizdir*** [açıktır]. ***Asr-ı hâzırın*** [şimdiki yüzyılın] ***ihtiyacatına muvafık*** [uygun] ***kanun yapmak ve hüsnü tatbik eylemek umran*** [uygarlık] ***ve terakki esbabının*** [ilerleme nedenlerinin] ***en mühimlerindendir."***[53]

İlerde çağdaşlaşma-batılılaşma kavramları üzerinde durularak devrimlerimiz değerlendirecek. Burada altını çizeyim ki, **Atatürk**, Batılılaşmak için hukuk devriminin gerçekleştirilmekte olduğunu değil, ama çağdaş uygarlığı yakalamak amacı ile bu devrimci atılımda bulunulduğunu belirtmektedir.

-III-

4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren ve gerekçesi (Esbab-ı Mucibe Lâyihası) altında Adliye Vekili **Mahmut Esat**'ın **(Bozkurt)** imzası bulunan ***Türk Kanun-u Medenîsi,*** devrim yasalarımızın en başında gelir. Anayasal düzeyde laiklik 1928 yılında kabul edilecek ise de, bu yasa ile tüm yurttaşlar için geçerli kılındığı gibi, toplumsal yaşam temelinden değiştirilmiştir.

Yasa'nın kendisi ölçüsünde gerekçesi de önemli. Bu gerekçe Cumhuriyet'in devrimci hukuk anlayışını en özlü biçimde ortaya koymuş bulunuyor. Bazı bölümleri şöyle:

".....Kanunları dine müstenit [dayanan] **devletler kısa bir zaman sonra, memleketin ve milletin mütalebelerini** [is-

[53] a.y.,s.358-359.

temlerini / gereksinmelerini] **tatmin edemezler. Çünkü dinler, lâyetegayyer** [değişmez] **hükümler ifade ederler. Hayat yürür; ihtiyacat süratle değişir; din kanunları mutlaka ilerleyen hayatın huzurunda çekilden ve ölü kelimelerden fazla bir kıymet, bir mâna ifade edemezler. Değişmemek, dinler için bir zarurettir. Bu itibarla dinlerin sadece bir vicdan işi olarak kalması, asr-ı hazır medeniyetin esasatından ve eski medeniyetle yeni medeniyetin en mühim farikalarından** [ayırıcı özelliklerinden] **birisidir. Esaslarını dinlerden alan kanunlar tatbik edilmekte oldukları** [uygulandıkları] **camiaları** [toplulukları / toplumları] **nâzil oldukları** [indirildikleri] **iptidaî** [ilkel] **devirlere bağlarlar ve terakkiyata** [ilerlemelere] **mani bellibaşlı müessir ve âmiller sırasında bulunurlar. Türk milletinin mukadderatını** [yazgısını / geleceğini] **asr-ı hazır içinde dahi Kurun-u Vusta** [Orta Çağ] **ahkâm** [hükümler] **ve kavaidine** [kurallarına] **rapt etmekte** [bağlamakta], **dinin lâyetegayyer ahkâmından mülhem olan** [esinlenen / kaynaklanan] **ve ulûhiyetle** [Tanrısallıkla] **daimî temas halinde bulunan kanunlarımızın en kuvvetli müessir olduklarına şüphe edilmemelidir.....**

.....Türk milletinin kararı muasır [çağdaş] **medeniyeti bilâ kayd ü şart** [kayıtsız şartsız] **tekmil** [bütün] **prensipleri ile kabul etmektir. Bunun en bariz ve canlı delili inkılâbımızın kendisidir. Muasır medeniyetin Türk camiası ile kabil-i telif** [bağdaşmayan] **noktaları görülüyorsa bu, Türk milletinin kabiliyet ve istidatındaki noksandan değil, onu fuzulî bir surette ihata eden** [çevreleyen / saran] **Kurun-u Vustaî** [Orta Çağ'dan kalma] **teşkilât ve dinî müdevvenat** [kurallar] **ve müessesattandır** [kurumlardandır[.....

.....Örf ve âdete ve göreneklere suret-i mutlakada [kesin biçimde] **bağlı kalmak dâvası beşeriyeti en iptidaî vaziyetinden bir adım ileri götürmeyecek kadar tehlikeli bir nazariyedir. Hiçbir mütemeddin** [uygar] **millet böyle bir âkide etrafında kalmamış ve hayatın icabatına tevkif-i hareketle** [yaşamın gereklerine uygun hareketle] **zaman zaman kendi**

bağlayan örf ve âdetleri yıkmakta tereddüt etmemiştir..... Esasen ihtilâller bu hususta en müessir bir vasıta olarak istimal edilmişlerdir [kullanılmışlardır]....."[54]

-IV-

Özellikle, Türk Medenî Kanunu'na Orta Çağ kafasını taşıyanların yönelttikleri bir eleştiri, bu yasanın İsviçre'den, yani Hıristiyan bir ülkeden alınmış olması dolayısı ile, halkı Müslüman olan bir topluma uygun düşmediği savıdır. Buna karşı, öncelikle şu gerçeği vurgulamalıyız: İsviçre'den alınan bu yasa bir Hıristiyan yasası ya da başka bir deyişle Hıristiyan anlayışının ürünü değildir. Çünkü, bir kere temeli Roma Hukuku'dur, Roma'nın yurttaşlar hukukudur. Roma'da oluşumu Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nca kabul edilmesinden öncedir. Dahası, Roma'nın Hıristiyanları kovuşturmalara uğrattığı, Hıristiyan olmalarından dolayı cezalandırdığı döneme aittir.

Neden Roma Hukuku'nu temel alan bir yasanın benimsendiği sorulacak olursa, yanıtı pek açık: Romalılar'ın yarattıkları hukuk, özünde bugün bile aşılamamış bir hukuktur. Onların koydukları temel hukuk ilkeleri, oluşturdukları hukuk kurumları günümüzün uygar ülkelerinin hâlâ hukuk düzenlerinin temeli-

---

[54] Stephan Ronart'ın 1936'da yazdığı Türk devrimini tanıtan ve Matbuat Umum Müdürlüğü'nce 1937'de çevirisi yayınlanan, başka bir deyişle o günkü yönetimce içeriği uygun görülen kitabında hukuk devrimi için varılan yargı şöyle: *".....Ankara eski şeriat istibdatının dişleri çürümüş bunak kafasını koparmış; teokratik despotizmin köhne hukuk gövdesini deşip parçalamıştır. Ankara, hukuku, dünyadan haberi olmayan, yarı cahil ulema bozuntusunun, kadıların, müftülerin ve yalancı şahitlerin elinden almıştır. Devlet ve idareyi, aileyi ve izdivacı, mülkiyeti ve tasarrufu, hukukî kayıtları ve rabıtaları, intikali ve ferağı, âmme ve şahıs hukukunu, mahkemeleri, muhakeme usullerini, baştan başa ve bir kül halinde, yeni zamanın hukuk prensiplerine göre tedvin etmiştir. Hukukun bütün muhtevasını, hak ve adalet mefhumunu orta çağdan yeni çağa yükseltmiştir."* — **S.Ronart:** s.125.

dir.[55] Bu ülkelerin hukuk fakültelerinde Roma Hukuku'nun ders olarak okutulmasının nedeni de bundan başka değildir.

Neden başka bir ülkeden değil de İsviçre'den alındığına gelince, Türk Medenî Kanunu'nun gerekçesinde bu neden de açıklanmış bulunuyor ve deniyor ki, İsviçre halkı, Alman, Fransız ve İtalyan ırkından oluşmuştur. Bu ırk başkalığının yanı sıra her üçünün kültürleri de çok değişiktir. Böyle bir ülkede başarı ile uygulanan bir yasanın halkının %90'ı türdeş olan Türkiye'de başarı ile uygulanacak olması kuşkusuzdur.

Önemli bir nokta da şu:

Avrupa ülkelerinden alınan temel yasalarımız bu ülkelerin uluslaşma süreçleri ile birlikte varlık kazanmışlardır. Bu nedenle de, dinsel ideolojiyi iktidarlarına temel alan feodal aristokratik düzenle savaşımın sonuçlarıdır. Dolayısı ile birbirlerini bütünleyen laiklik ve uluslaşma bu yasaların temel felsefesidir. Bu açıdan bakıldığında da, Türk Devrimi'nin genel çizgisine uygun düşmektedirler.

-V-

Hukuk Devrimi konusunda bir noktaya daha değinmek istiyorum. Ülkemizde gittikçe güç kazanan karşıdevrim her alanda olduğu gibi, örneğin kapitülasyonların yeniden uygulanmaya başlanmasında görüldüğü üzere, hukuk alanında da etkisini her geçen gün daha da duyumsatıyor. Hattâ birçok hukuksal düzenlemeler dış güçlerce dayatılıyor. Kimi hukukçularımız da bu olup bitenler pek iyi bir şeymiş gibi sevinçle ve övgüyle karşılıyorlar bu gelişmeleri.

Şimdi, **Atatürk**'ün Ankara Hukuk Mektebi'ni açırken yaptığı konuşmada bu konuda söylemiş olduklarını birlikte okuyalım:

---

[55] Dilimizde olduğu gibi Batı ülkelerinin dillerinde de "hukuk" ve "adalet" kavramlarının ayrı sözcüklerle ifade edilmesine karşılık, Lâtince'de her iki kavramın da aynı kökten gelen sözcüklerle "ius" (hukuk) "iustitia" (adalet) olarak anlatımını bulmuş olması ilginç olsa gerektir.

".....bu memlekette belki Avrupa'da tahsil etmiş yüksek mütehassıslardan [uzmanlardan] *mürekkep* [oluşan] *baro heyeti, alenen hilafetçi olduğunu ilân eden ve ilân etmekle iftihar duyan birisini seçip kendisine reis intihap eylemiştir* [seçmiştir / yapmıştır]*. Bu hâdise köhne hukuk erbabının Cumhuriyet zihniyetine karşı derunî* [gönündeki] *ve hakikî vaziyet ve temayülünü ifadeye kâfi değil midir? Bütün bu hâdisat erbab-ı inkılâbın* [yani, devrimcilerin] *en büyük fakat en sinsi hasm-ı canı* [can düşmanı]*, çürümüş hukuk ve onun bîderman* [güçsüz] *müntesipleri* [yani, yandaşları] *olduğunu gösterir.* **Milletin hummalı inkılâp hamleleri esnasında sinmeğe mecbur kalan eski ahkâm-ı kanuniye** [kanun hükümleri]**, eski erbab-ı hukuk; erbab-ı himmetin** [yani, devrimcilerin] **nüfuz ve ateşi yavaşlamağa başlar başlamaz derhal canlanarak inkılâp esaslarını ve onun samimî muakkiplerini** [takipçilerini] **ve onların aziz mefkûrelerini** [ülkülerini] **mahkûm etmek için fırsat beklerler."**

7
ÜNİVERSİTE REFORMU (DEVRİMİ)

-I-

1933 yılında İstanbul'da Darülfünun'un kapatılarak yeni bir üniversite kurulması her ne kadar "Üniversite Reformu" olarak anılagelmiş ise de, gerçekte tam anlamıyla bir "devrim"di.[56] Devrimdi, çünkü öğretim üyelerinden çoğu hâlâ Osmanlı kafasını taşıyan ve kurum olarak da devrimlerin karşısında yer alan Darülfünun tümüyle kapatılıp tarihe gömülmüş ve yerine devrimlere sahip çıkacak bir üniversite kurulmuştu.

Darülfünun'un kimi öğretim üyeleri kişisel görüş ve düşüncelerinde Cumhuriyet'ten ve devrimlerden yana idi iseler de Darülfünun bir bütün olarak olan bitene ilgisiz, ilgisiz olmadığında da karşı bir tutum içindeydi. Buna ek olarak çağdaşlıktan uzak geri bir kurum görüntüsündeydi. Hukuk devrimi yapılırken Darülfünun hocalarınca hiçbir katkıda bulunmamış, hattâ o günün koşullarında yüksek bir tutar olan 2000 TL ödül konulmasına karşın devrimlerle ilgili bir yazı bile yazılmamıştı.[57] Özellikle de, önemine yukarıda değinilen, Dil ve Tarih Devrimleri'ne hiçbir katkıda bulunulmadığı gibi, 1932 Tarih Kongresi'in Darülfünun hocalarınca karşı görüşler öne sürülmüştü.[58] **Adnan Cemgil**, 1932 yılında felsefe bölümüne yazılarak öğrencisi olduğu Darülfünun için şöyle diyor:

---

[56] **Tahir Hatipoğlu:** ***"1933 Üniversite Devrimi, Malche Raporu Ve YÖK"***; *2.Üniversite Kurultayı, 1-2 Aralık 1995, İstanbul, Bildiriler;* Sarmal yyn., İstanbul, 1996, s.96.

[57] **Şükran Şahin:** ***"'İstanbul Darülfünunu Mülgadır'"***; Cumhuriyet, 2 Ağustos 2001.

[58] **Ali Sarıkoyuncu:** ***"Darülfünun'un Tarihsel Gelişimi"***; M.E.B. Din Öğretimi Dergisi, Kasım-Aralık 1991-Ocak-Şubat 1992, sayı 32, s.122.

".....sistem bakımından araştırmalar, yaratıcı bilimsel çalışmalar yapılamıyordu..... Ben, 1932 ders yılında bu Darülfünun'un Edebiyat Bölümü Felsefe Şubesine yazıldım, İlk derslerde olumsuz bir izlenim edinmiştim. Bir Naim Hoca (Babanzâde Naim Bey) vardı: Başında takke, önünde enfiye kutusu, Metafizik okutuyordu (aslında iyi Fransızca bilen, İslâm felsefesi alanında geniş bilgisi olan bir insanmış. Derslerini ağdalı bir Osmanlıca ile verir, Türkçe felsefe yapılamayacağını ileri sürerdi)."[59]

Osmanlı'dan kalma Darülfünun'un bu yapısı nedeniyle üniversite reformu bir yandan bilimsel temeller üzerine yeni bir üniversite kurulması ve bir yandan da Türk devrimine sahip çıkmayan bu kurum kaldırılarak yerine devrimi savunacak olanının getirilmesi açılarından yapılmış bulunuyor. Öte yandan, 1933 öncesinde de devrimden yana yazar ve kişilerce Darülfünunun devrim karşıtlığı üzerinde durulmuş, konu bir sorun olarak gündeme getirilmişti.Örneğin **Kâzım Nami (Duru),**

".....istiklâl, istiklâl![60] *Artık senelerdir Darülfünunlular ağzından düşmeyen bu kelime, hezelî* [gülünç] *bir mahiyet aldı!...*

Bu istiklâl iddiası üç sebeple çürüktür: 1) İstiklâl ilmindir, 2) Darülfünun devlet bütçesinden sarf ediyor, 3) Devletçişik prensibine uymuyor....."

dedikten sonra, bilimin gerçekten bağımsız olduğunu, buna sınır konulamayacağını, ancak bağımsız olanın Darülfünun değil, bilimin kendisi olduğunu, isteyenin Darülfünun dışında da bilimle uğraşabileceğini belirtiyor ve ayrıca bu kuruluş devlet bütçesinden para aldığına göre, elbetteki devlete karşı sorumlu olması gerektiğini ileri sürüyor ve en önemlisi de şu görüşü savunuyordu:

"Türkiye Cumhuriyeti, C.H.F.nın idaresindedir. Biz, haddizatında [aslında] *tek fırkalı bir devlet değilsek de bugün*

---

[59] **Adnan Cemgil:** ***"Darülfünun'dan Üniversiteye"***; Cumhuriyet, 16 Aralık 1993.

[60] "Özerklik" anlamında.

fiilen bir fırkamız vardır, Türk Hükümeti de bu fırkanın hükümetidir. Şu halde iktidarı elinde bulunduran ekseriyet fırkasının programındaki prensipler Türkiyemiz'de tamamı tamamına tatbik edilmek lâzım gelen prensiplerdir. Pek iyi biliyoruz ki bu prensiplerden biri, bence pek mühimi devletçiliktir. Bazı kimseler devletçiliği hemen iktisadî sahaya —o da kısmen— şamil [kapsar] *addetmektedirler; halbuki ben bu kelimeyi, bütün şumûlüyle* [kapsamıyla] *alıyorum, en doğru hareket de budur; çünkü hükümet, hem halkçı, hem inkılâpçı olur da devletçi olmaz olur mu? Basıl halkçılık, inkılâpçılık şamil bir mânada kullanılıyorsa, devletçiliği de öyle almak zarurîdir. Bu itibarla devletçilik ilmî sahaya bile şamil olur.*

Devletçi bir hükümet, Darülfünun'u kendi başına bırakamaz; ilmî spekülâsyon yapıyoruz diye hükümetin prensiplerini yıkıcı fikirler de neşredilebilir..... "[61]

Bu yazının, Darülfunun hocalarının Darülfünun'un özerk olduğunu öne sürerek yukarıda belirtilen tutumlarını savunmaları karşısında kaleme alınmış olduğu belli.

M.Nermi'nin ***"Gazi Türkiyesi'nde İnkılâp Ve Üniversite"*** başlıklı yazısında ise, yeni üniversitenin devrim ilkelerine sahip çıkmak, bunları işlemek ve yaymak için kurulacak olduğunu, bilimin bir lüks olmaktan artık kurtarılarak devlete hizmet edeceğini belirttiğini okuyoruz.[62] **Halil Nimetullah**'a göre de, üniversite reformu ile, Türklük, yabancı ögelerden arınmış ve *"bütün yürüyüşünü tanzim edecek* [düzenleyecek]" bir kuruma kavuşmuş oluyordu.[63] Halkçılık ilkesi üzerinde sık sık duran ve bu konuyu işleyen **Nusret Kemal (Köymen)** de, bu reformun girişilmiş bulunan uygarlık savaşımının bir parçası olduğunu belirtiyor,[64] **Mehmet Saffet** ise reformu bir *"devrim"* olarak nitelendirdikten sonra, bunun Tarih ve Dil Devrimleri'nden son-

---

[61] **Kâzım Nami:** ***"Ne İstiklâli?"***; Cumhuriyet, 28 Ağustos 1932.

[62] Cumhuriyet, 11 Temmuz 1933.

[63] ***"İstanbul Üniversitesi"***; Cumhuriyet, 21 Ağustos 1933.

[64] ***"İstanbul Üniversitesi Ve Bir Terbiye Esası"***; Ülkü, C.II, Birincikânun 1933, sayı 11, s.381.

ra 3.sırayı kapladığını, amacının bir kadro değişikliği değil, fakat bir "zihniyet"in değişmesinin sağlamak olduğunu açıklıyordu.[65] Aynı yazar bir başka yazısında da, üniversitenin Türk devrimine uygun bir yapıda olması gerektiğini vurgulamış bulunuyordu.[66]

Kadro dergisi yazarları da aynı görüşteydiler. Örneğin **Burhan Asaf (Belge)**, Türk Tarih Tezi karşısında Tarih Kongresi'nde Darülfünun'un çok gerilerde kaldığını belirtirken[67], **Şevket Süreyya (Aydemir)** Darülfünun'un devrim ideolojisini işleyemediğini, hattâ karşıdevrimci düşünceleri savunduğunu, toplum çıkarlarına aykırı bir tutum izlediğinin altını çiziyordu.[68] **Vedat Nedim (Tör)** ise, Darülfünun'un devrimin bir zorunluluğu olan devletçiliği gözden düşürmeye çalıştığını ve bunun gerçekte bir suç sayılması gerektiğini belirtmiş,[69] bir başka yazısında da devletçiliğe karşı çıkan bir öğretim üyesi için *"Kırk yıllık Yani, olur mu Kani?"* diyerek, *"Liberal mektebin bir sadık misyonerinin de su katılmamış, integral bir devletçi olmasına imkân var mıdır?"* sorusunu ortaya atmıştı.[70]

-II-

Üniversite Reformu **Dr.Reşit Galip**'in 19 Eylül 1932'de Millî Eğitim Bakanlığı'na getirilmesinden sonra gerçekleştirildi. **Dr.Reşit Galip**, devrimlere içtenlikle bağlı bir kişiydi. Türk Ocakları'ndan yetişmiş, Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmış, İzmir suikastı ile ilgili dâvada İstiklâl Mahkemesi üyeliği yapmış,

---

[65] ***"Üniversite İnkılâbı"***; Ülkü, C.II, Ağustos 1933, sayı 7, s.8.

[66] ***"Kültür İnkılâbımız"***; Ülkü, C.I, Haziran 1933, sayı 5, s.353.

[67] ***"Arkada Kalan Darülfünun"***; Kadro, C.I, Ağustos 1932, sayı 8, s.48.

[68] ***"Darülfünun, İnkılâp Hassasiyeti Ve Cavit Bey İktisatçılığı"***; Kadro, C.II, Şubat 1933, sayı 14, s.5-11.

[69] ***"Devletin Yapıcılık Ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir"***; Kadro, C.II, Mart 1933, sayı 15, s.15.

[70] ***"Türk Devletçiliği İhtibas Devletçiliği Değildir."***; Kadro, C.II, Mayıs 1933, sayı 17, s.16.

Atatürk'ün kurdurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında bulunmuştu.[71]/[72]

Bu arada Cenevre Üniversitesi'nden **Prof.Dr.Albert Malche** Türkiye'ye getirtilerek Darülfünun ve yapılması düşünülen reform için kendisinden bir rapor istenmiş ve o da raporunu 1 Haziran 1932'de vermiş bulunuyordu. **Atatürk** bu raporu incelemiş ve kendisi de uzun notlar almıştır.[73] **Malche**, daha sonra, reform çalışmaları sırasında da danışman olarak çalışacaktır.

Malche Raporu temel alınarak hazırlanan 2252 sayılı **İstanbul Darülfününun İlgasına Ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun**[74] çıkarıldı. Bu yasanın 1.maddesi ile 31 Temmuz 1933'te Darülfünun kapatılacağı ve tüm kadroların kaldırılacağı öngörülüyordu. 2.maddesinde ise, 1 Ağustos 1933'ten başlayarak **İstanbul Üniversitesi** adıyla bir üniversite kurmakla Millî Eğitim Bakanlığı görevlendirilmişti. Bu arada da öteki yasal düzenlemeler yapıldı.

Darülfünun öğretim üyelerinden yaklaşık 2/3'ü kadro dışı bırakıldı, başka bir deyişle görevlerine son verilmiş oldu. Yeni kurulan üniversitede çoğu yurt dışında eğitim görmüş yeni öğretim üyelerinin "doçent" olarak görevlendirilmelerinin yanı sıra Almanya'daki **Hitler** rejiminden kaçan ya da oradaki görevlerine çoğu Yahudi kökenli ve bir bölümü de demokrat ve sol gö-

---

[71] Dr.Reşit Galip için bkz. **Samet Ağaoğlu:** ***Babamın Arkadaşları***; 3.basım, İstanbul, 1969; **A.Şevket Elman:** ***Dr.Reşit Galip***; Ankara, 1953

[72] Dr.Reşit Galip'in *"Köycülük"* başlıklı ve 1920 yılının Ekim ayında kaleme aldığı bir yazısını Emin Türk Eliçin yazdığı *Kemalist Devrim İdeolojisi* (Ant yyn., İstanbul, 1970) adlı kitabının sonunda s.359-379 arasında yayınlamış bulunmaktadır. Yazı, "Türkçü" Dr.Reşit Galip'in toplumcu görüşlerini açıkça belgelemektedir.

[73] Malche Raporu'ndaki bazı önemli noktalar için bkz. **T.Hatipoğlu:** s.98-100.

[74] R.G. ile yayını, 6 Haziran 1933.

rüşlü oldukları için son verilmiş olan bilim adamlarına yer verildi.

-III-

Burada 2 konu üzerinde durmak gerekiyor. Birincisi, görevlerine son verilen öğretim üyelerinin belirlenmesinde kişisel anlaşmazlıkların ve "hizip" çekişmelerinin rol oynadığı savı. İkincisi de, yapılan işlemin üniversite özerkliğine, dolayısı ile düşünce özgürlüğüne aykırı olduğu görüşü. Bu görüşte olanlar, ayrıca, yeni yasal düzenleme ile üniversitenin Millî Eğitim Bakanlığı'na yönetsel yönden bağlı kılınmasını da eleştiriyorlar.[75] Birinci eleştiride doğruluk payı olduğu söylenmelidir. Ne yazıktır ki, ülkemizde en yüksek eğitimli kişileri çatısı altında barındırması gereken üniversitelerimizde bu hastalık yalnız o gün için değil, sonraki dönemlerde de görülen bir olumsuzluktur. Nitekim, 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra 147 öğretim üyesinin görevlerine son verilmesinde,[76] 12 Eylül 1980 askerî darbesini izleyen dönemde birçok öğretim üyesinin üniversiteden uzaklaştırılmasında ve kimilerinin de tutuklanmalarında aynı gerçekle karşılaşılacaktır. Ne var ki, bu durum 1933 Üniversite Reformu'nun devrimci bir girişim olmasından değil, konu ile ilgili kişilerin kendi kişiliklerinden kaynaklanmıştır.

İkinci görüş de "biçimsel" olarak doğrudur. Ancak, bu görüşte olanlarca önce göz ardı edilen bazı gerçekler bulunduğu gibi, 1933'ün devrim yıllarından olduğu düşünülmemekte, kimileri de zaten tüm devrimlere karşı olduklarından bu olguyu yad-

---

[75] Şurası da kayda değer: *"1981'de YÖK yasası yürürlüğe konulurken, YÖK'ün mimarı Doğramacı, Malche raporuna sığınmıştır. Profesör atamaları için Malche, alakadarlar fena hâkimlerdir diyerek, asıl yetkili Millî Eğitim Bakanlığıdır demiştir. Doğramacı bu görüşe sığınmış ve atamaları YÖK'e vermiştir. Özerk bir üniversite için bu anlayışı savunmak zordur."* — **T.Hatipoğlu:** s.100-101.

[76] Bu konuda bkz. ***147'ler Meselesi – Beyaz Kitap***; hazırlayan: 147'ler Derneği, Ankara, 1962.

sımaktadırlar.[77] "Devrim" denilince, bundan, kurulu bir düzenin yıkılıp yerine bir başkasının güç kullanılarak geçirilmesinin anlaşılması gerektiğini birinci kitapta belirtmiştim. Üniversite Reformu ise, bir büyük devrimin bir parçası, bir aşamasıdır. Bu nedenle, olayı olağan zamanların kalıpları ile değerlendirmeye kalkışmak bizi yanılgılara düşürür ve anlamsız sonuçlar çıkarmamıza yol açar. Kaldı ki, Darülfünun'dan yana çıkanlar, bu tutumlarında ***genelde*** Osmanlı'nın değer yargılarına sahip çıkanlardır. Üniversite Reformu'nu tümden eleştirenlerin, öteki devrimlere de, ve bu arada ulusalcılığa ve ulusallaşmaya da, karşı olları bir rastlantı değildir.

Ancak benim asıl üzerinde durmak istediğim, ***düşünce özgürlüğü*** kavramının birçok çevrelerle bilerek ya da bilmeyerek çarpıltılması ve insanın özgürleşmesine, daha iyi bir yaşam sürmesine, toplumun ilerlemesine engel ve karşı bir kavram olarak tanımlanmakta olmasıdır. Açıkçası, toplumu ve bireyi ulaşılan göreceli ileri aşamalardan gerisin geriye götürecek bir işleve sahip kılınmak istenmesidir. Bu amaçla davrananlar için elbetteki 1933 Üniversite Reformu kınanmalı ve yerilmelidir.

Konuyu biraz daha açmak gerekiyor:

Bir ülkede düşünce özgürlüğünün (ve bunun birer parçası olan sanat, din ve vicdan özgürlüğünün) varlığının, varsa azlığının ya da çokluğunun, o ülkenin toplumsal ve siyasal gelişim aşaması ile doğrudan ve çok yönlü ilişkiler içinde bulunduğu bilinen bir gerçek. Çünkü tarihsel süreçte insan giderek toplumsallık kazanmış, düşünce özgürlüğü kavramı da bu toplumsallık içinde gündeme gelmiş ve toplumsal gelişmeye koşut olarak o da serpilmiş bulunuyor. Demek ki, **düşünce özgürlüğü önce *toplumsal* temelli, sonra da *değişen=gelişen* bir özellik taşıyor.**

---

[77] Dr.Reşit Galip ve 1933 Reformu'nun bir eleştirisi için bkz. **Mete Tunçay – Haldun Özen: *"Darülfünun Tasfiyesi veya Bir Tek-Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi Ve Düşüşü"***; T.T.D., C.II, s.222-236.

Bu açıdan bakıldığında "düşünce"nin toplumsal-siyasal gelişmeler örgüsünde –biraz aşağıda değineceğim durum ayrık olmak üzere– başlıca 2 konumda bulunduğu görülür: Ya bu toplumsal-siyasal değişimden yanadır ya da bu değişime karşıdır. İşte bu noktada da "düşünce özgürlüğü sorunu" ortaya çıkar. Daha doğrusu, sorun, **değişimden yana olan düşüncenin özgürlüğü** sorunudur.Yoksa bu anlamda, var olanı savunan, yerleşmiş değer yargıları çerçevesinde kalan düşünce için özgürlük sorunu yoktur, o, her zaman özgürdür.[78]

İşin biraz daha temeline inelim. Üretim, toplumsal bir süreçtir, ama üretime katılan kesimler, bundan katkıları oranında pay alamıyorlar. Gerek toplum içi ve gerekse toplumlar arası savaşımın temelinde hep bundan kaynaklanan kavga var. Bu bölüşümde, katkılarına oranla daha çok pay alanlar, bu durumlarını sürdürmek ve giderek güçlendirmek için uğraşırlarken, ötekiler ise durumlarını paylarını arttırmak doğrultusunda değiştirmek, iyileştirmek istemektedirler. Bu çıkarları karşı kesimlerin değişik düşünceler ürettiklerini görüyoruz. Payları büyük olanlar, en azından durumlarını "muhafaza" etmek için "muhafazakâr" olurken, ötekileri kendilerini "daha ileri" bir aşamaya kavuşturmayı amaçladıklarından "ilerici" oluyorlar. Ne var ki, büyük pay sahipleri, işin doğası gereği sayıca azlıktırlar. Öte yandan, hemen her zaman bu az sayıda kimse, üretim araçlarının da denetimi ellerinde bulunduğundan, siyasal iktidar sahipleridirler. Demek ki, **düşünce özgürlüğü, toplumun büyük çoğunluğu için geçerli olursa bir anlam ve değer kazanacaktır.**

---

[78] Örneğin, teokratik bir düzende egemen dinin gerekleri çerçevesinde özgürlük vardır, bu çerçevede özgürce yazılıp çizilir. Söz gelimi, kilise, engizisyon döneminde bile kendi ideolojisini güçlendirip yaygınlaştıracak resme, yontuya, müziğe kol kanat germiştir. Ama o dinin yasakladığı ya da hoş görmediği bir düşünce ya da sanat söz konusu olursa o zaman o düşünürler ve sanatçılar için özgürlük sorunu ortaya çıkar. Yine bunun gibi, Nazi Almanyası'nda da nasyonal sosyalist ideoloji çerçevesindeki her düşünce, kitap, resim, yontu devletçe korunurken, tersi yönde olanların başlarına gelmedik kalmamıştır.

Şunu da biliyoruz ki, zaman zaman duraklamalar ve hatta geriye gidişler olsa da, tarih hep bir ileriye gidiş çizgisini izlemekte, zaman çoğunluğun yararına işlemektedir. Buna karşılık, siyasal gücü ellerinde bulunduran azlık, eski durumlarını yeniden elde etmek için bu ilerleyişi durdurmak, ellerinden gelirse geriye çekmek yönsemesindedir. Bu duruma göre, büyük kitlelerin üretecekleri ya da gönülleri onlardan yana olanların ortaya atacakları düşünceler, çoğunluğun yararına; varsıl ve güç sahiplerinin üretecekleri ya da gönülleri onlardan yana olanların ortaya atacakları düşünceler insanlığı durağanlığa tutsak edici ve hatta geriye çekici niteliktedir. Demek ki yanıtlanması gereken soru, **kimin (hangi sınıfın) düşünce özgürlüğüdür!** İnsanlığı Arap Ortaçağına, köleliğe, serfliğe... gerisin geriye götürmek isteyenlerin mi, yoksa insanın onurlu ve hakça bir düzene kavuşmasını isteyenlerin düşüncelerinin özgürlüğü mü?

Konumuz açısından soruyu sorarsak: Osmanlı düzenini diriltmek ve bu düzende içinde Türk ulusunun ezilip sömürülmesini istemek ve bunu sağlamak için yazıp çizmek başka şeydir, "Türk"üm" diyen insanların başı dik, karnı tok, sırtı pek olarak yaşamasını gerçekleştirmek için düşünüp kafa yormak, ürettikleri düşünceleri ulusu ile paylaşmak başka şeydir.

Ne türden olursa olsun, özgürlük, insanlığın içinde bulunduğundan daha ileri bir aşamaya kavuşmasını sağlamak içindir, olduğundan daha mutlu olabilmesi içindir. İnsanlığı dünün karanlığına sürüklemeyi amaçlayan "düşünce"nin de, insanlığı yarının aydınlığına kavuşturmayı amaçlayan "düşünce" kadar saygıyla karşılanmasını savunmak, insanlığa geçmişin acılarını yeniden yaşatmayı "düşünmek"le eş anlamlıdır.[79]/[80]

---

[79] Kaldı ki, herhangi bir "düşünce"nin, salt "düşünce" olduğu için anlatım özgürlüğüne ve yandaş edinmeye hak kazandığı da öne sürülemez. Örneğin "şu etnik gurubun kökü kazınmalıdır" da bir "düşünce"dir.

[80] Bugün Türkiye'de gerçekten bir üniversite reformu yapılsa, 17 Ağustos depreminin açıklamasın, Tanrı'nın uzayda bir gemi biçiminde yarattığı dünyanın dibine bir bomba yerleştirdiği, dünyada dinsizlik

imansızlık artınca da Tanrı'nın bu bombaya *"Ey bomba, göster kendi, patla!"* komutunu verdiği ve depremin da bu bombanın patlaması sonucunda olduğunu yazan, **Fethullah Gülen'**in beyninin subkortikal bölgesinin **Newton, Bacon, Einstein** v.b.nin bir sentezi olduğunu savunan, yangınların duvarlarında dualar asılı evlere sıçramayacağını bildiren, diş hekimliği eğitimim İslâmî ilkelere göre yapılmasını isteyen... profesörlerin de düşünce ve bunları yayma özgürlüğüne sahip olduklarını öne sürerek yerlerinde bırakılmaları gerektiğini savunmanın ne anlama geleceğini değerlendirmek gerekir.

8
OSMANLI'DA BATILILAŞMA CUMHURİYET'TE UYGARLAŞMA

-I-

Öteki devrimler üzerinde ayrıca durmayacağım.[81] Konumuz açısından baktığımızda, burada ele alınmayan devrimlerin de ortak yönünün Osmanlı düzeninin kalıntılarını silmeleri ve günlük yaşamda Osmanlı'yı çağrıştıracak olan şeyleri ortadan kaldırmaları olduğu görülecektir. Ancak, Lâle Devri'nde tohumları atılan, Tanzimat ile birlikte de her geçen gün artan bir biçimde uygulamaya konulan Osmanlı batılılaşmasının Cumhuriyet dönemimi devrimlerinin temelini oluşturduğunun kimi kişi ve çevrelerce öne sürüldüğüne tanık olmaktayız. Bu savda olanlara göre; Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen devrimlerin ortak noktası bunların batılılaşmayı amaçlamış olmasıdır. Özellikle de Tanzimat dönemindeki batıcı yenililik girişimleri, Cumhuriyet'in aynı yöndeki uygulamalarına bakılınca, bunların Osmanlı'daki girişimlerin bir sürgiti olduğunun görüleceği savlanıyor. Öte yandan, Jön Türkler'in görüşlerinin de **Atatürk**'ü etkilediği ve bunların Cumhuriyet'te yaşama geçirildiği de bir başka sav. Deniliyor ki, batılılaşma alanında Cumhuriyet'te özgün bir durum yoktur, söz konusu olan belki köklü (radikal) ve kapsamlı bir uygulamadır. Bu savlar, eğer Atatürk devrim ve ilkelerini aşağılamak ya da en azından değerini küçümsemek amacı ile ortaya atılmıyorsa, ne Tanzimat'ı, ne Jön Türkleri ve ne de Cumhuriyet'i hiç anlamamış olmaktan başka bir anlam taşımaz. En iyi niyetlileri bile aradaki bazı *biçimsel* koşutluklara bakarak böyle düşünmekte, ama *öz* ve *amaç*'ta aradaki uçurumu, çoğu yerde de karşıtlığı görememektedirler.

---

[81] Devrimlerle ilgili yasalar ve açıklanması için **B.M.Erüreten**'in anılan kitabında bulunmaktadır.

-II-

Her şeyden önce bilinmelidir ki, Cumhuriyet'te Batı'da varlık kazanıp gelişmiş bulunan bazı kurumların, yasaların ve uygulamaların *model* olarak seçilmiş bulunmasının nedeni, bunlar Batı'ya özgü kurumlar olduğu ve bu kurumlara sahip olununca *Batılı* olunacağının düşünülmüş olması değildir. Bunlar, ***çağdaş*** olmanın gerekleri olduğu için benimsenmişlerdir. 1920'lerde ileri ve kalkınmış toplumların yalnızca Batılı toplumlar olduğu, yeryüzünün geri kalan bölgelerinin yoksullukla boğuştuğu, dahası Batılı devletlerin sömürgeleri oldukları ya da egemenlikleri altında bulundukları gözden kaçırılmamalıdır. Batılı toplumlar / ülkeler, Rönesans'tan, aydınlanma çağından, bilimsel düşünceden geçerek o durumlarına ulaşmış bulunuyorlardı. O nedenle Türkiye'nin de o yoldan geçmesi gerekiyordu. Ama, gecikildiği için bu yol devrimci bir yöntemle aşılmalıydı. Burada söz konusu olan Batılılar'a ***benzeme*** değil, yüzeysel bir öykünme değil, onları bu duruma getiren yoldan geçilmesidir. **Atatürk,** Türkiye'yi "uygar" ve "ileri" (medenî) bir toplum düzeyine ulaştırmak istemiştir, Batılılaşma bu isteğin sonucudur.[82]

Gerçi, aynı yıllarda Sovyet Devrimi de tarih sahnesinde yerini almaktaydı ama henüz her yıl milyonlarca kişi kıtlık ve açlıktan ölmekte, devrim insanlara vaad ettiğini gerçekleştirmekten çok uzaktaydı. Başka bir deyişle, henüz *model* olmaktan çok uzaktı. Ne var ki, Sovyetler Birliği hızla toparlanıp da dev bir kalkınma gerçekleştirince, hele 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nı, Batılı ülkelerin tersine, sarsıntısız atlatınca, Cumhuriyet devrimcilerinin dikkatleri bu ülkeye çevrilmekte gecikmeyecektir. Hiç kuşkusuz, Sovyetler Birliği'nde olup bitenlerin Batılı kapitalist ülkelerde yaşananlarla bir ilgisi olmaması bir yana, ona karşıttı, rakipti. Sovyetler'in başarıları üzerine ekonomik kalkınma girişimlerinde Sovyet uzmanlarından yararlanılacağı gibi, Sovyetler Birliği'ne öğrenci gönderilmeye başlanacaktır. Kapitalist Batı dünyasının düşman kabul ettiği Sovyetler Birliği

[82] **T.Z.Tunaya:** ***Devrim Hareketleri....***; s.105.

ile dostluk siyasası yürüten de **Atatürk**'tür. Kimi Doğu ülkeleri ile antlaşmalar da bu dönemde yapılmış bulunuyor. Kaldı ki, İtalyan faşist partisinden, arkasından da Alman nasyonal sosyalizminden belirli bir biçimde parti örgütlenmesinde yararlanılırken, aynı anda Sovyetler Birliği'nin ve Sovyet Komünist Partisi'nin bazı uygulamalarından C.H.P.yazarlarının övgüyle söz ettikleri görülecektir. Faşizm ve nasyonal sosyalizm ile komünizmin gerek ekonomik ve gerekse rejim açısından tam karşıt yerlerde bulundukları düşünüldüğünde, burada söz konusu olanın "Batı"ya ya da "Doğu"ya benzemek değil, fakat bu sistemlerin başarılı oldukları alanların anlaşılmak ve rejim kaygılarından soyut olarak uygulanmak istenmiş olunmasıdır. O dönemde bir yandan Rusya'ı ve bir yandan da İtalya'yı öven yazılar yazmış olan **Falih Rıfkı Atay**'ın sonraki yıllarda yaptığı şu açıklama dediklerimi doğruluyor: *"Evet... Rusya'ya gittiğimde dikkatimi bir şey çekti. Bu ihtilâlciler, hemen hemen bizim Anadolu halkı kadar geri memleket şartları içinde süratle büyük bir garp devleti kurmaya çalışıyorlardı. Bunların yığın terbiyesi, rejim terbiyesi metodlarından bizim istifade etmemiz lâzım geldiğini gördüm. 'Yeni Rusya'yı bu bakımdan yazdım. Bu kitapta komünizmin muvaffak olduğuna veya olacağına dair hiçbir kelime olmadığı halde sırf terbiye metodlarına ait metihler [vardır] .....Faşizme de imarcı metodlarında hayran kalmıştım. İtalya'dan yazdığım mektuplarda ve küçük bir eserde bunu anlatmaya çalıştım."*[83] Demek ki, sorun başarıya giden yolun bulunmasıydı. O denli ki, 1929 Bunalımı karşısında kapitalist dünyanın başarısız olması üzerine, o güne değin izlenen Batılı ekonomik kalkınma modeli bırakılacak, Türkiye'ye özgü ***devletçilik*** uygulamasına geçilecektir.

---

[83] **Baki Süha Ediboğlu:** ***Falih Rıfkı Atay Konuşuyor***; Berkalp Kitabevi, Ankara, 1945, s.38.

-III-

O nedenledir ki, **Atatürk**, ***batılılaşma*** değil, ***muasırlaşma,*** yani "çağdaşlaşma" sözcüğünü kullanmış bulunuyor.[84] Çünkü, çağdaş olmak için mutlaka Batılı olmak gerekli değildir. Kaldı ki, **Atatürk**'ün Batılı emperyalist kapitalist devletlere yöneltmiş olduğu ağır eleştiriler de gözden kaçırılmamalıdır.

Atatürk'ün T.B.M.M.nin 2.dönem 1.toplantı yılını açış söylevinde bu konuda söyledikleri şöyle:

"Millet, her mütemeddin [medenî] ***memlekette olan terakkiyat-ı asliyenin*** [adliye alanındaki ileriliklerin]***, memleketin ihtiyacatına tevafuk eden*** [gereksinmelerine uyun düşen] ***esasatını*** [esaslarını] ***istiyor..... Hukuk-u medeniyede, hukuk-u ailede takip edeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır."***[85]

Aynı dönemin 2.toplantı yılını açış konuşmasında da ***"medenî devletler"***den aynı açıdan söz edecek[86] ve yeni devletin yöneticilerinin izleyeceği yıllık programın ana başlıklarını belirleyici olan bu açış konuşmalarından bir sonrakinde ise, yani 2.dönemin 3.toplantı yılını açtığı 1 Kasım 1925 günlü konuşmasında diyecektir ki:

"Millet, muasır medeniyetin alelumum [bütün] ***milletlere temin eylediği hayat ve vesaiti, esasta ve eşkâlde*** [özde ve biçimde] ***aynen ve tamamen tahakkuk ettirmek*** [gerçekleştirmek] ***karar-ı katisini*** [kesin kararını] ***vermiştir."***[87]

---

[84] T.Z.Tunaya'nın deyişiyle, *"Atatürk'ün bütün söylev ve demeçlerini karıştırınız, en fazla kullandığı sözcüklerden birinin belki de birincisinin 'medeniyet' (uygarlık) olduğunu görürsünüz. Türk Devrimi'nin sözlüğünde, 'medeniyet' kelimesi baş yeri tutar. Uygarlık Türk toplumunun sosyal ve demokratik niteliğini belirtmek için kullanılmıştır. Türk halkının özgürlükçü bir düzen içinde kalkınmasını, bugünün açısından bakarak söyleyelim, gelişmemiş geri kalmış bir ülke olmaktan kurtarılması anlamına gelir."* — **T.Z.Tunaya: *Devrim Hareketleri....***; s.137.

[85] ***Söylev Ve Demeçler***; s.317.

[86] a.y.,s.321.

[87] a.y.s.325.

Atatürk, T.B.M.M.nin 2.dönem 4.toplantı yılını açarken yaptığı 1 Kasım 1926 günlü konuşmasında aynı gerçeği bu kere, ***"Türk milletinin inkişafına*** [gelişmesine] ***asırlardan beri sed çeken manileri mânileri kaldırmak ve hayat-ı umumiyeye muasır medeniyetin kanunlarını ve vasıtalarını vermek"***ten söz ederek[88] dile getirecektir.

Bunlardan daha da önemlisi, **Atatürk**'ün ***Nutuk***'ta mandacıları ağır bir biçimde eleştirirken daha önce andığımız üzere yine ***"beşeriyet-i mütemeddine"*** [uygar insanlık] sözcüklerini kullanmış olmasıdır. Tümcesi şöyleydi: ***"Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun isiklâlden mahrum bir millet, beşeriyet-i mütemeddine muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesb-i liyakat edemez."*** Anımsanacağı üzere mandacılar ikiye ayrılmışlardı ve bir bölümü ülkeyi Amerikan, bir bölümü de İngiliz mandası altına sokmak istiyorlardı. Oysa, **Atatürk**, burada, manda yönetimini kabul eden bir ulusun Amerika ya da İngiltere yahut da Batılı ülkeler karşısında uşak olmaktan daha yüksek bir yeri hak edemeyeceğinden değil, "uygar insanlık" karşısında bu duruma düşeceğinden söz ediyor!

Bir de şöyle düşünelim: Yarın-öbür gün Uzak Doğu ülkeleri, en çağdaş, en ileri ülkeler durumunu kazanırlarsa, o zaman bilim ve teknoloji Batı'dan Uzak Doğu'ya kaydığı ve hedefimizde çağdaş bilim ve teknolojiyi yakalamak olduğu için "Uzak Doğululaşmak"tan mı söz edeceğiz?

Bilimsel veriler tüm insanlığın ortak malı olmak gerekir. Bilim, evrenseldir. ***"Hayatta en hakikî mürşit ilimdir"*** diyen bir devrimcinin tüm dikkatini Batı ülkelerine çevirdiğini, buraların dışında gelişen bilime sırt çevireceğini düşünmek usla bağdaşmaz.

Afet İnan, Atatürk'ün "medeniyet" ve "batılılaşma" konularındaki görüşünün şöyle olduğunu belirtiyor:

"Biz Batı medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize

---

[88] a.y.,s.331-332.

uygun bulduğumuz için dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz."[89]

Buradaki "dünya medeniyet seviyesi içinde" sözcüklerinin altını çizmek gerekiyor.

-IV-

Gördük ki, Osmanlı'nın batılılaşma girişimleri, Batılı ülkeler karşısında savaş alanlarında ardı ardına yenilgilere uğranılması üzerine başlamıştır. Bu nedenle de, Osmanlı'nın kafasında, artık Batı'nın önce askerî alanda, bir süre sonra da öteki alanlarda da kendisinden üstün olduğu düşüncesi yer etmişti. Bunun bir "parmak ısırma" psikolojisine ve "aşağılık duygusu"na yol açtığını da inceledik. Avrupalılar'ın "abur cubur" şeylerinin bile Osmanlı'nın gözünde nasıl değerli bulunduğuna da tanık olduk.

Oysa, Cumhuriyet'te çağdaşlaşma, tüm Batılılar'a karşı kazanılan ve yengiyi (zaferi) izlemiş bulunuyor. O nedenle de, Batılılar karşısında aşağılık duygusuna kapılmak şöyle dursun, tadına varılan duygu, **"kendine güven"**dir, üstünlüktür. Türk, artık övünmekte, güvenmekte ve çalışmaktadır. Açıkçası, yenilgiye uğradığı için Batılılaşmamakta, yendiği için çağdaşlaşmaktadır.

Osmanlı'nın Batılılaşması, ona **"alaturka"** dedirterek, Türk gibi olmayı, Türk'ün değerlerine sahip çıkmayı, aşağılanacak bir şeymiş gibi görmesine, **"alafranga"** yani Frenk gibi olmayı da övünülecek bir şeymiş gibi algılamasına neden olmuştu. Oysa şimdi, Türk, Türk olmakla övünmektedir.[90]

---

[89] **A.İnan: ....** ***Yazdıklarım***; s.46.

[90] Osmanlı batılılaşmacılarının Avrupa'nın "abur cubur" mallarına düşkünlüğüne karşılık, 9 Aralık 1925 günü kabul edilen, 688 sayılı Yerli Kumaştan Elbise Giyilmesine Dair Kanun'un 1.maddesi şöyleydi: *"Muvazane-i umumiye ve hususiye ve belediyelerden bedeli tesviye edilen elbise ve ayakkabı, kumaş, serpuş ve yatak levazımı ile memurin ve müstahdemine yeknesak elbise ve kundura giydiren bilcümle müessese ve şirketlerin iştira edeceği veya ettireceği bu nevi levazım, yerli*

-V-

Osmanlı, batılılaştıkça ülkesi sömürgeleşmiştir. Osmanlı'da Batılılaşma ile sömürgeleşme eşzamanlı süreçlerdir. Batılılaşma adına yapılanlar, sömürgeleşme için gerekli ekonomik ve hukuksal ortamı sağlamıştır. O nedenle de, "ıslâhat", "reform" adları altında da anılan batılılaşma uygulamaları, çoğu kez, Batılılar'ın dayatmaları olarak karşımıza çıkar, ayrıca askerî yenilgiler sonucunda imzalanan antlaşmalara Osmanlı'nın yerine getirmesi gereken yükümlülükler olarak konulduğu görülür.

Düşünmek gerekiyor: Avrupalılar'ın Osmanlı'ya dayattıkları batılılaşma girişimleri, onu çağdaş, uygar, kendi ayakları üzerinde duran bir devlet durumuna getirecek olsaydı, bu ülkeyi sömürenler, salt aralarında anlaşamadıkları için biraz daha yaşamasına olanak tanıyanlar ama ölümünü geciktirerek beklerlerken mirasını bölüşmek için aralarında antlaşmalar yapanlar, bunu isterler miydi, yoksa engeller miydi?

Öte yandan, gördük ve inceledik ki, aynı nedenle Osmanlı'nın batılılaşma uygulamaları Türk halkı ile ilgili değildir, tümüyle tersine hemen her batılılaşma olayı Anadolu Türkleri'nin durumlarını daha da kötüleştirmiştir. Osmanlı'ya batılılaşma dayatmalarının amacı, Osmanlı gayrımüslimlerine her geçen gün artan bir biçimde ayrıcalıklar, üstünlükler tanınması içindi.

Oysa Cumhuriyet'in çağdaşlaşmasının amacı, ileri ülkeler düzeyine ulaşmış, tam bağımsız bir Türk Devleti'dir. Cumhuriyet'te çağdaşlaşma girişimleri Batılılar'ın dayatmaları sonucunda değil, ama onlara karşın ve onlara karşı yürütülen ve kazanılan antiemperyalist bir savaşın gereğidir. Osmanlı, batılılaşma ile ülkesini sömürgeleştirme pahasına iktidarını sürdürmek istemiş iken, Cumhuriyetçiler, tam bağımsız, antiemperyalist, ekonomik açıdan kendine yeterli ve halk egemenliğine dayalı bir devlet ideali ile dopdoludurlar.

---

mamulatından tedarik edilir." Bugün artık işlevini yitirmiş olan Yerli Malı kullanılması için yapılan çabaları da bu yasa ile birlikte düşünmek gerekiyor.

Öte yandan, Cumhuriyet'in çağdaşlaşma atılımlarının, şu ya da bu etnik guruba ayrıcalık ve üstünlük tanımakla hiçbir ilgisi yoktur. Amaç, Türk halkının bir ulus olarak çağdaş uygarlık düzeyini yakalamasıdır.

-VI-

Osmanlı'da batılılaşma Osmanlı gayrımüslimleri, lövantenler, sivil-asker bürokrasi. Batılılar'ın doğrudan ilişkili oldukları ve onların işlerine yarayacak kurumlar için söz konusuydu. Toplumun geri kalan bölümü geleneksel ama batılılaşma ile birlikte giderek yoksullaşarak yaşam biçimlerini sürdürüyorlardı. Osmanlı'da bu konuda dualizm (ikicilik) vardı. Batı'dan alınan ile eski yan yanaydı. Oysa, çağdaşlaşma, başka bir deyişle de Atatürk devrim ve ilkeleri tüm yaşamı kapsar, eskiyi yeninin yanında yaşatmaz.

Eğitim konusunu ele alalım: Osmanlı, Batı tipi eğitim kurumları açmıştır ama medrese de varlığını sürdürmüştü. Yargı; değil ikiye, üçe, dörde bölünmüştü. Sokaklarda Avrupalılar gibi giyinenlerle geleneksel giysileri içinde dolaşanlar bir aradaydı. Oysa, Cumhuriyet köy okullarına değin çağdaş eğitimi sokmakla kalmamış, Millet Mektepleri ile yaşlı insanlara bile okuma yazma öğretmiştir. Eğitim Birliği (Tevhid-i Tedrisat) yasası temel devrim yasalarındandır. Yargı birliği, Cumhuriyetçiler için, antiemperyalist bir sevdadır. Çağdaş yaşam biçimi, tüm toplum içindir. Cumhuriyet'in çağdaşlaşma atılımları, toplumun bütün kesimlerini içeren, çağdaşlaşmanın ulusal benliğimizi daha da geliştireceği gerçeğine sarılan ve "topyekûn" kalkınmayı amaçlayan devrimin parçalarıdır, aşamalarıdır.

-VII-

En önemlisi ise, Osmanlı'nın batılılaşmasının "Osmanlıcı" olmasıdır. Osmanlı Devleti'nde Türk halkının ekmeğini daha küçülten batılılaşmanın nimetlerinden "Osmanlı" olanlar yararlanmışlardır. Çok uluslu bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nda kimlere "Osmanlı" denildiğini ve kavramın geçirdiği

aşamaları biliyoruz. **Atatürk**'ün Türkiyesi'nde çağdaşlaşma, ***Türk*** ulusunun yücelmesini amaçlar, ulusalcıdır, Türkçüdür.

Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasındaki çok önemli bir başkalığın da, ilkinin kozmopolit olmasına karşılık Cumhuriyet'in ulusal olmasıdır. Osmanlılık içinde Türklük'ün yeri, Osmanlı'nın batılılaşmasının Türkler'i ne denli zarara uğrattığını kendiliğinden kanıtlar.

Osmanlı'nın batılılaşma çerçevesinde yaptığı reformların genelde devletin dağılmasına yol açan yapılanmaları oluşturduğunu da inceledik. Cumhuriyet'in çağdaşlaşması ise, devleti güçlendirmek demektir.

Atatürk'ün şu sözlerini anımsayalım: ***"Osmanlı ülkesi ecnebilerin müstemlekesinden başka bir şey değildi..... Türk milleti esir vaziyetine getirilmişti...."***[91] İşte, işin özü de bu gerçekte saklı. Osmanlı, batılılaşma girişimlerinde bulundukça, ülkesi sömürgeleşmiş, Türk ulusu da "esir" durumuna düşürülmüştür.

-VIII-

Bugünlerde kimileri, hattâ aralarında kendilerini Atatürkçü / Kemalist olarak tanımlayanlar da var, diyorlar ki, **Atatürk** bize hedef olarak Batılı olmayı göstermiştir, o nedenle Avrupa Birliği'ne girmemiz onun buyruğudur...

Şimdi belirttim gerçekler bu düşünüş biçiminin ne denli yersiz, ne denli saçma olduğunu açıkça belgeliyor. Bunlara önce şunu eklemek gerekiyor: Eğer Türkiye Avrupa Birliği'ne girecek olursa Birleşik Avrupa Devleti'nin bir parçası olacak. O zaman şu soruyu yanıtlamak gerek: O durumda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsızlığından söz edilebilecek midir? ***"Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir",***[92] ***"Ya istiklâl, ya ölüm!"*** di-

---

[91] ***"1923 İzmir İktisat Kongresi Açış Konuşması"*** — **A.G.Ökçün:** ***Türkiye....***; s.248.

[92] Atatürk, bu sözleri Hâkimiyet-i Milliye muhabirine söylemiş ve bu gazetede 24 Nisan 1921'de yayınlanmıştır. Bu sözlerinin devamı şöyledir: ***"Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir. Ben milletimin ve***

yen **Atatürk**, bizlere bağımsızlığımızı ortadan kaldıracak bir hedef göstermiş olabilir mi?[93]

---

büyük ecdadımın en kıymetli mefrûsatından [miraslarından] ***olan şak-ı istiklâl ile meftur*** [dolu] ***bir adamım. Çocukluğumdan bugüne kadar ailevî ve hususî ve resmî hayatımın her safhasına yakından vâkıf olanlarca bu aşkım malûmdur. Bence bir millette şerefin, haysiyetin, namusun ve insanlığın vücut ve beka bulabilmesi mutlaka o milletin hürriyet ve istiklâline sahip olmasıyla kaimdir. Ben şahsen bu saydığım evsafa çok ehemmiyet veririm ve bu evsafın kendimde mevcudiyetini iddia edebilmek için milletin de aynı evsaf ile muttasıf*** [nitelenmiş] ***olmasını şart-ı esas*** [esas şart] ***bilirim. Ben yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evlâdı kalmalıyım. Bu sebeple millî istiklâl bence bir hayat meselesidir……"***

[93] Buna karşı şu sav öne sürülebilir: Yeryüzündeki koşullar bu açıdan çok değişmiştir, süper güç olan Amerika Birleşik Devletleri'nden başka hiçbir devlet tam bağımsız olarak davranamamaktadır. Kaldı ki, uluslararası ilişkiler birtakım kurallara uymayı gerektirdiğinden hiçbir ülkenin dilediği gibi davranması olanağı almamıştır.

Bu savın ilk bölümünün almamı, *"Madem ki artık A.B.D. karşı konulamaz bir güce sahiptir, o zaman ona boyun eğmekten, bağımsızlığımızdan vazgeçmekten başka çare yoktur"* olmaktadır. Böyle düşünenlere karşı söylenebilecek tek söz, onların Atatürkçülükle uzak yakın hiçbir ilişkilerinin bulunmadığıdır. Zaten, bu görüşte olanların pek büyük bir bölümü Atatürk'e, Cumhuriyet devrimlerine karşı olduklarını açıkça belirtiyorlar.

Uluslararası ilişkiler bakımından ise, bağımsızlık kavramı ile birlikte ele alınması gereken egemenlik kavramının öğeleri göz ardı edilmektedir.Gerçekten de değişen koşullar, hiçbir devletin bundan birkaç yüzyıl önce olduğu gibi tam bağımsız, tam egemen olabilmesine olanak tanımamaktadır. Ancak, egemenlik, iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılır. Başka devletler karşısında tam bağımsız / egemen olmak başka şeydir, ülkenin sınırları içinde bağımsız davranmak / egemen olmak başka şey. Uluslararası ilişkiler, antlaşmalar v.b. dışarıda egemenliği sınırlandırmaktadır ama ülke içinde bir başka devletin, bir dış egemenin buyrukları ile davranılırsa o ülkenin parlamentosunun da, mahkemelerinin de... bir anlam ve işlevi kalmaz.

Kaldı ki, uluslararası ilişkilerde egemenliğin sınırlandırılması da karşılıklı istenç (irade) ile olmalıdır. Bu durumun en ayrık biçimi bir

Öte yandan, **Atatürk**, gelmiş geçmiş en büyük anti-emperyalist önderlerdendir. Onun, Batı dünyası en çağdaş, en uygar dünyadır diye, emperyalizm ile işbirliğine girişecek olduğunu kim usunun ucundan bile geçirebilir ki? Unutmayalım ki, **Atatürk**, Ulusal Kurtuluş Savaşımız'ın yalnız Türk ulusu adına değil, tüm ***mazlum*** uluslar adına yapıldığını, onlar da bağımsızlıklarına ve özgürlüklerine kavuşmadıkça bu savaşımımızın süreceğini birçok kere söylediği ve savaş kazanıldıktan yıllar sonra bile bu amacını yine açıkladığı bir gerçektir. Bu ***mazlum*** uluslara ***zulmedenler*** ise, dün de, bugün de Batılı emperyalistlerdir.

Şunu da eklemek gerekiyor: Avrupa Birliği'nin, Avrupa standartlarına uyum sağlamamız savıyla bizden yerine getirmemizi istediği uygulamalar ve düzenlemeler, hemen tümüyle ya ***dinsel*** ya da ***etnik*** amaçlıdır. Örneğin; sanki Türkiye'de Hıristiyanlar'in dinsel özgürlükleri yokmuş gibi onlara ibadet özgürlüğü istenmekte ve devletimizin laiklik temelini yıkacak biçimde anti-laik uygulamalar dayatılmaktadır. Bu da yetmezmiş gibi saya saya 40'ın üzerine çıkarttıkları etnik guruplara birtakım ayrıcalıklar tanınması istenmekte ve bunlar iktidarlarca yerine getirilmektedir. Buna karşılık, Türkiye'deki yoksulluğun yenilmesi için hiçbir öneride bulunulmadığı gibi, ortağı oldukları Uluslararası Para Fonu (I.M.F.) ve Dünya Bankası aracılığıyla halkımız daha büyük bir sefalete sürüklenmektedir. Ortaya çıkmakta olan tablo, Tanzimat'la başlayan ve Sevr'le sonuçlanan Osmanlı'nın durumunun bir yenilenmesidir. Öte yandan, Avrupa Birliği'nin Kıbrıs, Ermeni ve Kürt sorunları ile ilgili tutumu son derece düşmancadır.

Şimdi, Türkiye'ye ve Türk'e karşı bu kerte olumsuz ve hattâ düşmanca bir tutum sergileyen Avrupa Birliği'ne girmek için bunca ulusal onurumuzu kıran özveride bulunulması karşı-

---

savaş sonunda, yenenlerin yenilenlere barış koşullarını "dikte" ettirmesidir. Sevr Antlaşması gibi. Oysa, daha bu aşamada bile Avrupa Birliği, tek taraflı olarak bize buyurup duruyor.

sında acaba **Atatürk** ne derdi?[94]/[95] Hiç kuşkusuz, Osmanlı'nın batılılaşması için söylediklerini derdi. Daha önce andığımız ve T.B.M.M.nde 6 Mart 1922'de söylediği bu sözlerini bir kez daha birlikte okuyalım:

"Efendiler! Bir şeyin zararıyla, bir şeyin imhasıyla yükselen şeyler, bittabi, o şeylerden mutazarrır olanı [zarara uğrayanı] ***alçaltır. Ve filhakika Avrupa'nın bütün terakkisine*** [ilerlemesine], ***tealisine*** [yükselmesine] ***ve temeddüne*** [uygarlaşmasına] ***mukabil Türkiye bilâkis*** [tersine] ***tedenni etmiş*** [gerilemiş] ***ve sukut*** [düşüş] ***vadisinde yuvarlana durmuştur..... Artık islâh-ı hal etmek için*** [durumu düzeltmek / iyileştirmek için] ***mutlaka Avrupa'dan nasihat aşmak, bütün işleri Avrupa'nın amaline*** [emellerine / çıkarlarına] ***göre tedvir etmek*** [yürütmek / yapmak], ***bütün dersleri Avrupa'dan almak gibi birtakım zihniyetler küşayiş buldu*** [belirdi]. ***Halbuki hangi istiklâl vardır ki ecnebilerin nesayihiyle*** [nasihatları ile / öğütleri ile], ***ecnebilerin planlariyle yükselebilsin? Tarih, böyle bir hâdise kaydetmemiştir."***

---

[94] Şu gerçekleri de bilmeliyiz: Hiçbir Avrupa ülkesi ne coğrafî ve ne de siyasî bakımdan Türkiye'nin konumunda değildir. Örneğin; hiçbir Avrupa ülkesinde P.K.K. / Kürt sorunu yoktur, hiçbiri irtica tehlikesi ile karşı karşıya bulunmamaktadır. Kıbrıs gibi bir sorunla başa çıkmaları söz konusu değildir. Bir Ermeni sorunu ile yüz yüze olmadıkları gibi, hiçbirinin sınırdaş komşusu, Ermenistan'ın yaptığı üzere Anayasası'na Türkiye'de kaldığını savladığı topraklarını geri almayı bir amaç maddesi olarak koyarak onlardan toprak istememektedir. Hiçbiri karasularını 12 mile çıkararak Ege ve Akdeniz'i kendilerine kapatmak isteyen Yunanistan gibi bir devletle burun buruna yaşamamaktadır. Hiçbiri ötekisinde terörizmi desteklememektedir. Hiçbiri, İran , Irak, Suriye ile komşu değildir. Hiçbiri Orta Doğu'da bulunmamaktadır. Bu nedenledir ki, Avrupa ülkeleri için olağan ve olumlu olabilecek kimi uygulamalar ve düzenlemeler, bizim için yaşamsal riskler içermektedir.

[95] Bu konuda ayrıca bkz: **Metin Aydoğan:** ***"Avrupa Birliği İçin Atatürk'ü Kullanmak"***; Yeniden A.R.Müdafaa-i Hukuk, Temmuz 2003, sayı 58, s.9-14.

Prof.Dr.Suna Kili, "çağdaşlaşma"nın yalnızca çağın en ileri ülkelerinin her alandaki düzeyine erişmek olarak anlaşılmasının da yanlış olduğunu, böyle bir anlayışın önemli başka sorunlar doğuracağını, nitekim Batı'nın en ileri ülkelerinde ya da Japonya'da, sistem içinde bireyin özgürlük sorunu ile karşılaştığını, insanı kendisine yabancılaştıran bir düzenin ortaya çıktığını, böylece mutsuz bireylerden oluşan bir toplumsal yapının varlık kazanmış olduğunu belirtmektedir. **Kili**'ye göre, *"Bu yönüyle 'çağdaşlaşma'yı insanlığın özgürleşmesi, mutlu olması anlamında vurgulamak belki gerçeği daha iyi yansıtmış olacaktır."*[96] Bu, devrimlerin amaçlarına topluca bakıldığında, çağdaşlaşma kavramına doğru bir yaklaşımdır. Osmanlı'da Türk insanın çektiği acılar anımsanmalı, buna karşılık devrimlerle bir yandan Osmanlı'nın izleri silinirken, bir yandan da kişiyi ekonomik, siyasal ve psikolojik açıdan özgürleştirecek yeni bir düzenin gerçekleşmesine çalışıldığı gözden kaçırılmamalıdır. Devrimleri, azgelişmişlik ve demokrasi açılarından bir arada değerlendirirken bu olgu daha iyi anlaşılacaktır.

[96] **Suna Kili:** ***Atatürk Devrimi – Bir Çağdaşlaşma Modeli***; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998, s.14.

BÖLÜM 18

DEVRİMLERİN ORTAK AMACI

1
AZGELİŞMİŞLİK ÇEMBERİNİ KIRMAK

-I-

Atatürk diyor ki, ***"Benim yaptığım işler biri diğerine bağlı ve lüzumlu olan şeylerdir."***[1] Ben de bu gerçekten çıkarak Atatürk devrimlerinin topluca belirli bir amacı gerçekleştirmeye yöneldiklerini, bu amacın da belirtilen içeriyle "çağdaşlaşma" olduğunu belirtmeye çalışmış bulunuyorum. Şunu da eklemek gerekiyor: Çağdaş olabilmek, her şeyden önce azgelişmişlik çemberini kırmaya ve demokratik bir düzenin gerçekleştirilmesine bağlıdır. O nedenle, hemen söyleyebiliriz ki, tüm Atatürk ilke ve devrimleri, ülkenin azgelişmişliğini ortadan kaldırmayı ve demokrasinin var olabilmesi için gerekli olan koşulları yaratmayı amaçlamıştır. Bu açıdan bakıldığında da, tümünün de sistematik bir bütünlük içinde bulunduğu kendiliğinden anlaşılacaktır.[2] **Atatürk**, daha 1921 yılının Ocak ayında United Press muhabirinin *"İstikbalde ne gibi bir siyaset takip edeceksiniz?"* sorusuna verdiği yanıtta bu amacı belirgin bir biçimde ortaya koymuştur: ***"Memleketimiz haraptır; milletimiz fakirdir, maarifimiz dûndur*** [aşağı düzeydedir], ***iktisadiyatımız zayıftır. Memleketimizi imar ve milletimizi tenvir*** [aydınlatmak] ***ve terfîh*** [refaha kavuşturma] ***yegâne ve kat'i emelimizdir. Binaenaleyh sulh ve sükûn içinde mesa-i ciddiye-i medeniyeye*** [medeniyetin ciddî çalışmalarına] ***muhtacız. Siyaset-i müstakbelemiz*** [gelecekteki siyasamız] ***bu ihtiyaçları tatmine*** [karşılamaya]

---

[1] **A.İnan: ....*Yazdıklarım***; s.45.

[2] Örneğin. Maurice Duverger'ye göre de, "azgelişmişlik" kavramı, Kemalizm'i anlamak olanağını sağlamaktadır — **T.Z.Tunaya: *Devrim Hareketleri....***; s.120.

matuf [yönelmiş] ***olacaktır."***[3] **Atatürk**'ün ilk kez 3 Ocak 1922'de kullandığı ***mazlum milletler"*** kavramı, çok daha sonraları ortaya atılacak olan **"azgelişmişlik"** kavramından başka bir şey değildir.[4] **Tarık Zafer Tunaya**, bu konuda şu gerçeğin altını çizer: *"Atatürkçü iktidarın asıl niteliği toplumun hastalıklarını tedavi edebilecek dozda 'müessir' (etkili) olabilmesidir. Azgelişmiş bir sosyal yapının direnme yuvalarını ortadan kaldırabilecek ve memleketi kalkındırabilecek kudrete sahip bir hükümet görüşünün kaynağı bu olayda saklıdır."*[5]

-II-

Azgelişmişlik, kuşkusuz, her şeyin üstünde ekonomik bir kavram. Ülkeleri gelişmiş – azgelişmiş ya da gelişmekte olan diye birbirlerinden ayırmak istediğimizde, ilk bakılan veriler, ekonomik alanda olanlar. İlk bakışta ekonomi ile doğrudan ilgili gözükmeyen göstergeler de, boşinançların toplumda egemen olması gibi, yine özünde ekonomik alandaki geri kalmışlıkla bağlantılı olduğu da bir gerçek. **Atatürk**, bu gerçeği 1923 İzmir İktisat Kongresi'ni açış konuşmasında şöyle dile getirmiş bulunuyor:

"..... bir milletin doğrudan doğruya hayatı ile, itilâsı ile [ilerlemesi / yükselmesi ile], ***inhitatı ile*** [çökmesi ile] ***alâkadar ve münasebattar olan milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bu hakikat, bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde de tamamen mütecellidir*** [gerçekleşmiştir]. ***Hakikaten Türk tarihi tetkik olunursa bütün itilâ ve inhitat esbabının*** [nedenlerinin] ***bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır ..... Yeni Türkiyemizi lâyık olduğu mertebeye isal edebilmek için*** [ulaştırabilmek için], ***behemehal*** [mutlaka / ne pahasına olursa olsun] ***iktisadiyatımıza birinci derecede ehem-***

---

[3] Hâkimiyet-i Milliye, 17 Ocak 1921 – **M.Baydar:** s.28.

[4] Bu konuda bkz. **Cavit Orhan Tütengil:** ***"Atatürk Ve 'Mazlum Milletler'"***; *Atatürk'ü Anlamak Ve Tamamlamak*; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998, s.22-27.

[5] a.y.,s.123.

miyet vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız bir iktisat devresinden başka bir şey değildir."[6]

Bu anlayışla Cumhuriyet yönetimi ekonomik kalkınmayı ana erek olarak görecektir.

-III-

Ne var ki, azgelişmiş ülkelerin, temeli ekonomik geri kalmışlık olmakla birlikte, toplumsal ve siyasal alanlarda da kendilerine özgü yapıları vardır. Ekonomiyi geliştirme girişimleri bu alandaki özelliklerin bazılarını da zamanla giderir. Ancak, devrimcilik işlerin düzelmesini zamana bırakamaz. Kaldı ki, bu gibi özellikler genelde ekonomik kalkınmanın hızını da keserler. O nedenle devrimci anlayış, doğrudan ekonomi dışında kalan alanlarda da atılımlarla amacı gerçekleştirmek ister. Örneğin, şimdi görüleceği üzere, okur yazarlık oranının genel nüfusa göre çok düşük olması azgelişmiş ülkelerin başlıca bir özelliğidir ve bu özellik ekonomik kalkınmanın önüne dikilen bir engeldir de aynı zamanda. Ekonomik gelişmişlik sağlandıkça okur yazarlığın ve giderek eğitimin yaygınlaşması kendiliğinden gerçekleşir ama bu zaman alıcı bu süreçtir. Bu yüzden ekonomideki atılımlarla eşzamanlı olarak halk eğitiminde de devrimci atılımlar yapılması gerekir. Bu nedenle Cumhuriyet yönetimi yalnız ekonomik alandaki devrimci girişimlerle yetinmemiş aynı anda toplumsal yapıda da devrimler gerçekleştirmiş bulunuyor.

Öte yandan, siyasal açıdan azgelişmiş ülkelerin açmazlardan biri de demokrasinin buralarda görülememesi ya da barınamamasıdır. Oysa, **Atatürk** için çok partili demokratik yaşam için mutlaka gerçekleştirilmesi gereken bir ülkü idi. Bu ülküsünü, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma aşamasında bu partinin genel başkanı **Fethi Bey**'ye (Okyar) yazdığı ve basında yayınlanan mektubunda şu sözlerle kamuoyuna açıklamış bulunuyor:

---

[6] **A.G.Ökçün:** ***Türkiye İktisat Kongresi***; s.244.

"Büyük Millet Meclisi'nde ve Millet önünde, Millet işlerinin serbest tartışması ve iyi niyet sahibi zatların ve fırkaların [partilerin] **düşüncelerini ortaya koyarak Millet'in yüksek menfaatlerini aramaları, benim gençliğimden beri âşık ve taraftar olduğum bir sistemdir."**

Atatürk, bu mektubunda ayrıca, bir muhalefet partisinin varlığını **"Cumhuriyet esaslarından"** saydığını da açıklıyordu.[7][8]

Biraz aşağıda göreceğiz ki, devrimler, aynı zamanda Türkiye'de demokrasinin var olup yaşayabilmesi için gerekli olan ortamı gerçekleştirmeyi de amaçlamış bulunmaktadırlar.

-IV-

Ekonomik alanda azgelişmişliğin, daha doğru bir deyişle geri kalmışlığın başlıca belirtileri şunlar: Sanayileşmemiş olmak, ekonominin tarımsal üretime (çoğu yerde tek ürüne) dayalı olması, tarımda da düşük üretim düzeyinde bulunulması ve ilkel tekniklerin kullanılması, yetersiz ulaşım, düşük enerji tüketimi, gelişmiş ülkeler için pazar olma, kaynakların başka devletlerce sömürülmesi, aşırı şişkin ticaret sektörü, işsizlik, v.b.. Bu tablonun sonucunda da dışalımın dışsatımdan çok olması, dış borçlanma kendini gösterecektir.

Bu alanda Cumhuriyet'e Osmanlı'dan kalan yalnızca bir yıkıntıydı. Üstelik, Balkan Savaşları ile başlayan, I.Dünya Savaşı ile süren ve Ulusal Kurtuluş Savaşı ile noktalanan 10 yıllık bir savaş dönemi var olanları da yok etmişti. Kaldı ki, gördüğümüz gibi, sermayenin %85'inin gayrımüslimlerin ve yabancıların elinde bulunması ve bunların zaferden sonra kaçmaları ya da çekip gitmeleri, küçük mal üretimini elinde bulunduran gayrınüslimlerin de aynı biçimde davranmaları da ekonomiye indirilen bir başka darbe olmuştu. Tarımsal üretimde ise duru-

---

[7] Mektup metni 12 Ağustos 1930 günlü gazetelerde yayınlanmıştır.

[8] Atatürk'ün çok partili demokratik sisteme ilişkin görüşleri için ayrıca bkz. **A.İnan: ....*Yazdıklarım***; s.48-51

mu, **Arnold Toynbee**, *"kullandıkları tarım metodları tarihin şafağındakilerden değişik değildir"*[9] diyerek tanımlar. Durum o denli kötü ve geri idi ki tüm çabalara karşın 1934 yılında bile **İsmail Hüsrev [Tökin]** şu acı gerçeğin altını çizer: *".....rakamlardan görülüyor ki, Türkiye köy iktisadiyatının teknik temeli çok geridir ve Türkiye köylüsü tabiatla mücadelesinde henüz Nuh devrinden kalma say* [iş / çalışma] *vasıtaları ile mücehhezdir* [donanmıştır]...."[10] Öte yandan, nüfusun %80'nin kırsal kesimde yaşadığını, Doğu Anadolu'da Pazar ekonomisinin söz konusu olmadığını, ulaşım yetersizliğinden ürünlerin çoğu zaman büyük kentlere ulaştırılamadığını biliyoruz. **İsmet Paşa**'nın Lozan Antlaşması'nın T.B.M.M.'nde görüşülmesi sırasında söyledikleri ülkemizin durumunu başka söze gerek kalmayacak bir biçimde ortaya koyar. **İsmet Paşa**, şöyle demişti: *"Temin ettiğimiz vatanın içinde bulunduğu ıstırabı ve bilhassa içinde bulunduğu fakr ü harabiyi* [yoksulluk ve yıkımı] *bilmeyen kimse olmadığı gibi haricinde de bilmeyen kimse de yoktur."*[11]

İlk 7 yıllık dönemde devlet yardımı ile de olsa özel sektör eli ile kalkınma sağlanamayınca ve bu arada da dünya ekonomik bunalımının etkileri de duyulunca, devletçilik uygulamasına geçilmesini bu açıdan değerlendirmek gerekir. Ne var ki, 1931 yılından başlayarak başvurulan devletçilikten önce de demiryolu, karayolu, köprü, baraj, santral yapımları da devletçe gerçekleştirilmiş bulunuyordu. 1931'den sonra atılım daha bir güçlenecektir.

Öte yandan, Cumhuriyet döneminin uygulamalarında ***millîleştirme*** ve ***devletleştirme*** çok önemli bir yer tutar. Millîleştirme ile yabancıların elinde bulunan işletmeler ve varlıklar Türk vatandaşı olan kişilerin ya da Türk tüzel kişiliklerine mal edilmiştir. Devletleştirme ile de yabancıların ya da Türkler'in elle-

---

[9] **Arnold Toynbee:** ***Türkiye: Bir Devletin Yeniden Doğuşu***; çev. Kasım Yargıcı, Milliyet yyn., İstanbul, 1971, s.236.

[10] **İsmail Hüsrev:** ***Türkiye Köy İktisadiyatı – Bir Millî İktisat Tetkiki***; Kadro Mecmuası yyn., İstanbul, 1934, s.43.

[11] **Neşet Halil:** ***Büyük Meclis Ve İnkılâp***; Ankara, 1933, s.38.

rindeki işletmeler ve varlıklar devlet mülkiyetine geçirilmiştir.[12] Devletçe girişilen sanayileşme ise istihdam yaratarak işsizliği önlemekte önemli bir etken olmuştur.

-V-

Toplumsal alanda ise feodal yapı, belirli kesimlerin ayrıcalıklı statüleri (eşitsizlik), ulusallaşamama / ulusal bilinç yokluğu, dinsel ilişkilerin sıkılığı, dahası yazgıya boyun eğme ve boşinançlar, cahillik, var olan eğitim kurumlarının yabancıların elinde olması (gayrımillî eğitim), gelişmiş ülkeler ve vatandaşları karşısında aşağılık duygusu, kötü sağlık koşulları ve yetersiz sağlık hizmeti, kadının erkek karşısında aşağı statüde sayılması v.b. yapı ve davranışlar azgelişmiş bir ülkeyi gelişmiş bir ülkeden ilk bakışta ayıran özellikleridir. Ulusal direniş başladığında ülkede bunların tümünü şu ya da bu ölçüde de olsa görürüz.

Ekonomideki atılımları ve bunların antifeodal etkilerini bir yana bırakalım. Hukuk Devrimi'nin, laiklik ilkesinin geçerli kılınmasının, her şeyden önce feodal yapıyı ve ayrıcalıkları ortadan kaldırıcı işlevleri apaçıktır. 1919'dan başlayan ulusal uyanışın ulusallaşma ve ulusal bilince erişme sürecini hızlandırmasının yanı sıra Cumhuriyet'in ulusalcılık ideolojisinin bu açıdan taşıdığı olağanüstü önem yadsınamaz. Eğitim Birliği Yasası'nın, Türk Dil Devrimi ile Tarih Devrimi'nin de aynı amacı güttüklerini belirtmiş bulunuyorum. Eğitim seferberliğinin, Harf Devrimi'nin, Millet Mektepleri'nin, Üniversite Reformu'nun, Köy Enstitüleri için atılan temelin cahillikle savaşımın ön saflarında bulunduğu da bir başka gerçektir. **Mustafa Kemal Paşa**'nın Sakarya Savaşı'nın hemen öncesinde, yani daha savaş sürerken, Ankara'da Maarif Şurası toplaması ve açış konuşmasını kendisinin yapması, eğitime verilen önceliğin çok belirgin bir kanıtıdır. Açış konuşmasında **Mustafa Kemal Paşa** şöyle demişti: ***"Silâh-***

[12] Günümüzdeki karşıdevrim sürecinin en göze çarpan uygulamalarının biri de bu alanlarda tam bir geriye dönüşün gerçekleştirilmekte olmasıdır. "Millî" işletme ve kurumlar "gayrımillî"leştirilmekte, devlet işletmeleri ve kuruluşları da "özel"leştirilmektirilmektedir.

la olduğu kadar dimağiyle de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin bu ikinci sahada dahi birincisinde olduğu gibi ihraz-ı zafer edeceğinden [zafer kazanacağından] ***eminim."***[13] Bunlarla birlikte düşünüldüğünde laiklik ilkesinin gericiliğe ve yazgıcılığa indirilen güçlü bir darbe olduğu da besbellidir. Eğitimin ulusallaştırılması ve bu açıdan Eğitim Birliği, Türk Medenî Kanunu'ndan başlayarak kadın hakları ile ilgili yasal düzenlemeler ve uygulamalar da kadının aşağı statüsüne son verecektir.

[13] İsmail Habib Sevük, 29 Temmuz 1921 günlü Açık Söz gazetesinde yayınlanan "İçerdeki Harb" başlıklı Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerine yer verdiği yazısında şöyle demişti: *"Düşman taaruzu başladıktan üç dört gün sonra Anadolu'nun başında bulunan zatı muallimlerin de başında buluyoruz ve ellerindeki irfan meşaleleriyle cehlin karanlıklarını parçalamak için toplanan muallimlere maarif sahasında dahi harpte olduğu gibi muzaffer olacağımızdan emin bulunduğunu söylüyor..... Loid Corc..... Ankara'daki Muallimler Kongresi'nin küşadını haber aldıysa şüphesiz kaşlarını çatarak söylenmiştir: 'Türkler'in hiç yoktan ordular çıkarmasından değil, orduları kanlı bir harple uğraşırken onların böyle bir kongre açmalarından ürküyorum!'"*

2
DEMOKRASİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLERİ KALDIRMAK

-I-

Azgelişmiş bir ülkede iktidar genellikle teokratik bir yapıdadır, öyle olmadığında ise antidemokratiktir. Ancak her 2 durumda da feodal oluşum nedeniyle de yerel güçler de birer iktidar odağı niteliğindedir. Üstelik, bunlar da dinsel inançları sömürerek halkı baskı altında tutarlar. Öte yandan, iktidarda bulunanlar, pek sık görüldüğü üzere, kişisel güvence kaygıları yüzünden siyasal karar alma mekanizmalarının başına kendi akrabalarını ve yakınlarını getirirler. Bu nedenle ama asıl merkezî iktidar antidemokratik olduğu için halkın siyasal katılımı engellenmiştir. Bu göstergelerin tümüne yakının varlığına Osmanlı iktidarının son dönemlerine değin özellikle Türkler açısından tanık olmuş bulunuyoruz. "Özellikle Türkler açısından" dedim, çünkü gördük ki, zaman içinde devşirmeler ve gayrımüslim Osmanlılar belirli alanlarda iktidarda söz sahibi olmuş, kendi açılarından belirli bir siyasal katılımı gerçekleştirmiş bulunuyorlardı.

Bunların ortadan kaldırılması, başka bir deyişle bu alanda da çağdaşlaşılması ve ileri bir siyasal düzene ulaşılabilmesi için öncelikle iktidarın teokratik temellerinden soyutlanması gerekir ki, bu gerekirliğin T.B.M.M.nin kurulmasıyla birlikte nasıl gerçekleştirilmeye başlandığını gördük. Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilânı bu sürecin aşamalarıdır. Süreç, laiklik ilkesinin geçerli kılınması ile bütünlenecektir. Hukuk alanında eşitliğin sağlanması olayın bir başka yönüdür. Daha genel bir bakış açısıyla, *"Çağdaşlaşma hareketi, değişmenin önü alınmaz bir parçası olarak geleneksel toplumun güçten düşmesini"*[14] sağlamıştır. Feodal yapıyı kırmaya yönelik öteki tüm atılımlar ise,

[14] **S.Kili: ....*Çağdaşlaşma*....**; s.47.

iktidarın merkezîleşmesi ve yerel güçlerin etkinliklerinin kaldırılmasını da birlikte getirmiş bulunuyor.

Suna Kili, bir çizelge ile hangi devrimin ve devrim ilkesinin birlik, otorite ve eşitlik açılarından aralarında bağlantıları şöyle belirtiyor:[15]

Birlik	**Otorite**	**Eşitlik**
Ulusçuluk	Cumhuriyetçilik	Cumhuriyetçilik
Halkçılık	Ulusçuluk	Ulusçuluk
Laiklik	Laiklik	Halkçılık
Devletçilik		Devletçilik
		Laiklik
		Devrimcilik

-II-

Kesin bir gerçektir ki, demokratik rejimler ancak gelişmiş ülkelerde var olup yaşayabilmekte, gelişmemiş ülkelerde ise demokrasi girişimleri ya başarısızlığa uğramakta ya da bir demokrasi aldatmacasına dönüşmektedir. O nedenle salt bu açıdan bakıldığında bile, Türkiye'yi gelişmiş bir ülke durumuna getirmeyi amaçlayan devrimlerin demokrasinin de önünü açacak olduğu söylenmelidir.

Öte yandan, demokrasinin önkoşulları diyebileceğimiz genel seçim ve genel oy, **Atatürk** döneminde uygulamaya geçilmiştir. Ne ki, yine bir başka önkoşul olan eşit oy ilkesi, yasal olarak sağlanmışsa bile, uygulamada bunun bir anlamı olabilmesi devrimlerin tüm sonuçlarının alınmasına bağlı bulunuyordu. Çünkü, eşit oy demek, her seçmenin oyunun aynı değerde olması, başka bir deyişle de her seçmenin 1 oy sahibi olması demektir. Oysa, feodal/yarı feodal ve teokratik yapının kırılıp aşılamadığı yerlerde eşit oy ilkesi gerçekleşemez. Çünkü, bir toprak ağasına ya da bir tarikat şeyhine bağlı olan kişiler, o ağanın ya da şeyhin buyruğu dışında oylarını kullanamayacaklarından,

[15] a.y.,s.133.

gerçekte o ağanın ne kadar adamı ve o şeyhin de ne kadar müridi varsa o da o kadar oy sahibi demektir. Bu nedenle, öteki koşulları yerine getirmek için ne denli uğraşırsanız uğraşın, ağalığı ve şeyhliği v.b.ni ortadan kaldırmadıkça, demokrasinin yani halk yönetiminin çok önemli bir koşulu olan eşit oy ilkesi gerçekleşemeyeceği için, demokrasiden söz edilemez. Sanırım, laikliğin ve feodal yapıyı kırmaya yönelik öteki atılımların demokrasi için taşıdığı önemi bu bilginin ışığında ayrıca açıklamaya gerek bulunmuyor.[16]

Bunların yanı sıra, seçmenin oyunu ne ve kimin için kullandığını bilmesi gerekir. Seçmen, bilinçli olmalıdır ki oyunu ulusal çıkarları, sınıfsal ve kişisel konumunu gözeterek kullanabilsin. Bu noktada önce iletişim ve eğitim devriminin önemi belirginleşir. Ulusallaşmanın önemi ise yadsınamaz.

Demokrasiden söz edebilmenin bir başka koşulu da, çoğulcu yapıdır. Toplumda değişik görüş ve düşüncelere yaşam hakkı tanınması, dahası güvence altına alınması demokratik rejimlerin ayırıcı özelliklerindendir. Özellikle de seçmen çoğunluğunun, bu çoğunluğuna dayanarak azlıkta kalanlara bu hakları tanımaması ve bu görüşte olan temsilcilerinin iktidarda bulunmaları, demokrasi ile bağdaşmaz. Oysa, bir dine dayanan iktidarlar, kendi dinlerini hak dini olarak gördükleri ve başkalarınınkini de "kâfirlik" olarak niteledikleri, ya da en azından onları ikinci sınıf insan statüsünde saydıkları için, laikliğin demokrasi için önemi bir kez daha böylece anlaşılacaktır. Kaldı ki, 1924 Anayasası ile kişinin doğuştan devir edilemez ve vaz geçilemez hak ve özgürlüklere sahip olduğunu öngörülmüş bulunuyordu. Buna ek olarak yasalar önünde eşitlik ilkesinin tanınmış olması, çoğulcu yapı için bir güvenceydi. Kaldı ki, devrimlerin özünü oluşturan Aydınlanma Düşüncesi, düşünsel planda da aynı amaca hizmet etmekteydi. Parasız eğitimin herkes için zorunlu olması da ayrıca bu açıdan da değerlendirilmelidir. Düşünce pla-

[16] Devrimlerden verilen ödünler ve giderek gelişen karşıdevrim sonucunda Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu acıklı durum bu gerçeğin bir başka kanıtıdır.

nındaki özgürlüklerin neden gericilik için söz konusu olamayacağını Üniversite Reformu ile ilgili kesimde belirtmiş bulunuyorum. O nedenle, Aydınlanma'ya karşı çıkarak toplumu geriye götürmek ya da en azından durağanlaştırarak çağdışı bir duruma sokmak isteyenlerin kendileri çoğulcu yapının en önde gelen düşmanları olduğu için, bu gibi akımların ve kişilerin önünün kesilmesinin çoğulcu yapıya bir darbe değil, fakat onun gerçekleşmesi için gerekli olduğunu da belirtmek isterim.[17]

-III-

Ancak, devrimlerin demokrasiyi gerçekleştirmeye yönelik olduğu konusunda her olanakta altını çizdiğim en önemli gerçek şu: Demokrasi demek, halkın/ulusun istencini ortaya koyarak kendisini yönetmesi demektir. O nedenle de kendisini temsil edecek kişileri seçer. Bu kişilere "milletvekili" denilmesinin de nedeni budur. Yine aynı nedenle, siyasal literatürde "millî irade" (ulusal istenç) kavramı yer etmiş bulunuyor. Ne var ki, ülkenin "ulusal istenç" doğrultusunda yönetilmesi için o ülkenin bağımsız olması gerekir. Bağımsızlığını yitirmiş ya da yarı-bağımlı bir duruma gelmiş bir ülkede, demokrasinin öteki tüm koşulları gerçekleşmiş olsa bile, yine demokrasiden söz edilemez. Çünkü, artık ulusal istenç değil, yabancı devletlerin istençleridir söz konusu olan. Eğer "millet"in "vekil"leri, kendi seçmenlerinin istençlerinin gereğini yerine getirecek yerde, hattâ onların istençlerinin tersi yönde, bir başka devletin, bir uluslararası kuruluşun istenci doğrultusunda yasalar çıkartıyorlar, kararlar alıyorlarsa, o ülkede "millî irade" değil, "gayrımillî irade" geçerlidir. Böyle bir ülkede, var olan, demokrasi maskesi takınmış olarak dış güçlere hizmet eden bir rejimdir. Ulusun çıkarları değil, dış güçlerin çıkarları demokrasi adı altında kollanır ve buyrukları yerine getirilir. O nedenle, bağımsızlık, demokrasinin içinde

[17] Bu konuda ayrıca bkz. **Maurice Duverger:*Siyasi Partiler***; 3.basım, çev. Ergun Özbudun, Bilgi yyn., Ankara, 1986, s.358-364.

varlık kazanacağı doğal ortamdır. Oysa, Atatürk devrimlerinin ve ilkelerinin temeli tam bağımsızlıktır.

Bu gerçekler karşısında, Atatürk devrimleri ve ilkeleri adıyla anlatımını bulan ve Cumhuriyetimiz'in **Atatürk**'ün yaşadığı dönemde gerçekleştirilen tüm devrimci/ilerici uygulamalar, demokrasinin var olabilmesi için önkoşul olan bağımsızlık sağlandıktan sonra bu rejimin gerçekleşmesi için gereken koşulların yaratılmasını ve önündeki engellerin kaldırılmasını amaçlamıştır.

Bu gerçeklerin en kesin kanıtı, ülkemizde karşıdevrimin giderek artan bir biçimde etkinliğini arttırmasına koşut olarak içine düşülen durum ve sonunda da bugün geldiğimiz noktadır.

SONUÇ

DÜNDEN YARINA

-I-

Türk kimliğinin önemli bir göstergesinin de Türkler'in iktidarlara karşı direnişleri olduğunu belirtmiştim. Başka bir deyişle, *"Türk kimdir ?"* sorusuna verilecek başlıca yanıtlardan biri de, *"Sınırları içinde yaşadığı Selçuklu ve Osmanlı devletlerine karşı ardı ardına direnen halktır"* olmalıdır. Neden böyle olduğu da elden geldiğince açıklanmaya çalışıldı.

Türkler'in Asya'da başlayan direnişleri Anadolu'da Selçuklular'a, sonra da Osmanlılar'a karşı sürüp gitmiştir. Selçuklu'nun paralı Frenk askerlerinin, yabancılardan oluşan ordularının yerini Osmanlı adı altında Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Boşnaklar, Sırplar, Arnavutlar, Hırvatlar, Araplar, Kürtler ve Yeniçeriler almıştır. Bunlar, kendilerine yabancılaştığı, halkı ezip sömürdüğü için ayaklanan Anadolu Türkleri'nin direnişlerini, devşirme paşaların komutasında kanla ateşle bastırmışlar, kendi resmî tarihçilerinin de açıkça belirttiği gibi beşikteki çocuklara kadar kılıçtan geçirmedik, kuyulara doldurmadık kimse bırakmamak için kitle kırımlarına girişmişlerdir. Ama kılıç artığı Türk halkı yine yılmamış, yine boyun eğmemiştir. Ne çare ki yabancılar bu kez daha güçlü, daha kalabalık olarak saldırmışlardır. Başka ulusların tarihlerinde, belki vardır ama, bu kadar çok halk direnişi ve eylemi olduğunu ben bilmiyorum. Anadolu'da gördüğümüz halk direnişleri, özgür ve insan gibi yaşayabilmek için yüzyıllar süren savaşımların öyküsüdür.[1] Ama bir an

---

[1] Bozkurt Güvenç, bu durumu, yalnızca göçebeliğe indirgeyerek, şöyle özetliyor: *".....toprağa yerleşmeyi (yani köylüleşip güdülmeyi) onur kırıcı bulan Türkmen (Yürük) töresi, Osmanlı'nın son yıllarına doğru zayıf düşmekle birlikte, devletin göçebeyi reayalaştırma ya da kullaştırma çabalarına karşı başarıyla direndi, ayakta kaldı. Ancak özgürlüğünün bedelini, devlet gücünden, yönetimden uzak tutularak 'akılsız ve idraksiz Türkler' aşağılanmasına katlanarak ödedi."* — **Bozkurt Gü-**

gelmiştir ki, bu halk bile Osmanlı'ya karşı eylemli direniş gösteremeyecek duruma sürüklenmiştir. Fakat bu yenilgi Osmanlı'nın dayattığı düzeni içine sindirmekle sonuçlanmamış, Anadolu Türk halkı Osmanlı'ya karşı edilgen bir direniş içine girmiş ve giderek içine kapanık bir yaşam sürmeye başlamıştır. Bu arada, bir parça ekmek uğruna başkent İstanbul'a sürüklenenler ise bu kentte ezilmiş, sömürülmüş, bu kere orada direnişe geçmiştir. Osmanlı'nın çöküş sürecine girmesiyle ülkesinin sömürgeleşmesinin bütünleyicisi olan batılılaşma ve "reform" aldatmacaları halkın durumunu daha içler acısı yapınca bunları da aynı sessiz ve edilgin direnişle yadsımıştır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başlarında Anadolu'da görülen yoksul, bezgin ve ürkek köylüler, işte bu soylu savaşçıların bu kırımlardan ve sömürüden arta kalmış olanlardı. Ne var ki, Türk'ün düşmanları ile açıktan açığa işbirliği yapan Osmanlı iktidarına karşı, **Mustafa Kemal Paşa**'nın önderliğinde başkaldıranlar da yine onlar olacaklardır.

Kitabın başında da belirttiğim gibi, ulusçuluk ya da ulusalcılık bir ideoloji olarak Avrupa'da gelişmiştir. O nedenle de Osmanlı Devleti döneminde Anadolu Türk halkında Avrupa türü bir ulusalcılık ideolojisi aramak boşunadır. Ama bu demek değildir ki, Türkler, kendilerinin başka halklardan ayrı olduklarının ve hele Osmanlı'nın bir parçası olmadıklarının bilincinde değillerdi. Bu bilincin temelinde, kuşkusuz, kendisine zulüm edenlere karşı yüreğini kaplayan hınç ve öfke vardı. Kaldı ki, dilini yitirirse varlığını da yitireceğinin bilincinde olduğu içindir ki tüm kültürel kuşatmaya karşın diline sımsıkı sarılmıştı. Eğer, 19 Mayıs 1919'a değin varlığını sürdürebilmişse, bu, dilini yaşatabilmiş olduğu içindi. Dilin, ulus olabilmenin onsuz olmaz koşulu olduğunu ise biliyoruz. Yenik düşe düşe içine kapanacak, cahil bırakıldığı için kendi yazılı tarihi olmayacaktı ama halk türkülerinde ve şiirlerinde varlığını geçmişten geleceğe yaşatacaktı. O

---

venç: ***Türk Kimliği – Kültür Tarihinin kaynakları***; 6.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.199. Bu değerlendirme "kısmen" doğrudur, çünkü eksiktir, göçebelikten kaynaklanan etkenlerle birlikte benim açıklamaya çalıştığım öteki etkenleri de göz önüne almak gerekir.

nedenle, devrimlere değin Türk ulusunun hiç var olmadığı ya da "*Türk ulusu bu devrimle uyanmadı; belki ilk kez doğdu. Türk ulusu yoktu ki uyusun...*"[2] savına katılmak olanaksızdır. Ulusal Kurtuluş Savaşı, olmayan bir ulusla mı yapılmıştır? Buna karşı belki denilebilir ki, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda dinsel/İslâmî saik söz konusuydu. Bu, gerçeğin yalnızca bir parçasıdır. Neden Müslüman Araplar, "kâfir" emperyalistlerle işbirliği yaptılar ve hâlâ da yapıyorlar? Ya da işgal yıllarında neden Anadolu'da kimi Müslümanlar düşmanla işbirliği yaparken kimi Müslümanlar da düşmana ölesiye karşı koydular? Bu kesimleri böyle değişik davranmaya iten neydi? Böyle diyenler, bu soruların yanıtlarını vermelidirler. Hem sonra, İslâmcı **Mehmet Akif**'in İstiklâl Marşı'ndaki ulusalcı duyguları bir yana bıraksak bile, **"ümmet"** yerine **"millet"** sözcüğünü kullanmakla da yetinmeyerek **"ırk"** sözcüğüne yer vermesi nasıl açıklanacaktır? Osmanlı'yı Anadolu'dan kovmak ülküsü ile yanıp tutuşan, bu amacına ulaşamazsa bile girişimlerinin destanlaşacağına inanarak avunan ya da Osmanlı'nın eline geçmemesi için karısını boşayan, başına geçtiği ayaklanmaya para sağlamak amacıyla varını yoğunu satarak servetini katırlara yükleyip dönüşü olmayan bir yola çıktığını bile bile Üsküdar önlerine kadar gelen ve orada ölen ya da padişah evinde konakladı diye evini tütsülerle arındıran bir yalın Anadolu Türkü'nün Türk olarak hiç var olmadığını öne sürmek doğru olmasa gerektir.

Atatürk, bu özü anlamış, yeniden gün ışığına çıkarmış, devrimci bir atılımla gelişmesini gerçekleştirmiş, onun ideolojisinin oluşmasını sağlamıştır.

-II-

Bu söylenenlere şunu da eklemek gerek: Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Osmanlılar köşklerinde, yalılarında, konaklarında otururlarken dört bir cephede savaş alanlarına sü-

[2] **B.Güvenç:** s.12.

rülenler, bir bu yüzden acılara boğulanlar yine Türkler olmuşlardır. Bu gerçeğe değinen **Mahmut Esat Bozkurt**, ulusal türkülerimize bu acıyı yansıtan 2 deyişe yer vermiş.[3] İlki şu:

İzmir kışlasında kuram çekilir
Ananın babamın belleri bükülür
Davulla zurnayı düğün mü sandın?
Al yeşil bayrağı gelin mi sandın?
Askere gideni gelir mi sandın?

İkincisi ise şöyle:

Ey gaziler, yol göründü
Yine garip serime
Dağlar taşlar dayanmaz
Benim ah ü zarime

Osmanlı döneminden kalan halk türkülerimizin hep yanık ve ezik olması, Türk'ün içinde yaşamaya zorlandığı koşulların sonucu değil midir?

Bozkurt, benim hep altını çizdiğim gerçeğin bu yönünü, bu dizeleri andıktan sonra o da şöyle saptıyor:

".....askerlikten muaf tutulan yabancı unsurlar, rakipsiz olarak ekonomik alanda kuvvetleniyorlardı. Ve millî duygularını besleyerek yükseliyorlardı.

Türk'ün bu iki kuvvetten uzak kalarak zayıf düşmesi, yabancı unsurların onu hırpalayarak imparatorluktan kolaylıkla ayrılmalarını ve yeni devletler halinde kurulmalarını kolaylaştırıyordu."[4]/[5]

---

[3] **M.E.Bozkurt:** s.214.

[4] a.y.,s.214.

[5] Mahmut Esat Bozkurt, tanığı olduğu bir olayı da anlatıyor:
"1928 yılında Adliye Vekili sıfatıyla Cumhuriyet Adliyesini teftiş ediyordum.

Ve Osmanlı, Osmanlılık uğruna Türk'ün kendi varlığını algılamasını, ulusal bilinçle davranmasını devletin birliğine zarar vereceği gerekçesiyle engellemek için elinde geleni yapacaktı.

Atatürk'ün yaptığı ise bir yandan bu engelleri kaldırırken, bir yandan da ulusal bilincin kökleşip gelişmesi için en uygun ortamı yaratmak olmuştur.

-III-

Osmanlı Devleti, Türk Devleti değildir.

Osmanlı Devleti, çok uluslu bir devletti, ama bu uluslar içinde Türkler en aşağı görüleni, Türklük, bir sövgü sıfatı idi. Osmanlı Devleti'nin insan öğesini oluşturan halklar/uluslar birbirlerine sövüp saymazlarken, hep birlikte Türk'e ***Etrak-i bi***

Denizli'de bir aralık hastahaneyi ziyaret etmek istedim. Ziyaret ettim, hem hediyelerimi dağıtıyor, hem de hastaların hatırlarını soruyordum. Bir hasta ile aramda şöyle bir konuşma oldu:

'Hemşeri nasılsın?'

Saçı sakalına karışmış, perişan bir hal gösteren hasta, dökük dişleri arasından bana bir şeyler söyledi. Fakat ben bunları anlayamadım. Arapça mı, Farsça mı, Türkçe mi? Anlaşılmıyordu.

Hasta başını salladı ve sustu.

Doktordan öğrendim ki, bu adamcağız Denizli'nin Sarayköy kazasından imiş. Henüz Yemen'den gelmiş! Sarayköy'de akrabalarından kimseyi bulamamış. Kendi memleketinin havasıyla uyuşamamış ve hastalanarak hastahaneye düşmüş.

Hasta elli yaşlarında Vardı.

Aşağı yukarı Yemen'de elli yıl kalmış... Orada unutulmuş... Cumhuriyet'te de İmam Yahya'nın yardımıyla memleketine dönebilmiş!

Fakat ne dönüş!

Anadili Türkçeyi unutacak hale gelmiş ve öz memleketinin havasıyla uyuşamayarak hastahanelere düşmüş.

Kimbilir bu gibi kardeşlerden daha nicelerinin haberlerini, ak saçlı ana ve babaları fersiz gözleriyle uzak yollara bakarak, hâlâ beklemektedirler!" — a.y.,s.214.

idrak derlerdi. Osmanlı Devleti, uyruğunda olan Yahudiler'i Osmanlı Hıristiyanları'na karşı padişah buyruklarıyla gözetip korurken,[6] şeyhülislâm fetvalarıyla Türkler'in topluca öldürülmeleri gerektiğini bildiren bir devletti.

Evet, gerçi, Büyük Selçuklu Devleti'ni de, Anadolu Selçuklu Devleti'ni de, Osmanlı Devleti'ni de Türkler kurmuşlardı. Ancak, bu devletlerin egemenleri, Türk olmayanlarla kaynaşıp bütünleşmişler, iktidar Türklük'ten soyutlanarak kozmopolit bir renge bürünmüş, iktidar çevreleri içinde kalan Türkler ise köklerinden koparak kendi halklarına yabancılaşmışlardı. Büyük Selçuklu Devleti'nin Büyük Oğuz Ayaklanması, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Babaîler Ayaklanmasının yol açtığı gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin Anadolu İhtilâli sonucunda yıkılması birer rastlantı değildir. Türkler'in kurdukları devletlerinin, kendilerine amansız birer düşman kesilmelerinin sonucudur. Açıkçası, her 3 devleti de tarihe gömenler, kurucularıdırlar.

Taner Timur'un yerinde bir saptaması şöyle:

"Osmanlı devletinin çöküşü ve Türk ulusunun bağımsızlık kavgasına girişi, ulusal bilinç ve kimlik sorunu konusunda yepyeni koşullar yarattı. Yeni imparatorluk hayalleri ile birlikte 'yönetici ulus' saplantıları[7] da savrulup gitmiş ve onların yerini 'mazlum ulus' bilinci almıştı. Gerçekten Millî Kurtuluş Savaşı önderinin, Türk ulusunu dünya kamuoyuna 'mazlum ulus' olarak takdimi ve bu sıfatla haklarının savunulacağının ilânı, ger-

---

[6] Bu koruma, ülke içinde, özellikle Hıristiyanlar'ın, Yahudiler'in hamursuz bayramında yedikleri mayasız ekmeğe kanını katmak için Hıristiyan çocukları kaçırarak öldürdükleri savları (kan iftirası) olaylarında açıkça görülür. Bu konuda **Esther Benbassa: *"Kampana Çalanlar Dâvası – 1901'de İzmir'de Cereyan Etmiş Bir Kan İftirası Dâvası"***; T.T.D., C.V, 1986, s.44-56 'da İzmir'deki bu olay ayrıntıları ile anlatıldıktan sonra bu konuda önceki yıllara ilişkin fermanlara yer verilmektedir. Ayrıca bkz. **A.Galanti: *Türkler Ve Yahudiler....***; s.25.

[7] Osmanlı Devleti'nin son günlerinde çok uluslu bir devlet olan Osmanlı'da Türkler'in egemen ulus olması gerektiği ve ayrıca Turancılık düşüncesinin de ortaya çıktığı anımsanmalıdır.

çek bir zihniyet değişikliğine yol açacak bir kültür devrimi yaratabilirdi. Bunun için de, bu fikrin tutarlı bir tarihi ve toplumsal analiz içine oturtulması gerekti. Nitekim Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında Atatürk bu analizin temellerini geliştiriyordu.

Türk ulusunu 'mazlum ulus' olarak ortaya koyunca, ona zulmedenleri de ortaya çıkarmak gerekti. Atatürk bunları, birbiriyle ittifak halinde iç ve duş güçler olmak üzere iki başlık altında görüyordu. Dış güçler, ulusal bağımsızlık savaşını boğmak ve Türkiye'yi yok etmek isteyen emperyalizmdi. Bu konu son derece açıktı ve herkesin gözlerinin önüne serili olan bir durumun ifadesiydi. Buna karşılık iç güçler hangileriydi? Atatürk bu konudaki görüşlerini, Türk tarih anlayışında bir devrim ifade edecek biçimde, İzmir İktisat Kongresi'ni açış konuşmasında dile getirdi. Bu konuşmasında Atatürk, Osmanlı devletinin çöküş nedenlerini açıkladıktan sonra şunları 'söylüyordu: 'Milletin duçar olduğu bu hazin hal ve sefaletin esbabını arayacak olursak doğrudan doğruya devlet mefhumunda buluruz.' Demek ki, iç zulmedici kuvvet de bizzat Osmanlı devleti idi.'[8]

Gerçekten de, durumun böyle olduğu geçen sayfalarda belge ve kanıtlarıyla açıklanmış bulunuyor.

İşte bu nedenle de, **Atatürk**'ün önderliğinde verilen savaşım, yalnız dış düşmana karşı değil, iç düşmana, Türk'e zulüm eden Osmanlı Devleti'ne karşı verilecek ve başarıya ulaşma sürecinde de direniş, devrime dönüşecektir.

Ancak, Cumhuriyet ilân edildiğinde Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısının izleri hâlâ sürüyordu. Çağdaş ve uygar, ulusal bir devlet ve toplum yaratabilmek için bu izlerin silinmesi gerekiyordu. Başka bir açıdan bakarsak, Türkler, Türk olarak bağımsız bir devletin sahibi olmalıydılar. Laiklik ve ulusalcılık temeline dayalı devrimlerin bu amaca yönelik olduklarını gördük. Fakat, "Türk" nasıl tanımlanacaktı? Bu sorunun yanıtı **Atatürk**'ün tarih anlayışı ve Dil ve Tarih Devrimleri çerçevesinde yapılan çalışmalarda bulunuyor: Türk'ü Türk yapan dil ve kültür

---

[8] **Taner Timur:** ***Osmanlı Kimliği***; Hil yyn., İstanbul, 1986, s.119-120.

birliği ve ortak geçmiş, yani tarih bilincidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuranlar, onu yaşatmak ve daha da ileriye götürmek isteyenler, Türk'tür, Türk, çağdaş ve laik olmalıdır. **Atatürk** için Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdü. Öyle olunca da Türk, Türklüğü ile övünebilecekti.[9]

-IV-

Günümüzde Osmanlı artıklarının Osmanlıcı olmaları doğal. Türkiye'de yaşayan gayrımüslimlerin de Osmanlı dönemindeki ayrıcalıklı statülerinin özlemi içinde Kemalizm'e ve devrimlere karşı çıkmaları da anlaşılabilir bir şey. Bunlar dışında kalan ve düpedüz Türk düşmanı olanların da aynı çizgideki davranışları onların doğalarının gereği. Ne var ki, kendilerini Türkçü, "milliyetçi" ve hele hele Atatürkçü olarak tanımlayanların Osmanlı'ya sahip çıkmalarını, onu öve öve bitirememelerini, Türkçülük ve milliyetçilikten söz edip dururlarken Dil Devrimi'ne karşı çıkarak Osmanlıca'yı savunmalarının ussal bir açıklanması bulunmuyor. En olumlu yorum, olsa olsa geçmişimizi, tarihimizi ve ulus olmak için ulusal dilin temel koşul olduğunu bilmedikleri olabilir. Eğer neden bu değilse, ya art düşüncelidirler ya da emperyalizmin işbirlikçileridirler.

Bununla birlikte, bu söylediklerim sözde de olsa kendilerini "Türk" olarak tanımlayanlar içindir. Türk kökenli olsalar bile kendilerini öyle tanımlamayanlar, ulusal bir Türk devletinin varlığını anlamsız görenler, buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nu kendi düşünce ve davranışlarının odağı yapanlar, elbetteki Osmanlılık açısından geçmişe, bugüne ve yarına bakacaklardır. Oysa, ben bu çalışmada Türk'ün Selçuklu ve Osmanlı'da yerinin ne olduğunu göstermeye çalıştım. Eğer Osmanlı Devleti açısından olaylara bakmış olsaydım, Osmanlı kafasına sahip olsaydım, **Naima, Peçevî, Hoca Saadettin** v.b. gibi "devlet"ten yana çıksaydım, o devlet sayesinde Türk halkını sömürerek palazlananla-

[9] **B.Güvenç:** s.225, 227.

rın gözüyle olup bitenlere baksaydım bu kitap yazılamazdı. Ama ben Türk'üm, kendimi öyle duyumsuyorum.

-V-

Karşıdevrimin bizi bugün içinde bulunduğumuz duruma getiren gelişmeler Osmanlı'nın tümden yıkılışı ile sonuçlanan gelişmelerle büyük bir koşutluk göstermektedir. Ancak, şimdilerde Osmanlı düzeninin *"çağa uydurulmuş"* bir çeşitlemesini, çıkar yol olarak önerenler de var. Dış ilişkiler alanında özellikle de, bir yandan Orta Doğu'da barışçıl bir düzenin sağlanmasının çıkar yolu olarak Osmanlı düzeni gösteriliyor ve hatta örneğin deniliyor ki *"Osmanlı'sız Orta Doğu, Orta Doğu'suz İslâm olmaz"*[10] ve bir yandan da Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısını "Ilımlı İslâm" çizgisinde değiştirilecek olursa İslâm ülkelerine öncülük edebileceği, onların önderi olabileceği öne sürülüyor. Bu 2 sav da birbirini bütünler nitelikte. İç siyasa alanında ise Osmanlı'nın "millet sistemi"ne koşut bir yapılanma, etnik grupların kültürel açıdan özerk olması, merkezî yönetim yerine yerel yönetimin geçirilmesi, ancak yerel yönetimlerin iktidar ortağı da olmaları, devletin yapısının federasyon olarak değiştirilmesi gündemde. Tüm bu sav ve öneriler uygulamaya geçirilecek olursa çok açık bir biçimde Ulusal Kurtuluş Savaşı ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bir tür yeni Osmanlı Devleti olacak. Ne acıdır ki, parça parça da yaşama geçirilmekteler.

Bu noktada Osmanlı'nın onu Sevr'e götüren son yüzyılında olup bitenler ile bugünlerde yaşadıklarımızdan yalnızca bir ikisine değinerek bir karşılaştırma yaparsak ve bu arada Osmanlı gayrımüslimlerinin Türkler karşısındaki üstün ve ayrıcalıklı durumlarını anımsarsak örneğin dipnot 10'daki sorulara verilen yanıtları ve birazdan belirtilecek olanları daha gerçekçi bir biçimde algılayabiliriz[11]:

---

[10] **Nazif Gündoğan:** ***"Osmanlı'sız Orta Doğu, Orta Doğu'suz İslâm Olmaz"***; Yeni Şafak, 31 Ağustos 2003.

[11] Milliyet'in 29 Ekim 1997 günlü sayısında Prof.Dr.Cemal Kafadar ile yapılan söyleşide bazı soru ve yanıtlar şöyle:

Osmanlı yöneticileri, Osmanlı Devleti'nin Avrupalılarca "Avrupalı" sayılması için ülkelerini sömürgeleştirmek pahasına ödün üzerine ödün vermişlerdi. Bugün Avrupa Birliği'ne girerek Avrupalı olabilmek düşüyle verilen ödünler, Osmanlı'nın verdiği ödünler ile büyük bir koşutluk içindedir.

Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti uyruğu olan etnik guruplara ayrıcalık üstüne ayrıcalık tanınması, özerk olmaları için dayatmalarda bulunmuşlardı. Bugün de aynı dayatmalarla karşı karşıya bulunuyoruz.

Ermeni sorununda Batılılar'ın dünkü ve bugünkü tutumlarının aynı çizgide olduğu da ortadadır.

Osmanlı-Yunan uyuşmazlıklarında Avrupalılar hep Yunanistan'ın arkasında olmuşlardı. Bugün de öyle değil mi? O dönemde yaşanan Girit sorunu ve sonunda da Girit'in elde çıkarılması ile Kıbrıs sorunu ve gelişmelerde Batılı devletlerin tutumu ile bugün yaşananlar arasındaki koşutluk pek açık bir biçimde gözler önündedir.

Osmanlı'nın dış borçlanması sonunda ortaya çıkan Düyun-u Umumiye ile IMF arasında aynılığı açıklamaya ise hiç gerek yok.

Koşutluklar sürüp gider. Ana sonunda Osmanlı'nın geldiği nokta ile bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu durum arasın-

---

"Osmanlılar, Batı imparatorluklarının tersine, ne dinî ne de etnik açıdan homojenlikte ısrar etmeyen kurumlar icat etmişler; ayrıca topraklarına bir sömürge olarak da bakmıyor. Ama Batı bunları yaptığı için başarılı olmadı mı?

Evet, Osmanlılar merkez-taşra ikilemi yaşamakla birlikte, Mısırı ya da Bosnayı sömürülecek bir yer olarak görmüyor ve oranın insanları devletin aslî unsurları olabiliyor..... içerilik bugün dünyada yeni bir değer olma yolunda. O zaman da biz kendi mirasımıza dönüp çok olumlu şeyler bulabiliriz.

Ama bu mirası Cumhuriyet'te kaybetmemiz çok acıklı değil mi?

Hem de çok üzücü..... Müthiş bir kopuş olmuş.

Bu mirasa yeniden sahip çıkmamız imkansız mı? Karamsar mısınız?

Yapılabileceğine inanıyorum, bu hamur var...."

daki benzerlik gerçekten ürperticidir. Örneğin günümüzün mandacı yazarları dünküleri hiç de aratmıyorlar. Dün de İslâmcı bir iktidar vardı ama bu iktidar Hıristiyan devletlerin güdümündeydi...

Bu arada, Türkler dışında tüm etnik gurupların sözümona insan haklarının takipçisi olan Batılılar'ın Türkler'in de insan oldukları nedense hiç uslarına bile gelmiyordu. Bugün de öyle.

Ve bir de CIA eski Orta Doğu Direktörü ve Ulusal İstihbarat Konseyi Başkan Yardımcısı **Graham Fuller**'ın şu açıklamalarını okuyalım:

"Kemalizm bitti:

Atatürk'ün tarihî rolüne büyük saygım var. Ancak dünyada hiçbir lider sonsuza kadar yaşayacak bir ürün vermedi. Oysa İncil ve Kuran hâlâ veriyor. Mustafa Kemal'in başına gelen de farklı değildir. Ama kendisine entelektüel güven duyan Türkiye İslâm'ın günlük yaşamdaki yerini yeniden düşünebilmelidir.

Siyasî İslâm:

İslâma dayalı siyasî partileri daha fazla siyasîleşmeye, parlamentoya katılmaya çekebilirseniz bu çok değerli olur.

Orta Doğu misyonu:

Türkiye..... demokrasi ile İslâm'ı bir arada yaşatacak formül bulunursa İran ve Arap dünyasına olağanüstü büyük bir entelektüel öncülük etmiş olacak."[12]

Buna ek olarak, CIA'nin eski Ankara İstasyon Şefi ve Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi **Paul Henze**'nin[13] önerisine bir göz atalım: ***Turkey and Atatürk's Legacy*** adlı ve 1998 tarihini taşıyan kitabında gerek siyasal ve gerekse yönetimsel açıdan federasyona geçilmesini önermekte, böyle yapılırsa bölgesel gereksinmelerin daha iyi karşılanabileceği gibi Kürt sorununun da çözülebileceğini öne sürmektedir. Ancak, "klasik Atatürkçüler"in bunu nefretle karşıladıklarını da eklemekten geri kalma-

[12] Cumhuriyet, 26 Şubat 1990.

[13] Paul Henze için örneğin bkz. **Uğur Mumcu:** ***"Rabıta Ve CIA"***; Cumhuriyet, 8 Nisan 1988 ve **Ceyhan Mumcu:** ***"Paul Henze Ve Atatürkçülük"***; Cumhuriyet, 4 Aralık 1998.

maktadır.[14]

Açıkça görüleceği üzere "modernize edilmiş" bir Osmanlı modeli geçerli kılınmak istenmekte ama bunun önündeki engelin de Atatürkçülük olduğu belirtilmekte, bu arada da Osmanlı'nın çok uluslulluğu ve etnik gurıplara tanımış olduğu haklar övülmektedir.

Atatürk ve onun devrimlerine sahip çıkanlar bu modelin gerçekleşmesine engelmiş. Avrupa Birliği için hazırlanan bir raporda da aynı görüş öne sürülmemiş miydi?

Gerçekten de devrimlerimizin temel işlevi, belirttiğim üzere, Osmanlı'nın kalıntılarını silerek çağdaş, laik, tam bağımsız bir ulus devleti tüm anlamı ile gerçekleştirmektir. O nedenle, **Atatürk**'ün izinden gitmek isteyenler ve devrimlere sahip çıkanlar, değil Osmanlı modelinin şu ya da bu biçimde veya şu ya da bu adla yeniden yaşama geçirecek bir uygulamaya, onu çağrıştıracak bir oluşuma bile karşıdırlar, karşı çıkmalıdırlar.

Durum bu iken, Osmanlıcayı savunmasının yanı sıra, bir de şu sözlerin **Attilâ İlhan**'ın kaleminden çıkmış olmasına ne demeli:

".....o son derece başarılı Selçuklu/Osmanlı (Ümmet) kültürü....."[15]

"...Osmanlı / Selçuklu 'Ümmet' Kültürü Sentezi, Batı Türkleri tarafından; hem Asya'dan sürükleyip getirdiği 'yatay', hem Önasya'da bulduğu dikey kültürlerin hepsini özümseyerek, özgün ve kendine mahsus olarak yaratılmıştır. Arap ve Acem unsuru, bu bileşime İslâmiyet'in kattığı öğeler; onun dışında Ortodoks (Rum), Gregoryen (Ermeni), ayrıca Süryani, vb, kültür bileşenleri de var. Neticede öyle sağlam bir hayat biçimi oluşturmuştur ki, gücünü ve özgünlüğünü; Tuna'dan Aden Körfe-

---

[14] **Paul B.Henze:** ***Turkey and Ataturk's Legacy – Turkey's Political Evolution, Turkish-US Relations and prospects for the 21st. Century***; Resarch Centre for Turkestan and Azerbaijan, Hollanda, 1998, s.144.

[15] ***"...'İdâre' ve 'Öğretmen': 'Al Gülüm / Ver Gülüm'..."***; Cumhuriyet, 17 Mart 2003.

zi'ne, bugün bile her yerde yaşadığını görmekle, anlayabiliyoruz."[16]

"...biz de 'Ümmet Dili'nden 'Millet Dili'ne geçerken, Ümmet Dönemi'ni yok saymak ..... saplantısından vazgeçmeliyiz."[17]

-VI-

Uluslaşmamış, ulusal bilinç sahibi olamamış toplumlar, emperyalizmin kolay lokmalarıdırlar. O nedenle, emperyalist güçler, sömürgeleştirdikleri ya da sömürgeleştirmek amacı ile göz diktikleri ülkelerde uluslaşmayı ve ulusal bilinç oluşmasını engellemek için çaba gösterirler. Bunu başarmış olan uluslara karşı ise, ulusalcılığın artık çağdışı kaldığı, yerini uluslararası değerlerin (örneğin küreselleşmenin) aldığı propagandasına girişirler. O toplumları tarihsel süreçte uluslaşmadan önceki aşamalara gerisin geriye çekmek isterler. Laiklik karşıtlığı bu propagandaların başında gelir, din ve mezhep ayrılıkları körüklenir. Toplum bir yandan "millet" olmaktan çıkarılarak "ümmet" durumuna getirilmek istenirken, bir yandan da etnik ayırımlar kaşınır. Bu arada ulusu ulus yapan onsuz olmaz öğesi dil, soysuzlaştırılmaya, ulusal dil olmaktan çıkarılmaya çalışılır. Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi bunun kanıtlarıyla doludur. Bugünse bu çabalar dorukta bulunuyor. Bunun içindir ki, Kemalizm ve devrimlerimiz ulusal varlığımız için bugün en az dünkü kadar yaşamsal önem taşıyor. Eğer Osmanlı'da Türk'ün çektiklerini ve Osmanlı Devleti çöktüğünde çektiğimiz acıları bir kez daha yaşamak istemiyorsak, devrimlerimize sahip çıkmamız gerekiyor. Yoksa, hem dış ve hem de iç düşmana karşı İkinci Bir Kurtuluş Savaşı vermek zorunda kalacağımız günler pek yakın.

İsmail Habib Sevük'ün 1922 yılında, ***Yenigün*** gazetesinde ***"Milliyetin Manası"*** başlıklı bir yazısı yayınlanmış. Uzun

---

[16] ***"...Çünkü Yaşanan Budur!.."***; Cumhuriyet, 16 Aralık 2002.

[17] ***"...'Yabancılaşma' ile 'Özdeştirmecilik' Bağlantısı..."***; Cumhuriyet, 18 Aralık 2002.

da olsa bu yazıyı birkaç paragrafı dışında buraya almak istiyorum. Çünkü, yazı hem benim vurgulamaya çalıştıklarımı özlü bir biçimde anlatıyor ve hem de güncel önemi var. Yazı, şu:

"Bizde milliyet cereyanı başladığı vakit iki sınıf muarız [karşı çıkan] *çıktı. Bunun birine düşmanlar, diğerine aldananlar diyebiliriz.*

Venizelos'un en çok istediği şey bu millette milliyet cereyanının uyanmaması idi, o biliyordu ki bu his uyanmazsa onun diğer istedikleri kolayca elde edilecektir. Loid Corc'un dört senedir yılmak bilmez bir gayretle çalıştığı şey o uyanan milliyet hissini boğmaktı, o kaniydi ki bu his boğulduktan sonra korktuğu şeylerin hiçbiri artık dirilmeyecektir. Vahidettinler ve Damad Paşalar da bu milliyet hissinin öldürülmesini iltizam ediyorlardı [yani, kendileri için gerekli görüyorlardı]*.Onlar da biliyorlardı ki millet kendi benliğini idrak edince onların elinde kör bir âlet olmayacaktır.*

Rumlar ve Ermeniler'in milliyet cereyanına karşı koparddıkları itirazlar hiç de haksız değildi: Onlar anlamışlardı ki, Türk milleti Türklüğünü tanırsa o zamana kadar en çok onların havuzuna akan servet olduğu [gibi] artık Türk'ün kendisine çevrilecektir.

Bütün bunlar milliyet cereyanının karşısında birinci sınıfı teşkil eden muarızlardı, hepsinin menfaati Türkler'de milliyet hissini doğurtmamak ve hepsinin emeli doğan milliyet hissini boğmaktı. Milliyet hissi bütün bu dahilî ve haricî düşmanlara karşı galebe çaldı.....

İkinci sınıf muarızlara gelince, bunlar bu milletin düşmanları değil, evlâdlarıdırlar, onların milliyet cereyanına muhalefeti hiyanetten değil, aldanmaktandır.

Onların kimisi İslâmcılık endişesiyle muarızdır, kimisi de ırkla milliyetin hudutlarını tefrik etmediklerinden Türklük cereyanı karşısında ürkeklik duyuyorlar.

İslâmcılık yapanların en büyük delilleri şudur: Arnavutlar, Araplar gibi İslâm akvamını [kavimlerini] *Türklük cereyanı yüzünden kendimizden soğuttuk!*

Onların insafına müracaat ediyorum:

Bizdeki milliyet cereyanı onları bizden nasıl soğutabilirdi ki biz milliyet cereyanını onlardan öğrendik ve onlardan aldık!

Ne kadar ve ne kadar zaman istedik ki 'Osmanlılık' mefhumu içinde her kavim ve her ırk kendi millî benliğini unutsun. Lâkin Osmanlılığa sadece biz inandık ve sade biz <ben ben değilim!> diye kendimizi avutup giderken bütün onlar hep biz biziz!> diyotlardı!

Yalnız öyle deseler bir şey değil. <Biz biziz> diyenler, bu dediklerini fiile çıkarmak için Osmanlılığı yıkmak istediler, evvelâ bizden hem dil, hem dinle ayrılanlar, hep ellerinde balta, o Osmanlılık binasına hücum ettiler. Nihayet o bina büyük tarrakalarla göçtü. Eğer biz hâlâ <ben ben değilim!> teranesinde devam etseydik, o binanın enkazı altında hurdehaş olup gidecektik. Bereket versin ki <ben benim> dedik ve o enkazın altında ezilmek değil, altı yedi asırlık kalın gövdeli, kalın keresteli o binanın enkazı üstünde yeni ve ilâhî bir tecellüd [yiğitlik] *heykeli halinde yükseldik.*

İslâmcılık endişesiyle millî cereyana muarız olanlar eğer maziden istiane ediyorlarsa [yardım umuyorlarsa] *yanlış, atiden* [gelecekten] *korkuyorlarsa manasızdır.Mazinin vakayii* [olayları] *daha tarihe intikal etmemiş* [geçmemiş] *denecek kadar canlı ve göz önünde duruyor: Bizdeki mil!iyet cereyanı bizden başkalarına değil, başkalarından bize geçti. Biz milliyeti Makedonya dağlarında, Piriştine Tepelerinde, Yemen çöllerinde öğrendik.*

Başkım cemiyetleri, Taşnak teşkilâtları, Arap kulüpleri Türk Ocağı'ndan evvel doğmuştu. Rumlar'ın <Fener>ocağı ise <Fatih>in oğluyla yaşıttı!.....''[18]

Osmanlı'ya karşı **Atatürk**'ün önderliğinde son direnişimizde başarılı olduk ama Osmanlı artıklarına ve kalıntılarına karşı girişilen devrimleri sonuna değin götürebildik mi? Kuşkusuz hayır! Götürebilseydik bugün bu durumlara düşer miydik! Daha **Atatürk**'ün sağlığında karşıdevrimciler kıpırdanmaya

---

[18] **İ.H.Sevük:** s.188-190.

başlamışlardı ama asıl onun ölümünden sonra tam anlamıyla bir karşıdevrim sürecine girerek[19] bugünlere gelmiş bulunuyoruz. Ve bu gidişe "Dur" diyemezsek, 1919 yılının Mayıs'ında ve hemen sonrasında **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**'nun yaşamış olduğu duygularını paylaşacağız demektir:

"Batan geminin içinde son duasını mırıldanan kazazede gibi kendi kendime, durmadan onun adını tekrar ediyorum: Mustafa Kemal, Mustafa Kemal, Mustafa Kemal....."[20]

[19] 1945-1950 arasında karşıdevrimin nasıl kök salıp geliştiği için bkz. **Çetin Yetkin:** ***Karşıdevrim, 1945-1950***; Otopsi yyn., İstanbul, 2002.
[20] **Y.K.Karaosmanoğlu:** ***Atatürk – Bir Tahlil....***; s.34.

DİZİN

DİZİN
I
TARİHÇİLER, YAZARLAR VE ARAŞTIRMACILAR

A

Yavuz ABADAN: 795, 868
ABDURRAHMAN ŞEREF: 851
Halide Edip ADIVAR: 855
Ahmet AĞAOĞLU: 858
Samet AĞAOĞLU: 782, 791, 848, 961
H.C.ARMSTRONG: 834, 841, 842, 843
İnal Cem AŞKUN: 930
Falih Rıfkı ATAY: 786, 822, 862, 863, 921-923, 930, 931, 936, 938, 969
Ergün AYBARS: 814, 817
Şevket Süreyya AYDEMİR: 835, 960
Metin AYDOĞAN: 933, 978
Metin AYIŞIĞI: 811, 867

B

İbrahim BAHADIR: 895
Cemaleddin BARDAKÇI: 889
Celal BAYAR: 852, 855, 856
Mustafa BAYDAR: 799, 984
Hikmet BAYUR: 937
Fahri BELEN: 891, 892
Burhan Asaf BELGE: 960
Esther BENBASSA: 1004
Niyazi BERKES: 789
Nejat BİRDOĞAN: 889, 891, 892, 893, 900
Mehmet Tevfik BİREN: 825
Stephan BONART: 878
Sadi BORAK: 834, 857
Mahmut Esat BOZKURT: 788, 1001, 1002

C

Adnan CEMGİL: 957, 958
Ömer Sami COŞAR: 811
Bilge CRISS: 813

D

Kâzım Nami DURU: 958, 959
Maurice DUVERGER: 994

Ç

Musa ÇADIRCI: 828
Murat ÇULCU: 817

D

Ömer DEMİRCAN: 923, 929, 930

E

Baki Süha EDİBOĞLU: 969
İlhan EKSEN: 821
Emin Türk ELİÇİN: 961[72]
A.Şevket ELMAN: 961
Yavuz ERCAN: 940, 943
Bahir Mahzar ERÜRETEN: 949, 967

G

A.GALANTİ: 1004

B.G.GAULIS: 800, 826, 843, 844, 849, 878
Nejat GÖYÜNÇ: 789, 792
Abdullah Ş. GÖZÜBÜYÜK: 783, 792
Nazif GÜNDOĞAN: 1007
Bozkurt GÜVENÇ: 999, 1001, 1006

H
HALİL NİMETULLAH: 959
Tahir HATİPOĞLU: 957, 961, 962
Paul B.HENZE: 1009, 1010

İ
Attilâ İLHAN: 1010, 1011
Afet İNAN: 934, 971, 972, 983, 986
Arı İNAN: 881

J
Gotthard JAESCHKE: 841, 842

K
Alpay KABACALI: 811, 832, 833
Cemal KAFADAR: 1007, 1008
Mazhar Müfit KANSU: 891
Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU: 831, 832, 853, 858, 859, 875, 879, 1014
Ahmet Taner KIŞLALI: 908, 919
Suna KİLİ: 783, 792, 979, 992
Orhan KOLOĞLU: 809
Nusret Kemal KÖYMEN: 959
K.KRÜGER: 882
Hülya KÜÇÜK: 889, 901, 902, 903

M
Justin McCARTHY: 841
MEHMET SAFFET: 959
Herkül MİLAS: 821, 822
Akilas MİNAS: 789
Ahmet MUMCU: 789
Ceyhan MUMCU: 1009
Uğur MUMCU: 1009

N
N.NERMİ: 959
NEŞET HALİL: 854, 855, 987

Ö
Gündüz ÖKÇÜN: 941, 975, 985
Baki ÖZ: 887
Cengiz ÖZAKINCI: 938
Emin ÖZDEMİR: 937
Haldun ÖZEN: 963
Sami N. ÖZERDİM: 923
İsa ÖZTÜRK: 923, 926, 929

P
Nelia PAVLOVA: 883, 884
Recep PEKER: 788

R
Stephan RONART: 945, 953

S
Peyami SAFA: 940
Ali SARIKOYUNCU: 957
Sabahattin SELEK: 787, 788, 855 856, 857
İsmail Habib SEVÜK: 787, 989, 1011, 1012, 1013
Charles H. SHERILL: 789, 876, 944
Suat SİNANOĞLU: 905
K.STEINHAUS: 868, 870, 871, 927, 949

Ş
Şükran ŞAHİN: 957
Cemal ŞENER: 890, 892
Bilal ŞİMŞİR: 882, 883

T
Hasan Reşit TANKUT: 854, 857
Bülent TANÖR: 796, 797
Cemal Hüsnü TARAY: 854
TEKİNALP: 921, 935, 935
Yusuf Kemal TENGİRŞEK: 791, 822, 876, 877
Taner TİMUR: 1004, 1005
Neriman TONGUL: 923
Arnold TOYNBEE: 987
İsmail Hüsrev TÖKİN: 987
Vedat Nedim TÖR: 960

Tarık Zafer TUNAYA: 785, 797, 798, 800, 809, 826, 917, 968, 970, 983, 984
Mete TUNÇAY: 963
Şerafettin TURAN: 934
Cavit Orhan TÜTENGİL: 984

U
Nurer UĞURLU: 940
Faik Reşit UNAT: 810
Hilmi URAN: 877

Ü
Hilmi Ziya ÜLKEN: 802
Şakir ÜLKÜTAŞIR: 921, 923, 928

Y*
Çetin YETKİN: 820, 832, 1014
YUNUS NADİ: 855, 856, 877, 878
Tahsin YÜCEL: 935, 937

II
GENEL DİZİN

A
KİŞİLER

-A
Abdi Bey (İngiliz muhibi): 828
Abdülhamit II: 811
Abdülkadir Kemalî Bey: 785
Halide Edip Adıvar: 832, 865, 866, 871[55], 927[17]
Ağa Han: 814, 815, 816
Ahmet Cevdet: 814
Ahmet Refet Bey (İngiliz muhibi): 827, 828
Yusuf Akçora: 807, 816[30]
Hz.Ali: 892, 893, 898
Ali Fethi Bey (Okyar): 794, 802, 985
Ali Kemal: 809, 848
Ali Rüşdü Efendi (İngiliz muhi-

bi): 827, 828
Tevfik Rüştü Aras: 883
Mustafa Kemal Atatürk: 779, 780, 780[3], 781, 786, 789, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 802, 806, 809, 810, 811, 820, 825, 826, 835, 836, 839, 840, 845, 855, 857, 859, 861, 864-871, 877, 880, 881, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 899, 900, 901, 903, 907, 916, 919, 921-923, 931, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 940, 943, 944, 949, 950, 954, 961, 967, 969, 970, 971, 975, 976, 976[92], 977, 978, 983, 984, 986, 988, 989, 995, 1000, 1001, 1003, 1005, 1006, 1009, 1010, 1013, 1014
Aydın Aybay: 935[30]
Mehmet Aydın: 901, 901[19]
Azaryan Efendi: 851
Aznavur: 812

B
Balım Sultan: 894
Celal Bayar: 877
Bekir Sami Bey: 864, 865
Mahmut Esat (Bozkurt): 847, 951

C
Câmi Bey: 866
Cemaleddin Efendi (Çelebi): 889, 891, 892, 902
Cemal Bey (İngiliz muhibi): 827, 828
Cevat Paşa: 866
Cevdet Molla Bey (İngiliz muhibi): 827

D
Diyap Ağa: 893

E
Hz.Ebubekir: 892
Ekrem Bey (İngiliz muhibi): 827
Emin Paşa (İngiliz muhibi): 828
Emir Ali: 814, 815, 816
Enver Paşa: 811
Evrenos Gazi: 940

F
Ferit Paşa (Damat Ferit): 802, 825, 848, 1012
Frew (Rahip): 784, 826[47], 827
Graham Fuller: 1009

G
Gazi/Gazi Mustafa Kemal Paşa, bkz. **Mustafa Kemal Atatürk**
General d'Esperey: 921
Llyod George: 784, 806, 1012

H
Hacı Bektaş Veli: 894
Hacı Şükrü Bey (Diyarbekir mebusu): 784
Hadjianestis: 843
Hafız İsmail Efendi (İngiliz muhibi): 827
Hafız Sami Bey (İngiliz muhibi): 828
Hakkı Hami Bey (Sinop mebusu): 854
Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver): 785, 806, 817
Hasan Basri Bey (Karesi mebusu): 798, 807
Hasan Fehmi Efendi (İngiliz muhibi): 827

Hayim Nahum Efendi: 820
Hızır Paşa: 888
Adolf Hitler: 936, 961
Hoca Emin Efendi (İngiliz muhibi): 828
Hoca Müfit Efendi: 780[3]
Hoca Saadettin: 1006
Hüseyin Avni Bey (Erzurum mebusu): 783, 784

İ
İbrahim Paşa (İngiliz muhibi): 827, 828
Attila İlhan: 937, 937[36], 938, 1010, 1011
İlyas Bey (İngiliz muhibi): 828
İsmail Efendi (İngiliz muhibi): 828
İsmail Safa Bey (Mersin mebusu): 807
İsmail Suphi Bey (Soysallıoğlu): 785
İsmet İnönü: 789, 802, 814, 815, 816, 861, 862-864, 987

K
Kalender Çelebi: 878
Kâmuran Bey (İngiliz muhibi): 828
Yakup Kadri Karaosmanoğlu: 835
Refik Halit Karay: 809, 848
Kâzım Karabekir: 862, 925
Kemal Bey (Boğazlıyan kaymakamı): 811
Cemal Kutay: 937[36]

L
Lindsay: 882

M
Mahmut Paşa (Çürüksulu): 866
Albert Malche: 961, 962[75]
Mazhar Müfid (Kansu–Hakkâri mebusu): 783, 784, 891
Mehmet II (Fatih): 805, 1013
Mehmet Tevfik Bey: 825
İ.Mélikoff: 902
Mehmet Akif: 1001
Mihal Gazi: 940
Hz.Muhammed: 892, 898, 924, 939
Muhittin Baha Bey (Bursa mebusu): 807
B.Mussolini: 936
Mustafa Kemal Paşa, bkz.**Mustafa Kemal Atatürk**
Mustafa Nâzım Paşa: 852
Mustafa Sabri Efendi: 827

N
Naim Bey (Babanzâde): 958
Naima: 1006
Naki Baba: 893, 894
Necati Bey (Lazistan mebusu): 807
Necip Bey (Mardin mebusu): 784
Nemlizâde Besim Bey (İngiliz muhibi): 827, 828

O
Rauf Orbay: 814[25], 816, 866
Osman Gazi: 939

P
Peçevî: 1006
Pir Sultan Abdal: 888

R
Rasih Efendi (Kaplan – Antalya

mebusu): 793, 794
Refet Paşa: 866
Refik Bey (Koraltan - Konya mebusu): 793
Refik Şevket: 877
Reşat Hikmet Bey: 866
Reşit Bey (İngiliz muhibi): 827
Dr.Reşit Galip: 960, 961[72]
Reşit Sadi Bey: 866
Rıza Nur: 878
Rıza Tevfik: 827, 828

S
Safiyeddin Bey (İngiliz muhibi): 827, 828
Said Molla: 825, 826, 826[47], 827
Salih Baba: 891
Salim Paşa (İngiliz muhibi): 828
Sermet Bey (İngiliz muhibi): 827, 828
Sırı Bey (İzmit mebusu): 814
Mahmut Soydan: 835, 836[62]
Süleyman Nazif: 940

Ş
Şah İsmail: 898
Şah Kulu: 878, 888
Şevket Bey (İngiliz Muhibi): 827

T
Tahir Fethi: 855
Enver Tekand: 877
Yusuf Kemaş Tengirşek: 877
Tevfik Paşa (Sadrıâzam): 783, 793, 797, 802
Ahmet İhsan Tokgöz: 928
Tunalı Hilmi Bey: 784

U
Refi Cevat Ulunay: 809, 811, 812, 849, 867
Hilmi Uran: 877

V
Vahdettin: 781, 802, 807, 848, 1012
Vasıf Bey (Kara): 866
Vehbi Bey (Karesi mebusu): 798, 807
Velid Ebüzziya: 814
Veliyeddin Efendi (Çelebi): 889, 902
Venizelos: 821, 842, 1012
Mişon Ventura: 848

Y
Yahya Galip Bey (Kırşehir mebusu): 784
Hüseyin Cahit Yalçın: 814
Ahmet Emin Yalman: 871[55]
Yunus Emre: 934
Yusuf Ziya Baba: 893, 894

Z
Zaven Efendi: 820
Ziya Gökalp: 786, 852, 933
Eric J. Zürcher: 901, 902

B
HALKLAR, ULUSLAR, DEVLETLER

A

Acem: 1010

Alman: 954, 969

Amerika Birleşik Devletleri / Amerikan: 789, 832, 861, 862, 863, 865, 866, 867, 868, 870, 876, 925, 937, 944, 971, 976[93]

Arap: 852, 897, 898, 921, 922, 924, 925, 929, 940, 965, 999, 1001, 1009, 1010, 1012

Arnavut: 999, 1012

B

Batı Devletleri, Batılı: 833, 861, 870, 876, 913, 947, 968, 969, 970, 971, 973, 974, 977, 979, 1008

Boşnak: 999

C

Cavalı: 940

E

Ermeni: 811, 813, 819, 820, 821, 822, 999, 1010, 1012

Ermeni Devleti: 868, 871[55]

F

Fars: 921, 929

Fransa: 866, 882, 883,

Fransız: 800, 821, 843, 844, 851, 853, 883, 954

Frenk: 972, 999

G

gayrımüslim: 805, 813, 819, 823, 840, 846, 847, 848, 852, 912, 973, 974, 986, 991, 1006, 1007

H

Hıristiyan: 819-823, 840, 842, 847, 848, 852, 878, 896, 899, 913, 924, 925, 953, 977, 1003, 1009

Hırvat: 999

Hintli: 940

I

Irak: 925

İ

İngiliz: 813, 815, 821, 825, 826, 827, 828, 833, 835, 842, 843, 844, 862, 863, 867, 868, 878, 925, 971

İngiltere: 815, 827, 832, 833, 852, 861, 866, 882, 883

İran: 916, 1009

İsrail: 925

İtalya: 866, 882, 883, 969

İtalyan: 844, 954, 969

J

Japon,-ya: 912, 925, 979

K

Kürt: 815, 820, 848, 852, 895, 896, 899, 940, 999

L

Laz: 940

Lövanten: 974

M

Müslüman,-lar: 779, 819, 823, 840, 844, 852, 895, 896, 912, 925, 953, 1001

R
Romalı: 953
Rum: 813, 819, 820, 821, 822, 823, 839, 841, 842, 843, 845, 848, 853, 855, 999, 1010, 1012, 1013
Rusya: 969

S
Sami: 924
Selçuklu,-Devleti: 781, 923, 931, 942, 943, 945, 999, 1004, 1006, 1010
Sırp: 878, 999
Sovyetler Birliği: 968, 969
Süryani: 1010

T
Tatar: 940

Y
Yahudi: 819, 820, 848, 912, 924, 925, 961, 999, 1003
Yunan, Yunanistan: 812, 813, 821, 823, 839, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 848, 855, 866, 890, 978[94], 1008

C
YER ADLARI, COĞRAFİ ADLAR

A
Adana: 840
Aden Körfezi: 1010
Afrika: 861
Aksaray (İstanbul): 826
Almanya: 861, 936, 961
Amasya: 864, 891
Anadolu: 782, 787, 788, 805, 807, 809, 811, 812, 821, 826, 827, 829, 831, 833, 834, 839, 840, 841, 842, 854, 855, 858, 859, 861, 863, 875, 876, 879, 880, 881, 887, 888, 889, 890, 892, 896, 897, 898, 899, 909, 934, 973, 999, 1000, 1001, 1004, 1010
Ankara: 783, 786, 789, 791, 794, 795, 797, 801, 806, 809, 810, 813, 817, 855, 873-884, 892, 903, 988, 1009
Antalya: 793, 807
Asya: 862, 897, 898, 999, 1010
Avrupa: 831, 863, 913, 936, 954, 955, 977, 978, 978[94], 1000
Avrupalı: 870, 937, 972, 973, 974, 1008
Aydın: 854, 857

B
Babil: 876
Bayındır: 855
Beşiktaş: 826
Beyazıt: 826
Beylerbeyi: 826

Beyoğlu: 826, 832, 835
Biga: 843
Bizans: 831, 835, 836, 875
Boğazlayan: 811
Bolu: 784
Bursa: 807, 828, 881, 893
Büyükada: 822, 922
Büyükdere: 826

C
Cadde-i Kebir: 821

Ç
Çengelköy: 826
Çırçır: 847

D
Doğu (Şark): 913, 917, 969
Doğu (Türkiye / Anadolu): 815, 868, 880, 987
Doğu Roma İmparatorluğu: 875
Diyarbekir: 784

E
Erzurum: 783, 764, 863, 864, 891
Eskişehir: 878
Eyüp: 826

F
Fatih: 826
Feneryolu: 826
Filipin: 865, 871
Filistin: 848
Fransa: 853

H
Hacıbayram: 877
Hacıbektaş: 891
Hakkâri: 783, 784
Havza: 891
Haydar Paşa: 826
Heybeliada: 821
Hollanda: 901

İ
İran: 898
İstanbul: 783, 784, 786, 787, 794, 803-836, 839, 840, 842, 844, 852, 853, 862, 866, 775, 876, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 893, 893, 957, 999
İsviçre: 953, 954
İzmir: 785, 840, 842, 853, 857, 881, 960
İzmit: 814, 880,

K
Kadıköy: 828
Kağızman: 893
Karesi: 798
Kastamonu: 842
Kayseri: 881
Kırşehir: 784
Konya 793, 889
Kömürlü Köyü: 893
Kum: 898
Kumkapı: 826
Küçük Moda: 828

L
Lazistan: 807
Londra: 814, 876

M
Makedonya: 1013
Malatya: 864
Malta: 813
Manisa: 857
Mardin: 784
Marsilya: 853
Mecitözü: 889
Mersin: 806
Moskova: 876

Mucur: 891
Muş: 785
N
Nuruosmaniye: 826
O
Orta Doğu: 1007, 1009
Ortaköy: 826
Ö
Ödemiş: 855
P
Pangaltı: 826
Paris: 851, 853, 858, 876, 881
Paşabahçe: 826
Piriştine: 1013
R
Rodos: 815
Rumeli: 890
S
Samsun: 810, 891
Sarayburnu: 921
Siirt: 835
Sinop: 854
Sivas: 881
Söğüt: 844, 846
Ş
Şehremini: 826
Şişli: 834
T
Tire: 855
Tophane: 826
Topkapı: 893, 894
Trakya: 829
Tuna: 1010
U
Unkapanı: 826
Uzak Doğu: 971
Ü
Üsküdar: 826, 1001
Y
Yemen: 1013
Yıldızeli: 847
Yozgat: 811

D
DEYİŞLER, KAVRAMLAR, KURULUŞLAR, YAPILAR, OLAYLAR

A

Abdullah Baba Dergâhı: 893
açık pazar: 870
açlık: 834, 839, 841, 909, 968
ahlâk,-sız: 809, 835, 869, 934
Akşam (gazete): 786

alafranga: 834, 945, 972
alaturka: 853, 945, 972
Alemdar (gazete): 809, 811, 812
Alevî,-lik: 887-903, 916, 949[49],
altı ok (ilke): 919
Anadolu mozağı: 897
anayasa: 792, 793, 796, 797, 798, 799, 800, 821, 909, 947, 949, 951
Anayasa (1876): 792, 793, 796, 797, 798, 799, 800, 915
Anayasa (1921): 792, 793, 796, 798, 799, 800, 915, 947
Anayasa (1924): 797, 935, 947, 993
Ankara Garı: 820
Ankara Hukuk Mektebi: 789, 954
antiemperyalist.-izm: 796, 852, 854, 900, 913, 973, 974, 977
Arap abecesi: 921, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929
Arap Kulüpleri: 1013
Arapça: 921, 924, 926, 927, 928, 929, 935
asker: 788, 813, 842, 843, 846, 878, 879, 930, 999, 1002
aşağılık duygusu: 870, 972
Avrupa Birliği: 832, 896, 975, 977, 978, 1008, 1010
Avrupa Devletleri: 852
Ayan Meclisi: 793
Ayasofya Camii: 845
Aydede (dergi): 809
aydın: 853, 857, 858, 859, 861, 895, 925
aydınlanma: 907, 909, 913, 930, 948, 994
azgelişmiş,-lik: 930, 938, 979, 983-989, 991
azınlık: 896, 899

B

Babıâli: 783, 785, 794, 942
Babaîler Ayaklanması: 1004
bağımsızlık: 781, 782, 787, 788, 789, 805, 809, 861, 864-871, 882, 887, 890, 892, 897, 908, 909, 911, 918, 921, 933, 936, 971, 973, 975, 976, 977, 979, 994, 995, 1004, 1005, 1010
Balkan Savaşları: 840, 909, 986
barış antlaşması: 801
basın: 786, 797, 805, 809-818, 831, 836, 875, 930, 985
başkent: 805, 823, 831, 836, 875, 880-884, 889, 1000

Başkım: 1013
batılılaşma: 951, 967-979, 1000
"bilâ tefrik-i cins ü mezhep": 819, 846
bilim,-sel: 779, 907, 909, 912, 919, 933, 958, 971
Birinci Dünya Savaşı: 801, 805, 819, 840, 841, 842, 861, 868, 889, 909, 925, 986
boşinanç: 984
Budizm: 896, 899
burjuvazi: 832, 913
bürokrasi: 974
Büyük Oğuz Ayaklanması: 1004
büyükelçi,-lik/elçi: 876, 877, 882-883, 944

C

cahillik: 788, 794, 853, 858, 916, 938, 988, 1000
cami: 843, 844, 899
casus: 832, 848
Celâlî: 809
CIA: 1009
Cumhurbaşkanı: 815
Cumhuriyet: 835, 836, 882, 892, 894, 895, 899, 900, 902, 947, 948, 949, 951, 955, 957, 967, 968, 972, 974, 975, 985, 988, 991, 995, 1005, 1011
cumhuriyet: 795, 795[50], 796, 807, 891
Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi): 958, 969
cumhuriyetçi,-lik: 796, 973, 974, 992

Ç

çağdaş,-lık,-laşma: 907, 951, 952, 957, 968-979, 983, 991, 1005, 1006
çocuk: 812, 842, 843, 845, 884, 949, 999, 1010
çoğulculuk: 916, 993, 994
çok ulusluluk: 801, 851, 975, 1003, 1010

D

Darülfünun: 957, 958, 959, 960, 961, 963
deli,-lik: 781, 784, 794, 809, 812
demiryolu: 843[12],
demokrasi: 793, 795, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 930, 931, 979, 983, 985, 986, 991-995, 1009
devletçilik: 919, 958, 959, 960, 969, 987, 992
devşirme: 878, 991, 999
dışalım: 986
dışsatım: 986
dış borç: 801, 865, 942, 986, 1008
dil: 852, 924, 926, 927, 928, 929, 933, 934, 935, 936, 938, 1000, 1005, 1006, 1011
Dil Devrimi: 921, 928, 930, 933-938, 957, 959, 1005, 1006
Dil Kurultayı: 936
din,-sel: 793, 819, 827, 857, 896, 901, 911, 912, 913, 916, 918, 919, 924, 951, 952, 954, 977, 988, 991, 993, 1001, 1011, 1012
din adamı: 827
dinsel nikâh: 949
Divan-ı Harb-i Örfî: 852

Diyanet İşleri Başkanlığı: 895, 898, 901, 912
Dolmabahçe Sarayı: 921
dualizm: 974
Dünya Bankası: 977
Dünya Ekonomik Bunalımı (1929). 968, 969, 987
düşman: 779, 782, 783, 786, 787, 796, 806, 807, 809, 810, 811, 819, 821, 826, 829, 839, 840, 846, 854, 855, 875, 876, 881, 887, 891, 1000, 1005, 1011, 1012
düşünce özgürlüğü: 919, 962, 963, 964, 965
***düvel-i muazzama*:** 861
Düyun-u Umumiye: 942, 1008

E

egemen çevre/sınıf: 859, 875, 921, 934, 1004
egemenlik: 779, 780, 781, 782, 783, 792, 793, 794, 796, 798, 888, 916, 968, 976[93]
Egemenlik Tanrı'nındır; 915
eğitim: 853, 870, 894, 909, 926, 928, 933, 938, 974, 983, 985, 988, 989, 993, 994

Eğitim Birliği: 974, 988, 989
ekonomi,-k: 819, 839, 840, 870, 909, 921, 948, 959, 968, 969, 973, 974, 979, 983, 984, 985, 986, 987, 988
emek: 875
emperyalist, emperyalizm: 782, 805, 831, 848, 868, 870, 882, 890, 909, 933, 970, 977, 1001, 1005, 1006, 1011
enerji: 986
Ermeni Sorunu: 978, 978[94], 1008
eşit oy: 992, 993
eşitlik: 819, 991, 992, 993
eşkiya: 807
etnik: 977, 1011
etnik gurup: 846, 848, 896, 912, 913, 974, 977, 1007, 1008, 1009, 1010
***Etrak-i bi-idrak*:** 853, 888, 889, 939, 1003
ezan: 931, 935

F

Farsça: 926, 927, 935
faşist: 969
federasyon: 1007, 1009
Fener: 1013
feodal: 900, 916, 917, 988, 991, 992, 993
feodal aristokrasi: 913, 954
fetva: 807, 839, 901, 1004
Fransızca: 844, 870, 925, 958

G

gazete: 813, 814, 815, 817, 818, 832
Genelkurmay: 877
gerici,-lik: 788, 795, 917, 989, 993
Girit Sorunu: 1008
göçmen: 821, 834, 840, 846
Güneş-Dil Teorisi: 936[33]

H

Hahambaşılık: 819
hain,-lik: 782, 785, 794, 805, 809, 825, 827, 831, 833, 835, 839, 842

hak ve özgürlükler: 795, 797, 915, 916, 917, 993
hâkimiyet, bkz. **egemenlik**
Halife, hilafet: 779, 780[3], 783, 784, 789, 795, 796, 800, 805, 807, 812, 814, 815, 839, 840, 845, 890, 892, 902, 812, 955
halk: 783, 792, 793, 794, 796, 798, 805, 809, 813, 843, 852-859, 863, 875, 888, 889, 891, 895, 896, 899, 909, 914, 915, 921, 925, 930, 933, 973, 974, 977, 994, 999, 1000, 1004
halk şiir: 1000
halk türküsü: 1000, 1002
halkçılık: 786, 795, 796, 919, 959, 992
Hanedan (Osmanlı): 781
Hareket Ordusu: 811
Harf Devrimi: 921-931, 988
hastalık: 841, 911
Hatay Sorunu: 937
Hıristiyanlık: 913
Hilafet Ordusu: 786
hukuk: 784, 792, 797, 798, 800, 801, 882, 883, 918, 935, 947-955, 970, 973, 991
Hukuk Devrimi: 947-955, 957, 988
Hukuk-u Beşer (gazete): 809, 810
hürriyet, bkz. **özgürlük**
Hürriyet Ve İtilaf: 862

I

Ilımlı İslâm: 816[30], 1007
ırk: 1001, 1012
ırza geçmek: 812, 842, 844, 845

İ

İbrani abecesi: 924
ideoloji: 819, 839, 851, 852, 907, 908, 908[3], 924, 945, 954, 960, 988, 1000, 1001
İkinci Cumhuriyetçi: 897
İkinci Meşrutiyet: 940
İkdam (gazete): 811, 814
iktidar: 779, 786, 789, 793, 796, 809, 819, 839, 845, 846, 854, 875, 882, 887, 911, 913, 914, 915, 916, 947, 954, 959, 964, 973, 977, 984, 991, 992, 993, 999, 1000, 1004, 1007, 1009
ilerici.-lik: 796, 891, 964, 995
iletişim: 927, 928, 930, 993
imam-hatip okulları: 926
IMF: 977, 1008
inanç özgürlüğü: 895, 911, 916, 918, 977
İncil: 1009
İngiliz Muhipleri Cemiyeti: 825-829, 849
insan hakları: 914, 915, 1009
internet: 928
İran-Irak Savaşı: 925
irtica, bkz.**gericilik**
İslâm: 815, 888, 889, 894, 895, 896, 898, 899, 913, 918, 921, 924, 939, 1001, 1007, 1008, 1009, 1012
İslâm Birliği: 925
İstanbul (gazete): 862
İstanbul (Osmanlı) Hükümeti: 783, 786, 787, 806, 845,
İstanbul Üniversitesi: 961
İstihbarat: 816, 827
istiklâl, bkz. **bağımsızlık**
İstiklâl Mahkemesi: 816, 817, 856, 960

İstiklâl Marşı: 1001
işbirlikçi,-lik: 782, 786, 805, 809-818, 819, 831, 832, 833, 839, 840, 875, 878, 1001
işsizlik: 986, 988
İtilaf Devletleri/Kuvvetleri: 832, 844, 852, 878,
İtilafçı: 825
İttihatçı: 813, 828, 852
İzmir (Türkiye) İktisat Kongresi (1923): 925, 940, 975, 984, 1005
İzmir Suikastı: 960

J
Jön Türkler: 967

K
kadercilik: 916, 988, 989
kadın: 812, 832, 835, 841, 842, 844, 845, 923, 949, 988, 989
Kadro (dergi): 960
kâfir: 785, 993, 1001
kamuoyu: 817, 818, 985, 1004, 1008
kapital (sermaye): 986
kapitalist, kapitalizm: 782, 968, 969, 970

kapitülasyon: 954
karşıdevrim: 899, 900, 908, 931, 935, 945, 949, 954, 960, 995, 1007, 1013, 1014
Kıbrıs Sorunu: 978, 978[94]
kırallık: 794, 795[50]
kıtlık: 841, 858, 968
kilise: 821, 822, 964[78]
kitap: 925, 926, 927
kitle kırımı: 840, 843, 901, 999, 1000
komünizm: 969
kozmopolit: 790, 801, 831, 875, 888, 897, 934, 944, 975, 1004
köşe yazarları: 813
köy,-lü: 783, 842, 843, 855, 858, 891, 898, 974, 987, 1000
Köy Enstitüler: 988
Kuran: 924, 1009
Kuva-yı Millîye: 812, 825, 828, 891
küçük mal üretimi: 986
kültür: 826, 831, 870, 921, 924, 926, 929, 934, 954, 1000, 1004, 1005, 1006, 1007, 1010
kültür emperyalizmi: 870, 871, 921
küreselleşme: 1011
Kürt Sorunu: 978, 978[94], 1009
Kürt Teali Cemiyeti: 820

L
laik,-lik: 895, 900, 901, 911-920, 947, 951, 954, 977, 985, 988, 989, 991, 992, 993, 1005, 1006, 1010, 1011
Lâle Devri: 967
Latin abecesi: 922, 924, 925, 927, 929
Latince: 929
Leiden Üniversitesi: 901, 902
liberal: 960
Lozan Antlaşması: 801, 987

M
Maarif Şurası (1921): 988, 989, 989[13]
Malche Raporu: 961, 962[75]
manda,-cılık: 786, 811, 813, 825, 840, 861-872, 927[17], 971, 1008

Mavri Mira Cemiyeti: 820
Mazdeizm: 896, 899
mazlum milletler: 977, 984, 1004, 1005
Meclis-i Mebusan: 821, 847, 903
medeniyet, bkz.**uygarlık**
medrese: 940, 974
mehdi: 889, 889[3], 894
merkezî yönetim: 1007
meşru: 917
mezhep: 895, 896, 898, 918, 1011
Millet Mektepleri: 930, 974, 988
millî irade: 994
Millî Mücadele, bkz.**Ulusal Kurtuluş Savaşı**
millîleştirme: 987
Misak-ı Millî: 890, 903
mistisizm: 916
monarşi: 794
Mondros Antlaşması: 832
Montreux Sözleşmesi: 937
muasır,-laşma, bkz.**çağdaş,-laşma**
muhafazakâr: 964
Mübadele: 848
Müdafaa-i Hukuk: 829

N

nasyonal sosyalizm: 969
Ne mutlu Türküm diyene; 889, 945
"Nutuk": 779, 780, 820, 825, 857, 859, 864-869, 892, 907, 971
nüfus: 805, 807, 839-850, 896, 925, 927, 985, 987

O

okul: 870, 883, 894, 925, 926, 974
okumaz yazmazlık: 923, 925, 930
12 Eylül: 916, 917, 935, 962
12 Mart: 916
onur: 869, 870
ordu: 779, 782, 783, 796, 810, 813, 821, 835, 839, 843, 845, 846, 878, 888, 890, 999
Ortodoks: 1010
Ortaçağ: 917, 952, 953, 965
Osmanlı Hükümeti: 779
Osmanlıcı,-lık (Osmanlılık): 786, 788, 819, 839, 842, 851-859, 882, 889, 909, 912, 940, 974, 975, 1003, 1006, 1013
Osmanlıca: 934, 935, 937, 958, 1006, 1010

Ö

özel sektör: 987
özerklik: 897, 958, 962, 1007, 1008
özgür,-lük: 787, 805, 814, 887, 888, 890, 892, 899, 914, 916, 918, 965, 975, 977, 993, 999

P

padişah,-lık: 783, 784, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 798, 805, 827, 839, 840, 845, 890, 912, 915, 943, 1001
Papa: 815, 816[30], 913
para: 811, 812, 827, 942, 958
Patrikhane: 816[30],
Patrikhane (Ermeni): 820
Patrikhane (Rum): 820

pazar ekonomisi: 987
Peyam (gazete): 809
Peyam-Sabah (gazete): 809, 810
Pontus Seçimleri: 847
propaganda: 820, 862, 1011

R
Ramazan: 912
Red-i İlhak: 829
Roma Hukuku: 953, 954

S
Sakarya Savaşı: 877, 988
sanayi: 840, 986, 988
sansür: 813, 814
Saray: 783, 786, 788, 794, 805, 806, 876
saraylı, saray halkı: 783, 942
saltanat: 779, 780, 780[3], 782; 783, 785, 786, 789, 794, 800, 808, 890, 902, 991
Sarayburnu Nutku: 921-923
Sarayburnu Parkı: 922
seçim: 814, 915, 919, 992
seçmen: 992, 993, 994
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi: 901

Serbest Cumhuriyet Fırkası: 961, 985
***Servetifünun*:** 928
Sevr Antlaşması: 784, 787, 801, 806, 889, 977, 1007
Sivas Kongresi: 864-867
Sivas Olayları: 917
siyasal katılım: 991
siyasal parti: 959, 969, 986
"Sodom Ve Gomore" (Yakup Kadri Karaosmanoğlu)**:** 832, 833
Sovyet Devrimi: 968
Sovyet Komünist Partisi: 969
sömürge: 840, 914, 933, 942, 968, 973, 975, 1000, 1008, 1011
sömürü: 852, 857, 875, 965, 973, 986, 999, 1000, 1006
subay: 811, 832, 833, 835, 843, 845, 853, 878
Sünnî,-lik: 895, 896, 898, 899, 900
"Bir Sürgün" (Yakup Kadri Karaosmanoğlu): 853

Ş
şaki, bkz. **eşkıya**
Şamanizm: 896, 899
şeriat: 815, 898, 935
şeyhülislâm: 839, 1004
Şiî,-lik: 895, 896, 898, 899, 940
Şintoizm: 912

T
Tanin (gazete): 814
Tanzimat: 834, 870, 912, 922, 926, 939, 967, 977
tarım: 986, 987
Tarih Kongresi (1932): 957, 960
tarikat: 902
tarikat şeyhi: 993
Tasvir-i Efkâr (gazete)**:** 823
Taşnak: 1013
tekke: 894, 895, 900,
teknoloji: 971, 986
televizyon: 832, 843, 928
teokrasi,-teokratik: 793, 912, 913, 935, 964[78], 991, 992
terör: 848
Teşkilât-ı Mahsusa: 960
Tevhid-i Efkâr (gazete): 814

ticaret: 933, 986
toprak ağası: 993
totaliter: 918
tutuculuk: 795
türbe: 894
Türk Ceza Kanunu: 948
Türk Devrimi: 817, 948, 954, 958, 960, 988
Türk Dil Kurumu: 935, 935[30], 937
Türk Medenî Kanunu: 949, 951, 953, 954, 989
Türk Ocağı: 960, 1013
Türk Tarih Devrimi: 939-946, 957, 959, 988, 1005
Türk Tarih Kurumu: 935, 935[30]
Türkçe: 815, 822, 852, 922, 926, 928, 929, 930, 931, 934, 935, 937, 938, 958
Türkçü,-lük: 852, 975, 1006
Türkiye Büyük Millet Meclisi: 780, 781, 782, 783, 788, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 798, 799, 800, 805-808, 814, 815, 817, 831, 845, 846, 847, 848, 854, 857, 876, 889, 890, 892, 903, 915, 916, 917, 936, 950, 870, 986, 991
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti: 782, 783, 792, 794
Türkiye Cumhuriyeti Devleti: 897, 899, 975, 1005, 1007
Türkleştirme: 848, 888, 897
Türklük: 788, 790, 853, 887, 921, 938, 940, 943, 944, 959, 1004, 1006, 1012

U

ulaşım: 986, 987
ulus: 819, 846, 848, 854, 912, 913, 915, 919, 927, 931, 944, 974, 986, 994, 1000, 1001, 1006, 1011, 1012
ulusal bilinç: 825, 839, 852, 853, 855, 857, 900, 913, 944, 945, 988, 1003, 1004, 1011
ulusal birlik: 933
ulusal devlet: 912
ulusal egemenlik: 789, 792, 794, 795, 799, 814, 909, 815, 917, 974
Ulusal Kurtuluş Savaşı: 779, 782, 786, 787, 788, 789, 791, 796, 802, 819, 833, 840, 855, 856, 861, 864, 867, 877, 887, 888, 889, 893, 902, 903, 909, 936, 944, 977, 986, 1000, 1001, 1004, 1005, 1007
ulusal,-cı,-lık: 786, 791, 796, 805, 809, 851, 853, 856, 876, 882, 888, 889, 897, 898, 899, 900, 903, 913, 919, 923, 924, 934, 935, 944, 963, 975, 988, 992, 1000, 1005, 1011, 1012
uluslaşma: 857, 888, 900, 913, 914, 921, 927, 933, 944, 950, 954, 963, 993, 1011
uygar,-lık: 879, 880, 907, 943, 950, 951, 952, 953, 959, 968, 970, 971, 972, 973, 974, 977, 983, 988, 1005

Ü

ümmet: 839, 913, 919, 939, 944, 1010, 1011
ümmet kültürü: 1010
üniversite: 926, 957
Üniversite Reformu: 957-966, 988, 993

üretim: 964, 965, 986

V

varsıl,-lık: 805, 965
vasiyet (Atatürk'ün): 935, 935[30], 937
vatana ihanet: 815, 816, 846, 847
vatandaş: 821, 822, 823, 839, 846, 848

Y

***ya istiklâl, ya ölüm*:** 864, 869
"Yaban" (Yakup Kadri Karaosmanoğlu): 859
yabancı dilde eğitim: 925
Yahudilik: 896, 899, 012
yargı birliği: 947, 950, 974
yasa,-lar: 801, 819, 900, 921, 947, 949, 950, 951, 952, 954, 968, 993, 994
yazı: 921, 922, 924, 925, 928, 930, 931
Yeni Osmanlılar: 851

Yeniçeri: 999
Yenigün (gazete): 787, 1011
yerel yönetim: 1007
Yeşil Kuşak: 816[30]
23 Nisan: 917
27 Mayıs: 962
yoksul.-luk: 805, 839, 858, 909, 968, 974, 977, 983, 987, 1000
147'ler: 962

Z

zaviye: 894
Ziraat Mektebi: 877
zulüm: 809, 840, 841, 843, 844, 848, 934, 942, 1000, 1005

KAYNAKÇA

A

Yavuz ABADAN:
İnkılâp Tarihine Giriş; Ankara, 1962;
"Tanzimat Fermanının Tahlili"; Tanz.I, s.31-58.

ABDİ EFENDİ:
Abdi Tarihi (1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser); yyn. Faik Reşit Unat, T.T.K. yyn., Ankara, 1943.

ABDURRAHMAN ŞEREF:
Tarih Konuşmaları; baskıya hazırlayan: Eşref Eşrefoğlu, Kavram yyn., İstanbul, 1978.

ABU BAKR İBN AL-ZAKİ:
Razvat al Kuttâb Ve Hadikat al-Albâb; yyn. Ali Sevim, TTK yyn., Ankara, 1972.

A.Adnan ADIVAR:
"İstanbul'un Fethi Sırasında Bizans Ve Türk Kültür Vaziyeti"; İ.Ü.Ed.F., D., C.VI, sayı 9, Mart 1954, s.1-14.

Ahmet AĞAOĞLU:
"İhtilâl mi, İnkılâp mı?"; Ankara, 1942;
"Münevverler Cepheye";Vakit, 19 Ağustos 1337 (1921).

Samet AĞAOĞLU:
Babamın Arkadaşları; 3.basım, İstanbul, 1969;
Kuvay-ı Milliye Ruhu – Birinci Türkiye Millet Meclisi; 3.basım, Ağaoğlu yyn., İstanbul, 1964.

Feroz AHMAD:
İttihat Ve Terakki, 1908-1914 (Jön Türkler); Çev. Nuran Ülken, Sander yyn., İstanbul, 1971.

AHMED CEVDET PAŞA:
Tarih-i Cevdet; Sabah Gazetesi yyn., İstanbul, C.I: 1972; C.V: 1973.

Tezakir; C.I: ***Tezkire 1-12,*** C.II: ***Tezkire 13-20,*** C.III: ***Tezkire 21-39***, C.IV: ***Tezkire 40-Tetimme***; T.T.K., yyn, Ankara, C.I: 1953; C.II: 1960; C.III: 1963; C.IV: 1967.

AHMED RASİM:

Osmanlı Tarihi; Türkçeleştirerek yyn.: Hakkı Dursun Yıldız, Meydan yyn., C.I, İstanbul, 1967.

AHMET REFİK:

Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200); İstanbul, 1930.

Eski İstanbul; Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1931.

Hicrî On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100); İstanbul, 1931.

Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200); İstanbul, 1930.

Hicrî On Üçüncü Asırda İstanbul Hayatı (1200-1255); İstanbul, 1932.

"Kağıthane, Lâle Devri Ve Sonu – Bu Şehr-i İstanbul ki"; derleyen: Şemsettin Kutlu, Milliyet yyn., İstanbul, 1972, s.189-200.

Lâle Devri; Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür yyn., Ankara, 1973.

On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591); 2.basım, İstanbul, 1935.

On Altıncı Asırda Rafizîlik Ve Bektaşîlik; Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1932.

AHMET YESEVÎ:

Hikmetler; hazırlayan: İbrahim Hakkulov, çev., sadeleştiren: Erhan Sezai Toplu, M.E.B.,yyn., İstanbul, 1995.

İsmail AKA:

Timur Ve Devleti; T.T.K., yyn., Ankara, 1991.

Nuri AKBAYAR:

"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Çeviri"; T.C.T.Ans., C.II, s.447-445.

Yusuf AKÇURA:

Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII. Ve XIX.Asırlarda); T.T.K.,yyn., İstanbul, 1940.

Mustafa AKDAĞ:
"Celâlî Fetreti"; D.T.C.F., D., C:XVI, sayı 12, Mart-Haziran 1958, s.53-107.
Celâlî İsyanları (1545-1603); D.T.C.F., yyn., Ankara, 1963.
"Celâlî İsyanlarının Başlaması"; D.T.C.F., D., C. IV, 1946, s 23-37 ayrıca bkz. *Türk Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası*; Bilgi yyn., Ankara 1975.
"Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", D.T.C.F.,D., C. XII, sayı 1-2, Mart-Haziran 1954, s.27-51.
"Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Ve İnkişaf Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti"; Bell., C.XIII, sayı 51, 1949, s.497-564.
"Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti, İktisadî Durumun Toplum Üzerindeki Etkileri"; Bell., C. XIV, sayı 55, 1950, s.319-419;
Türkiye'nin İktisadî Ve İçtimaî Tarihi; C.I: *1243-1453*; C.II: *1453-1559*; D.T.C.F., yyn., Ankara, C.I: 1959, C.II: 1971.
"Türkiye'nin Tarihsel Toprak Mülkiyeti Düzeni"; Özgür İnsan, sayı 2, Temmuz 1972, s.24-27.

Ahmet AKGÜNDÜZ:
Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukukî Tahlilleri; C.I: *Osmanlı Hukukuna Giriş Ve Fatih Devri Kanunnâmeleri*; C.II: *II.Bâyezid Devri Kanunnâmeleri*; C.III: *Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri*; C.IV: *Kanunî Devri Kanunnâmeleri*, 1.Kı-sım: *Merkezî Ve Umumî Kanunnâmeler*, C.V, 2.Kısım: *Eyalet Kanunnâmeleri-1*, C.VI, 2.Kısım: *Eyalet Kanunnâmeleri-2*; C.VII/1: *Kanunî Devri Kanunnâmeleri*; C.VII/2: *II.Selim Devri Kanunâmeleri*; Fey Vakfı yyn., İstanbul, C.I-II 1990, C.III 1991, C.IV-VI 1993, C.VII/1-2, 1994.
"Türklerin Müslüman Oluşu Neler Doğurdu?" Zaman, 9 Haziran 1990.

Sırrı AKINCI:
"Osmanlı Değil, Türklük Bilinci"; Cumhuriyet, 25 Aralık 1972.

Dr.Mehmet AKMAN:
Osmanlı Devletinde Kardeş Katli; Eren yyn., İstanbul, 1997

Turgut AKPINAR:
"Eski Türkler'in Dini Tek Tanrı İnancı mıydı?"; T.T.D.,C.V,s.17-21.
"Eski Ve Bugünkü Türkler'de Su-Kültü Ve Adetler"; T.T.D., C.IX, 1988, s.30-39.
"Eski Bir Mesele Ve Yeni Bir Eser-Osmanlı Devletinde Kardeş Katli"; T.T.D., C. XXVIII, sayı 168, Aralık 1997, s.381-383.
"Hans Dernschwam'ın Gözüyle Kanuni Döneminde Anadolu"; T.T.D., C. XXIV, sayı 139, Temmuz 1995, s.38-42.
"Tarihimizde İslâmiyet"; 1-***"Türkler İslâmiyeti Nasıl Kabul Etti?"***, 2- ***"İslâmiyetin Kabulünde Ekonomik Faktörler"***, 3- ***"İslâmiyetin Kabulünde Kültürel Etkenler"***, 4- ***"Türkler'in İslâmiyetinde Heteredoksluğun Yeri"***; T.T.D., C.XIV, 1990, s.45-48, s.111-115, s.148-151, s.204-208.

Muammer AKSOY:
"Milletlerin İsyan Ve İhtilâl Hakkına Dair"; Forum, C. IX, sayı 106, 15 Ağustos 1958.

Nazan AKSOY:
Rönesans İngiltere'sinde Türkler; Çağdaş yyn., İstanbul, 1990.

Yaman AKSU:
"İstanbul'dan Paris'e Bir Sanat Aşkı Hikâyesi: Camondo'lar"; Antik&Dekor D., sayı 12, 1991, s.70-73.

Hamza AKSÜT:
Anadolu Aleviliğinin Sosyal Ve Coğrafi Kökenleri"; Art yyn., Ankara, 2002.

Sina AKŞİN:
Jön Türkler Ve İttihat Ve Terakki; Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987;
31 Mart Olayı; Sinan yyn., İstanbul, 1972;
"Siyasal Tarih (1789-1908)"; *Türkiye Tarihi,* C.III: *Osmanlı Devleti, 1600-1908*; Cem yyn., İstanbul, 1988,

M.Münir AKTEPE:
"Patrona İsyanı (1730); İ.Ü.Ed.F.,yyn., İstanbul, 1958.

Yahya AKYÜZ:
"Atatürk'te Namık Kemal'in Etkisi Ve Abdülhamit Döneminde Yasak Kitaplara İlişkin İki Belge"; Bell., C.XLV-2, 1981, sayı 180, s.501-511.
"Galatasaray Lisesinin Islâhına İlişkin Ali Suavi'nin Girişimlerini Gösteren Bir Belge"; Bell., C. XLVI, 1982, sayı 181, s. 121-128.

Necati Oktay ALAGİL:
Devrimlerin Felsefesi Ve Türkiye'deki Devrimci Hareketler; İstanbul, 1971.

Korkmaz ALEMDAR:
İstanbul (1875-1964) – Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Gazetenin Tarihi; 2.basım, A.İ.T.İ.A.. yyn. Ankara, 1980.

ALİ CEVAT BEY:
İkinci Meşrutiyetin İlânı Ve Otuzbir Mart Hâdisesi – II.Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevad Bey'in Fezlekesi;
yyn.a hazırlayan: Faik Reşit Unat, T.T.K.,yyn., Ankara, 1990.

Tekin ALP: bkz. **TEKİNALP**

Şinasi ALTUNDAĞ:
"Osmanlıların İlk Devirlerinde Türklerin Kültür Ve Sosyal Durumları Hakkında Birkaç Not"; D.T.C.F.,D., C.II, sayı 4, Mayıs-Haziran 1944, s.519-526.

Edmondo De AMICIS:
İstanbul (1874); çev. Beynun Akyavaş, A.K.D.T.Y.K., T.T.K., yyn., Ankara, 1993.

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ;
yyn. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara, 1952.

"ANADOLU'NUN MANZARASI";
Akşam, 8 Ağustos 1338 /1922).

Hrand D.ANDREASYAN:
"Bir Ermeni Kaynağına Göre Celâlî İsyanları (Kemahlı Rahip Grigor'un 1595-1640 Senelerini İhtiva Eden Kronolojisinden)"; İ.Ü.Ed.F., D., sayı 17-18, Mart 1961-Eylül 1963, s.27-42.

Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi (1608-1619); İ.Ü.Ed.F. yyn., İstanbul, 1954.
"Selim III. Ve Mustafa IV. Devirlerine Dair Georg Oğulukyan'ın Ruznâmesi"; İ.Ü.Ed.F., T.D., C. XII, sayı 16, Eylül 1961, s.63-70.

Robert ANHEGGER– Halil İNALCIK:
Kanunnâme-i Sultanî Ber Müceb-i Örf-î Osmanî (II.Mehmed Ve II.Beyazid Devirlerine Ait Yasaknâme Ve Kanunnâmeler); T.T.K., yyn., Ankara, 1956.

Sadrettin Celâl ANTER:
"Tanzimat Maarifi"; Tanz.I, s.441-461.

Kemalettin APAK:
Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi; Türkiye Basım Derneği üyeleri için özel basım, İstanbul, 1958.

Hamid ARAL:
Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı; Ankara, 1968.

Zeki ARIKAN:
"İran Ve Anadolu"; Cumhuriyet, 14 Ağustos 1993.

H.C.ARMSTRONG:
Türkiye Nasıl Doğdu?; 2.basım, yayına hazırlayan: Metin Martı, Arma yyn.. İstanbul, 1997.

G.ARRIGHI–T.K.HOPKINS–I.WALLERSTEİN:
Sistem Karşıtı Hareketler; Çev. C.Kanat-B.Somay-S.Sökmen, Metis yyn., İstanbul, 1995.

Sadrî Maksudî ARSAL:
"Teokratik Devlet Ve Lâik Devlet"; Tanz.I, s.59-95.

İlhan ARSEL:
Türk Anayasa Hukuku; Ankara, 1959.

Halis ASARKAYA:
Osmanlılar Zamanında Tokat; Tokat, 1941.
Oktay ASLANAPA:
"Ortaçağda Türklerin İleri Bir Sosyal Müessesesi–Kervansaraylar"; T.K.D., C.II, sayı 5, s.26-30.

DERVİŞ AHMED AŞIKİ:
Aşıkpaşaoğlu Tarihi; yyn. Atsız, M.E.B.,yyn.,1000 Temel Eser, İstanbul, 1970.

İnal Cem AŞKUN:
"Atatürk'ün 'İletişim' Devrimi; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, Mayıs 1999, sayı 10, s.32-34.

Mustafa Kemal ATATÜRK:
Nutuk; C.I: ***1919-1920***; C.II: ***1920-1927***; 6.basım, Türk Devrim Tarihi Ens.yyn., İstanbul, 1945.
Söylev Ve Demeçler; C.I: ***T.B.M.M.nde Ve C.H.P. Kurultaylarında (1919-1938)***; Türk İnkılâp Enstitüsü yyn., İstanbul, 1945.
Söylev Ve Demeçler; C.I: ***T.B.M.Meclisinde Ve C.H.P. Kurultaylarında (1927-1938)***; C.II: ***1906-1938***; C.III: ***1918-1937***; 4.basım, A.K.D.T.Y.K., Atatürk Araştırma Merkezi yyn., Ankara, 1989.

Falih Rıfkı ATAY:
"Büyük İnkılâpçı: Ali Suavi"; Ulus, 26 Mart 1942.
Çankaya-Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar Bütün Hayat Hikâyesi; İstanbul, 1969;
Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999;
"Ziya Gökalp'ın Mısraı"; Akşam, 24 Temmuz 1337 (1921).

ATROCITES GREQUES EN TURQUIE;
İstanbul, Ahmed İhsan & Cie, 1921.

ATSIZ [Nihal Atsız]:
"Abdülhamid Han (=Gök Sultan)"; Ocak, C.II, sayı 2, Mayıs 1956.

A.Haydar AVCI:
Alevi Tarihinden bir Kesit – Kalender Çelebi Ayaklanması; AAA yyn., Ankara, 1998.

Doğan AVCIOĞLU:
Millî Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1995'e; C.I: ***Emperyalizm Karşısında Türk Aydınının Aymazlığı Ve Tam Bağımsızlık***; C.II: ***Sovyet Devrimi Karşısında Türk Devrimi***; C.III: ***Devrimin Yapısı Ve Kuruluştan Sonra Türkiye***; C.IV: ***Devrim Savaşı***; Tekin yyn., İstanbul, C.I, 1979; C.II, 3.basım, 1978; C.III, 4.basım, 1979; C.IV, 4.basım, 1979.
31 Mart'ta Yabancı Parmağı; Bilgi yyn., Ankara, 1969.
Türkiye'nin Düzeni – Dün, Bugün, Yarın; Cem yyn., İstanbul, C.I, 1973.
Türklerin Tarihi; Tekin yyn., İstanbul, C.I, 3.basım, 1979; C.II, 2.basım, 1978, C.III, 1979.

Mehmet Ali AYBAR:
"Geri Bırakılmışlık Sorunu"; Yeni Ortam, 19, 25, 26 Ocak; 22, 25, 27 Şubat; 3, 5,8 Mart 1973.

Ergün AYBARS:
İstiklâl Mahkemeleri; C.I-II, Dokuz Eylül Ü.,yyn., İzmir, 1988.

Aydın AYBAY:
"Atatürk'ün Vasiyeti Üzerine"; Cumhuriyet, 13 Eylül 2002.

Şevket Süreyya |AYDEMİR|:
"Darülfünun, İnkılâp Hassasiyeti Ve Cavit Bey İktisatçılığı"; Kadro, C.II, Şubat 1933, sayı 14;
Tek Adam – Mustafa Kemal; 2.basım, Remzi Kitabevi, C.I-III, İstanbul, 1966.

A.Erdoğan AYDIN:
"Türkler Nasıl Müslümanlaştırıldı?"; Cumhuriyet, 3-17 Mart 1994;
Osmanlı Gerçeği – "Nizam-ı Âlem"in Gayrı Resmî Tarihi; 4.basım, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000.

Haki AYDIN:
"XVI. Yüzyılın Yarısında Osmanlı-Rus Ticarî İlişkileri"; B.T.T.D., C.IV, sayı 20, sayı 20, s.28-39.

Mehmet AYDIN:
"Tanzimatla Aranan Hüviyet"; Tanz.150, s.1-19.

Metin AYDOĞAN:
"Avrupa Birliği İçin Atatürk'ü Kullanmak"; Yeniden A.R.Müdafaa-i Hukuk, Temmuz 2003, sayı 58, s.9-14;
"Uluslaşma Sürecinde Dilin Önemi"; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Eylül 2000, sayı 26, s.5-14.

Metin AYIŞIĞI:
Refi' Cevad Ulunay'ın Millî Mücadele Devri Makaleleri; Balıkesir, 1994.

B

F.BABİNGER:
"Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin; Dergâh, C.II, sayı 13, 16-22, 24, 1337; C.III, sayı 25-30, 33-34, 1337; C.IV, sayı 37, 40-42, 1338.

İbrahim BAHADIR:
Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Atatürk Ve Alevîler; Kalan yyn., Ankara, 2002.

Frank Edgar BAILEY:
British Policy and the Turkish Reform Movement – A Study in Anglo-Turkish Relations 1826-1853; Harvard University Pres, Cambridge, Mass., A.B.D., 1942.

Ali Rıza BALABAN:
Gelenekler, Töre Ve Törenler; Betim yyn., İzmir, 1983.

Kayahan BALADUROĞLU:
"1871 Olayları Ve Namık Kemal"; Yön, 15 Ağustos 1962, sayı 35.

Cengiz BALCI:
"Göçebelik Meselesi Ve Türkler"; Türk Dünyası Tarih D., Nisan 1994, sayı 88, s.52-58.

Mustafa BALCIOĞLU:
"Hamidiye Alaylarından Aşiret Alaylarına Geçerken Harbiye Nezareti'ne Sunulan İki Rapor"; Top.T.D., C.I, Nisan 1994, sayı 4, s.48-51.

Michel BALIVET:
"15.Yüzyılda Müslümanlar İle Hıristiyanlar Arasında Dinsel Kaynaşmanın İki Yandaşı – Bir Türk: Simavnalı Bedreddin Ve Bir Rum: Trabzonlu Georgias"; T.T.D., C.VI, 1986, s.111-119.
"Açık Kültür Ve 14.Yüzyıl Osmanlı Kentlerinde Dinler Arası İlişkiler"; *Elizabeth A. Zachariadou (Ed.): Osmanlı Beyliği, 1300-1389;* 2.basım, çev. G.Ç.Güven-İ.Yeguz-T.Altınova, T.V.Y.,yyn. İstanbul, 1997, s.1-7.

Nihat Sami BANARLI:
Resimli Türk Edebiyatı Tarihi; İstanbul, 1948.

W.BANG–G.R.RAHMETİ, bkz. ***Oğuz Kağan Destanı***.

Cemal BARDAKÇI:
Anadolu İsyanları; İstanbul, 1940;
Devşirmelerle Sığıntılardan Ve Mütegalibeden Neler Çektik; Bolu, 1942;
Millî,Dinî,İçtimaî, İktisadî Ve İdarî Bakımlardan Alevîlik, Ahilik, Bektaşlik; 2.basım, Ankara, 1950.

Ö.Lütfi BARKAN:
"Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)"; Belgeler, C. III, sayı 5-6, 1966, T.T.K., yyn., Ankara, 1968;
XV Ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî Ve Malî Esasları; I. Kanunlar; İ.Ü.Ed.F.Türkiyat Ens. Yyn., İstanbul, 1943;
Tanzimat Tetkiklerinin Ortaya Koyduğu Bazı Meseleler;; İ.Ü.İk.F.,M., C. II, Birinciteşrin 1940, sayı 1'den ayrı basım, İstanbul, 1941;

"Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat Ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnâmesi"; Tanz.I, s.321-421.

W.BARTHOLD:

"A History of the Turkmen People"; W.Barthold: *Four Studies on the History of Central Asia*; Rusçadan İngilizceye çev. V. T.Minorsky, Leiden, 1962, s.73-170;

Histoire des Turcs d'Asie Centrale; Rusçadan Fransızcaya çev. M. Donskins, Maisonneuve, Paris, 1945;

İslâm Medeniyeti Tarihi; 2.basım, Diyanet İşleri Başkanlığı yyn., Ankara, 1963; M.Fuad Köprülü'nün "Başlangıç", "İzah" ve "Düzeltmeler"i ile (1.basım, Nev yyn., Ankara, 1962).

BASİRETÇİ ALİ EFENDİ:

İstanbul Mektupları; hazırlayan: Nuri Sağlam, Kitabevi yyn., İstanbul, 2002,

İlhan BAŞGÖZ:

İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi; Ararat yyn., İstanbul, 1968.

Celal BAYAR:

Ben de Yazdım – Millî Mücadeleye Gidiş; 2.basım, C. I-VII, İstanbul, 1967-1969.

Mustafa BAYDAR:

Kabakçı Mustafa İsyanı; Millî Tesanüt Birliği yyn., İstanbul, 1954.

Bekir Sıtkı BAYKAL:

"Birinci Meşrutiyete Dair Belgeler"; Bell., C. XXIV, sayı 96, 1960, s. 601-636;

"Namık Kemal'e Göre Avrupa Ve Biz "; D.T.C.F. öğretim üyelerince hazırlanan *"Namık Kemal Hakkında"*; D.T.C.F. yyn., İstanbul, 1942, s. 189-218;

"Patrona Halil Ayaklanması İle İlgili Kaynaklar Hakkında"; *IV. Türk Tarih Kongresi (1948) – Kongreye Sunulan Tebliğler;* T.T.K., yyn., Ankara, 1952, s.177-182;

Şark Buhranı Ve 'Sabah' Gazetesi; D.T.C.F.D., C. VI, sayı 4, Eylül-Ekim 1948'den ayrı basım, Ankara, 1948.

Tuncer BAYKARA:
"Bir Selçuklu Şehri Olarak Antalya"; *Antalya IV.Selçuklu Semineri, 13-14 Mart 1992, Bildiriler;* Antalya Valiliği yyn., Antalya, 1993, s. 38-43;
Türk Adının Anlamı; A.Y.K.A.K.M.,yyn., Ankara, 1998.

Cavid BAYSUN:
"Ahmed I"; İ.A.
"Ahmed Paşa, Gedik Veya Gedük Ahmed Paşa"; İ.A.
"Mustafa Reşit Paşa"; Tanz.I, s.723-746.

Hikmet BAYUR:
"Atatürk Ve Dil Devrimi"; *Dil Dâvası*; T.D.K., yyn., Ankara, 1952, s.28-30;
"İkinci Meşrutiyet Devri Üzerine Bazı Düşünceler"; Bell., C. XXIII, sayı 90, 1959, s. 367-285;
Türk İnkılâbı Tarihi; C. I: ***Berlin Muahedesinden Trablusgarp Savaşına Kadar***; T.T.K.,yyn., İstanbul, 1940.

Nicoara BELDICEANU:
"Osmanlı İmparatorluğunda Şeneltme, Türkleştirme Ve İslâmlaştırma"; çev. Server Tanilli, T.T.D., C. XVIII, s. 212-214.

Fahri BELEN:
Askerî, Siyasal Ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı; Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı yyn., Ankara, 1973.

Burhan Asaf [BELGE]:
"Arkada Kalan Darülfünun"; Kadro, C.I, Ağustos 1932, sayı 8.

M.BELIN:
Türkiye İktisadî Tarihi Hakkında Tetkikler; çev. M.Ziya, M.E.B., yyn., İstanbul, 1931 (İlk basımı, 1865).

Nesim BENBANASTE:
Örneklerle Türk Musevi Basınının Tarihçesi; İstanbul, 1988.

Ester BENBASSA: ***"Kampana Çalanlar Dâvası – 1901'de İzmir'de Cereyan Etmiş Bir Kan İftirası Dâvası***; T.T.D., C.V, 1986, s.44-56.

Necdet BERKAY:

Yeniçerilerin Yokedilmesi Ve Ordumuzun Yeniden Kurulup Gelişmesi; Genelkurmay Başkanlığı yyn., Ankara, 1949.

Niyazi BERKES:

"Batıcılık, Ulusçuluk Ve Toplumsal Devrimler"; Yön, 12, 19, 26 Şubat; 26 Mart; 2, 9, 16, 23 Nisan 1965;

"Namık Kemal'in Fikrî Tekâmülü"; D.T.C.F. öğretim üyelerince hazırlanan *"Namık Kemal Hakkında"*; D.T.C.F. yyn., İstanbul, 1942, s. 219-247;

Türk Düşününde Batı Sorunu; Bilgi yyn., Ankara, 1975;

Türkiye'de Çağdaşlaşma; Bilgi yyn., Ankara, 1973;

Türkiye'nin İktisadî Tarihi; C. I: ***Osmanlı Ekonomik Tarihinin Temelleri***; C. II (Ayrıca başlık konulmamış); C.I-II, Gerçek yyn., İstanbul, 1969.

Türkiye'de Çağdaşlaşma; Bilgi yyn., Ankara, 1973.

Halil BERKTAY:

Halil İnalcık'ın "Fatih Devri Üzerine Tetkikler Ve Vesikalar"a Yazdığı Giriş; Top.T.D., C.III, sayı 18, Haziran 1995, s.16.

Tevfik BIYIKLIOĞLU:

"Birinci Türkiye Millet Meclisinin Hukukî Statüsü Ve İhtilâci Karakteri"; Bell., C. XXIV, sayı 96, 1960, s.637-663.

N.Kaya BİLGEGİL:

Ziya Paşa Üzerine Bir Araştırma; Atatürk Ü.Yyn., Erzurum, 1970.

Fuat BİLKAN:

"17.Yüzyılda 'Devlet-Çete İlişkisi'ne Bir Örnek"; T.T.D., C. XXXII, sayı 188, Ağustos 1999, s.137-140.

Cemil BİLSEL:

"Tanzimat'ın Haricî Siyaseti"; Tanz.I, s,661-701.

Kamuran BİRAND:
Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimata Tesirleri; Ankara, 1955.
Nejat BİRDOĞAN:
"Alevî Halk Hareketleride İlginç Bir Davranış: 'Başını Alıp Gitmek'; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 1 Aralık 1998, sayı 5, s.57-61;
Alevîlerin Büyük Hükümdarı Şah İsmail Hatâî; Can yyn., İstanbul, 1991;
"Alevilik İslâm Dışıdır"; Aktüel, 20-26 Ekim 1994:
"Anadolu Aleviliği Üzerine Notlar"; Günaydın, 1-9 Eylül 1991;
Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik; 2.basım, Berfin yyn., İstanbul, 1994;
"Kurtuluş Savaşımızda Atatürk Ve Alevî Birlikteliği Üzerine Notlar"; [Yeniden Anadolu Ve Rumeli] Müdafaa-i Hukuk, sayı 13, 30 Ağustos 1999, s.41-46;
"Nejat Birdoğan İle Alevîlik Üzerine"; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Ağustos 1998, sayı 1, s.37-39.
Muhittin BİRGEN:
"Tanzimat Bahsinde Mazi Hesabına Tenkid Değil İstikbal Hesabına Tenbih"; Son Posta, 5 Sonteşrin 1939.

Donald C.BLAISDELL:
Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Malî Kontrolü; İstanbul, 1940.

Sadi BORAK:
Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları; Çağdaş yyn., İstanbul, 1977.

Behice BORAN:
"Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi"; Yön, 5 Aralık 1962.

Behice Sadık BORAN [Behice BORAN]:
"Namık Kemal'in Sosyal Fikirleri"; D.T.C.F. öğretim üyelerince hazırlanan *Namık Kemal Hakkında*; D.T.C.F.,yyn., İstanbul, 1942, s.249-293.

Leah BORNSTEIN-MAKOVETSKY:
"The Social, Political And Economic Life of İstanbul Jewry According to the Missionaries Records"; *V.Milletlerarası Türkiye Sosyal Ve İktisat Tarihi Kongresi, İstanbul, 21-25 Ağustos 1989 – Tebliğler*; A.K.D.T.Y.K.,T.T.K., yyn., Ankara, 1990, s.483-486.

Jules BOUCHER-Paul NAUDON:
Masonluk, Bu Meçhul; çev. ve derleyen Matilda Sakar, Okat yyn., İstanbul, 1966.

Gülnihâl BOZKURT:
Alman-İngiliz Belgelerinin Ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrımüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914); A.K.D.T.Y.K.,T.T.K.,yyn., Ankara, 1989;
"Islahat Fermanı'nın Düşündürdükleri"; T.T.D., C. XXV, sayı 146, Şubat 1996, s.24-27.

Mahmut Esat BOZKURT:
Atatürk İhtilâli; C.I-II, 4.Basım, Kaynak yyn., İstanbul, 2003.

G.I.BRATIANU:
Etudes Byzantines d'histoire economique et sociale; Librairie Paul Geuther, Paris, 1938.

Benjamin BRAUDE– Bernard LEWIS (Ed.):
Christians and Jews in the Otoman Empire – The Functioning of a Plural Society; C. I: ***The Central Lands***; Holmes & Meier Publishers Inc., New York, 1982, (Kısaltılmış olarak: BRAUDE-LEWIS).

C.BROCKELMANN:
İslâm Milletleri Ve Devletleri Tarihi; C. I: ***1-3 Kısımlar***; 2.basım, çev.Neşet Çağatay, A.Ü.İlâhiyat F.,yyn.,Ankara, 1964.

Wilfried BUCH:
"14./15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacıların Türkiye İzlenimleri"; çev. Yüksel Baypınar, Bell., C. XLVI, 1982, s.509-533;
"16. Yüzyılda İki Genç Alman'ın Türkler'le İlgili İzlenimleri";

çev.Zeki Cemil Arda, Bell., C. XLVI, 1982, sayı 184, s.745-786.

[Orhan] BURİAN:
"Bozuk İdareden Şikâyetçi İki Şair"; D.T.C.F.,D., C. VIII, sayı 4, Aralık 1950, s.675-681.

Fred BURNABY:
At Sırtında Anadolu; 3.basım, çev.Fatma Taşkent, İletişim yyn., İstanbul, 2000.

[Ogier Chiselin] BUSBECQ:
Türk Mektupları – Kanunî Sultan Süleyman Zamanına Ait Bir Frenk Seyahatnâmesi; çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1939.

BÜNDARİ:
Irak Ve Horasan Selçukluları Tarihi; çev. Kıvameddin Burslan, T.T.K., yyn., İstanbul, 1943.

C
Claude CAHEN:
İslâmiyet – Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar; çev. Esat Mermi Erendor, Bilgi yyn., Ankara, 1990;
Pre-Ottoman Turkey, A general survey of the material and spritual culture and history, 1071-1330; İngilizceye çev. J.Jones Williams, Londra, 1968;
"Türkler'in Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)"; çev. Yaşar Yücel – Bahaeddin Yediyıldız, Bell., C. LI, sayı 201, Aralık 1987, s.1375-1429.

Leon CAHUN:
Introduction à L'Histoire de L'Asie, Turcs et Mongols des Origines à 1405; Libraire Armand Colin, Paris, 1896.

Cosimo Comidas de CARBOGNANO:
18. Yüzyılın Sonunda İstanbul; çev. Erendis Özbayoğlu, Eren yyn., İstanbul, 1993.

İsmail CEM:
Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi; Cem yyn., İstanbul, 1970.

Adnan CEMGİL:
"Darülfünun'dan Üniversiteye"; Cumhuriyet, 16 Aralık 1993.

A.CERRAHOĞLU:
Şeyh Bedreddin; Çığ yyn., İstanbul, 1966.

Peter CHARANIS:
"Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler"; çev. Melek Delilbaşı, Bell., C. XLVIII, 1984, sayı 191, s.523-535.

Fatma Mansur COŞAR (Ugo Tucci'den derleyen):
"Venedik Ve Osmanlı Arasındaki Bağ: Tüccarlar"; Top.T.D., C.I, sayı 2, 1 Şubat 1994, s.17-21.

Ömer Sami COŞAR:
"1919'da Mustafa Kemal Ve İstanbul Basını"; Milliyet, 19-23 Mayıs 1968.

Edward S.CREASY:
History of the Otoman Turks; Beyrut, 1961 (ilk basımı: Londra, 1878).

Bilge CRISS:
İşgal Altında İstanbul, 1918-1923; 3.basım, İletişim yyn., İstanbul, 2000.

Ç
Musa ÇADIRCI:
Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi; Türk Tarih Belgeleri D., C. XI, sayı 15'den ayrı basım, Ankara, 1986;
"İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne İlişkin Belgeler"; Atatürkçü Bilinç, Ocak 1994, sayı 1, s.74-88;
Namık Kemal'in Sosyal Ve Ekonomik Görüşleri; OTAM'dan ayrı basım, Ankara, 1991;
Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal Ve Ekonomik Yapıları; A.K.D.T.Y.K.,T.T.K,yyn., Ankara, 1991;

Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi (1839-1876); *IX.Türk Tarih Kongresi* 'nden ayrı basım, Ankara, 1988;
"Tanzimat'ın Uygulanmasında Karşılaşılan Güçlükler"; Tanz.,150, s,295-299;
"Türkiye'nin Sosyal Ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)"; *Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal Ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri, Hacettepe Ü., 11-13 Temmuz 1977;* Ankara, 1980.

Neşet ÇAĞATAY:
"İslâm Hukukunun Ana Hatları Ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları"; Bell., C. LI, 1987, sayı 200, s.625-636;
"Osmanlı İmparatorluğu Arazi Ve Reaya Kanunnâmelerinde İlhak edilen Memleketlerin Adet Ve Kanunları Ve Istılalarının İzleri; *III.Türk Tarih Kongresi – Kongreye Sunulan Tebliğler*; 1948, s.489-504.

Reha ÇAMUROĞLU:
Tarih, Heterodoksi Ve Babaîler; 2.basım, Metis yyn., İstanbul, 1992.

Y,ÇARK:
Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler; İstanbul, 1953.

Tevfik ÇAVDAR:
Millî Mücadele Başlarken Sayılarla<...Vaziyet Ve Manzara-i Umumiye>; Milliyet yyn., İstanbul, 1971;
Osmanlıların Yarı-sömürge Oluşu; Ant yyn., İstanbul, 1970.

Hüseyin ÇELİK:
Ali Suavi Ve Dönemi; İletişim yyn., İstanbul, 1994.

Ali Abbas ÇINAR:
"Köroğlu Destanı'nın Türkmenistan Versiyonunda Hz.Ali";
I.Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, 27-29 Nisan 2000, Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı yyn., Ankara, 2000, s.177-190.

Kemal ÇİÇEK:
"Osmanlı Devleti'nde Yabancı Konsolosluk Tercümanları";

T.T.D., C.XXV, Şubat 1995, sayı 146, s.17.

Murat ÇULCU:
İstiklâl Mahkemesinde Gazeteciler Dâvası (Hilafetin Sonu); C.I-II, Kastaş yyn., İstanbul, 1993.

D

Hüseyin DAĞTEKİN:
"Türkleri Boğazlar Bölgesine Çeken Gerçek Sebepler"; D.T.C.F.,D., C. XIX, sayı 3-4, Temmuz-Aralık 1961, s.177-187.

Fahri DALSAR:
"Bursa Şer'i Mahkeme Sicillerine Göre Selim I'in Dubrovnik Cumhuriyeti İle Yaptığı Muahede"; Tarih Vesikaları, C. II, sayı 12, Nisan 1943, s.410-414.

Zuhuri DANIŞMAN:
Osmanlı İmparatorluğu Tarihi; İstanbul, C. I, 2.basım, 1966; C. II, 1964; C. IV, 1965.

İsmail Hami DANİŞMEND:
Aii Suavi'nin Türkçülüğü; C.H.P. Genel Sekreterliği yyn., Ankara,, 1942;
The Importance of the Conquest of Istanbul for Mankind and Civilization; çev. E.A. ve B.M., Publication of the İstanbul Society for Celebration of the Conquest, İstanbul, 1953;
Türklük Meseleleri; 3.basım, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1983;
Türklük Ve Müslümanlık – Türk Irkı Niçin Müslüman Olmuştur?; Okat yyn., İstanbul, 1959.

Richard DAVEY:
The Sultan and His Subjects; C.II, Londra, 1897.

Roderic H. DAVISON:
"Osmanlı Türkiyesi'nde Batılı Eğitim"; Bell., C. LI, 1987, sayı 200, s.1031-1044;
Reform in the Otoman Empire, 1856-1876; Princeton University Pres, New Jersey, 1963.

DEDE KORKUT KİTABI;

yayınlayan: Muharrem Ergin, M.E.B.,yyn., 1000 Temel Eser, İstanbul, 1971.

Jak DELEON:
Ancient Districts on the Golden Horn; Gözlem yyn., İstanbul, (tarih belirtilmemiş).

Ömer DEMİRCAN:
İletişim Ve Dil Devrimi; Yaylım yyn., İstanbul, 2000.

Faiz DEMİROĞLU:
Abdülhamit'e Verilen Jurnaller – 50 Yıldır Neşredilmeyen Vesikalar; İstanbul, 1955.

Faruk DEMİRTAŞ:
"Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayıtlar"; Bell., C. XII, sayı 47, 1948, s.575-613.

DESTARİ SALİH EFENDİ:
Destarî Salih Efendi Tarihi (Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak); yyn: Bekir Sıtkı Baykal, D.T.C.F.; yyn., Ankara, 1962.

Charles DIEHL:
Bizans İmparatorluğu Tarihi; çev. Tevfik Bıyık-lıoğlu, İstanbul, 1938;
Byzance, Grandeur et Dècadence; Paris, 1934.

Anton Jozef DIERL:
Anadolu Aleviliği; çev.Fahrettin Yiğit, Ant yyn., İstanbul, 1991.

Feridun DİRİMTEKİN:
Ecnebi Seyyahlara Nazaran XVI.Yüzyılda İstanbul; İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Ens. yyn., İstanbul, 1964.

Trandafir G. DJUVARA:
Türkiye'nin Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281 – 1913); çev.Pulat Tacar, Gündoğan yyn., Ankara, 1999.

İsmail DOĞAN:
"Eğitimci Ali Suavi (1839-1878) Ve Galatasaray Lisesi"; Tanz.150, s.515-538,

M. D'OHSSON:
XVIII.Yüzyıl Türkiyesinde Örf Ve Adetler; çev. Ferhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1973.

DUKAS:
Bizans Tarihi; çev. Vl.Mırmıroğlu, İstanbul Fetih Ens. yyn., İstanbul, 1965.

Paul DUMONT:
"The Jewish Communities in Turkey During the Last Decades of the Nineteenth Century in the Light of Archives of the Alliance Israèlite Universelle"; BRAUDE-LEWIS, s.209-242.

Cihan DURA:
"Arap Sömürgeciliğinden Sayfalar"; Yeniden A.R.Müdafaa-i Hukuk, Temmuz 2003, sayı 58, s.44-50;
"1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması: Büyük Tuzak"; Gazete Müdafaa-i Hukuk, 19 Ocak 2001;
"1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması: Çöküş"; Gazete Müdafaa-i Hukuk, 2 Şubat 2001.
"II.Abdülhamit Masalı"; MK D., Kasım-Aralık 1996, sayı 7, s.24-25.
"Osmanlı Devleti Dış Borca Nasıl Alıştırıldı?"; Gazete Müdafaa-i Hukuk, 5 Ocak 2001.
"Osmanlı Madalyonunun Öteki Yüzü"; Yeniden (A.R.) Müdafaa-i Hukuk, sayı 27, 30 Ekim 2000, s.48-62.

Kâzım Nami [DURU]:
"Ne İstiklâli?"; Cumhuriyet, 28 Ağustos 1932

Aynur DURUKAN:
"Selçuklular Döneminde Ticaret Hayatı Ve Antalya"; *Antalya III.Selçuklu Semineri, 10-11 Şubat 1989 – Bildiriler;* Antalya Valiliği yyn., İstanbul, 1989, s.50-59.

Maurice DUVERGER:
Politikaya Giriş; çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık yyn., İstanbul, 1964.

Gülsün DÜZENLİ:
"Mekteb-i Sultani'den Bugüne Galatasaray Lisesi"; Top.T.D., C.V, sayı 26, Şubat 1996, s.20-45.

E

D. Wolfram EBERHARD:
Çin'in Şimal Komşuları – Bir Kaynak Kitabı; çev. Nimet Uluğtuğ, T.T.K.,yyn., Ankara, 1942;
"Eski Çin Kültürü Ve Türkler"; D.T.C.F.,D., C. I, sayı 4, Mayıs-Haziran 1943, s.19-29.

EBUZZİYA TEVFİK:
Yeni Osmanlılar Tarihi; bugünkü dile çev.Şemsettin Kutlu, Hürriyet yyn., İstanbul, 1973.

Baki Süha EDİPOĞLU:
Falih Rıfkı Atay Konuşuyor; Berkalp Kitabevi, Ankara, 1945.

EDİRNELİ ORUÇ BEĞ: bkz. **ORUÇ BEĞ**

Saadettin EĞRİ:
"Gelibolulu Âli'nin 'Nushatü's-Selâtin' Adlı Eserindeki Rüşvetle İlgili Değerlendirmeler"; T.T.D., C.XXXI, sayı 181, Ocak 1999, s.52-54;

Oktay EKİNCİ:
"Fenerlilik Bir Ayrıcalıktır"; Cumhuriyet, 24 Aralık 1993.

Edhem ELDEM:
Osmanlı Bankası Tarihi; T.V.Y.,yyn., İstanbul, 2000.

Emin Türk ELİÇİN:
Kemalist Devrim İdeolojisi; Ant yyn., İstanbul, 1970.

Vedat ELDEM:
Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik; A.K.D.T.Y.K., T.T.K.,yyn., Ankara, 1994.

A.Şevket ELMAN:
Dr.Reşit Galip; Ankara, 1953.

Feridun EMECAN:
"İstanbul'un Fethine Giden Yol (1451-1453)"; Top.T.D., C.III, sayı 17, Mayıs 1995, s.22-28.

ENGELHARDT:
La Turquie et le Tanzimat ou Histoire des Reformes Dans L'Empire Otoman – Depuis 1826 Jusq'a nos Jours; Paris, C.I, 1882; C.II, 1884.

İsmail ENGİN:
Tahtacılar – Tahtacı Kimliğine Ve Demografisine Giriş; Ant yyn., İstanbul, 1998.

Mark A. EPSTEIN:
"The Leadership of the Otoman-Jews in the Fifteenth and Sixteenth Centuries; BRAUDE-LEWIS, s.101-116.

Sadık ERAL:
Çaldıran'dan Çorum'a Anadolu'da Alevi Katliamları; Yalçın yyn., İstanbul, 1933.

Cezmi ERASLAN:
"II.Abdülhamit (1876-1909)"; Osmanlı Ans., Ağaç yyn., İstanbul, 1993.

Yavuz ERCAN:
Atatürk Ve Tarih; Amme İdaresi Dergisi, C.XXI, sayı 4, sayı 4, Aralık 1988'den ayrı bası, Ankara, 1984;
"Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu Ve Balkanlar'daki Türkleşme Ve İslâmlaşmaya Etkisi"; Bell., C. L, sayı 198, 1986, s.679-725;
Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar Ve Voynuklar; A.K.D.T.Y.K., T.T.K.,yyn., Ankara, 1989;
Voynuklarla İlgili Kaynaklar Ve Araştırmalar; Bell., C. XLVIII, sayı 189-190, Ocak-Nisan 1984'ten ayrı basım, Ankara, 1985.

Mehmet ERDÜL:
Başveren İnkılâpçı Ali Suavi; 2.basım, Toplumsal Dönüşüm yyn., İstanbul, 2002.

Ahmet Cevat EREN:
Selim III'ün Biyografisi; İstanbul, 1964.

Osman ERGİN:
Türkiye Maarif Tarihi; C. IV: ***Meşrutiyet Devri Mektepleri***; İstanbul, 1942.

Muharrem ERGİN: bkz.**DEDE KORKUT KİTABI**

Orhan ERİNÇ:
"200 Yıl Önce İstanbul'da Gecekondu, Kaçak İnşaat, Sahil Yağması Sorunları Ve Çareleri"; B.T.T.D., C.II, sayı10, s.54-58.

Mustafa ERKAL:
"Osmanlı Ve Sınıfsızlık"; Zaman, 27 Kasım 1989.

Mehmet ERÖZ:
Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) Ve Alevilik, Bektaşilik"; Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yyn., İstanbul, 1992.

Sadri ERTEM:
"Tanzimatın Yüzüncü Yılı Ve Cumhuriyet"; Vakit, 3 Sonteşrin 1939.

S. Fikri ERTEN:
"Antalya Tarihinde Haydaroğlu Vak'ası"; Türk Akdeniz – Antalya Halkevi D., Haziran 1937, sayı 3, s.8-11.

Bahir Mahzar ERÜRETEN:
Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999.

ESAT (Amasya Mebusu):
Berlin Kongresine Kadar Ermenilerin Vaziyeti; *Türk Tarihinin Ana Hatları Eserinin Müsveddeleri*; İstanbul, (tarihsiz).

EVLİYA ÇELEBİ:
Seyâhatnâme; Türkçeleştiren, Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman yyn., İstanbul, C.I-II, 1969; C.III-IX, 1970; C.X, 1971; C.XI, 1970; C.XII-XV, 1971.

Semavi EYİCE:
Malazgirt Savaşını Kaybeden IV.Romanos Diogenes (1068-1071); T.T.K., yyn., Ankara, 1971.

İsmet Zeki EYUBOĞLU:
Alevilik Sünnilik –İslâm Düşüncesi-; 2.basım, Der yyn., İstanbul, 1989;
Pir Sultan Abdal- Bir Ozanın İçevreninde Gezintiler; Geçit yyn., İstanbul, 1991
Şeyh Bedreddin Ve Vâridât; Der yyn., İstanbul, 1987.

F
"FATİH'İ HIRİSTİYANLIĞA DAVET EDEN MEKTUP"; Hürriyet, 8 Şubat 2001.

Lajos FEKETE:
"Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi"; İ.Ü.Ed.F.,D., C.XII, sayı 16, Eylül 1961, s.25-42;
"Türk Devrinde Budin'de Latinler"; *VI.Türk Tarih Kongresi – 1961 – Kongreye Sunulan Bildiriler*, T.T.K.,yyn., Ankara, 1967, s.274-280.

FETHİ NACİ:
100 Soruda Atatürk'ün Temel Görüşleri; Gerçek yyn.,İstanbul, 1968.

E[them] Ruhi FIĞLALI:
"Alevilik-Bektaşilik Tartışmaları Üzerine"; Diyanet D., Ocak 1993, sayı 25, s.35-37;
Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik Bektaşilik; Türk Halk Kültürünü Araştırma Ve Tanıtma Vakfı yyn., Ankara,1994.

Z.F.FINDIKOĞLU:
"Tanzimatın Psikolojisi"; Cumhuriyet, 3 Sonteşrin 1939;
"Tanzimatta İçtimaî Hayat"; Tanz.,I, s.619-659.

Carter V. FINDLEY:
Bureaucratic Reform in the Otoman Empire – The Sublime Porte, 1789-1922; Princeton University Pres, Princeton, New Jersey, 1980.

Gad FRANCO:
Developements Constitutionels en Turquie; Libraire Arthur Rousseau, Paris, 1925.

M[arcel] FRANCO:
Essai sur L'Histoire des Israèlites de L'Empire Otoman depuis les origines jusq'à nos jours; Centre d'ètudes Don Isaac Abravanel, Paris, 1980.

Frederick W. FREY:
The Turkish Politicak Elite; The M.I.T. Pres, Cambridge, Mass., 1945.

G

Abraham GALANTE (Türkçe yayınlarında, **Avram GALANTİ**):
Histoire des Juifs de Turquie; C. I-IX; İsis Yayımcılık Ltd., İstanbul, 1987; (Galanti'nın Fransızca yazdığı yapıtlarının toplu basımı: "İSİS" yazılarak ve cilt sayısı belirtilerek gösterilen yerler bu basımdan alınmıştır);
Don Joseph Nassi – Duc de Naxos d'après de nouveaux documents; İstanbul, 1913 (İSİS, C.VIII, s.293-326);
Don Salomon Aben Yaeche, Duc de Metelin; İstanbul, 1936 (İSİS, C.IX, s.19-40);
Encore Un Nouveau Recueil De Documents Concernant L'Histoire des Juifs De Turquie; (İSİS, C.VI, s.109-111);
Esther Kyra d'après de nouveaux documents; İstanbul, 1936 (İSİS, C.IX, s.1-18);
Histoire des Juifs D'Istanbul – depuis la prise de cette ville, en 1453, par Fatih Mehmed II, jusqu'a nos jours; İstanbul, C.I, 1941; C.II,1942;
Les Juifs sous la Domination des Turcs Seldjoukides; İstanbul, 1941;
Türk Harsı Ve Türk Yahudisi – Tarihî, Siyasî, İçtimaî Tetkik; İstanbul, 1947;
Türkler Ve Yahudiler – Tarihî, Siyasî Tetkik; İlâveli 2.basım, İstanbul, 1947.

Aldo GALLOTTA:
"'Oğuz Efsanesi' Ve Osmanlı Devleti'nin Kökenleri: Bir İnceleme"; çev.G.Ç.Güven-İ.Yerguz-T.Altınova; *Elizabeth A.Zachariadou*

(Ed.); *Osmanlı Beyliği, 1300-1389;*2.basım, TVY yyn.,İstanbul, 2000; s.41-61;

Berthe G. GAULIS:
Çankaya Akşamları; Çev. Firuzan Tekil, C. I-III, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2001.

Ernest GELLNER:
Milliyetçiliğe Bakmak; çev.Simten Coşar-Saltuk Özertürk-Nalan Soyark, İletişim yyn., İstanbul, 1998.

Mehmet GENÇ:
"Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Ve Ekonomi"; *V.Milletlerarası Türkiye Sosyal Ve İktisat Tarihi Kongresi, İstanbul 21-25 Ağustos 1989 – Tebliğler*; A.K.D.T.Y.K.,T.T.K.,yyn.,Ankara, 1990, s.13-25.

Edward GIBBON:
Decline and Fall of the Roman Empire; C. VI, Everyman's Library, Londra, 1954 (ilk basımı, 1787).

Herbert Adams GIBBONS:
The Foundations of yhe Otoman Empire – A History of the Osmanlis up to the Death of Beyazid I, 1300-1403; 2.basım, Frank Cass and Company Limited, Londra, 1968, (Yapıtın, Ragıp Hulusi tarafından yapılan ve İstanbul'da 1928'de eski abece ile basılan Türkçe çevirisi de bulunmaktadır).

Friedrich GIESE:
"Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi"; çev.Zehra Aksu Yılmazer; *Söğüt'ten İstanbul'a-Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*: derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge yyn.,Ankara, 2000, s.150-175.

Daniel GOFFMAN:
Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler, 1642-1660; Sabancı Üniversitesi yyn., İstanbul, 2001.

Ziya GÖKALP: bkz, **ZİYA GÖKALP**

M.Tayyip GÖKBİLGİN:
"Mihal-oğulları – Mihal Bey, Köse Mihal Ve Gazi Mihal-oğulları"; İ.A.;
"Nizam-ı Cedit"; İ.A.;
"Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseseleri Ve Teşkilâtına Etkileri"; Bell., C. XXXI, sayı 121, 1967, s.93-111.

Abdülbakıy [Abdülbaki] GÖLPINARLI:
Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri Ve Şülik; 2.basım, Der yyn., İstanbul, 1987;
Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatler; Gerçek yyn., İstanbul, 1969.

Nejat GÖYÜNÇ:
Atatürk Ve Millî Mücadele; İstanbul, 1984.

H.Fethi GÖZLER:
"Ali Suavi'yi Tanımalıyız"; T.K.D., C. VI, s.236-247.

A.Şeref GÖZÜBÜYÜK– Suna KİLİ:
Türk Anayasa Metinleri – Tanzimattan Bugüne Kadar; A.Ü. S.B.F., yyn.,Ankara, 1957.

Josephus GRELOT:
İstanbul Seyahatnâmeşş (Relation Nouvelle d'un Voyage de Constantinople); çev.Maide Selen, Pera Turizm Ve Ticaret A.Ş. yyn., İstanbul, 1998.

John GREW:
Atatürk Ve İnönü; çev.Muzaffer Aşkın, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000.

William J.GRISWOLD:
Anadolu'da Büyük İsyan, 1591-1611; çev.Ülkün Tansel, T.V.Y.yyn., İstanbul, 2000.

Renè GROUSSET:
L'Empire des Steppes; Payot, Paris, 1939;
Histoire de L'Asie; C.I: ***L'Orient***; Paris, 1921.

Montserrat GUIBERNAU:
Milliyetçilikler – 20.Yüzyılda Ulusal Devlet Ve Milliyetçilikler; çev.Neşe Nur Domaniç, Sarmal yyn., İstanbul, 1997.

Naim GÜLERYÜZ:
"500 Yıllık Göç"; Milliyet, 16-22 Eylül 1989;
Türk Yahudileri Tarihi; C.I: ***20.Yüzyılın Başına Kadar***; Gözlem yyn.,İstanbul, 1993.

Nazif GÜNDOĞAN: ***"Osmanlı'sız Orta Doğu, Orta Doğu'suz İslâm Olmaz"***; Yeni Şafak, 31 Ağustos 2003.

Baha GÜRFIRAT:
"II.Abdülhamit'in Ermeniler Hakkındaki Düşünceleri"; B.T.T.D., C.II, sayı 8, s.32-33.

Kâmuran GÜRÜN:
Ermeni Dosyası; 2.basım, T.T.K.,yyn., Ankara, 1983.

Bozkurt GÜVENÇ:
Türk Kimliği – Kültür Tarihinin Kaynakları; 6.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.

H

J.R.HACKER:
"Otoman Policy Toward the Jews and Jewish Attitudes Toward the Ottomans During the Fifteenth Century; BRAUDE-LEWIS, s.117-146;
"The Structure and Scope of Jewish Organization and Self-government in the Otoman Empire in the 15th-17th Centuries"; *V.Milletlerarası Türkiye Sosyal Ve İktisat Tarihi Kongresi, İstanbul, 21-25 Ağustos 1989 – Tebliğler*; A.K.D.T.Y.K.,T.T.K.,yyn., Ankara, 1990, s.343-351.

Yusuf HALAÇOĞLU:
XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı Ve Sosyal Yapı; A.K.D.T.Y.K.,T.T.K.,yyn., Ankara, 1991.

HALİL NİMETULLAH:
"İstanbul Üniversitesi"; Cumhuriyet, 21 Austos 1933.

HALİL PAŞA:
İttihat Ve Terakki'den Cumhuriyet'e: Bitmeyen Savaş; yyn.a hazırlayan, M.Taylan Sorgun, İstanbul, 1972.

Joseph de HAMMER-PURGSTALL:
Osmanlı İmparatorluğu Tarihi – Başlangıcından Kaynarca Ahitnâmesine Kadar; C.I-II, Fransızca J.Haller çevirisinden çev.Zuhuri Danışman, İstanbul, 1972; C.III-VIII, yyn.a hazırlayan, Mümin Çevik ve Erol Kılıç, Üç Dal Neşriyat, İstanbul, 1989-1990.

M.Şükrü HANİOĞLU:
Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihad Ve Terakki Cemiyeti Ve Jön Türklük (1889-1902); İletişim yyn., İstanbul, 1985.

F.W.HASLUCK:
Christianity and Islam Under the Sultans; Ed.Margaret Hasluck, C.I-II, Clarendon Pres, Oxford, 1929.

Tahir HATİPOĞLU:
"1933 Üniversite Devrimi, Malche Raporu Ve YÖK"; *2.Üniversite Kurultayı, 1-2 Aralık 1995 İstanbul, Bildiriler*; Sarmal yyn., İstanbul, 1966.

HAYDAR ÇELEBİ:
Haydar Çelebi Ruznâmesi; baskıya hazırlayan,Yavuz Senemoğlu; Tercüman yy., 1001 Temel Eser, İstanbul.

Paul HENZE:
Turkey and Ataturk's Legacy – Turkey's Political Evolution, Turkish-US Relations and prospects for the 21st. Century; Resaerch Centre for Turkestan and Azerbaijan, Hollanda, 1998.

Metin HEPER:
Bürokratik Yönetim Geleneği – Osmanlı İmparatorluğu Ve Türkiye Cumhuriyetinde Gelişimi Ve Niteliği; O.D.T.Ü.,yyn.,Ankara, 1974;

"Güçlü Devlet Ve Demokrasi – Türkiye Ve Almanya Deneyimleri"; çev. Ö.Faruk Gençkaya, Türkiye Günlüğü, Yaz 1991, sayı 15, s.156-169;
"19 Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi"; T.C.T.Ans., C.I, s.245-258.

Uriel HEYD:
Language Reform in Modern Turkey; Jerusalem, 1954.

W.HEYD:
Histoire du Commerce du Levant au Moyen-âge; Fransızcaya çev. Furcy Raynaud, C.I-II, Amsterdam, 1959.

Walther HINZ:
Uzun Hasan Ve Şeyh Cüneyd – XV, Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi; 2.basım, çev.Tevfik Bıyıklıoğlu, A.K.D.T.Y.K.,T.T.K.,Ankara, 1992.

Frédéric HİTZEL:
"Dil Oğlanları"; Top.T.D., C.IV, Eylül 1995, sayı, 21, s.37-43.

Eric J.HOBBSBAWN:
1780'den Günümüze Milletler Ve Milliyetçilik – Program, Mit, Gerçekçilik; çev.Osman Akınbay, 2.basım, Ayrıntı yyn, İstanbul, 1995;
Sosyal İsyancılar; 2.basım, çev.Necati Doğru, Sarmal Yyn., İstanbul, 1995;
"Ulusçuluk"; New Statesman and Society, 24 Nisan 1992 (çev.Halil Berktay, Birikim, Ocak-Şubat 1992, sayı 45-46, s.109-115).

HOCA SADETTİN EFENDİ:
Tacü't-tevarih; Yalınlaştıran (hazırlayan): İsmet Parmaksızoğlu, 4.basım, C.I-V, K.B.,yyn., Ankara, 1999.

Osman HORASANLI:
"Atatürk İnkılâpları"; *50.Yıl Konferansları*; M.E.B., yyn., Ankara, 1974, s.53-67.

Sarkis Sarraf HOVHANNESYAN:
Payitaht İstanbul'un Tarihçesi; 2.basım, çev.Elmon Hançer, T.V.Y. yyn., İstanbul, 1997.

William Holden HUTTON:
Constantinople – The Story of the Old Capital of the Empire; Londra, 1914.

"HÜLYA KÜÇÜK İLE DOKTORA ÇALIŞMASI ÜZERİNE SÖYLEŞİ – KURTULUŞ SAVAŞINDA BEKTAŞİLER"; T.T.D., C.VII, Ocak 2002, sayı 97, s.42-46.

Ayşe HÜR:
"Dona Garcia Mendes Ve Jozef Nasi'nin Uzun Yolculuğu"; Top.T.D., C.XIX, Ocak 2003, sayı 109, s.20-23.

HÜSEYİN HÜSAMETTİN (AMASYALI ABDİZADE):
Amasya Tarihi; İstanbul, C.I, 1328-1332; C.II, 1927.

I

Cavide IŞIKSAL:
"Türkiye'de İlk Bankacılık Hareketi Ve Osmanlı Bankasının Kurulması"; B.T.T.D., C.II, sayı 10, s.72-79.

İ

İBN BATUTA:
İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler; yyn.İsmet Parmaksızoğlu, M.E.B,1000 Temel Eser, İstanbul, 1971.

İBN KEMAL:
Tevârih-i Al-i Osman; VII.Defter – Tenkitli Transkripsiyon; hazırlayan Şerafettin Turan, Ankara, 1957, (2.basımı, A.K.D.T.Y.K., T.T.K., Ankara, 1991).

İBNİ BİBİ:
Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi; çev. M.Nuri Gençosman, Ankara, 1941.

İBRAHİM PEÇEVİ, bkz. **PEÇEVİ**

Şakir İBRAHİMOV:
"Ahmed Yesevî Düşünceleri Ve Tengrılik"; *I.Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, 2-29 Nisan 2000, Ankara*; Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı yyn., Ankara, 2000, s.89-92.

Abo İLHAN;
"Hıdırellez, Hızır İlyas Günü Ve Anlamı"; Cem D.,Mayıs 1992, sayı 12.

Attilâ İLHAN:
"...Çünkü Yaşanan Budur!..."; Cumhuriyet, 16 Aralık 2002;
"...'İdare' Ve 'Öğretmen': 'Al Gülüm / Ver Gülüm'..."; Cumhuriyet, 17 Ağustos 2003;
"...'Yabancılaşma' ile 'Özleştirmecilik' Bağlantısı..."; Cumhuriyet, 18 Aralık 2002.

Paul IMBERT:
Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri-Türkiye'nin Meseleleri; çev. Adnan Cemgil, Havas yyn., İstanbul, 1981 (ilk basımı, 1909).

Halil İNALCIK:
"Adaletnâmeler"; Belgeler, C.II, sayı 3-4, T.T.K.,yyn, Ankara, 1967, s.49-142;
"1431 Tarihli Tımar Defterine Göre Fatih Devrinden Önce Tımar Sistemi"; *IV.Türk Tarih Kongresi, 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler;* T.T.K.,yyn., Ankara, 1952, s.132-139;
"Bursa – XV.Asır Sanayi Ve Ticaret Tarihine Dair Belgeler"; Bell., C. XXIV, sayı 93, Ocak 1960, s.45-101;
Fatih Devri Üzerine Tetkikler Ve Vesikalar; C.I, T.T.K., yyn., Ankara, 1954;
"Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un Fethi Ve İmparatorluk"; T.K.D., C.I, sayı 20, Haziran 1964, s.8-13;
"Köy, Köylü Ve İmparatorluk"; *V.Milletlerarası Türkiye Sosyal İktisat Tarihi Kongresi, İstanbul 21-25 Ağustos 1989 – Tebliğler*; A.K.D.T.Y.K.,T.T.K.,yyn.,Ankara, 1990, s.1-12;

"Kutadgu Bilig'de Türk Ve İran Siyaset Nazariye Ve Gelenekleri"; *Reşit Rahmeti Arat İçin*; T.K.A.Ens.,yyn., Ankara, 1966, s.259-271;

"Osmanlı Fetih Yöntemleri"; *Söğüt'ten İstanbul'a-Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*: derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge yyn.,Ankara, 2000, s.443-472.

"Sened-i İttifak Ve Gülhane Hattı Hümayunu"; Bell.,C. XXVIII, s.603-622;

Tanzimat Ve Bulgar Meselesi (Le Tanzimat et la Question Bulgare); D.T.C.F.,yyn., Ankara, 1943;

Tanzimat Ve Fransa; Tarih Vesikaları, C.II, sayı 8'den ayrı basım, İstanbul, 1942;

"Tanzimatın Uygulanması Ve Sosyal Tepkileri"; Bell., C. XXVIII, 1964, s.623-649;

"Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Ve İnkişaf Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle"; Bell., C. XV, sayı 60, 1951, s.629-684;

"Yükseliş Devrinde Osmanlı Ekonomisine Umumî Bakış"; T.K.D., C.VI, sayı 68, Haziran 1968, s.1-6.

Abdülkadir İNAN:

"Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere Ve Kelimelere Ait Notlar"; M.İ., C.I, s.173-175; 176-178; 179-181; 182-184; 185-190 (İlk yayınlanışları: Ülkü,C. X, sayı 50; 55, 1937; 60; 66; C. XIII, 74, 1938); M.İ., C.II, s.213-214;

"Divanü Lugat-it-Türk'de Şamanizme Ait Kelimeler"; M.İ., C.II, s.317-321 (İlk yayınlanışı: Türk Kültürü, sayı 100, 1971);

"İslâm Türklerde Şamanizm Kalıntıları"; M.İ., C.I, s.454-455 (İlk yayınlanışı: Doğu, sayı 4, Sonkânun 1943);

"Kitab-ı Dede Korkut Hakkında"; M.İ., C.I, s.165-172 (İlk yayınlanışı; Türkiyat M:, C.I, Ağustos 1925);

"Müslüman Türkler'de Şamanizm Kalıntıları"; M.İ., C.I, s.462-479 (İlk yayınlanışı: İlâhiyat F.D., C.I, sayı 4, 1951);

"'Orun' Ve 'Ülüş' Meselesi"; T.H.İ.T.M., C.I, 1931, s.121-133;

"Türk Boylarında Dağ, Ağaç Ve Pınar Kültü"; *Reşit Rahmeti Arat İçin*; T.K.A.,Ens,,yyn., Ankara, 1966, s.272-277;

"Türk Mitolojsinde Ve Halk Edebiyatında Kadın"; M.İ., C.I, s.274-280 (İlk yayınlanışı: Türk Yurdu, C.IV, sayı 22,1934);

"Türk Şamanizmi Hakkında"; M.İ., C.I, s.389-396 (İlk yayınlamışı: Türk Yurdu, C.IV, sayı 19, Temmuz 1946);
"Türkler'de Su Kültü İle İlgili Gelenekler"; M.İ., C.II, s.491-495 (İlk yayınlanışı:*Fuad Köprülü Armağanı*, 1953);
"Yasa, Töre-Türe Ve Şeriat"; M.İ., C.II, s.222-228 (İlk yayınlanışı: Türk Kültürü Araştırmaları, sayı 1, 1964).

Afet [İNAN]:
M.Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998;
Osmanlı Tarihinin Karakteristik Noktalarına Bir Bakış; İstanbul, 1937.

Arı İnan:
Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları; T.T.K., Ankara, 1982.

Kenan İNAN:
"Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik Ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri"; T.T.D., C.XXVI, Ekim 1996, sayı 154, s.4-9.

Zühre İNDİRKAŞ:
"İslâm Öncesinde Türk Kadınına Bakış"; Top.T., Eylül 1994, sayı 9, s.6-9.

K. İNOSTRANTSEV:
"Eski Türkler'in İnançları Hakkında Birkaç Söz"; çev.A.İnan, Bell., C. XIV, sayı 53, 1950.

M.Nuri İNUĞUR:
Basım Ve Yayım Tarihi; İ.İ.T.İ.A.,yyn., İstanbul, 1978.

R.Server İSKİT: bkz. **Mustafa CEZAR** ve başkaları.

İSMAİL HÜSREV: bkz. **İsmail Hüsrev TÖKİN**

J

Gotthard JAESCHKE:

Kurtuluş Savaşı İle İngiliz Belgeleri; çev.Cemal Köprülü, C.I-III, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2001.

Muhammedrahim JARMUHAMMEDDULİ:

"Hoca Ahmed Yesevî Ve Türkistan"; *1.Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, 27-29 Nisan 2000, Ankara*; Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı yyn., Ankara, 2000, s.303-313.

Ronald C. JENNINGS:

"Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler"; çev. Canay Şahin, *Söğüt'ten İstanbul'a-Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*: derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge yyn.,Ankara, 2000, s.429-441.

K

Alpay KABACALI:

Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü; Gazeteciler Cemiyeti yyn., İstanbul, 1990;

"Mütareke İstanbulu'nda İşbirlikçi Basın"; Cumhuriyet, 8-12 Ekim 1995;

Türk Yayın Tarihi; Gazeteciler Cemiyeti yyn., İstanbul, 1987.

Cemal KAFADAR:

"Osmanlılar Kuruluştan İçerici"; söyleşi, Milliyet, 29 Ekim 1997.

İbrahim KAFESOĞLU:

Türk Millî Kültürü; 6.basım, Boğaziçi yyn., İstanbul, 1989;

Türkmen Adı, Mânası Ve Mahiyeti; Jean Deny Armağanı'ndan ayrı basım, T.T.K., yyn., Ankara, 1958.

Yaşar KALAFAT:

Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri; T.K.A.Ens., yyn., Ankara, 1960.

Lütfi KALELİ:

Osmanlı'dan Günümüze Vurgunlar – Kırımlar – İftiralar – İhanetler; Can yyn., İstanbul, 2002,

Semih KALKANOĞLU:
Osmanlı'da Ticaret Anlaşmaları Ve Gümrük Birliği"; Strateji, Eylül 1995.

Aykut KANSU:
1908 Devrimi; 2.basım, çev. Ayla Erbal, İletişim yyn., İstanbul, 2001.

Ceyhun Atuf KANSU:
"Türk Tarihi" Varlık, Şubat 1973, sayı 785, s.1.

KANUNÎ DEVRİNDE İSTANBUL; çev. Ve yyn. Fuad Carım, İstanbul, 1964.

Münci KAPANİ:
Kamu Hürriyetleri – Doktrin Ve Pozitif Hukuk Gelişmeleri, Hürriyetlerin Korunması Problemi; Ankara, 1964.

Mehmet KAPLAN:
Namık Kemal Ve Eserleri; İ.Ü.Ed.F., yyn., İstanbul, 1948.

Abdülkadir KARAHAN:
"Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıf Ahmed Yesevî"; Türkiye, 23 Haran 1995.

Yavuz Selim KARAKIŞLA:
""Kızıl Sultan mı, Ulu Hakan mı?"; Top.T.D., C.XVIII, Temmuz 2002, sayı 103, s.10-19.

Enver Ziya KARAL:
"Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi"; Bell., C. XXVIII, s.581-vd.
Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı, 1831; T.C.Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü yyn., Ankara, 1943;
Osmanlı Tarihi; C. V: ***Nizam-ı Cedit Ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)***; 3.basım, T.T.K.,yyn., Ankara, 1970; C. VIII: ***Birinci Meşrutiyet Ve İstibdat Devirleri (1876-1907)***; T.T.K.,yyn., Ankara, 1962;
Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedit, 1789-1807; T.T.K., yyn.,Ankara, 1946.

Ziya KARAMURSAL:
Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler; T.T.K.,yyn., Ankara, 1940.

Alım KARAMÜRSEL:
"Eski Türkler'de Defin Törenleri İle İlgili Usul Ve Âdetler"; T.T.D., C.XIII, s.279-281.

Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU:
"Ankara"; İkdam, 12 Temmuz 1337 (19219;
Atatürk – Bir Tahlil Denemesi; Birikim yyn., İstanbul, 1981;
Vatan Yolunda – Millî Mücadele Hatıraları; Selek yyn., İstanbul, 1958;

Rıza KARDAŞ:
"Sosyal Değişme Yönüyle Tanzimat Devrinin Mâna Ve Mahiyeti"; T.K.D., C. X, sayı 119, Eylül 1972, s.18-27.

Pavlos KAROLİDİS:
Romanos Diogenis – İstanbul'a Yollar Açılırken; 2.basım, Yunanca'dan çev.Kriton Dinçmen İletişim yyn., İstanbul, 1998.

Kemal H.KARPAT:
Osmanlı Nüfusu (1830-1914) – Demografik Ve Sosyal Özellikleri; T.V.Y., yyn., İstanbul, 2003.

Reşat KASABA:
Osmanlı İmparatorluğu Ve Dünya Ekonomisi – On Dokuzuncu Yüzyıl"; çev. Kudret Emiroğlu, Belge yyn., İstanbul, 1993.

KÂTİP ÇELEBİ:
Seçmeler; yyn., Orhan Şaik Gökyay, M.E.B.,yyn., İstanbul, 1968.

Bezmi Nusret KAYGUSUZ:
Şeyh Bedreddin Simavenî; İzmir, 1957.

Gülten KAZGAN:
Tanzimat'tan XXI.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi – Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye; Altın Kitaplar, İstanbul, 1999;
"Türkiye'de Laiklik Üzerine"; Yön, 1 Ağustos 1962.

Haydar KAZGAN:
Galata Bankerleri; Türkiye Ekonomi Bankası yyn., İstanbul, 1991.

KEMAL TAHİR;
"Anadolu Türkçülüğü açısından Atatürkçülük"; Yön,7 Ekim 1962.

KERİMÜDDİN MAHMUD: bkz. **Osman TURAN:** ***Aksaraylı...***

Çağlar KEYDER:
"Milliyetçilik Üzerine Notlar"; yazarın *Ulusal Kalkınmacılığın İflası* adlı kitabında; 2.basım, Metis yyn., İstanbul, 1996, s.54-68.

Mehmet Ali KILIÇBAY:
"Gene Tarih Konuşuyoruz"; Türkiye Günlüğü, Kış 1991, sayı 17, s.134-145;
"Tarih Üzerine Konuşmalar"; Türkiye Günlüğü, Bahar 1991, sayı 14, s.117-124.

Emine KIRAY:
Osmanlı'da Ekonomik Yapı Ve Dış Borçlar; İletişim yyn., İstanbul, 1993.

Ahmet Taner KIŞLALI:
Kemalizm, Laiklik Ve Demokrasi; 3.basım, İmge yyn., Ankara, 1994.

Hikmet KIVILCIMLI:
Fetih Ve Medeniyet; İstanbul, 1953.

Hüsrev Sami KIZILDOĞAN:
"Vatan Ve Hürriyet=İttihat Ve Terakki"; Bell., C.I, sayı 3-4, 1937, s.619-625.

Friedrich Karl KIENITZ:
"Osmanlılardan Önceki Anadolu Türklerinin Politik Ve Kültür Bakımından Dünya Tarihindeki Önemi"; çev. Mithat San, Bell., C. L, sayı 196, 1986, s.281-289.

Suna KİLİ:
Atatürk Devrimi – Bir Çağdaşlaşma Modeli; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998.

Suna KİLİ-A.Şeref GÖZÜBÜYÜK:
"Türk Anayasa Metinleri – Sened-i İttifak'tan Günümüze"; İş Bankası yyn., Ankara, 1985.

George E. KIRK:
A Short History of the Middle East – from the Rise of İslam to Modern Times; Methuen and Co.Ltd., Londra, 1948.

KİTÂB-I MÜSTETÂB; yyn.Yaşar Yücel, Ankara, 1993.

Uygur KOCABAŞOĞLU:
"Amerikan Okulları"; T.C.T.Ans.,C.II, s.495-500;
"Britanik Majestelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Konsoloslukları: 1856"; Top.D.D.,C. IV, sayı 22, Ekim 1995, s.49-54.
"XIX,Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Topraklarında Amerikan Misyoner Faaliyetleri"; Tanz.150, s.539-551.

KOÇİ BEY;
Koçi Bey Risalesi"; sadeleştiren Zuhuri Danışman, M.E.B.,yyn., İstanbul, 1972.

Reşad Ekrem KOÇU:
Yeniçeriler; Koçu yyn., İstanbul, 1964.

Bayram KODAMAN:
"Doğu Anadolu'da Ermeni Meselesini Çözen Uygulama: Aşiret Alayları"; Tarih Ve Medeniyet, Mart 1994, sayı 1, s.16-21.

Orhan KOLOĞLU:
Abdülhamid Gerçeği; 2.basım, Gür yyn., İstanbul, 1987;
Abdülhamid Ve Masonlar; Gür yyn., İstanbul, 1991;
İttihatçılar Ve Masonlar; Gür yyn., İstanbul, 1991;
Takvimi Vekayi – Türk Basınında 150 Yıl, 1831-1981; Çağdaş Gazeteciler Derneği yyn., Ankara.

"Tanzimat İkinci Kuşak Aydınlarının Açmazı Üzerine – Ali Suavi İle İngiliz 'Türk Ve İslâm Dostları'"; T.T.D., C.XXIII, Haziran 1995, sayı 138, s.5-10;

Türk Basını – Kuvayı Milliye'den Günümüze; K.B.,yyn., Ankara,1993.

Emre KONGAR:

Türk Devrim Tarihi Ve Toplumbilim Açısından Atatürk"; Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.

Eremya Çelebi KÖMÜRCİYAN:

İstanbul Tarihi – XVII. Asırda İstanbul; 2.basım, tercüme ve tahşiye eden: Hrand D. Andreasyan, yeni notlarla yayına hazırlayan: Kevork Pamukciyan, Eren yyn., İstanbul, 1988

Mehmed Fuad KÖPRÜLÜ /
[KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD]:

"Ahmed Yesevî"; Barthold: *İslâm Medeniyeti Tarihi*'ne izahlarda; s.186-199;

"Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları"; Bell., C. VII, sayı 27, 1943, 379-485;

"Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar"; T.H.İ.T.M., C.I, s.165-313;

"Les Institions Juridiques Turc au Moyen Age (Ya-t-il un droit public turc distinct du droit public musulman?"; *II'me Congre Turc D'Histoire*; İstanbul, 1937; ayrıca; ***"Orta Zaman Türk Hukuk Müesseseleri"***; Bell., C. II, sayı 5-6, 1938, s.34-72;

Les Origines de L'Empire Otoman; İstanbul Fransız Arkeoloji Ens. yyn., Paris, 1935; ayrıca; ***"Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri"***; Bell., C. VII, sayı 28, 1943, s.219-313;

Les Origines de Bectachisme (Essai sur le dèveloppement historique de l'hètèrodixie musulmane en Asie Mineur); Paris'te Ekim 1923'de toplanan Uluslararası Dinler Tarihi Kongresi'ndeki bildirinin ayrı basımı, Paris 1926;

"Ortazaman Türk-İslâm Feodalizmi"; Bell., C. V, sayı 19, 1941, s.319-334;

Osmanlı Devletinin Kuruluşu; T.T.K.,yyn., Ankara, 1959;

Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar; 2.basım, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1966.

Nusret Kemal [KÖYMEN]:
"İstanbul Üniversitesi Ve Bir terbiye Esası"; Ülkü, C.II, Birincikân 1933., sayı 11.

Mehmet Altay KÖYMEN:
Alparslan Ve Zamanı; Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı yyn., İstanbul, 1972;
Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi; C.II: ***İkinci İmparatorluk Devri***; T.T.K.yyn., Ankara, 1954;
Selçuklu Devri Şiirlerine Göre Türklerin Kültür Seviyesi; Selçuklu Araştırmaları D. 3.sayıdan ayrı basım, Ankara, 1971:
Selçuklu Devri Türk Tarihi; Ankara, 1963;
"Türk Tarihinde Kültür Mücadelesi"; T.K.D., C.IV, sayı 48, Ekim 1966, s.118-1126;
"Türkiye Selçuklu Devletinin Ekonomi Politikası"; Bell., C. L, sayı 198, 1986, s.613-620.

KRİTOVULOS:
Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni; çev.Karolidi [Pavlos Karolidis], yeni harflere çev. ve Türkçeleştiren. M.Gökmen, Kitapçılık Tic. Ltd. Şti., yyn., İstanbul, 1967.

K.KRÜGER:
Kemalist Türkiye Ve Ortadoğu; Çev.Nihal Önol, Altın Kitaplar, İstanbul, 1981.

Mithat Cemal KUNTAY:
Namık Kemal Devrinin İnsanları Ve Olayları Arasında; C.I: ***Politika-Namık Kemal'in Sofya Dönüşünden Avrupa'ya Dönüşüne Kadar, 1857-1870***; M.E.B.,yyn., İstanbul, 1944.

Ahmed Bedevî KURAN:
Osmanlı İmparatorluğunda Ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılâp Hareketleri; İstanbul, 1959.

Ercüment KURAN:
"Ayanlığın Kaldırılmasından Sonra Anadolu'da Sosyal Ve Ekonomik Durum (1840-1871)"; *V.Milletlerarası Türkiye Sosyal Ve İktisat Tarihi Kongresi, İstanbul 21-25 Ağustos 1989 – Tebliğler*;

A.K.D.T.Y.K.,T.T.K.,yyn., Ankara, 1990, s.287-290.

Akdes Nimet KURAT:
Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı Ve Gelişmesi (1553-1610); D.T.C.F.,yyn., Ankara, 1953.

Necdet KURDAKUL:
Bütün Yönleriyle Bedreddin; Döler Reklam yyn., İstanbul, 1977.

M.C.KUTAY:
Sarıklı İhtilâci Ali Suavi; Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1946.

Hülya KÜÇÜK:
"Veliyeddin Efendi'nin Beyannâmesi"; T.T.D., C. XVII, Ocak 2002, sayı 97, s.46-47.

Mübahat S. KÜTÜKOĞLU:
Osmanlı-İran Münasebetleri; C.I: ***1578-1590***; İ.Ü.Ed.F.,yyn., İstanbul, 1962.

L

LADY MONTEGÜ:
Şark Mektupları; çev.Ahmet Refik, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1933.

William L.LANGER -Robert P.BLAKE:
"Osmanlı Türklerinin Doğusu Ve Tarihsel Arka Planı"; çev.Kudret Emiroğlu, *Söğüt'ten İstanbul'a-Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*: derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge yyn.,Ankara, 2000,.

Ernest LAVISSE – Alfred RAMBAUD:
Histoire Génerale du IVe Siecle a nos Jours; C.IV: ***Renaissance et Reform ele nouveaux mondes (1492-1559)***; Libraire Armand Colin, Paris, 1938.

L.Leozon LE DUC:
La Turquieüest-elle incapable de Reformes; Paris, 1876.

[Henry] LELLO:
The Report of Lello – Third English Ambassador to the Sublime Porte (Babıâli Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası); çev.Orhan Burian, D.T.C.F.,yyn., Ankara, 1952.

Agâh Sırrı LEVENT:
"Dilde Sadeleşme–Tanzimatın İlk Safhasında"; Ulus, 13 Ocak 1945.
Bernard LEWIS:
İstanbul and the Civilization of the Otoman Empire; University of Oklahoma Pres, 1963; ayrıca, ***İstanbul Ve Osmanlı Uygarlığı***; çev. Nihal Önol, Varlık yyn., İstanbul, 1975;
The Arabs in History; Arrow Boks, Londra, 1958;
The Emergence of Modern Turkey; 2.basım, Oxford Üniversity Pres, Londra, 1968.

Raphaela LEWIS:
Osmanlı Türkiyesi'nde Gündelik Hayat (Âdetler Ve Gelenekler); Doğan Kardeş yyn., İstanbul, 1973.

L.LİGETİ:
Bilinmeyen İç_Asya; C.II, çev.Sadrettin Karatay, M.E.V.,yyn., İstanbul, 1970.

Albert Howe LYBYER:
Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi; çev. Seçkin Cılızoğlu, Süreç yyn., İstanbul, 1987 (ilk basımı, 1913).

M
M.NERMİ:
"Gazi Türkiyesi'nde İnkılâp Ve Üniversite"; Cumhuriyet, 11 Temmuz 1933.
Robert MANTRAN:
İstanbul Dans La Seconde Moitie du XVV'e Siecle – Essai d'histoire institutionelle, economique et sociale; Libraire Adrien Maisonneuce, Paris, 1962, ayrıca; ***17.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul - Kurumsal, İktisadî, Toplumsal Tarih Denemesi***; çev.Mehmet Ali Kılıçbay– Enver Özcan, A.K.D.T.Y.K., T.T.K., yyn., Ankara, 1990);

"XVI Ve XVII'nci Yüzyıllarda İstanbul'da Azınlıklar, Meslekler Ve Yabancı Tüccarlar"; çev.Mehmet Ali Kılıçbay, T.T.D., C.III, 1985, s.235-239.

Şerif MARDİN:
Jön Türkler'in Siyasî Fikirleri, 1895-1908; İş Bankası yyn., Ankara, 1964.

Graf MARSİLLİ:
Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur Ve terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti; çev.Nazmi Büyük, Erkânıharbiye Riyaseti yyn., Ankara, 1934 (ilk basımı: 1737).

Hanri MATHIEU:
La Turquie et ses Differents Peuples; C.I-II, 2.basım, Paris, 1857.
Justin McCARTHY:
Müslümanlar Ve Azınlıklar; Çev.Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998.

MEHMET ALİ ŞEVKİ:
"Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu Konusu"; *Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması Ve Öteki Makaleleri*'nde, Elif yyn., İstanbul, 1968, s.105-16 (İlk yayınlanışı: Türk Tarih Encümeni Mecmuası, Yeni Seri, C.I, sayı 5, Haziran 1930-Mayıs 1931);
"Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması"; *Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması Ve Öteki Makaleleri*'nde, s.27-48 (İlk yayınlanışı: Meslek-i İçtimaî, 1919, cüz I).

MEHMET SAFFET:
"Kültür İnkılâbımız"; Ülkü, C.I, Haziran 1933, sayı 5;
"Üniversite İnkılâbı"; Ülkü, C.II, Ağustos 1933, sayı 7.
Irène MELİKOFF:
Uyur İken Uyardılar – Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmları; çev.Turan Alptekin, Cem yyn., İstanbul, 1993.

Ali Kemal MERAM:
Padişah Anaları Ve 600 Yıl Bizi Yönetem Devşirmeler; 5.basım, Toplumsal Dönüşüm yyn., İstanbul, 1997;

Türkçülük Ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi; Kültür Kitabevi, İstanbul, 1969.

MEVDUDÎ:
Selçuklular Tarihi; çev.Ali Genceli, C.I, Hilâl yyn., Ankara, 1971.

K.MİKES:
Türkiye Mektupları (Törökorszagi Levelek); çev.Sadrettin Karatay, M.E.B.,yyn., Ankara, C.I, 1945.

H.Von MOLTKE:
Türkiye Mektupları; çev.Kemal Vehbi Gül, Varlık yyn., İstanbul, 1967.

Eugene MOREL:
Türkiye Ve Reformları; çev.S.Belli, Süreç yyn., İstanbul, 1984 (İlk basımı: 1866).

Ahmet MUMCU:
Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adlî Rüşvet); A.Ü.H.F.,yyn., Ankara, 1969;
Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı; A.Ü.H.F.,yyn.,Ankara, A.Ü.H.F., yyn., A.Ü.H.F.,yyn., Ankara, 1972.
Ceyhan MUMCU:
"Paul Henze Ve Atatürkçülük"; Cumhuriyet, 4 Aralık 1998.

Uğur MUMCU: ***"Rabıta Ve CIA"***; Cumhuriyet, 8 Nisan 1988.

Fazıl MURAT:
"Yasef Nassi Kimdir?"; R.T.M., sayı 55, Temmuz 1954, s.3239-3240.

MUSTAFA NURİ PAŞA:
Netayic Ül-Vukuat (Kurumları Ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi); sadeleştiren, notlar ve açıklamaları ekleyen: Prof.Dr.Neşet Çağatay; T.T.K.,yyn., Ankara, C.I-II, 1979; C.III-IV, 1980.

MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE:
Müneccimbaşı'ya Göre Anadolu Selçukîleri; çev. Hasan Fehmi Turgal, İstanbul, 1935.

Sahaif-Ül-Ahbar Fi Vekayi-Ül-A'sar; Arapça aslından Türkçeleştiren: İsmail Er Ünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

N

NAİMA MUSTAFA EFENDİ:

Tarih-i Naima (Razvat el-Hüseyin fi hûlâsat ahbat el-hafikayn); Türkçeleştirerek yyn.Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman yyn., İstanbul, C.I, 1967; C.II-IV, 1968; C.V-VI, 1969.

NAMIK KEMAL:

Akif Bey; tertip eden Mustafa Nihat Özön, 2.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972;

Osmanlı Tarihi; bugünkü dile aktaran: Ulviye Ilgar-Hasan Ilgar, Hürriyet yyn., İstanbul, C.I-II 1971,;.

Vatan-Yahut Silistre; tertip eden Mustafa Nihat Özön, 9.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976.

Gad NASSİ:

"Osmanlı Sarayında Bir Avrupa Asilzâdesi: Yusuf Nasi"; T.T.D.. Haziran 1991, s.15-18.

NEŞET HALİL:

Büyük Meclis Ve İnkılâp; Ankara, 1933.

NEŞRİ [MEHMET NEŞRİ]:

Kitâb-ı Cihan-nümâ (Neşrî Tarihi); yyn.lar: Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, T.T.K.,yyn., Ankara, C.I, 1949; C.II, 1957.

Abdülmâlik NİSANBAYEV:

"Hoca Ahmed Yesevî'nin Dünya Görüşü"; *1.Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, 27-29 Nisan 2000, Ankara*; Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı yyn.,Ankara, 2000, s.316-337.

NİZAM AL-MULK:

The Book of Government or Rules for Kings (The Siyasat-nama or Siyar al-Muluk): Farsçadan İngilizceye çev.Hubert Drake, Routledge and Kegan Paul, Londra, 1960.

Bedri NOYAN:
Bektaşîlik, Alevîlik Nedir?; 2.basım, Ankara, 1987;
"Ölüm Ve Ölüm Halinde Erkân"; Cem D.,Eylül 1992, sayı 16.

Anthony NUTTING:
The Arabs – A Narrative History from Mohammed to the Present; Collins and Carter, Londra, 1964.

O
A.OBISINI:
"İstanbul'dan Görüntüler", *Bir Şehr-i İstanbul ki!*; derleyen Şemsi Kutlu, Milliyet yyn., İstanbul, 1972, s.85-88.

Ahmet Yaşar OCAK:
"Alevi-Bektaşi Düşüncesi Hakkında Genel Bilgiler"; *I.Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, 27-29 Nisan 2000, Ankara*; Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı yyn., Ankara, 2000, s.47-55
Alevî Ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri – Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri; 3.basım, İletişim yyn., İstanbul, 2002;
XIII.Yüzyılda Anadolu'da Baba Resûl (Babaîler) İsyanı Ve Anadolu'nun İslâmlaşması Tarihindeki Yeri; Dergâh yyn., İstanbul, 1980;
Osmanlı Toplumunda Zındıklar Ve Mülhidler (15.-17.Yüzyıllar); 2.basım, Tarih Vakfı Yurt yyn., İstanbul, 1999.

OĞUZ KAĞAN DESTANI; W.Bang–G.R.Rahmeti, M.E.B.,yyn., 1000 Temel Eser, İstanbul, 1970.

Burhan OĞUZ:
Türk Halk Düşüncesi Ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri; Simurg yyn., İstanbul, 1997.

Recai [Galip] OKANDAN:
Amme Hukukumuzun Ana Hatları; Birinci Kitap: ***Osmanlı Devletinin Kuruluşundan İnkırazına Kadar***; 3.basım, İ.Ü.H.F.,yyn., İstanbul, 1959.

Aydın OLGUN:
"Hamidiye Alayları"; Cumhuriyet, 13 Şubat 1994.

A. H[amid] ONGUNSU:
"Tanzimat Ve Amillerine Umumî Bir Bakış"; Tanz.I, s.1-12;
"Beşyüzüncü Fetih Münasebetiyle Bazı Düşünceler"; İ.Ü.Ed.F.T.D., C.VI, sayı 7, Eylül 1952, s.1-10.

Franz OPPENHEIMER:
Devlet; çev. Aleaddin Şenel – Yavuz Sabuncu, Kaynak yyn., İstanbul, 1984.

Zarif ORGUN: bkz. **Mustafa CEZAR** ve başkaları.

"ORHAN ASENA'NIN ŞEYH BEDREDDİN'İ"; Devrim, 16 Aralık 1969, sayı 9.

Hüseyin Namık ORKUN:
Eski Türk Yazıtları; T.D.K.,yyn., İstanbul, C.I, 1936; C.II, 1939;
Türk Tarihi; C.IV, Akba Kitabevi, Ankara, 1946.

İlber ORTAYLI:
İstanbul'dan Sayfalar; 2.basım, Hil yyn., İstanbul, 1987;
"Tanzimat Döneminde Tanassur Ve Din Değiştirme"; Tanz.150, s.481-487.

ORUÇ BEĞ:
Oruç Beğ Tarihi; yyn.Atsız, Tercüman yyn., İstanbul, 1973.

Georg OSTROGOSSKY:
Bizans Devleti Tarihi; çev.Fikret Işıltan, A.K.D.T.Y.K.,T.T.K.,yyn., Ankara, 1991 (Ayrıca, ***History of the Byzantine State***; İngilizceye çev. Joan Hussey-Basil Blackwell, Oxford, 1956).

Ö

Bahattin ÖGEL:
"Türk Irkının Tarih Derinliklerinde Gelişmesine Genel Bir Bakış; Hammer; C.I (Z.Danışman yyn.) s.327-337'de ayrı not;

Türk Kültürünün Gelişme Çağları; MEB yyn., 1000 Temel Eser, İstanbul, 1971.

A.Gündüz ÖKÇÜN:

Osmanlı Sanayi (1913-1915 Yılları Sanayi İstatistikleri); 2.basım, A.Ü.S.B.F.,yyn.,Ankara, 1971;

Türkiye İktisat Kongresi 1923, İzmir –Haberler, Belgeler, Yorumlar; 2.basım, A.Ü.S.B.F.,yyn., Ankara, 1971.7

Mim Kemal ÖKE:

Kutsal Topraklarda Siyonistler Ve Masonlar – İhanetler, Komplolar, Aldanmalar; 3.basım, Çağ yyn., İstanbul, 1991.

Niyazi ÖKTEM:

"Anadolu Aleviliği Ve Hallac-ı Mansur"; Cumhuriyet, 6-12 Şubat 1994.

Baki ÖZ:

Alevilik İle İlgili Osmanlı Belgeleri; 3.basım, Can yyn., İstanbul, 1997;

Kurtuluş Savaşı'nda Alevî-Bektaşîler; İstanbul, 1990.

Tahsin ÖZ:

"Selim III, Mustafa IV Ve Mahmut II Zamanlarına Ait Birkaç Vesika"; Tarih Vesikaları, C.I, sayı 1, Haziran 1941, s.20-29.

Cengiz ÖZAKINCI:

Dünden Bugüne Türkler'de Dil Ve Din; 4.basım, Otopsi yyn., İstanbul, 2000.

Salih ÖZBARAN:

"Bir Başka Osmanlı Kimliği: Rûmîlik"; Top.T.D., sayı 101, Mayıs 2002, s.10-19.

Muzaffer ÖZDAĞ:

"Osmanlı Tarih Ve Edebiyatında Türk Düşmanlığı"; T.T.D., C.XI, 1989, s.265-271.

Emin ÖZDEMİR:
"Attila İlhan'ın Dedikleri";]Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Eylül 2000, sayı 26, s.77*78.

Emin ÖZDEMİR:
Osmanlı Devletinde Bürokrasi; Okumuş Adam yyn., İstanbul, 2001.

Sami N.ÖZERDİM:
Yazı Devriminin Öyküsü; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998.

Hilmi ÖZGEN:
"İslâmda Halk Hareketleri"; Yön, 29 Ağustos 1962;
"Anadolu'da Halk Hareketleri (Yiğitbaşılar Ve İğdişbaşılar); Yön, 24 Ekim 1962.

İnayetullah C. ÖZKAYA:
Osmanlılık İçinde Ve Dünya Milletleri Arasında Türk Milleti – Türkiye Türklerinin Oluşuna Dair Düşünceler; İstanbul, 1952.

Yücel ÖZKAYA:
"Anadolu'da Yeniçerilerin Düzensizliği İle İlgili Belgeler Ve İzmir'de Yeniçeriliğin Kaldırılması Hakkında Bir Belge"; D.T.C.F.D., C.XXIII, sayı 1-2 Ocak-Kasım 1965, s.75-90.

Attila ÖZKIRIMLI:
Kâgarlı'ya Göre Türkler'de Askerlik; Türk Dili D. Divan-ü Lûgat özel sayısı, C. XXVII, sayı 253, 1 Ekim 1972, s.87-95.

Umut ÖZKIRIMLI:
Milliyetçilik Kuramları – Eleştirel Bir Bakış; Sarmal yyn., İstanbul, 1999.

İsmail ÖZMEN:
Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi; C.I: ***13., 14., 15.Yüzyıl***; C.II: ***16.Yüzyıl***; C.III: ***17.-18.Yüzyıl***; C.IV: ***19.Yüzyıl***; C.V: ***20.Yüzyıl***; K.B. yyn., Ankara, 1998.

Mustafa Nihat ÖZÖN:
1873 Yılına Kadar Tiyatro – Ali Bey: Ayar Hamza; 3.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968;
Namık Kemal Ve İbret Gazetesi; Remzi Kitabevi, İstanbul, 1938;
"Türk Romanı Üzerine"; Türk Dili D. Roman özel sayısı, Temmuz 1964, sayı 154;
"Türk Tiyatrosuna Toplu Bir Bakış"; Türk Dili D. Roman özel sayısı, Temmuz 1966, sayı 178.

T.Yılmaz ÖZTUNA:
"Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi"; C.I-XII, Hayat Kitapları, İstanbul, 1964;
"Yavuz Sultan Selim Ve Anadolu Birliği"; Tarih Ve Medeniyet, sayı 1, Mart 1994, s.7-10.

İsa ÖZTÜRK:
Harf Devrimi Ve Sonuçları; K.B.,yyn.,Ankara, 1998.

P

Mehmet Zeki PAKALIN:
Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü; 3.basım, C.I-III, M.E.B.,yyn., İstanbul, 1983;
Tanzimatın Maliye Nazırları; C.I-II, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939.

Esat Cemal PAKER:
Siyasî Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları; Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1952.

Şevket PAMUK:
"19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti"; T.C.T.Ans., C.III, s.653-665;
Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, 1500-1914; 2.basım, Gerçek yyn., 1990.

Kevork PAMUKCİYAN:
"Camcioğlu Ermeni Tercümanlar Ailesi"; T.T.D., C.XXIV, Kasım 1995, sayı 143, s.23-27;
"Doğumunun 200. Yıldönümünde Kayserili Hassa Mimarı Ohannes Amira Serveryan"; T.T.D., C.VIII, 1987, s.215-220;
"Kayserili Karakoçyan Ailesi Ve Ünlü Hukuk Bilgini Sarkis Karakoç Efendi (1865-1944)"; T.T.D., C.VII, 1987, s.20-22;

"Kayserili Zartarynan Ailesi Kevork Zartaryan Efendi (1834-1888)"; T.T.D., C.VI, 1986, s.209-211.

İ[smet] PARMAKSIZOĞLU:
"Mehmed Paşa, Zağanoz-Zağnos; T.A.;
"Musa Çelebi"; T.A.;
"Şehabeddin Paşa"; T.A..

Nelia PAVLOVA:
Au pays du Ghazi; Paris, 1930.

Edwin PEARS:
The Destruction of the Grek Empire and the Story of teh Capture of Constantinople by the Turks; Greenwood Press Publishers, New York, 1968 (İlk başımı: 1903).

PEÇEVİ:
Peçevî Tarihi; bugünkü ifadeye çev. Murat Uraz, Neşriyat Yurdu yyn., İstanbul, C.I, 1968; C.II, 1969.

Leslie P. PEİRCE:
Harem-i Hümayun–Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık Ve Kadınlar; 4.basımı, çev.Ayşe Berktay, T.V.Y. yyn., İstanbul, 2002.

Recep PEKER;
İnkılâp Dersleri Notları; Ülkü D., 35.sayısı ilâvesi, Ankara, 1936; 4.basım, İletişim yyn., İstanbul, 1984.

Doğu PERİNÇEK:
Werner'e Göre Osmanlı Feodalitesi; A.Ü.H.F.D., sayı 3-4'ten ayrı basım, Ankara, 1968.

J.G.PİTZİPİOS-BEY:
Les Reformes de L'Empire Byzantine; Paris, 1858.

Stanley Lane POOLE:
Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları; çev. Can Yücel, 3.basım, T.V.Y.,yyn., İstanbul, 1999.

R

Ernest Edmondson RAMSAUR:

The Young Turks – Prelude to the Revolution of 1908; Princeton University Pres, Princeton, New Jersey, 1957.

Laszlo RASONYİ:

Tarihte Türklük; T.K.A.Ens.,yyn., Ankara, 1971.

Sir Paul RICAUT:

The History of the Prsent State of the Otoman Empire; Containing the Maxims of the Turkish Polity, the most material points of the Mahometan Religion, their sects and heresies, their Convents and Religious Votaries; their military discipline with the exact computation of Their forces both by sea and land; 6.basım, Londra, 1686.

Tamara Talbot RICE:

The Seljuks in Asia Minor; Thames and Hudson, Londra, 1961.

Richard D. ROBINSON:

The First Turkish Republic–A Case Study in National Development; Harvard University Pres, Cambridge, Massachussette, 1965.

Charles ROLAND:

La Turquie Contemporaine –Hommes et Choses – Etudes sur L'Orient; Paris, 1854.

Stephan RONART:

Bugünkü Türkiye; Çev.B.T.Şaman, Neşriyat Umum Müdürlüğü yyn., İstanbul, 1937.

Cecil ROTH:

Dona Garcia of the House of Nasi; The Jewish Publication Society of America; Philadelphia, 1977;

The House of Nassi – The Duke of Naxos; The Jewish Publication Society, Philadelphia, 1948.

Jean-Paul ROUX:

Orta Asya – Tarih Ve Uygarlık; çev. Lale Arslan, Kabalcı yyn., İstanbul, 2001;

"Orta Çağda Türk Kadını"; Erdem-Atatürk Kültür Merkesi D., C.V, Ocak 1989, sayı 13;
Türkler'in Tarihi – Büyük Okyanus'tan Akdeniz'e İki Bin Yıl; 3.basım, çev.Galip Üstün, Milliyet yyn., İstanbul, 1991.

Stevan RUNCIMAN:
The Fall of the Constantinople – 1453; Cambridge University Press, 1965.

S
Peyami SAFA:
"Tanzimat Düşmanlığı"; Cumhuriyet, 4 Sonteşrin 1939;
Türk İnkilâbna Bakışlar; Kanaat Kitabevi, Ankara, 1938.

Necdet SAKAOĞLU:
"Saray Okulu Enderun"; Top.T.D., Eylül 2002, sayı 105, s.46-49.

Tahsin SARAÇ:
"Bir Eleştiri Ve Şeyh Bedreddin Yorumu Üzerine"; Türk Dili, Şubat 1970, sayı 221, s.397-402.

Ömer Celal SARÇ:
"Tanzimat Ve Sanayimiz"; Tanz.I, s.423-440.

Ali SARIKOYUNCU:
"Darülfünun'un Tarihsel Gelişimi"; M.E.B. Din Öğretimi D., Kasım Aralık 1991- Ocak-Şubat1 992, sayı 32, s.103-125;
"Osmanlı Devletinin Çöküşünü Hızlandıran Bir Anlaşma: 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi Ve Sonuçları"; Askerî Tarih Araştırmaları Bülteni, Ağustos 1992, sayı 33, s.93-110;
"Osmanlı İmparatorluğunun Yıkılışında Misyonerlik Faaliyetleri"; Diyanet D., Nisan-Mayıs-Haziran 1992, C.XXVIII, sayı 2,s.91-114;

Nebil SARPER:
Dünya Fran-Masonluk Tarihi (1962 Yılında Fazilet locasında yapılmış konuşma notları); İstanbul, 1963.

Abdullah SAYDAM:
"Memur – Maaş – Yolsuzluk İlişkisi Ve Tanzimat Yönetimi"; Top. T.D., C.VI, sayı 34, Ekim 1996, s.51-57.
"Tarihte Türkler Ve Azınlıklar"; Millî Kültür D., Nisan 1991, sayı 83, s.45-48.

Irwin Cemil SCHICK:
"Osmanlılar, Azınlıklar Ve Yahudiler"; T.T.D., C.VIII, 1987, s.49-56.

James C.SCOTT:
Tahakküm Ve Direniş Sanatları – Gizli Senaryolar; çev.Alev Türker, Ayrıntı, İstanbul, 1995.

Sabahattin SELEK:
Anadolu İhtilâli; 5.basım, Cem yyn., İstanbul, 1973.

Muammer SENCER:
Bilimsel Kaynak Ve Belgelerle Toprak Ağalığının Kökeni; Tel yyn., İstanbul, 1971.

Oya SENCER:
Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi; Habora yyn., İstanbul, 1969;

Sabiha Zekeriya SERTEL:
"Tanzimat Reformunun Sebep Ve Saikleri"; Tan, 7 Sonteşrin 1939.

Yıldız SERTEL:
Türkiye'de İlerici Akımlar Ve Kalkınma Dâvamız; Ant yyn., İstanbul, 1939.

Mithat SERTOĞLU:
"Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirliklerinin Çeşitli Şekilleri"; *V.Türk Tarih Kongresi, 1961, Kongreye Sunulan Bildiriler*; T.T.K.,yyn., Ankara, 1967, s.281-293.

Şerafettin SEVERCAN:
"İdeoloji Kıskacından Bilimsel Zemine Şeyh Bedreddin Olayı"; Top.T., Ekim 2002, sayı 106, s.10-20.

Necibe SEVGEN:
"Nasıl Sömürüldük?"; B.T.T.D., C.III, sayı 13, s.46-59.

Vasfi Raşid SEVİĞ:
"Tanzimat Nedir?" Cumhuriyet, 5 Sonteşrin 1939.

İsmail Habib SEVÜK:
"Ayak Bastığı Yerde"; Cumhuriyet, 23 Birincikânun 1936; yazarın ***Yurttan Yazılar*** kitabında, 2.basım, K.B.,yyn., Ankara, 2002, s.273-277;
O Zamanlar, 1920-1923; 2.basım, K.B.,yyn., Ankara, 2001.

SEYİD MEHMED EMİN VAHİD EFENDİ:
Fransa Seyahatnâmesi; yyn. Yavuz Ercan, O.T.A.M.,D:, Ankara, 1991.

Stanford J.SHAW:
"Osmanlı İmparatorluğunda Azınlıklar Sorunu"; çev. Ahmet Günlük, T.C.T.Ans., C.IV, s.1002-1006.

Charles N.SHERRILL:
Bir A.B.D.Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları - Mustafa Kemal; çev.Örgen Uğurlu, Cumhuriyet Kitapları, C.I-II, 1999.

Suat SİNANOĞLU:
Türk Humanizmi; A.K.D.T.Y.K., T.T.K.,yyn., Ankara, 1988.

İbrahim SİVRİKAYA:
"XVIII.Yüzyılda İşportacılıkla İlk Mücadele"; B.T.T.D., C.III, sayı 13, s.69-70.

Adolphus SLADE:
Records of Travels in Turkey, Greece, etc. And of a Cruise in the Black Sea with the Capitan Pahsa, in the Years 1829, 1830 and 1831; C.I-II, Londra 1832.

Salâhi R. SONYEL:
"Tanzimat Ve Osmanlı İmparatorluğunun Gayrı-Müslimler Üzerindeki Etkileri"; Tanz.150, s.339.

İlhami SOYSAL:
Dünyada Ve Türkiye'de Masonluk Ve Masonlar; 3.basım, Der yyn., İstanbul, 1980.

İsmail SOYSAL:
Fransız İhtilâli Ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802); T.T.K.,yyn., Ankara, 1964.

Mümtaz SOYSAL:
Anayasanın Anlamı; 8.basım, Gerçek yyn., İstanbul, 1990.

D.SOURDEL-Thomine J.SOURDEL:
"Un acte de Vente Arabe portant sur la règion D'Ahlat aux VII/ XIII'e siècle"; T.A.D., C.VI, sayı 10-11, 1968, s.51-60.

Kurt STEINHAUS:
Atatürk Devrimi Sosyolojisi; çev.Necdet Sander, Cumhuriyet Kitapları, C.I-II, İstanbul, 1999.

İhsan SUNDU:
"Tanzimat Ve Yeni Osmanlılar"; Tanz.I, s.777-857

Refii-Şükrü SUVLA:
"Tanzimat Devrinde İstikrazlar"; Tanz.I, s.263-287.

Faruk SÜMER:
"Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?"; Bell., C.XXIV, sayı 96, 1960, s.567-594;
Eski Türkler'de Şehircilik; T.T.K.,yyn.,Ankara 1993(Kapakta, 1994);
Oğuzlar (Türkmenler)-Boy Teşkilâtı, Destanları; D.T.C.F.,yyn., 2.basım, Ankara, 1972;
"Onuncu Asırda Dedelerimiz Oğuz Türklerinin Hayatı"; R.T.M., C.III, sayı 27, Mart 1952, s.1339-1342;
"Osmanlı Devrinde Anadolu'da Derebeyleri"; R.T.M., C.V, sayı 59, Kasım 1954, s.3485-3487;
"Osmanlı Türklerinin Menşei-Kayılar, Ertuğrul Gazi Ve Kara Keçili Oymağı"; R.T.M., C.II, sayı 22, Ekim 1951;
"Osmanlıların Mensup Olduğu Boy Kayılar"; T.K.D., C.X, sayı 118, Ağustos 1972, s.1048-1049;

Safevî Devletinin Kuruluşu Ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü; A.K.D.T.Y.K., T.T.K.,yyn., Ankara, 1992;
" 'Türk' Adıyla Tarih Sahnesine Çıkan Türkler"; R.T.M., C.V, sayı 49, Ocak 1954, s.2830-2834;
"Türk Çadırları"; R.T.M., C.V, sayı 56, Ağustos 1954, s.3292-3293.

A. SYNVET:
Les Grecs de L'Empire Otoman – Etude Statistique et Ethnographique; 2.basım, İstanbul, 1878.

Ş

Şükran ŞAHİN:
"İstanbul Darülfünun'u Mülgadır"; Cumhuriyet, 2 Ağustos 1996.

Hüseyin Avni ŞANDA:
Bir Yarım Müstemleke Oluş Tarihi; İstanbul, 1932;
Reaya Ve Köylü; Habora yyn., İstanbul, 1970.

Enver Behnan ŞAPOLYO:
Kemal Atatürk Ve Millî Mücadele Tarihi; Berkalp Kitabevi, Ankara, 1944;
Mezhepler Ve Tarikatler Tarihi; Türkiye Yyn.evi, İstanbul, 1964;
Mustafa Reşit Paşa Ve Tanzimat Devri; İstanbul, (tarihsiz).

Bedii ŞEHSUVAROĞLU:
"Ali Suavi Ve Galatasaray Lisesi"; B.T.T.D., C.II, sayı 9, s.38-41.

Cemal ŞENER:
Alevîlik Olayı – Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi; 12.basım, Ant yyn., İstanbul, 1991;
Atatürk Ve Alevîler; İstanbul, 1991;

ŞEYH BEDREDDİN:
Varidat; Yyn.Cemil Yener, Elif yyn., İstanbul, 1970.

Bilâl N. ŞİMŞİR:
"Cumhuriyet'in Başkenti: Ankara"; Cumhuriyet, 13-18 Ekim 1993;

Rumeli'den Türk Göçleri – Emigrations Turques des Balkans – Turkish Emigrations from the Balkans – Belgeler – Documents; T.K.A.E., yyn., C.I, Ankara, 1968.

T

Ahmet TABAKOĞLU:
Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi; Dergah yyn., İstanbul, 1985

TAHSİN PAŞA:
Abdülhamit'in Yıldız Hatıraları; Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1970,

TALAT PAŞA:
Talat Paşa'nın Hatıraları; İstanbul, 1946.

M. Turhan TAN:
"Tanzimat'ın Yüzüncü Yıldönümündeyiz"; Tan, 3 Sonteşrin 1939.

Haldun TANER:
"Yüzyıllık Bir Tartışma"; Türk Dili D. Tiyatro Özel Sayısı, Temmuz 1966, sayı 178.

Aydın TANERİ:
Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Devrinde Vezir-i A'zamlık, 1299-1453; D.T.C.F.,yyn., Ankara, 1974.

Hasan Reşit TANKUT:
Köylerimiz – Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?; İstanbul, 1939.

Bülent TANÖR:
Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri; 9.basım, Yapı Kredi yyn., İstanbul, 2002.

Selâhattin TANSEL:
Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî Ve Askerî Faaliyeti; T.T.K., yyn., Ankara, 1953;
"Yeni Vesikalar Karşısında İkinci Beyazit Hakkında Mütalealar";

Bell., C.XXVII, sayı 106, s.185-206.

Cemal Hüsnü TARAY:
"Köylü Ekonomisi"; Yön, 14 Kasım 1962 (29 Mayıs 1921 günlü Yeni Gün gazetesinde makalenin yalın dilde yeniden yayını).

İlhan TEKELİ – Selim İLKİN:
"İttihat Ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selânik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği"; *I.Uluslararası Türkiye'nin Sosyal Ve Ekonomik Tarihi Kongresi,Ankara, 11-13 Temmuz 1977*; Ankara, 1980, s.351-382.

Abdullah TEKİN:
"Babalı Ayaklanması Sonrasındaki Anadolu"; *IV.Selçuklu Semineri, 13-14 Mart 1992, Bildiriler*; Antalya Valiliği yyn., Antalya, 1993, s.86-89;
Babalılar Ayaklanması, Hacı Bektaş'ın Ayaklanmasındaki İşlevi Ve Babalılığı Bektaşîliğe Dönüştürmesi; Ankara, 1978.

Mehmet TEKİN:
Hatay Tarihi; Antakya, 1993.

Talat TEKİN:
"Anadolu'da Devlet Dili Türkçe"; Cumhuriyet, 15 Mayıs 1993;
"Hoca Ahmet Yesevî'den Yunus'a"; Cumhuriyet, 1 Nisan 1993;
"Yunus Emre Şeriata Karşı"; Cumhuriyet, 11 Temmuz 1994.

TEKİNALP:
"Kemalizm"; günümüz Türkçesine çev. Çetin Yetkin, Toplumsal Dönüşüm yyn., İstanbul, 1998.

M.C.Şehabeddin TEKİNDAĞ:
"Musa Çelebi"; İ.A.
"Osmanlı İdaresinde Patrik Ve Patrikhane"; B.T.T.D., C.I, sayı 1, s.52-55;
"Patrik Ve Patrikhane Hakkında Düşünceler"; T.K.D., C.III, sayı 32, s.9-13;
"Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı"; B.T.T.D., C.I, s.34-39 ve s.54-59.

Nazım TEKTAŞ:
Sadrâzamlar – Osmanlı'da İkinci Adam Saltanatı; Çatı Kitapları, İstanbul, 2002.

Yusuf Kemal TENGİRŞEK:
"Tanzimat Devrinde Osmanlı Devletinin Haricî Siyaseti"; Tanz.I, s.289-320;
Vatan Hizmetinde; 2.Basım, K.B.,yyn., Ankara, 2001.

Derin TERZİOĞLU:
"Matbaa Ve Osmanlı"; Cumhuriyet, Bilim Teknik, 11 Mart 2000.

Taner TİMUR:
"Bir Osmanlı Banker Ailesi: Kamonda'lar"; T.T.D., C.XIII, 1990, s.99-102;
Kuruluş Ve Yükseliş Döneminde Osmanlı Toplumsal Düzeni; 2.basım, Turhan Kitabevi, Ankara, 1979;
Osmanlı Kimliği; Hil yyn., İstanbul, 1986;
Türk Devrimi Ve Sonrası (1919-1946); Doğan yyn., Ankara, 1971.

Zeki Velidi TOGAN:
Umumî Türk Tarihine Giriş; C.I: ***En Eski Devirlerden 16.Asra Kadar***; 2.basım, İ.Ü.Ed.F.,yyn., İstanbul, 1970.

Neriman TONGUL:
Türk Harf Devrimi; Hacettepe Ü. Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Ens. Yüksek Lisans Tezi, 1990.

Erol TOY:
"Tarihimizde Reform Çabaları"; Cumhuriyet, 10-17 Şubat 1973;
Türk Gerilla Tarihi; Giray yyn., İstanbul.

Arnold J. TOYNBEE:
The Western Question in Greece and Turkey – A Study in the Contact of Civilizations; 3.basım, (ilk basımı, 1922), Howard-Fertig, New York, 1970;
Türkiye – Bir Devletin Yeniden Doğuşu; çev.Kasım Yargıcı, Milliyet yyn., İstanbul, 1971.

Füruzan Hüsrev TÖKİN:
Türkiye'de Halk Hareketleri; İstanbul, 1968.

İsmail Hüsrev [TÖKİN]:
Türkiye Köy İktisadiyatı – Bir Millî İktisat Tetkiki; Kadro Mecmuası yyn., İstanbul, 1934.

Vedat Nedim [TÖR]:
"Devletin Yapıcılık Ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir"; Kadro, II, Mart 1933, sayı 15
"Türk Devletçiliği İhtibas Devletçiliği Değildir"; Kadro, C.II, Mayıs 1933, sayı 17.

A.S.TRITTON:
Muslim Theology; The Royal Asiatic Society, Londra, 1947.

Ciro TRUHELKA:
"Bosna'da Arazi Meselelerinin Tarihî Esasları"; çev. Köprülü Ahmet Cemal, T.H.İ.T.M., C.I, 1931, s.43-69.

Asaf TUGAY:
İbret – Abdülhamit'e Verilen Jurnaller Ve Jurnalciler; Okat yyn., İstanbul.

TUĞİ: bkz. **YENİÇERİ SOLAK HÜSEYİN TUGİ**

Pars TUĞLACI:*"200. Yıldönümünde Türkiye'de Ermeni Basınının Dünü Ve Bugünü"*; T.T.D., C.XXII, sayı 132, Aralık 1994, s.38-39.

Tarık Zafer TUNAYA:
Devrim Hareketleri İçinde Atatürkçülük; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1997;
"Dünün Ve Bugünün Dâvası: Garplılaşmak Ve Taklit"; Ulus, 2 Haziran 1948;
"Hürriyetin İlânı"; Vatan, 23 Temmuz 1949;
Hürriyetin İlânı – Meşrutiyet'in Siyasî Hayatına Bakışlar;
İstanbul, 1959;

Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) – Mütareke, Cumhuriyet Ve Atatürk; Bilgi Ü. Yyn., İstanbul, 2002;
Türkiye'de Siyasî Partiler (1859-1952); İstanbul, 1952;
Türkiye'de Siyasal Partiler; C.II: ***Mütareke Dönemi, 1918-1922***; Genişletilmiş 2.basım, Hürriyet Vakfı yyn., İstanbul, 1986;
Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri; İstanbul, 1960.

Hüner TUNCER:
"Osmanlı Elçisi Ebubekir Ratip Efendi'nin Viyana Mektupları (1792)"; Bell., C.XLIII, 1979, sayı 169, s.73-105;
"Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa Sefaretnâmesi (1132 H.)"; Bell., C. LI, sayı 199, 1987, s.131-151.

Mete TUNÇAY – Haldun ÖZEN:
"Darülfünun Tasfiyesi Veya Bir Tek-Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi Ve Düşüşü"; T.T.D., C.II, s.222-236.

Osman TURAN:
"Önsöz"; *Aksaraylı Mehmedoğlu Kerîmüddin Mahmud'un Müsâmere t-ül-Alıbâr (Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi)* çevirisinde; T.T.K.,yyn., Ankara, 1944;
"Selçuk Kervansarayları"; *Selçuklular Ve İslâmiyet*'de; Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971;
"Selçuk Türkiyesi'nde Faizler Para İkrazına Dair Hukukî Bir Vesika";Bell., C. XVI, sayı 61, 1952, s.251-260;
Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslâm Medeniyeti; 2.basım, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1969;
Selçuklular Zamanında Siyasî Tarih – Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye, 1071-1318; Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971;
Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar – Metin, Tercüme Ve Araştırmalar; T.T.K.,yyn., Ankara, 1958;
"Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku – Mirî Topraklar Ve Hususî Mülkiyet Şekilleri"; Bell., C. XII, sayı 47, 1948, s.549-474;
"Türkler Ve İslâmiyet"; *Selçuklular Ve İslâmiyet*'de; Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971, ayrıca, D.T.C.F.,D. C. IV, sayı 4, 1946.

Şerafettin TURAN:
Atatürk Ve Ulusal Dil; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998.

"1560 Tarihinde Anadolu'da Yiyecek Maddeleri Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Heyeti Masraf Defteri"; D.T.C.F.,D. C.XII, sayı 3-4, Temmuz-Aralık 1964, s.273-294;
Türk Kültür Tarihi-Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne Ve Evrenselliğe; Bilgi yyn., Ankara, 1990;
Türkiye-İtalya İlişkileri; C.I: *Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*; Metis yyn., İstanbul, 1990;
"Venedik'te Türk Ticaret Merkezi"; Bell., C. XXXII, sayı 126, 1968.

Seyfettin TURHAN:
Atatürk'te Konular Ansiklopedisi; Yapı Kredi Bankası yyn., İstanbul, 1993.

Eser TUTEL:
"Midhat Paşa Vapurculuk Şirketi Kuruyor!"; T.T.D., C.XXXVI, sayı 212, Ağustos 2001, s.9-11.
Şirket-i Hayriye; 2.basım, İletişim yyn., İstanbul, 1997.

Atilâ TÜRK:
"Seyahatnâmelerde İstanbul Osmanlı Emekçileri"; T.T.D., C.X, 1988, s.86-94; 151-158.

T.B.M.M. GİZLİ CELSE ZABITLARI; C.I: *24 Nisan 1336 (1920) – 21 Şubat 1336 (1921)*; C.II: *17 Mart 1337 (1921) – 25 Şubat 1337 (1922)*;C.III: *6 Mart 1338 (1922) – 27 Şubat 1338 (1923)*; C.IV: *2 Mart 1339 (1923) – 25 Teşrinievvel 1934*; Türkiye İş Bankası yyn., Ankara, 1985.

T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; *Birinci Devre*; C. I–XXIX; T.B.M.M.. yyn., Ankara, 1959.

Cavit Orhan TÜTENGİL:
Atatürk'ü Anlamak Ve Tamamlamak; Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998.

A.S.TVERİTİNOVA:
Türkiye'de Karayazıcı Ve Kardeşi Deli Hasan İsyanı; çev. Rusçadan bu çalışma için Ayşe Hacıhasanoğlu tarafından Türkçeye çevril-

miştir, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Ens. yyn., 1946.

U

A.UBİCİNİ;
La Turquie Actuelle; Paris, 1855.

Nurer UĞURLU:
"Atatürk'ün Ulus Tarihi Anlayışı";Cumhuriyet, 26 Eylül 1998;
"Osmanlı Tarih Anlayışı"; Cumhuriyet, 5 Eylül 1998.

Çağatay ULUÇAY:
İlk Müslüman Türk Devletleri; M.E.B.,yyn., İstanbul, 1965;
XVII.Asırda Saruhan'da Eşkıyalık Ve Halk Hareketleri; İstanbul, 1944;
18. Ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık Ve Halk Hareketleri; İstanbul, 1955;
Padişahların Kadınları Ve Kızları; 3.basım, A.K.D.T.Y.K. T.T.K., yyn. Ankara, 1992;
"Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?"; İ.Ü.Ed.F.,D., C.VI, sayı 9, Mart 1954, s.52-90; C.VII, sayı 1, Eylül 1954, s.117-142; C.VIII, sayı 11-12, Eylül 1955, s.185-200.

Nedim ULUSALKUL:
İstibdat Aleyhine Türk Ulusunun İlk Hareketi – Erzurum İhtilâli; Ankara, 1937.

Faik Reşit UNAT:
"23 Nisan 1920 Tarihli İki Gazete"; Ülkü, yeni seri, sayı 15, 1 Mayıs 1942;
"Sadrâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası"; Tarih Vesikaları, C.I, sayı 6, Nisan 1942, s.433-476.

Hilmi URAN:
Hatıralarım; Ankara, 1959.

Hakkı Tarık US:
Meclis-i Mebusan, 1293=1877; C.I: ***6/19 Mart-16/28 Haziran 1293/ 1877 Arasındaki İki Devre Müzakere Zabıtları***; C.II: ***13 Aralık***

1877-16 Şubat 1878 İnikadları (Zabıtları); İstanbul, C.I, 1940; C.II, 1954.

Nezih UZEL:
"Bizim Yahudilerimiz"; Milliyet, 13-15 Eylül 1986.

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI:
"Ali Suavi Ve Çırağan Vakası"; Bell., C.VIII, sayı 29, 1944, s.71-118;
"Evrenos"; İ.A.
"Kabakçı Mustafa İsyanına Dair Yazılmış Bir Tarihçe"; Bell., C.VI, sayı 23-24, 1942, s.213-261;
Osmanlı Tarihi; C.I: ***Anadolu Selçukluları Ve Anadolu Beylikleri Hakkında Bir Mukaddime İle Osmanlı Devletinin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar***; C.II: ***İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar***; C.III/Bölüm 1: ***II.Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar***; Bölüm 2:***XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar***; C.IV/Bölüm 2: ***Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyıl Ortalarına Kadar***; T.T.K.,yyn., Ankara, C.I, 3.basım, 1972; C.II, 2.basım, 1964; C.III/Bölüm 1, 1951; C.III/Bölüm 2,, C.IV/Bölüm 2, 1959;
Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal; 2.basım, T.T.K.,yyn., Ankara, 1970;
Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları; C.I: ***Acemi Ocağı Ve Yeniçeri Ocağı***; C.II: ***Cebeci, Topçu, Top Arabacıları, Humbaracı, Lağımcı Ocakları Ve Kapıkulu Süvarileri***; T.T.K.,yyn., Ankara, C.I, 1943; C.II, 1944.

Ü
Coşkun ÜÇOK:
Türk Hukuk Tarihi Dersleri; 3.basım, Ankara, 1960.

Celal Necati ÜÇYILDIZ:
"Taşeli Yöresinde Tahtacı Türkmenlerinde Gelenekler"; Cem D., Aralık 1991, sayı 7.

Hilmi Ziya ÜLKEN:
"Cumhuriyet, Atatürk İnkılâpları, Türk Milliyetçi, Millî Birlik Ve Beraberlik"; *50.Yıl Konferansları*, M.E.B. yyn., Ankara, 1974, s.165-196;
"Tanzimat'tan Sonra Fikir Hareketleri"; Tanz.I, s.757-775.

Faruk ÜLKÜ – A.Semih YAZICIOĞLU:
Dünyada Ve Türkiye'de Masonluk; Başak yyn., İstanbul, 1965.

M.Şakir ÜLKÜTAŞIR:
Atatürk Ve Harf Devrimi: Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998;
"Söğüt Beyliği Üzerine Bir Araştırma"; T.K.D., C.VII, sayı 95, Eylül 1970, s.17-23.

Sevim ÜNAL:
"Tanzimat Döneminde Dış Politika"; Tanz.150, s.203-210.

Tahsin ÜNAL:
"Kabakçı İsyanında Islâhatçıların Kabahati"; R.T.M., C.VII, sayı 83, Kasım 1956, s.678-681.

V
A.A.VASİLİEV:
Histoire de L'Empire Byzantin; Edition A.Picard, C.II, Paris, 1932.
A.du VELAY:
Türkiye Maliye Tarihi; derleyen: Maliye Tetkik Kurulu, Maliye Bakanlığı yyn., Ankara, 1978.

Maurizio VİROLİ:
Vatan Aşkı – Yurtseverlik Ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme; çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı yyn., İstanbul, 1977.

W
WANDA:
Souvenirs Anecdotiques sur la Turquie, 1820-1870; Paris, 1884.

Montgomery W.WATT:
Islam and the Integration of Society; Routledge and Kegan Paul, Londra, 1961.

Charles WHITE:
Three Years in Constantinople or Domestic Manners of the Turks in 1844; C.I, 2.basım, Londra, 1846.

Paul WITTEK:
"Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına (1401-1455)"; çev. Halil İnalcık, Bell., C.VIII, sayı 27, Temmuz 1943, s.557-589;
"Osmanlı İmparatorluğunda Türk Aşiretlerinin Rolü"; İ.Ü.Ed.F.,D., C. XIII, sayı 17-18, Mart 1962-Eylül 1963, s.257-268;
The Rise of the Otoman Empire; The Royal Asiatic Society of Great Britain and England, Londra, 1963.

Y
Ahmet Emin YALMAN:
The Development of Modern Turkey as Measured by its Press; New York, 1914.
M.Şerefeddin YALTKAYA:
"Bedreddin Simâvî"; İ.A.;
Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin; Sadakat Kitaphanesi, İstanbul, 1345/1923.

Talat Mümtaz YAMAN:
"Nizam-ı Cedit'in Lağvına Dair Bir Vesika"; Tarih Vesikaları, C.II, sayı 12, Nisan 1943, s.433;
Osmanlı İmparatorluğu Mülkî İdaresinde Avrupalılaşma Hakkında Bir Kalem Tecrübesi; İdare Mecmuası'nın 138-142. sayılarından ayrı basım, İstanbul, 1940.

Nesimi YAZICI:
"İlk Türkçe Gazetemiz Takvim-i Vekayi İle İlgili Bazı Düşünceler"; *V.Milletlerarası Türkiye Sosyal İktisat Tarihi Kongresi, İstanbul 21-25 Ağustos 1989-Tebliğler*; A.K.D.T.Y.K., T.T.K., yyn., Ankara, 1990, s.213-231;
"Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme"; Tanz.150, s.55-84.

YENİÇERİ SOLAK HÜSEYİN TUĞİ:
İbretnüma (Tuği Tarihi); yyn.Mithat Sertoğlu, 43 sayılı Bell:den ayrı basım, T.T.K.,yyn., Ankara, 1947.

Stefanos YERASİMOS:
"Giaovan Maria Angiolello Ve İstanbul'un Fethinden Sonraki İlk Tasviri"; T.T.D., C.X, 1988, s.226-233.

Nevzat YESİRGİL:
Nedim-Hayatı, Sanatı, Şiirleri; 2.basım, Varlık yyn., İstanbul, 1953.

Kâzım YETİŞ:
"Tanzimat Karşısındaki Tavırların Tasnifi Konusunda Bir Deneme"; Tanz.150, s.107-134.

Çetin YETKİN:
"Batılılaşma Ve Sömürgeleşme Karşısında Ziya Paşa"; Milliyet Sanat D., Nisan 1980, sayı 3;
Toplumsal Ve Siyasal Açılardan 13 Yazar Üzerine Notlar; Ümit yyn., Ankara, 1996;
"Osmanlı'dan Günümüze Azınlıklar"; Hürriyet, 23-29 Ağustos 1987;
"Tanzimat Ve Cumhuriyet Batılılaşması"; Altıok, Ekim 1994, sayı 3.
"Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler"; 2.basım, Gözlem yyn., İstanbul, 1996.

A.YILMAZ:
Tahtacılarda Gelenekler; C.H.P. Halkevleri yyn.,Ankara, 1948.

Hakan YILMAZ – Ömer ERBİL:
"Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna"; Zaman, 1-5 Mayıs 1995.

Mükrimin Halil YINANÇ:
"Ahmed Paşa, Gedik Veya Gedük Ahmed Paşa"; İ.A.

Yusuf Ziya YÖRÜKÂN:
Anadolu'da Alevîler Ve Tahtacılar; eklerle yayına hazırlayan: Turhan Yörükân, K.B.,yyn., Ankara, 2002.

YUNUS NADİ:
Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı Ve İsyanlar; Sel yyn., İstanbul, 1955;

Kurtuluş Savaşı Anıları; Çağdaş yyn., İstanbul, 1978.

Abdülkadir YUVALI:
"Türkiye Selçukluları Döneminde Antalya'da Ticarî Hayat"; *Antalya IV. Selçuklu Semineri, 13-14 Mart 1992 – Bildiriler*; Antalya Valiliği yyn., Antalya, 1993, s.94-99.

Ahmet YÜCEKÖK:
Türkiye'de Din Ve Siyaset; Gerçek yyn., İstanbul, 1971.

Tahsin YÜCEL:
"Bir Fetva Üzerine"; Yeniden A.R.Müdafaa-i Hukuk, Kasım 2002, sayı 50, s.3-6;
"Tarihi Yeniden Yazanlar"; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Eylül 2000, sayı 26, s.73-75.

Yaşar YÜCEL:
"XVI.-XVII. Yüzyıl Edebî Metinlerinde Rastlanan Osmanlı Devlet Yapısı Ve Toplum Düzenine Ait Bazı Görüş Ve Bilgiler"; Bell., C. LI, sayı 200, 1987, s.897-925.
"Yeni Bulunan II.Osman Adına Yazılmış Bir 'Zafer-nâme'"; Bell., C. XLIII, 1979, sayı 170, s.323.

Yaşar YÜCEL – Ali SEVİM:
Osmanlı Klâsik Döneminin Üç Hükümdarı: Fatih-Yavuz-Kanunî; A.K.D.T.Y.K., T.T.K.,yyn., Ankara, 1991.

Z

Rıza ZELYUT:
Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik; Anadolu Kültürü yyn., İstanbul, 1990.

Israel ZINBERG: ***A History of Jewish Literature***; C.V: ***The Jewish Center of Culture in the Otoman Empire***; İngilizceye çev. Bernard Martin, Hebrew Union College Pres, Cincinati, Ohio, 1974.

ZİYA GÖKALP:
Türkçülüğün Esasları; 3.basım, Varlık yyn., İstanbul, 1958.

Çetin Yetkin

İKTİDARA KARŞI

TÜRK DİRENİŞ VE DEVRİMLERİ

BAŞLANGIÇTAN ATATÜRK'E

Asya'da Atılan Temeller • İslâmiyet'in Etkileri • Türkler ve Selçuklu Devletleri • Kutalmış Olayı • Büyük Oğuz Ayaklanması • Babaîler Ayaklanması • Osmanlı Kimliğinin Oluşması • Musa Çelebi Olayı • Şeyh Bedreddin • Yavuz Sultan Selim ve Türk Düşmanlığı • Alevi Kökenli Eylemli Direnişler • Şahkulu • Nur Ali Halife • Şeyh Celâl • Atmaca • Zünnunoğlu • Kalender Çelebi • Celâlî Eylemleri • Karayazıcı Abdülhalim Bey ve Deli Hasan Bey • Kalenderoğlu • Cennetoğlu • Kara Haydaroğlu • Katırcıoğlu • Gürcü Abdünnebi • Türk Düşmanlığından Kitle Kırımına • Kapıkulları • Genç Osman Olayı • Lâle Devri ve Patrona Halil Ayaklanması • Nizam-ı Cedit • Kabakçı Mustafa Olayı • II. Mahmut, Reformlar ve Türk Halkı • Tanzimat • Büyük Yıkım ve Kıyım • 1839 Gülhane Hattı ve 1856 Islâhat Fermanı • Tanzimat'a İlk Direniş • Fedailer Cemiyeti (Kuleli Olayı) • Yeni Osmanlılar • Talebe-i Ulum Olayı • I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamit • Ali Suavi ve Çırağan Olayı • İttihat ve Terakki • II. Meşrutiyet • Türk'ün Kendi Yazgısına Egemen Olmasına Doğru • Ulusal Kurtuluş Savaşı • Mütareke İstanbul'u • İşbirlikçiler • İşbirlikçi Basın • İstanbul'un "Osmanlı" Hıristiyanları • İngiliz Muhipleri • Atatürk'ün İstanbul'u "Bizans" olarak nitelendirmesi • Mandacılar • Başkent Ankara ve Emperyalizm • Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Alevîler • Laiklik • Harf Devrimi • Dil Devrimi • Tarih Devrimi • Hukuk Devrimi • Üniversite Devrimi • Uygarlaşma • Azgelişmişlik Çemberini Kırmak • Demokrasinin Önündeki Engelleri Kaldırmak

SBN 975841039-3

789758410392

otopsi